

Island

i det

Attende Aarhundrede,

historisk-politisk skildret

ved

Magnus Stephensen,

Kongelig Majestæts Justitsraad og Justitiarius i den Kongelige Islandske Landsoverret, Directeur for det Kongel. Islandske Landsoplysnings-Selskab, Medlem af de Kongel. Norske Videnskabers, Danske Veterinaire-Videnskabs- og Islandske Literatur-Selskaber, samt corresponderende Medlem af det Kongel. Danske Landhuusholdnings- og det Scandinaviske Literaturselskab.

Kjøbenhavn 1808.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

hos Johan Rudolph Thiele.

Deres

Kongelige Majestæt

Kong

Frederik den Sjette

Allerunderdanigst

helliget.

Allernaadigste
Arvekonge og Herre!

Deres Kongelige Majestæt vilde i Naade tilgive den Dristighed, hvormed en af Islands Sønner og Embedsmænd, i det han allerunderdanigst frembærer sin Hylding og varmeste Lykønskning til Deres Kongelige Majestæt, i Anledning af Deres Tronbestigelse, med hvilken han ikke mindre lykønsker Island, tillige vover at hellige Deres Majestæts ophøiede Navn et Skrivt om dette, fra Deres Kongelige Trone beklageligen altfor meget bortfjærnede Land, hvis foranderlige Skjebner i eet heelt Aarhundrede han søger kortelig deri at

frem-

fremstille, og tillige de landsfaderligste Foranstaltninger til dets Opreisning, som Deres Kongelige Majestæts hoistpriselige Forfædre med lige uafbrudt Omhue og Mildhed have foiet til dets Opkomst; Anstalter, som fra Aaret 1784, da Deres Kongelige Majestæt allernaadigst behagede Selv at tage saa udmærket en Deel i Regjerings-Sagerne, danne en egen, hoist velgjørende og haabefuld Epoqve for Indbyggernes og deres Næringers Frihed og fremvoxende Held.

Saameget der end allerede er virket til dette store Maal, staaer dog endnu meget tilbage, som Deres Kongelige Majestæt, formodentlig vil allernaadigst befinde Anledning til, saasnart Omstændighederne og en, gid snart! tilbagevendende Fred, gjore det mueligt, at see forbedret, i

et

et her endnu ikkun lidet kjendt, desværre! undertiden ved urigtige Beretninger og mindre Kundskab om dets betydelige Næringers rette Beskaffenhed formørket og endnu lidet dyrket og afbenyttet Land.

Maatte Deres Kongelige Majestæt, ved at skjenke dette mit Skrivt et allernaadigst Oiekast, finde Dem anlediget til fremdeles at føie flere landsfaderlige Anstalter, der efterhaanden kunde afhjelpe Islands Mangler, fremme dets Dyrkning, Handel, og Næringer, og, som jeg allerunderdanigst tør haabe vel gjorligt, give dets politiske og oekonomiske Forfatning en Form, der for Fremtiden kunde gjøre dette Land mere vigtigt for Deres Kongelige Majestæts Riger og øvrige Lande, og bedre i Stand end nu, til selv at kunne overvinde de haarde Trængsler, som nødvendigen

digen maa under Krig og Naar sætte dets Indvaaneres Liv og Velfærd i Fare, tør jeg i dybeste Underdanighed haabe en allernaadigst Tilgivelse for herved at have allerunderdanigst helliget Deres Kongelige Majestæt et iblandt de første danske Skrivter, som udkom siden Deres Kongelige Regjerings Tiltrædelse, hvilken Forsynet i Naade give sin mægtige Kraft og Held til at overvinde Tidens Besværligheder, gjenerobre Fred og Lyksalighed for Deres Majestæts Riger og Lande, som alle med den varmeste Hengivenhed, Tillid og Glæde, allerede see Scepteret overført og inderligst ønske det til høiest Alder trygt i Deres Kongelige Majestæts landsfaderlige Hænder.

Allerunderdanigst

Magnus Stephensen.

Til Læseren.

I Aaret 1806 udgav jeg i det islandske Sprog paa det Kongelige islandske Landoplysnings-Selskabs Forlag et Skrivt, af lige Indhold, med dette, under Titel: Eptirmæli átiándu Aldar. Det Bifald, med hvilket samme blev almindelig optaget, nogle Venners Opmuntring, og Lysten ogsaa her blandt mine ærede Danske Medborgere at udbrede en noget mere paalidelig Kundskab om den Rigernes i flere Henseender mærkværdige Provinds Island, der formedelst dens fjærne Fraliggenhed og altfor mange skjæve Beretninger om samme, er blandt Danske Mænd endnu kun altfor lidet og tildeels urigtig bekjendt, med Hensyn til dens physiske, oeconomiske, videnskabelige og politiske Forfatning, overtalede mig endelig til gandske at omarbeide mit første Skrivt give det en heel forandret Form og Indretning, og saaledes at lade det fremtræde paa nye i en dansk Paaklædning for det ærede Publikum. Begge Arbeider ere gandske mine, og dette, som ved nøiere Sammenhold vil let erfares, er ingen Oversættelse af det Islandske, men en heel

heel Omstøbning, da hele Foredragets Form er aldeles forandret, nogle Artikler findes her meget forkortede, saavidt jeg ansaae dem mindre at kunne interessere danske end islandske Læsere, og andre omvendt meget mere udførlig behandlede, samt nye tillagte, saavelsom tre oplysende Tabeller. Min Adgang til de offentlige og flere Velynderes Bibliotheker i denne Vinter satte mig og i Stand til mere fuldstændigen at afhandle visse Materier, af hvilke jeg tør ønske og haabe, at Stats- og Videnskabsmanden vil kunne danne sig mere sikkre og rigtige, samt i det Hele flere vigtige Resultater. Materialierne til den anden Tabel skylder jeg Hr. Etatsraad Tønder Lunds Godhed, og Arbeidet ved af samme at uddrage den, en anden agtet Vens Bistand. I øvrigt finder jeg ikke fornødent at melde noget videre til et Skrivts Anbefaling eller Undskyldning, hvis Indhold synes dog at medføre nogen Interesse, men blot ønske, at dets billigdømmende Læsere ikke maatte finde Udarbeidelsen altfor slet og utilfredsstillende.

Kjøbenhavn den 28 Martii 1808.

Forfatteren.

Ind-

Indhold.

Island i det attende Aarhundrede betragtet:

1) I naturlig Henseende.

2) I

Havet

Side

§. 19.

§. 30.

*) Heckers S. 195 ommeldte heel ufterretteelige Beretning og Forslag af 1736, sees dog at være trykt 1798 med nogle, om muligt, endnu flauere Noter.

**) Til de Fattige skienkede Sysselmand P. Thorstensen og en halv Actie i den nye danske Speciebanke, som i Bogen er udeglemt.

Al-

Multa petentibus
Desunt multa. Bene est cui deus obtulit
Parca qvod satis est manu.
Horat. Carm. Lib. III. XVI.

Ved at anstille Betragtninger over de mærkværdigste Begivenheder, som det attende Aarhundrede har frembragt, for saavidt disse kunne ansees egentlig at angaae den under det norske Kongerige henhørende Provinds Island, og ved Forsøget at udkaste et for Statistikeren, Oeconomen, den egentlige Lærde og især Patrioten ikke aldeles uinteressant Bidrag til en historisk-politisk Skildring af dette, fra videnskabeligt Samqvem og Statsmandens fornødne Grandskninger, altfor vidt bortfjernede Lands meget foranderlige Tilstand i det henfarne sidste Aarhundrede, frembyde sig strax Begivenheder, som historisk betragtede, nærmest kunne henføres til dets naturlige

A For-

Forfatning, endskjøndt disse og have en heist-mærkelig Indflydelse paa den oeconomiske; andre, som egentligst bør henregnes til denne; nogle, som fornemmeligst angaae den videnskabelige, og endelig andre, som i politisk Henseende blive meest mærkværdige.

Saa vanskeligt det end, efter disse Begivenheders Natur, her vil falde at trække en rigtig Grændselinie imellem hver Klasse, da nogle af hine kunne henregnes til flere, om ikke alle Klasser, vil jeg dog, i Forsøget at udkaste Aarhundredets Eftermæle fra Island, her stræbe at fremstille en kort historisk-politisk Betragtning over dette Land, med Hensyn til dets naturlige, oeconomiske, videnskabelige og politiske Forfatning i bemeldte Tidsrum. Altsaa

1) i naturlig Henseende.

§. 1.

Om Islands rette Beliggenhed paa Jordkloden, have saavel Landets Indfødte, som andre Lærde havt heel forskjellige Meninger. Uagtet alt, hvad i Aarhundredet er tvistet og skrevet derom, blev den Sag, ligetil dets Ende, dog ikke bragt til fuldkommen Paalidelighed. De fleste antoge dog, at det

indsluttes imellem 63° og 67° nordlig Bredde. Længden derimod var uvis og er endnu ikke nøie nok bestemt. Tidlig i Aarhundredet, nemlig 1721, blev den lærde Islænder Ingenieurkapitain og Conducteur Magnus Aresen i Følge kongelig Befaling af 10 Febr. s. A. opsendt til Island, for at opmaale dets Kyster og forfatte et Kort over samme [1]); men fra et halvgjort Arbeide druknede han i Bredefjorden ved Hrappsøe, midt paa Vinteren 1728 [2]). Til Arbeidets Fortsættelse blev derfor Conducteur Thomas Hans Henrich Knoph opsendt Aar 1730; han fuldførte samme 1734, og indgav til Kongen et med megen Flid udarbeidet Kort over Island, hvori dets Bredde ansættes at falde imellem 63° og 67°, men Længden fra 348° til 2°, beregnet fra den første over den canariske Øe Ferro gaaende Meridian. Ligesom Borgemester

[1]) See Admiral og Stiftamtmand P. Rabens Anbefaling af 10de Maji 1721 Aresen medgiven, i Isl. Løgþingisbók 1722.

[2]) Denne Magnus var en Søn af Sysselmand Are Therkelsen i Bardestrands-Syssel; havde med Ære tjent i Danmarks Krige mod Sverrig under den berømte Tordenskjold, og blev derved gebrækelig.

Anderson i Hamborg gjorde sig mislig bekjendt for Efterverdenen, ved falske og beskjæmmende Efterretninger om Island, Grønland rc., saa har han og, i Henseende til hans Beretning om Islands Beliggenhed, reist sin Vankundighed et Mindesmærke, ved at fortælle, at Island ligger i Nordsøen, og at det i Længden udgjør 70, i Bredden 41 Mile [1]); men den for Island i saa mange Henseender omtfølende Landsfader, Kong Frederik den Femte, opsendte i Aaret 1749 den redelige Mand Niels Horrebow, for at undersøge Islands naturlige og oeconomiske Forfatning. Efter to Aars Ophold i Landet, udgav han 1752 mere paalidelige Underretninger om Island i det danske, tydske og franske Sprog, hvorved han tillige gjendrev andres ugrundede Skumlerier, endskjøndt nogle og ville vide, at han tilmaalte Island Roes med et rundt Maal. Han ansætter Længden af Island 4° østligere, end den før beregnede, og Landets Længde til 120 Mile,

dets

[1]) Andersons Nachrichten von Island, Grönland rc. 1748. §. 1. Til hvilkes danske Oversættelse Rector Jon Terkelsen skrev Rettelser under Navn af: Tilgivt til Anderson om Island 1748.

dets Bredde 41 Mile paa det smalleste, men i øvrigt paa flere Steder indtil 60 Mile [1]).

I Korte over Island, som med Eggert Olufsens og Biarne Paulsens Reisebeskrivelse 1772 og med O. Olavii 1780 bleve siden udgivne ved J. Erichsen, Schønning og Olavius, blev Knophs Kort lagt til Grund, ligesom Islands berømmelige Stiftamtmand Grev Rantzau Aar 1761 udgav ved Homan et efter Knophs store i mindre Bestik aflagt Kort.

Adskillige franske Herrer, som med Krigsfregatter gjorde Rejser omkring Islands Øst- og Vestkyster, især Kerguelen de Tremarec 1767 og 1768 [2]), Verdun de la Crenne, Borda og Pingré 1771 og 1772, undersøgte og afmaalte Islands Beliggenhed, og erklærede den at være i Kortene urigtigen udsat. Verdun de la Crenne troer, at Landet er i Længden noget kortere end Søekortene angive og ligger derhos mere

[1]) Tilforladelige Efterretninger om Island 1752, ved Horrebow Side 213.

[2]) Hans Reise udkom i Amsterdam 1772, under Titel: Relation d'un voyage dans la mer du Nord, par Kerguelen de Tremarec.

mere østlig, hvorfor Bestikket hos ham ikke havde kunnet falde ud efter disses Anviisning.

Baron C. U. D. Eggers har efter disse Mænds Beregninger forsøgt at udregne Islands Størrelse, og ansætter dets Middelbredde til 55, men Længden til 85, eller med Kerguelen til henved 90 Mile [1]). Han beregner og l. c., at fra Island til Grønland, hvor Overfarten skulde være kortest, ere 35 Søemile, men ikke over 60 til de i dette beboede Egne.

Rector John Therkelsen ansætter 40 Mile fra Snæfieldsnæs-Jøkel (et Isbjerg), til Hvarf paa gamle Grønland. Ellers regnes i Almindelighed 78 til 80 Mile fra Islands sydlige Kyster til Færøerne; til Trondhjem i Norge, som ligger paa lige Høide med Islands, 120 Mile fra dettes Østfiorde, og i forrige Tider anslog man omtrent ligelangt til Skotland og Engelland, 130 Mile til Hetland, men 150 til Irland, efter forskiellige Courser imellem Kysterne [2]). Saaledes finder man og, at de Ældre have anslaaet Distanceen

[1]) See hans Beschreibung von Island, 1ster Th. 1 Abtheil. 1786, §. 26, S. 160—161, Note l. samt overhoved §. 26—27.

[2]) I Tilføt til Anderson 1748. S. 299.

een fra Kjøbenhavn til Østerhorn i Søndre Mule Syssel at udgjøre 254 til 260 Mile, og fra Elbens Munding til Reikianes i Island 400 Mile [x]).

Den uvisse Længde vil dog stedse opvække Tvivl om alt dette, indtil samme ved nærmere Opmaalinger og astronomiske Jagttagelser kan aldeles blive hævet; thi, som upaalidelige, maa man ansee de mange større og mindre Aftegninger af Island, som haves fra det attende Aarhundrede, saavel særskilte, som iblandt andre Landkorte; saasom Knophs af 1734, dets mindre Bestik, udgivet 1761 hos Homann ved velbemeldte Grev Rantzau; et af Horrebow 1752 og flere efter dennes, saavel i Frankerige, som Tydskland; de af Jon Erichsen, Schønning, Olavius 1772 og 1780 ere, som meldt, grundede paa Knophs, saavelsom et lidet, udgivet med Troils Reise [2]). Efter Kerguelens Sei-

[x]) Den lærde Provst Arngrim Jonsen gjør en lignende Beregning og melder, at han veed Exempler paa, at Hamborgere stode i Hamborg den syvende Dag efter Afreisen fra Island. See Brevis Commentarius de Islandia 1593. fol. 6.

[2]) Dr. Uno von Troils Bref röraude en Resa til Island 1772.

Seilads 1767 og 68, er Island paa Bellins Kort aflagt, nemlig dets sydligste Kant til dets Nordkap, fra 63° 14′ til 66° 48′, men Bulandsnes i Søndre Mule-Syssel 3° 30′ østen for Ferros første Meridian. Dette vil dog ikke nøie nok stemme overeens med de af Petit 1776 udgivne og paa Verduns de la Crennes nøiagtige Jagttagelser paa hans Seilads 1772 paa disse Høider grundede Korte, som ansætter den sydligste Deel af Landet i S. fra Myrdals-Jøkel (Jisbjerg) til 63° 7½′, men Nordkap til 66° 44′ Bredde; Længden derimod fra Biarvanup eller Biargtange i Bardestrands-Syssel til Odden imellem Breidevig og Herjolfsvig i Norder-Mule-Syssel, fra 352° 48′ 25″ til 1° 33′ 45″[1]).

Forbemeldte Uvished om Islands sande Beliggenhed og Udstrækning, som man især ansaae at være Søefarten hinderlig, bestemte og vore Konger til at befale en nærmere Undersøgelse af begge Dele, ved astronomiske Jagttagelser og nøiagtige Opmaalinger. J denne Hensigt blev, som meldt, Niels Horrebow opsendt 1749, tillige udstyret af det kongelige danske Videnskabers Selskab. Hans Jagt-

[1]) Cfr. von Eggers's Beschreibung von Jsland S. 29.

Jagttagelser desangaaende bleve fortsatte i to Aar. Herpaa blev Ejolv Johnsonius 1772 af Kongen opsendt og ansat som astronomisk Observator. Stedet for Observatoriet blev først valgt, Stadastads Præstegaard, paa hvilket Kald han og fik kongelig Expectance, samt fornødne Instrumenter til sine Jagttagelser og 80 Rdlr til Løn; men 1774 blev Observatoriumet forlagt til Lambhuus ved Bessested, hvor Observator fik fri Boelig og Løvte om 100 Rdlr til Løn, efter at Stadastads Kald blev ledigt, hvorimod den ham forundte Expectance blev gjenkaldet. Efter hans Død i Aaret 1775 blev Rasmus Lievog udnævnt til Observator 1778, opsendt 1779, hans Løn efterhaanden saaledes forbedret, at han endelig erholdt 200 Rdlr aarlig og fri Bolig med et godt for ham opbygt Huus. Hvad mærkeligt han deri Landet har faaet udrettet indtil han 1805 forlod samme, er dog for det meste endnu ubekjendt.

Til samme Øiemeed og for at lette Handel og Skibsfart, samt Havfiskeriet, blev Skipper Hans Erik Minor opsendt paa et vel udrustet Fartøi 1776, for at opsøge, maale og aftegne Havne og Ankerpladse omkring Island, opdage nye Fiskebanker og Mede, og be--ner at aflægge et paalideligt Søekort. J

be-

bemeldte og det følgende Aar 1777 fortsatte han Opmaalingen med sand Iver; en Tegnemester, Student Friser, fulgte ham paa Toget. Kort efter Ankomsten til Landet 1778, til samme Ærende, kantrede de med en Jolle og omkom i Havnefjorden den 17de Maji nær ved deres Skib, til saa meget større Tab for Island, som Minor var en høist virksom, duelig og almindelig afholdt Mand. I Aaret 1779 blev efter Minor en Søren O. Malling vel udnævnt til Arbeidets Fortsættelse, men døde i Kjøbenhavn det samme Aar, da Skibet var seilklart til Opreisen.

Paa en dansk Orlogsfregat opseilede daværende Kapitain, nu Viceadmiral, Hr. Wleugel til Østkanten af Island i Aaret 1776. Efter hans Jagttagelser bleve gode Søekorte udarbeidede og ved ham aflagte over Breddalsbugten, Fáskruds, Lodmundar- og Seydisfjordene, og desuden et Situationskort over Kyststrækningen fra Vesterhorn til Borgerfjord i Nordre Mule-Syssel, siden udgivne fra det kongelige Søekorts-Archiv 1785, tilligemed en Beretning om disse, ved nuværende Hr. Commandeur Løwenørn, som derpaa selv i Aaret 1786 kom i adskillige af Islands syd- og vestlige Havne, med nu afdøde Kapitain-Lieu-

Lieutenant Egede (som overvintrede der, og kom i dette og følgende Aar 1787 ind paa Dyrefjord og Skutulsfjord tilligemed Kapitain-Lieutenant Rothe), paa deres bekjendte Tog til Eftersøgning af Grønlands gamle Østerbøigd. Skjøndt Forsøget, anstillet i de Aar, som da uheldigviis medførte en overordentlig Mængde Driviis i Farvandet imellem Island og Grønland og ellers af flere ligesaa vigtige Grunde, anførte i det skjønne Priisskrivt om Østerbøigdens sande Beliggenhed [1]), naturligviis mislykkedes, satte denne Seilads dog velbemeldte Hr. Løwenørn i Stand til i Aaret 1788 at kunne udgive Minors Søekorte fra Fugleskiærene ved Reikianes til Styckisholm, med et Tillæg om de syd- og nordvestlige Havne og Kyster i Island. Ved dette sidste bleve Verduns de la Crenne, Hr. Løwenørns egne og andre Jagttagelser lagte til Grund [2]).

Imid-

[1]) Ved Justitsraad Henr. Pet. von Eggers i det kongelige danske Landhuusholdnings Selskabs Skrivter 4de B. S. 239—320.

[2]) Beskrivelse over den islandske Kyst og alle Havne fra Fugleskjærene og til Stikkesholm i Breedebugten &c. med Tillæg om de syd- og nordvestlige Havne og Kyster i Island. Khvn. 1788.

Imidlertid var dog Havne-Opmaalingen aldeles standset, thi Kammersecretair O. Olavii Reiser i tre Aar, fra 1775 til 77 om Islands vest- nord- og østlige Kyster, kunne i denne Henseende ikke komme i mindste Betragtning. Dog har Hans Kongelige Majestæt lovet, i Plakaten af 18de Aug. 1786, sammes videre Fortsættelse, som dog endnu ikke er begyndt. Muligen kan det ansees, som en Forberedelse, at i Følge kongelig Befaling af 28de Maji 1800, hvorved det kongelige Rentekammer overdrages Omsorgen for de islandske Havnes og Kysters Opmaaling, to Landmaalings-Officerer i det følgende Aar, og derefter tre bleve opsendte, for nøie at maale og aftegne Kysternes Situation, men endnu ingen til Havnenes Opmaaling. Men det er at befrygte, at hiint saare kostbare og langsomme Arbeide, med den Løn og megen Uorden samme udkræver fra Aar til Aar, vil gjøre de islandske Kysters Afbildning mere bekostelig og byrdefuld, i Fald Omkostningerne skulde afholdes af Islands Collectpenge, end dette Land i saare lang Tid tør haabe ved Frugten heraf at kunne gjenvinde, naar betragtes, hvor lidet Haab og Udsigt der er, i Følge den igjennem Aarhundrede bekræftede Erfaring om hyppig indfaldende strænge Uaar

sam-

sammesteds, til at Handel og Næringer der vil betydelig og til nogen Bestandighed kunne udvides, en virksom, meget forøget Folkemængde ventes, samt at de Tilfælde ere saa faa og høist rare, at Skibe, formedelst Søefortenes mindre punktlige Paalidelighed i Henseende til Længdens Beregning, ere enten komne til Skade eller tabte.

§. 2.

Paa denne imellem den 63de og 67de Grad nordlig Bredde beliggende store og i flere Henseender mærkværdige Øe Island, har Naturen i det attende Aarhundrede opført adskillige høist interessante Skuespil, endskjøndt vel mange af dem falde i det tragiske. Nogle hidrøre fra Aarenes Mislighed, hvilke dog i Almindelighed betragtede, ikke have faldet usædvanlig slette, fremfor i de foregaaende Aarhundreder, ja maaskee ikke fuldt saa slette. Endskjøndt man ikke tæller ret mange særdeles gode Aar for Landbruget i Aarhundredets første Halvdeel, ledsagede af milde Vintre, uden at disse havde endeel Besværligheder i deres Følge, enten for det hele Land eller dets enkelte Dele, kan man dog beregne, at Aarene overhoved ere faldne temmelig gode fra 1702 til 1736,

taales

taalelige til 1750; men det attende Aarhundredes Indtrædelse 1701 tilligemed dens slette Følger ud paa Aaret 1702, maa billigen undtages, ligesom det og synes, at man i Begyndelsen af hvert Aarhundrede kan i Island vente strænge Aar, efter otte de nærmeste Aarhunders Erfaring [1]). Over egentlig strænge Aar kan man ei heller klage fra 1758 til 1777 eller fra 1785, naar 1791 til 92 undtages. Over-

[1]) Begyndelsen af det 11te og 12te Aarhundrede var stræng, af 13de og 14de ledsaget af Uaar og Mangel; det 15de aabnedes med pestagtige Syger og Folkedød 1402, den sorte Død kaldet; af det 16de var Begyndelsen meget stræng, og af det 17de kaldtes det første 601 Lurkur eller Køllen (Pryglen), formedelst dens Strænghed, hvorpaa 1602 fulgte Píningsvetur (Pinevinteren), og 1604 det saa kaldte Elendigheds-Aar (Eymdar-ár). I disse første Aar døde 9000de Mennesker af Sult. Det 18de Aarhundrede begyndte 1701 meget strængt og bortrykkede en Mængde Mennesker (cfr. Biskop Dr. Hans Finsens Afhandling um Mannfæckun af Hallærum á Island. i det Kongl. isl. Literatur-Selskabs Skrivter 14de B. At 1801 blev og meget strængt, har jeg viist i mine Minisverd Tidindi, udkomne 1806, 1 B. S. 420-24.

Overordentlige milde Vintre indfaldt 1766, 1782 til 83, 85, 86 til 87, 89, den sidste Halvdeel 1797, samt 1799 til 1800, ligesom Sommeren 1781 og 1799, var overordentlig mild og god.

§. 3.

Ved de for Island saa langvarige og vigtige Følger, udmærke sig dog især de strænge Aar eller Uaar. Jeg vil her ikke anføre dem, som kun hist og her rammede enkelte Landets Udkanter, og bortreve der endog endeel Mennesker og Qvæg, samt i de Egne medførte Dyrtid og Mangel, men dog ikke en almindelig stor Hungersnød, men derimod 1701, samt en Rad af Uaar fra 1750 til 57 og 1777 til 85, da mange tusinde Mennesker døde bort af Sult, efterat have tabt deres Næringsstøtte, Qvæg og Faar, samt Heste. Dog anfører man paa Listen over Uaar i det 18de Aarhundrede, fornemmelig disse: 1701, 15, 1716, 18, 22, 28, 37 til 39, 41 til 43, 1745 til 47, 51 til 57, 64 til 66, 70 til 73, 1777 til 85, 91 til 92 og 98, enten formedelst det i samme indfaldne strænge Veirligt, eller tilstødt Uhæld, som forvandlede dem til virkelige Uaar. Saaledes bortreve Aarene 1701, 42, 52, 54, 66, 70, 72,

1778, 81, 84 til 86, 91 til 92, samt ved pludseligen paakomne heftige Stormvinde, Sneefog og andre Uhæld i 1752, 1779, 1797 og 1800, en stor Mængde af Heste, Hornqvæg og Faar; endog Orme have flere Gange i visse Egne, samt overalt i Aarene 1701, 1735 og 1784 bortgnavet Markernes Afgrøde i Landet.

Man vil saaledes kunne anmærke, at i det attende Aarhundrede har Island af dets 100 Aar, havt 43 Uaar, hvoraf i det mindste 14 have medført et betydeligt Tab af Mennesker og de vigtigste Huusdyr, af hvilke sidste Landets Vel- og Veestand saa aldeles hænger, som Grunden til dets allervigtigste Hoved-Næring.

§. 4.

Til de fornemste naturlige Aarsager, som have fremkaldet Uaar i Island, regner jeg især: excessiv strænge Vintre og den grønlandske Driviis; mislinget Fiskerie; Søebrud og skadelige Oversvømmelser, tilligemed betydelig Søeskade; underjordisk Ilds Omveltning og Jordskiælve, samt Pest og smitsomme Syger blandt Mennesker og Fæe. Jeg skal nu kortelig berøre

eng-

enhver af disse; altsaa i denne Paragraph først Vintrenes Strænghed, samt de ved Landets lange Omslutninger af den grønlandske Driviis især udmærkede Uaar.

Det maa da foreløbigen anmærkes, at ethvert Aar, da den grønlandske Driviis hjemsøger Island, kan man med Sikkerhed regne paa, at Græsvæxten, meer eller mindre efter den Tid hiin holder Landets nordlige Dele indsluttede, nedkues, vel i Almindelighed meest i de tilgrændsende Egne, saavidt den der jævnlig medfører en gjennemtrængende kold, fugtig Luft og vedholdende Taage, men dog tillige over det hele Land. Indhøstningen bliver derfor ringe og slet. En stor Deel af Qvæg- og Fæavlens Nytte forspildes, og tildeels denne Avl selv, formedelst Fodermangel, især ved en paafølgende stræng Vinter. Havet selv, tillukket i samme Tid, nægter de Egnes Beboere paa sin Strand at indbringe dets rige Velsignelser.

Det er saa meget mere beklageligt, at man, fornemmelig i de senere Tider, tæller næsten færre Aar iisfrie, endskjønt Iisens slemme Følger mindre spores, naar den tidlig paa Vinteren ankommer og tidlig i Foraaret gaaer bort, som, til Lykke, oftere har været Tilfældet. I denne Betragtning er det, at jeg

 her

her ikkun vil anføre de Aar, da Drivisen deels i en stor Mængde har hjemsøgt Island, deels overordentlig længe indsluttet dets Kyster, og som oftest, dog ikke altid, forvoldet Uaar. Saadanne ogsaa af Drivisen høistmærkelige Aar indfaldt 1701, 1705, 29, 41, 42, 45, 54-56, 66, 81-84, 86, 91, 96 og 98. I Aaret 1755 forlod Drivisen Landet først den 3die Sept. og tre Gange i det 18de Aarhundrede, nemlig 1745, 66 og 91 omringede den Island fra (Fuglebjerget) Látrabjerg i Bardestrands Syssel omkring de øvrige vest- nord- øst- og sydlige Kanter, lige til Reykianes i Guldbringe-Syssel.

Paa overordentlig strænge Vintre med den skarpeste Frost have det 17de og 18de Aarhundrede leveret mærkværdige Exempler; thi 1695 og 99 frøs ikke allene Floder, hvor de næsten aldrig ellers fryse til, men og Havet selv omkring Island saaledes, at Hvidaae i Borgerfjorden var med Iis stærk belagt lige op til Gaarden Store-Aas, som var næsten uden Exempel, og fra Garden i Guldbringe Syssel kunde man ride tverts over Stacksfjord til Vatnsleysustrand, samt gaae lige til Reikevig fra den yderste Pynt af Akrenes. I Aarene 1717 og 42 gik man paa Iis over Breida-

sund

Sund, imellem alle Øer i Breedefjorden, og i Borgerfjords Syssel kunde man ingensteds see aabent Vand uden for de mod Havet længstudstikkende Fiskebanker [1]).

Baade før og efter havde man og meget kolde Vintre; men disse udmærkede sig dog fornemmelig, saavelsom Aar 1784 og 92, i hvilket sidste man og gik paa Isen mellem alle Øer ved Seltiarnarnæs, fra Vidøe til Hof paa Kialarnes, over Hvalfjorden fra Gaarden Klafastadagrund, og den 6te Junii reed man over det iisbelagte Hav i Strande-Syssel, fra Skridnesenne til Skalholtsvig uden for Bytru-Beigden. Den 12te Maji drev man Heste over Isen paa Hvidaae i Arnæs Syssel, og i bemeldte Aar gik Frosten aldrig af Jorden [2]). Den herpaa fulgte Folke- og Qvægdød skal herefter nærmere berettes paa sit Sted.

§. 5.

Naar ere og blevne en naturlig Følge af mislinget Fiskerie, Søebrud, Over-

 svom-

[1]) Frosten var dog endnu skarpere Aar 1348, da man paa Isen kunde ride næsten rundtomkring hele Island.

[2]) Cfr. herom fornævnte Biskop Dr. H. Finsens um Mannfæckun af Hallærum.

svømmelser og betydelig Søeskade. Dog, til Held for Island, have Fiskerierne ikkun sielden i det attende Aarhundrede slaaet der aldeles feil, men derimod jævnligst tilført samme en rig Velsignelse og været Landets vigtigste Tilflugt i Nødens Tid. Saaledes bør man kun regne Aarene 1701-1702, 46-47, 53-55, fra 1ste Julii 1783 til 12te Majt 1784 og 91-92 til almindelig ulykkelige Fiske-Aar, uagtet Fiskerie oftere har i enkelte Districter mislinget, tillige formedelst de ved Iis eller uroeligt Veir voldte Forhindringer [1]).

Ligesom Havet og undertiden tilbragte Island en betydelig Fordeel ved opdrevne Hvalfiske og Drivtømmer i stor Mængde, saaledes voldte det og ofte megen Skade ved Søebrud og Oversvømmelser i Aarene 1766 og 79 ved Øreback ved Fastelavns Tider. Aaret 1796 [2]) maa ligeledes komme paa samme Liste, men dog fremfor alle den af en skadelig Orkan først i Aaret 1799 ledsagede Oversvømmelse

[1]) See Stiftamtmand Stephensens Skrivt um Siáarafla i Isl. Liter. Selsk. Skrivter 7de Bind.

[2]) See Minisverd Tidinde ved M. Stephensen 1 B. S. 249.

melse fra Havet, hvorved alle de syd- og vestlige Kyster af Island undergik en betydelig Forvandling ved Søebrud og mange Jorder bleve beskadigede og lagte øde. Man paastaaer, at Floden da steg 5 Alen høiere end sædvanlig, hvorfor Kysterne oversvømmedes, efter Egnenes Forskjellighed, paa nogle Steder 300, andre 600 indtil 1500 Favne ind paa Landet, fra høieste ordentligt Flodmaal beregnet, og overdækkedes med Gruus. Orkanen omblæste to ellers nogenlunde velbygte Kirker paa Hvalsnæs og Næs i Guldbringe Syssel; men Søen nedbrød eller bortrev vigtige Kjøbmandsboeliger og Pakhuse paa Ørebak, Baadsand, Kieblevig, Budenstad og Olufsvig, Bøndergaarde, Pakhuse og Gjerder; knusede henved 200 Baade, beskadigede og tildeels afbrød mange skjønne Høemarker, bortrev og fordærvede et ikke ubetydeligt Forraad af Provisioner og Høeforraad, samt dræbte henved 200 Faar, 60 Heste og nogle Køer [1]).

Foruden endeel Handelsskibes Forliis ved Island, hvis Antal i det attende Aarhundrede dog maa regnes meget ubetydeligt, har det

[1]) See Minnisverd Tidindi ved Amtmand Steph. Stephensen 2 B. S. 106—117.

det selv tabt en Mængde af sine egne, raskeste Søefolk ved ofte indtruffet Forliis af Baade, hvoraf for Ex. et stort Antal undergik i Aaret 1720, 15 i Aaret 1752, 11 i Aaret 1757, 9 i Aaret 1758 med 44 Mand paa ved Sydnæssene i Guldbringe Syssel, og 3 Baade paa Vesterlandet. Aar 1767 forgik en Mængde Baade syd paa Landet i to Dage og med dem flere end 80 Mand. De Druknedes Antal Aar 1785 beregnes til henved 50, i Aarene 1791=92 til 72 og 1792=94 til 60 Mand. 1795 og 1796 forgik 13 Baade, tre i Aaret 1797, fire i 1798 og otte i Aaret 1800, hvilket intet flere end 60 Mand druknede.

Saaledes have tilstødte Uhæld paa forskjellige Maader beklageligen ogsaa bidraget meget til Frembringelser af U a a r, og til Aftagelse i Folkets Velstand tilligemed Antallets Formindskelse af dets duelige og stræbsomme Mænd.

§. 6.

Ved Omveltninger og Udbrud af underjordisk Ild, samt ved skadelige Jordskjælve, har Island igjennemgaaet sørgelige Forvandlinger i Aarhundredets Tidsrum. Midt ud af betydelige Indsøer, G r i m s v a n d e n e, brød denne Ild først i Aaret 1716, Aaret efter,

efter, nemlig 1717, lige op af Austur-Jøklum (Øster-Jisbjergene), og sprudede Ild og Sand tillige ud over Norder- og Oefjords-Sysseler med det tykkeste om selve Dagen overført Mørke og en forfærdelig Bragen. Det synes ikke mindst at tildrage sig Opmærksomhed, ja næsten Forundring, at deslige Ildsprudninger, som ofteſt bane sig Vei igjennem modsatte Elementer, Vand og Jis, og at snart alle ildsprudende Bjerge i Island ere tillige Jisbjerge, det er Bjerge, hvis øverste Deel stedse bedækkes af Jis, og omvendt kan man paastaae, at Mængden af Jisbjerge haver engang sprudet Ild, hvorpaa de selv afgive utvivlagtige Mærker. Selv det mærkværdige store Jisbjerg Snæfjelds-Jøkel viser, ikke blot ved den omliggende forbrændte Strækning, men og selv ved sin paa 16, ja 20 Mile borte kjendelige, traktformige Crater, at den og er iblandt hine, skjøndt dens Ildsprudning er ældre end Landets ældste Historier.

Igjennem Mundingen af Jisbjerget Kotlugiau fik en ny Ildsprudning i Aaret 1721 banet sig Vei med en forfærdelig Bragen, Knagen og tyk Røg, samt opkastet en Skye af Sand og gloende Stene, hvorved Jisbjerget for en Deel sprak tillige, og ud-

gjød en skrækkelig Vandflod over den underliggende Strækning, Myrdalssand, lige ned til Havet. Foruden anden betydelig Skade voldte denne Jisbjergets Omveltning et paafulgt strængt Uaar.

Bjerget Krabla i Norder-Syssel brændte derpaa i Aaret 1724. Den store Indsøe Myvand i Nærheden, blev for en Tid næsten udtørret, og de tilgrændsende Herreder meget ødelagte, især 1728; thi den samme Omveltning af underjordisk Ild holdt for det meste ved i Egnen indtil 1730, nu i Bjerget Krabla, derpaa i Leerhnuk eller Biarnarflag og deromkring.

I Aaret 1720 sprak Jisbjerget Oræfa-Jokull med en gyselig Vandflod. Store Stykker af det selv, som Bjerge eller smaa Fjelde, styrtede ud over den underliggende Egn; Gaarde bleve begravne under dets Ruiner, samt 600 Stykker Faar og 160 Heste, men af Mennesker ikkun tre [x]). Hvorpaa Bjerget siden opsprudede megen Ild kort efter.

I October Maaned 1755 omveltede den underjordiske Ild Myrdals-Jokelen paa nye,

x) Olavii oeconomiske Reise. Khvn 1780. S. 602.

nye, uagtet dens forbemeldte Udbrud Aar 1721. Vandflod, nedstyrtende Bjerge af Jis og gyselige Ildsprudninger af Vulkanens Munding, Kotlugiau, bleve ledsagede af heftige Jordskjælve, Dundren og Bragen, og en mod Skyerne høit opblussende Lue, som vexelviis blev qvalt under en tyk dampende Røg eller gloende Sand, Gruus og Stene, som udkastedes over de nærliggende Herreder, i hvilke man nogle Dage i Rad ikke fik skimtet det mindste Glimt af Dagens Lys. Luen blev seet i en Afstand af 30 til 40 Mile. I Forening med Jisslag overtrak det nedfaldende Sand Markerne med en guul- og kobberfarvet Skorpe, tillukte samme aldeles, ja, endog efterlod paa flere Steder én fast Lava. Af den uophørlige Lynild, som jævnligen ledsager Ildsprudninger, bleve her to Mennesker trufne, og Lynildens Spor fandt man paa flere Steder indsmeltede i Klipperne selv. Følgerne af denne Ildsprudning vare; at 50 beboede Gaarde bleve for en Tid ødelagte, at Sygdomme opstode blandt Folket og reve det bort i stor Mængde, og at et betydeligt Antal af Heste, Qvæg og Faar tillige nedstyrtede flokkeviis i Landet.

Den 18de og hidtil sidste Gang, saavidt Annalerne kunne oplyse, sprudede Jisbjer-

bjerget Hekla Ild i Foraaret 1766. Alle de nysbeskrevne og dog endnu gyseligere Scener stillede det til Skue for det islandske Folk. Gaarde bleve forladte af deres Beboere, Mennesker og Fæe styrtede ned for Fode, Elve, Floder og Egne i Sønderlandet vare bedækkede med Pimpestene, store Skov- og Landstrækninger omveltedes; dog medførte Skaden de meest ødelæggende Følger for Hunevands- og Skagefjords-Sysseler, over hvilke Vinden henførte den største Mængde Aske og Sand.

Fra denne Tid blev man der fri for Ødelæggelser af underjordisk Ild, og Island aabnedes igjen blidere Udsigter til Opkomst og Held; men med eet saae man i Foraaret 1783 en brændende Røg at opstaae af Havet uden for Reykianes i Guldbringe-Syssel, og derpaa en nye-Øe sammesteds at være opskudt af Vandet. Ved Indmeldelse herom behagede det Hans Majestæt Kongen, at give den Navn af Nye-Øe. Adskillige Søefarende besaae den, og endog aftegnede meget nøie, ligesom de og forefandt Søen i Nærheden bedækket med Pimpestene og andre forbrændte Materier. Men — Aaret derpaa var dog denne Nyeøe atter forsvunden, og har siden ikke kunnet bemærkes. Og, den var ikkun

en

en svag Forløber for en af de mærkværdigste i Junii Maaned s. A. paafulgte, og af alle meest ødelæggende Ildsprudninger i Island. Igjennem en nye og forhen ubekjendt Vulkan i Skaptaae-Jøkel (et Iisbjerg), udsendte den underjordiske Ild nye Forfærdelser, Død og Ødelæggelser. Store Floder og hele Bøigder bleve opfyldte med gloende Lava, som flød vældigen frem, ligesom en alt henrivende Strøm af Ild, og udbredede sig vidt i Bøigderne. Den afbrændte og begrov de to næreste Kirker aldeles og otte Gaarde for det meste, beskadigede meget 29 andre og lagde strax 15 øde, tilligemed et heelt Sogn, Kalvefells Kirkesogn nemlig; 70 Bønder flygtede bort, en stor Mængde Mennesker maatte flakke huusvilde omkring 1784 og endelig døde bort af Sult og Sygdom; thi næsten alle i Omegnen bleve angrebne af dødelige Sygdomme, ligesom og Heste, Qvæg og Faar, som styrtede ned for Føde, saavel i denne Egn, som de fleste øvrige i Landet i de næstfølgende to Aar. Det islandske Moos (lichen Islandicus) begravet under Sand og ved Uaar ødelagt, tabtes næsten aldeles i endeel paafølgende Aar; Mennesker og Fæe mistede Huus og Fred, Helbred, Føde, Liv. Fugle flygtede bort. En fæl, uudstaaelig Stank udbrede-

de

de sig over Landet. Taage og mørke Dampe omhyllede samme. Enten aldeles ikke eller kun igjennem en mørk Tykning af Røg og Sand blev Solens blodfarvede Billede kjendeligt; Bøigder bleve paa de nærmeste Steder, saa øde for Mennesker, at snart ingen fandtes mere, der kunde begrave de Døde. Mange Lig bleve uden Kister henkastede i Bunker og kun løselig overhyllede med Jord [1]). De Lidendes lydelige Veeklager over Hungerens Marter, og det selv martrende Syn næsten overalt af faldefærdige, hensvundne Beenrader af Mennesker og Fæe blive mig evig uforglemmelige. Det syntes, som Island var i Aaret 1784 blevet til en høistynkværdig Gjenstand næsten for alle Elementers Forfølgelser. Et grumt Veirligt og strængt Uaar, med de skarpeste Storme, Frost og Sneefog gjorde Himmel og Luft haarde som Staal, og den overalt iisbelagte Jord som Kobber, paa hvis Glathed Heste og Faar ikke engang kunne fæste Fod. For Mennesker og Fæe blev Luft og Jord forgiftet. Her blev en Deel af Landet forbrændt, hist skamfrøs en anden; længe af Drivisen omspændt,

[1]) M. Stephensens Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning i Vester Skaftefells Syssel. Khvn 1785.

spændt saae Jorden ud som afsveden overalt med gloende Jern. Hungerens og martrende Sygers skarpe Sværd, frygteligere end selv Krigens, nedsablede Landets Beboere tusendeviis, efter at de i den yderste Nød brugte til Føde de allerusundeste Ting, som gamle fordærvede Aadsler af de ved Pest og Sult bortdøde Heste. Nogle bortfraadsede Livet ved at nedslagte og fortære en stor Deel af dem og med Graadighed at fortære deres da usunde Kjød, hvoraf Følgen blev, saasnart denne Tilflugt var forbi, at disse Graadige, de første af alle, selv bleve Døden til Bytte. Det samme Endeligt ventede og paa de umælende Dyr. Den ene Hest aad den anden døde, Møddinger, Torv, Temmer; Faaret sin Uld, begge Arter bleve syge og døde bort, ligesom og Qvæget af Sult og allehaande Svagheder; og allene i Aaret 1784 tabte Island aldeles 4289 Mennesker, men det paafølgende Aar endog over 5000. Kort, i Aarene 1784 og 85 tabte Island i Folkemængde henved 9336 Mennesker, de fleste deraf i en Tid af 8 Maaneder; ligesaa af Heste 28000, Hornqvæg 11461 og af Faar 190488 [1]).

Hes-

[1]) Philosophische Schilderung der gegenwärtigen Verfassung von Island S. 392.

Heftige Jordskjælve have stedse blandet sig i alle Ildsprudningers gyselige Følge, ligesaa i det attende Aarhundrede; dog have de indfundet sig uden dem, baade for og efter. Saaledes blev Island flere Gange i Aaret 1706 rystet af stærke Jordskjælve, især i April Maaned, da en Mængde af Gaarde styrtede om i Olves og Floa-Herreder med Huse, Vægge og alt. Provisioner og Huusgeraad fortæredes, og endeel Qvæg samt Faar bleve under Ruinerne begravede. Et af de allerheftigste Jordskjælve, som man, i Følge Beskrivelserne, veed at have rammet Island, indfaldt ved Midten af August 1784. Det yttrede sig endog heftigere over hele Syd- og Vester-Island. En stor Mængde Gaarde styrtede omkuld, fornemmelig i Rangaaevalle og Arnæs-Sysseler. I den første blev en Kirke paa Haga, samt 29 Gaarde omveltede tillige med henved 100 andre Huse. I Arnæss-Syssel nedstyrtedes 69 Gaarde, men 64 toge megen Skade og desuden 330 Hytter; fire Kirker faldt aldeles om, og syv andre bleve beskadigede. Jorden skutledes stærkt op og ned, skjælvede og fik ligesom heftige Convulsioner, Mennesker faldt over Ende, tre fandt deres Grave blandt Ruinerne, og nogle bleve qvæstede. Provision og Huusgeraad

blev

blev forspildt; selv Klipper revnede; Fieldes Sider stode i Røg paa mange Steder af en Mængde fremstyrtende Steenskreede; store Rifter indtil 5 Alens Dybde opkom i Jorden paa flere Steder. Paa andre forsvandt kaagende Kilder og Indsøer tildeels eller aldeles, saavelsom Damme og Sumper, men nye Kilder, Moser og Indsøer vældede frem. Disse Jordrystelser ophørte først ved November Maaneds Udgang.

I Sommeren 1789 indfandt stærke Jordskjælve sig for sidste Gang i det attende Aarhundrede. De anrettede vel nogen dog mindre betydelig Skade. Men de frembragte en nye betydelig og mærkværdig Forvandling af den forud høistmærkværdige Almannagiau, tæt ved det nu ophævede Altings- eller Laugtingssted ved Oxeraae, samt i den store Indsøe den falder i og meget af den omliggende Egn. Den blev og siden den første Anledning til Altingets Forflyttelse til Reikevig, og i Aaret 1800 til dets Forvandling til een almindelig Lands-Overret for Island.

§. 7.

Pestagtige og farlige Syger blandt Mennesker, fandt og i det attende Aarhundrede

Veien

Veien til Island, for der at forvolde Uaar, almindelige Ødelæggelser og Folkedød.

Mennesker bleve henrevne af farlige Epidemier i Aarene 1701, 39-40, 47, 52, 67-68, 73, 80-81, 84 og 85. Vel ere nogle blandt disse Syger at ansee, som Følger af Uaar og Trang, samt af usund Føde og slet Pleie, især i de haarde Aar selv, som jevnligen ledsages af de Sygdomme, som Mangelen medfører, saasom Blodgang, Skjørbug, Hals- og Krampesyge og anden Elendighed. Disse vare især alle forenede i de strænge Aar 1751-57, 84-85.

Den almindelige Trang 1781 nødte mange til da at opholde Livet fornemmelig ved slet affigtet Bygmeel, som og forvoldte en almindelig stærk Blodgang, og i haarde Aar ere flere ved hastig Død blevne bortrevne, formodentlig som en Følge af slet Føde, og af slet virkede, samt slet tillavede usunde Fiskespiser, især, hvor meget af frisk, mislig behandlet Havkall (squalus carcharias), og det bare Vand har maattet udgjøre nogle Pladsers vigtigste Føde. Denne Formodning bekræftes fornemmelig af den almindelige Erfaring, at i de Vest- og Nordlandets Egne, hvor Havkallens Spise var meest i Brug, ind-

indfandt sig hastig Død hyppigst blandt Mennesker; endog i gode Aar var og er den i saadanne Egne ikke sielden. Paa en lignende Grund kan man ikke andet end ansee den blandt Almuen i nogle Egne endog tiltagende hyppige Nydelse af frisk eller halvtørret og maadelig behandlet Haf, Haae (squalus acanthias), samt raaden Hellefisk, som en stærk virkende Aarsag til den spedalske og andre Syger, som der ofte yttre sig.

Særdeles Sygdomme hjemsøgte flere Gange Eldre og Yngre blandt det islandske Folk i det attende Aarhundrede. Til de Sidstes henfører jeg den engelske Syge i Westmannøe, som i lang Tid har bortrevet de fleste af Øens unge Børn. Man formoder, at slet og usundt Vand, den eensformige og bestandige Føde af maadelige Fiske- og meget trannede Søefugle-Spiser, især den saanævnte Filung, (Procellaria glacialis) paa norsk: Havhest [1]), usund saavel for Barselkoner som Børn, volder denne gyselige Mortalitæt sammesteds blandt Børn, og det er meget at beklage, hvor lidet der endnu er virket

[1]) See videre om denne E. Olafsens Reise S. 625.

virket til at forsøge en Formindskelse af dette høiststørgelige Onde. Kighosten har mod Aarhundredets Udgang ligeledes henrevet mange Børn i Landet; især i Aarene 1772, 92-94; Inflammationsfeber en Mængde 1779; Mavepine 1781 mange, samt Meslinger 1797-98, som i førstbemeldte Aar menes at være overførte til Island med Vestmannøes Handelsskib, endnu flere [1]. De Ældre bleve bortrevne af meget heftige Inflammations- og andre smitsomme Febre i Aarene 1772-73, 79-81 paa Nordlandet; overalt en Mængde Aar 1784-85, samt 88, men dog grasserede de heftigst 1790, 91-93. Først 1788, 90-91 i Nordlandet og der endelig 1793, men i Syd- og Vesterlandet 1791-92, efterat de med Stickesholms Handelsskib bleve 1791 overførte til Island, og antoges da for Mæslinger, som først havde yttret sig der med stort Nederlag af Mennesker Aar 1644, og da ligesaa overbragtes med et Handelsskib til Ørebach [2]. Man ansætter endog Antallet af de ved disse Febre og Mæslinger 1788, 90-93 bortrykkede Men-

[1]) See Minnisverd Tidindi 1 B. S. 437.

[2]) Biorns frá Skardsá Annalar Tom. II. S. 268.

Mennesker til henved 587, som var et saa meget føleligere Tab, som en stor almindelig Folkedød fra 1781-87 var nyelig gaaet forud.

Fra forbemeldte smitsomme og henrivende Epidemier har jeg endog med Flid adskilt og hidtil udeladt Børnekopperne, som i Island flere Gange i Aarhundredets Tidsrum have vældigen afmejet Landets meest haabefulde og blomstrende Ungdom. Oven paa det anseelige Tab af Mennesker 1701 fulgte den saakaldte store Koppesygdom (Stóra bóla) 1707, som bortrev 18000 Mennesker. Anden Gang yttrede Kopperne sig i Aaret 1742; den tredie Gang 1762-64, da Tabet vel blev stort, men kan dog ikke nøiagtig nok bestemmes, og endelig fjerde og sidste Gang 1785-87; de 1500, af de fra nys overstanden, fornemmelig ved Uaar fremkaldet, Folkedød 1784-85, levnede hadbefulde unge Mennesker, som Kopperne da bortreve, regner man næsten for lige smerteligt Tab med hiint paa 9336 i forbemeldte twende Aar 1784-85, da Island tillige iblandt disse blev lettet Underholdning af en stor Mængde vanføre og Fattiglemmer, Fraadsere, Døvenigter, Landstrygere og skrøbelige Gamle, men i Kopperne 1785-87 faldt Landets meest blomstrende unge Mandskab, efter selv for det

 meste

meste at have gjennemgaaet hine alt nedstyrtende Uaar.

Ikke bør jeg aldeles forbigaae her at melde, at endog den veneriske Syge yttrede sig nogle Gange blandt enkelte i nogle visse Handelsstæders Omegn sig opholdende Mennesker. At denne Syge ellers, hvergang blev overført med de til Island opgaaende Skibsfolk, og meget snart lykkeligen udryddet, er mig en langt større Fornøielse med Vished her at kunne berette.

Saaledes har en betydelig og ofte indtruffen Folkedød, fornemmelig i Aarene 1701, 1707, 42, 51 - 59, 62 - 64, 81, 83 - 88, 90 - 93 og 97 - 98, foranlediget deels ved strænge Uaar, deels farlige Sygdomme, ligesaasnart nedsat Folke-Antallet i Island, i det attende Aarhundrede, som det har kunnet naae Summen af 50000 Indvaanere.

Den store Koppesygdom allene borttog i Aaret 1707, som meldt, 18000 Mennesker; Uaar, Sygdomme og ulykkelige Hændelser, fornemmelig ved Søeskade fra 1752 til 59 henved 9744, foruden det uvisse Antal af de 1742 og 62 - 64 ved Kopper bortsmeltede. I Aarene 1780 - 81 tabte Island i 8 Maaneder 989. Aar 1784, endog allene i Nordlandet og kun i et halv Aar, 3327, de

bort-

bortflygtede iberegnede, hvorved 315 Jorder bleve aldeles forladte; Antallet af de flere Døde end Fødte Aar 1784 udgjorde der ellers 2224, og i hele Island 4289, men i Aaret 1805, i alt 5047, altsaa i begge Aar 1784 og 85, dog det meste i en Tid af $\frac{2}{3}$ Aar, tilsammen 9336 [1]).

En af Islands berømmeligste Lærde [2]), angiver ellers Tallet fra 1779 til 85 at kunne ansættes til 10354, hvori 75, som Kopperne bortreve det sidstmeldte Aar, maa være indbefattede, men i Aarene 1786 og 87 lagde de endnu 1425 blomstrende Ynglinger i Graven. Inflammationsfebre og Mæslinger 1790-93 bortroge endnu 587, og et endnu større Antal kan formodes at være tabt 1797 og 98 ved disse (see S. 34). At Druknedes Antal fra 1785, som her er uberegnet, udgjør en ikke ringe Sum, viser Side 22.

I

[1]) Vel ansætter Biskop Dr. Hans Finsen i hans Afhandling um Mannfæckun ꝛc. §. 30, S. 157 Tabet af Mennesker 1784-85 til 9238 ved at tillægge 75, som Kopperne bortreve 1785; men efter den speciale Beregning over Tabet i begge daværende Stifter, som endog der l. c. anføres i Note 256, vil det falde ud til 9336.

[2]) Biskop Dr. Hans Finsen l. c.

I et summarisk Oversyn kan altsaa Folketallets vigtigste Tab i det attende Aarhundrede, saaledes meest rimelig beregnes:

Den store Koppesygdom 1707 oprykkede . . .	18000
Uaar fra 1752 til 59 henved .	9744
— — 1779 til 85, med de 75, som Kopperne 1786 borttoge .	10354
Kopperne endnu 1786 og 87 .	1425
Febre og Mæslinger 1790 til 93 .	587
Mæslinger 1797 og 98 ansættes at have henrevet omtrent . .	600
Og fra 1785 de Druknedes Antal til	300
Altsaa, uden Hensyn til de 1742 og 62 til 64 ved Kopper bortdøde, ere . . .	41010

allene ved Uaar og farlige Syger samt nogle Ulykkes-Tilfælde bortrevne, et Antal, der næsten udgjør hele Folketallets jævnligste Beløb i Landet.

Men — det er Tid at afbryde disse sørgelige Beretninger og forsøge, om ikke et glædeligere Oversyn kan leveres af de Fremskridt, Island maatte have gjort i det attende Aarhundrede, egentligst

2) i

2) i oeconomisk Henseende.

§. 8.

Det første, og tillige ustridigen det for Island vigtigste, som i denne Henseende kan komme i Betragtning, bliver Jordbruget. Dette har i Aarhundredets Tidsrum taget megen og tildeels en forværret Forandring. Landet overhoved er deels af skarpe Vinde, deels af Frost og Iis, deels af ofte rasende Ildsprudninger, blevet paa mange og store Strækninger blottet for Græs, overdækket med Lava og Sand, og begravet under en stor Mængde Gruus af de nedstyrtede utallige Fjeldskrede, fremvæltede Iisbjerge, samt Havets og Floders Oversvømmelser. Det er altsaa vist, at uagtet en stor og god Deel endnu er levnet af græsrige Marker, er dog en betydelig Deel tabt i det attende Aarhundrede, og de øvriges Røgt og Frugtbarhed tager, overhoved at sige, kjendelig af næsten overalt. Man behøver kun, for at overtydes herom, at efterse Landets ældre Beskrivelser og Historier. Det er altsaa intet Under, at andre end Indfødte ugjerne vælge sig fast Boepæl i Island, men at de, som for en kort Tid tage derover, ile ligesaa meget for at komme derfra igjen, som norske Høvdinger fordum bleve ved Landets

Frugt-

Frugtbarhed lokkede til ſkareviis at drage over til ſamme [1]); endog de Indfødte ſelv føle dens Aftagelſe og begynde at anſee Jordbruget med Ligegyldighed, ja, Ringeagt paa mange Steder. Det beviſes ikkun altfor vel ved en beklagelig Erfaring fra de ſenere Aar, da en Mængde af Landets Børn forlod det gode Opland og ſtrømmede hen til Syd- og Veſtlandets Kyſter, hvor de hentærede Livet i ſand Orkesløshed, og, naar Fiſkeriet faldt heldigt, Overdaad, men ſaa ſnart det mislingede, bleve Landets ſtore Byrde og udtærende Plage og døde bort, de førſte af alle, i paafulgte Uaar, ſom offentlige Vidnesbyrd kunne nokſom bekræfte. Følgen blev altſaa: at mange af Oplandets gode Jorder lagdes øde, ſaa kunde vedbørlig drives og røgtes af Mangel paa Arbeidsfolk, og ikkun et formindſket Antal af Kreature opklækkes. Dyrtid og Mangel indfandt ſig, og Tjeneſtefolk tillode ſig ikke blot en utilladelig Frækhed mod Huusbønder, ſom, for dog at beholde nogle, maatte ſee igjennem Fingre med megen Uſkik, men og gjorde ſig ſaa koſtbare i Henſeende til Føde og Løn,

[1]) See Egil Skallagrimsſons Saga Cap. 25. Eyrbyggia Saga 3 Cap. Landnama S. 2 Cap.

Løn, at fattige Folk næsten ingen kunde mere holde i Tjeneste. For sildig indsaae hine virkelige Landstrygere Rigtigheden af Karls Udsagn til Ingolf Arnesen fordum [1]): Vi gjorde ilde i at bereise det gode Opland, og dog nu nedsætte os paa denne Udkant (ved Reikevig), og ikke rettede de Feilen, som han, ved snart at søge igjen til det gode Opland, men bleve ved Kysterne til Rov for Laster, Mangel og Død ved første Uaar.

Man vil, ved at sammenholde de Beretninger den i Begyndelsen af det attende Aarhundrede nedsatte Land-Commission, bestaaende af Assessor Arne Magnæus og Laugmand Paul Vidalin, indgav fra 1702 til 1714, om det islandske Jordegods, dets Forfatning og det Antal af Kreaturer, som det da kunne i et middelmaadigt Aar forsørge, med de nyeste, som den i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede anordnede Land-Commission nu har optegnet i samme Anledning, og som overhoved falder ud langt under det forrige. Man har desuden Beviser nok herom, om man end ikke vilde anføre deres Vidnesbyrd, som, endog i de gode Aar 1775-77, foruden Uaar da paafulgte, bereiste

[1]) Landnama S. 1 P. Cap. 8.

reiste flere Strækninger af Island i dets saakaldte sidste Velmagtsdage, da Folketallet igjen var næsten bragt til det høieste, og ikke bemærke, at da udgjorde Antallet af øde Jorder allene i Isefjords og Mule-Sysseler, samt paa Nordlandet 656 [1]), thi paa de fleste Steder ligge Beviserne for alles Øine i græsløse, søndertraadte, sumpige, med Mos og Hesterumper (eqvisetum) overgroede, og paa de fleste Steder slet eller aldeles ikke indhegnede, ved Soel og skarpe Vinde affsviede, skaldede og forfrosne Marker, paa hvilke endog nærmest ved mange Gaarde kun hist og her kan nu høstes noget Græs. Gjødningen, slet behandlet, anvendes i flere Egne aldeles ikke til Jordens Røgt, men tørres til Brændsel. Høemarkerne renses for det meste ikke eller dog paa mange Steder heel løselig, og fredes i Almindelighed kun maadelig. De give derfor ikkun en let og ringe Afgrøde, og Følgen deraf bliver, at Kreaturenes Antal maa forholdsmæssig hensvinde, samt at deres Foering falder, især i de ufrugtbarere Aar, heel knap, og Nytten af dem for en stor Deel tabes. Den anden Følge maa og naturligviis blive, at

[1]) O. Olavii Reise S. 60, 159, 215, 263, 326, 387 og 477.

at en Mængde Jorder røgtes og beboes slet, at mange lægges øde i de første Uaar, og at Dyrtid, Sult og Mangel ledsages derpaa snart af en almindelig Folkedød.

Alt det modsatte finder man derimod hos de adskillige, som have anvendt god Røgt og Omhue paa deres Gaarde, de have selv snart høstet vigtige Frugter af deres Flid, og med deres Exempel viist, at denne, vedbørligen opofret til Grundvolden for alle Islands Hovednæringer, Jordbruget nemlig, ikke blot i gode Aar kan vel føde, men og berige sin Dyrker og i de fleste paakommende Uaar ene sikkre ham for Mangel og Nød, naar de mindre forsynlige og vindskibelige Strandsiddere forgjeves søge efter Brød og blive flokkeviis et Rov for Hunger.

Paa Jordernes Ødelæggelse og Forringelse har man end videre et tydeligt Beviis, i deres Afgivters Afgang, saa ringe disse end altid have været. Saaledes beløbe Jordegodsernes Afgivter i hele Island, i Følge Jordebøgen af 1696 til 33218 Rdlr, men 1759 til 24273 Rd. [1]). Beregnede til samme Priser nu, som 1759, tør jeg sikkert formode, at samtlige Afgivter ved Aarhundredets Slut-

[1]) Erichsen i Deo, Regi, Patriæ S. 28.

Slutning ikke naaede 20000 Rdlr. Saa ussel og ringe en saadan Afgivts Ydelse af et vidt udstrakt Lands, som Islands, hele Jordegods end er, saa beviser den dog tydelig, hvorledes et aftagende Jordbrug har forenet sig med den underjordiske Ilds og Drivisens Ulykker, for at forøge Uaarenes Strænghed, forringe Folkets visseste og vigtigste Hovednæring, og i Forhold dertil de offentlige Indkomster, skjøndt intet kan være mere indlysende, end at Jordbruget, ogsaa i Island, er en Hovedbasis til alle dets øvrige Næringer, et rigt Kildevæld, ret afbenyttet, til almindelig Velstand og Formue, Fædrivtens, Fiskeriernes og selv Handelens vigtigste Grundstøtte [1].

Hvor seer man nu videre Spor til de betydelige Gjærder og Indhegninger, som Forfædrene i Island med saa megen Omhue og Virksomhed opreiste omkring deres Marker til Lye og Fredning? Næsten ingen Gjærder findes der mere, undtagen paa Nordlandet, hvor endeel dog berettes at være igjen nedfaldne og faldefærdige. Hvo afbenytter bequemme

[1]) Cfr. Stiftamtmand O. Stephensens mærkværdige Afhandling om Næringsveienes Forhold i Kongl. Isl. Lit. Selsk. Skrifter 7. B. S. 116, 119=20, 123. og i §. 9.

me Sæterdrifter videre, uagtet Fieldene fra Begyndelsen af [1]), have frembragt det allerkraftigste Græs og dette igjen afgivet betydelig mere og bedre Melk for Huusholdningen? Man lader jo Heste, Qvæg og Faar hele Sommeren over afgnave de nærmeste Græsmarkers lette og mavre Afgrøde, som dog behøvede at spares til Vintergræsning, men Sæterne ubenyttede. Dog have Mænd af Indsigter og Erfarenhed meget fraraadet dette sidste [2]), Landsloven befalet at benytte Sæterne og nyere Kongebud endog indskjærpet dens Befaling herom [3]). Hvor har man opholdt med Gjødselens Tørring og Brug til Brændsel, i de Egne, hvor samme var og er end almindelig, men, i Følge Kongebud herom, opgravet Tørvemoser til dette Diemed? Hvor søges Gjødningen omhyggeligen forøget og anvendt til Jordens bedre Røgt, ved

[1]) Landnama v P. 1 Cap. Egils Skallagr. S. Saga 29 Cap.

[2]) Erichsen l. c. S. 159 til 60. Stiftamtmand O. Stephensen l. c. S. 183 til 84. Provst G. Svendsen um Selstødur, i Kongl. Isl. Lit. Selsk. Skrifter 7 B. S. 194 o. fl.

[3]) Jonsbogen i Landslejeb. 42 Cap. og Kongl. Rescr. 26 Febr. 1754.

ved almindeligen at huse Køer om Natten i Sommerens Tid, og derved lægge Grunden til en forøget og forbedret Foring, og med denne til en forøget Nytte af Hornqvæg, som Sagkyndige dog have saa meget tilraadet [1]? Hvor sees Hjemmemarker forbedrede ved Brugen af Flyttefolder for Faar, thi om Tuers Jævning er det aldeles overflødigt at spørge? Inden 24 Aars Forløb var Kongebudet af 13de Maj 1776 om denne og om Gjærdesætningen glemt for det meste, undtagen i sidstmeldte Henseende for en Tid paa Nordlandet. Endelig maa jeg veemodig spørge: Hvor ere Islands fordum saa blomstrende og mange Birke-Kratskove endnu at finde? Ikkun i Borgerfjorden og ved Lagarfljot, thi det øvrige fortjener ikke at erindres, og af den mest omtalte Skovstrækning Fnioskadal's-Skov fandt Olavius og Mohr ikkun nogle faa Rødder østen, samt en liden skovbegroet Plet vesten for Fnioskaae, men saa meget mere af gamle Kulmiler og klare Beviser for Skovenes slette

[1]) See Sysse'mand M. Ketilsens Afhandling um Innilegu busiár á Sumrum i Kongel. Isl. Lit. Selsk. Skrifter 12te B.

slette Behandling [1]). Kort! Kongebudene til Jordbrugets Udvidelse og Forbedring, deriblandt foruden forbemeldte et om Odejords Optagelse [2]), samt adskillige af Landets egne Embedsmænd til Almuens Opmuntring og Veiledelse udgivne Skrivter Jordbruget angaaende [3]), synes lidet at have virket, da jeg med Føie tør beregne, at Island, ved hiints Forværring og ved den skjødesløse Omgang med samme, har tabt meget mere, end ved de af selve Ildsprudninger, Iisbjerge og Oversvømmelser anrettede Omveltninger.

§. 9.

Efter disse foruddskikkede almindelige Bemærkninger over Jordbruget i Island, vil jeg nu her i Særdeleshed berøre den Fremgang anstillede Forsøg med Korn- og Haugedyrkning i det attende Aarhundrede have vundet.

Blandt

[1]) Olavii Reise S. 861. Mohrs islandske Naturhistorie. Khvn 1786. S. 375.

[2]) See Forordn. af 15 April 1776.

[3]) Stiftamtmand Stephensen om Nytten af af Horngvæg, i Isl. Liter. Selsk. Skrifter 6 B. §. 19-32. Syssselmænd J. Svendsen um Vallarækt, S. Petersen um Mykju ib. 1 B., Provst B. Haldorsen i Atla o. fl.

Blandt det meget, som den udødelige Konge Frederik den Femte skienkede til Islands Næringsveies og Huusflidens Opmuntring, var og en Sum, som fra 1752 til 1758 blev forgjeves anvendt til Agerdyrknings Forsøg, ved nogle til Landet oversendte danske Bønder [1]). Skiøndt de selv kun lidet den Tid forstode og endnu mindre berettes at have udviist synderlig Flid; skjøndt de ældre Historier, Egnes og Gaardes Benævnelser dog kunne bevise, at Agerdyrkning før har været der i Brug hist og her i det 10de, 11te, 12te og 13 Aarhundrede, og kunnet lykkes [2]), og maa rimeligviis endnu kunne det paa visse Steder [3]), faldt dog demod Aarhundredets Slutning i flere samfulde Aar af kyndige Mænd med ufortrøden Flid anstillede Forsøg sjelden saaledes ud, at man af Agerdyrkning kan der love sig nogen sand og sikker Understøttelse [4]), men hvad der blev anvendt til Underviisning og Reiser for den Sag

[1]) E. Olavsens og B. Paulsens Reise, S. 681-85, 947-960.

[2]) J. Snorron, de agricultura Islandorum.

[3]) See H. Finsens Brev om Agerdyrkningens Mulighed i Island.

[4]) See Forberedelsen til Olavii Reise S. 11.

Sag i Island, kan derimod ansees som tabt [1]). Jeg maa og i den Anledning næsten bifalde den Beregning, som allerede er offentliggjort, at Markernes gode Røgt til Høe-Avling er vissere og fordeelagtigere end Kornavling nogensinde kan ventes at blive i Island [2]). Det er ellers at formode, med E. Olavsen og B. Paulsen [3]), at de ældre Indbyggere i Island fornemmelig har saaet dets eget vilde Korn eller Sandhavre, som man endog i den senere Tid har gjort ikke uheldige Forsøg med paa Sønderlandet [4]), skjøndt ikke fortsat dem, uagtet mange Sandstrækninger haves hertil beqvemme, og det ikke mindre er bekiendt, at Beboerne i Vester-Skaptefields-Syssel, vide at afbenytte det vilde Korn til Brød og Føde [5]).

Med

[1]) Som blandt andet Thorovdis Reise og Pánkar um Akuryrkju á Islandi.

[2]) See Amtmand Thorarensen um gagnsmuni heyskapar á Islandi i samlíking vid þar møgulegann kornafla i Kongl. Isl. Lit. Selsk. Skrivter 14de B.

[3]) See deres Reise S. 681.

[4]) See Deo, Regi, Patriæ S. 185.

[5]) See Præst Sæmund Holms Afhandling um Meltakid i Isl. Lit. Selsk. Skr. 1 og 2 B.

Med Hør- og Hampavlen faldt nogle Forsøg paa Øen Brokøe i Breedefjorden heldigere ud [1]), men hvor vigtige begge end ere, blev det dog kun ved enkelte ufuldkomne Forsøg, som sjelden derefter anstilledes, og udrettede altsaa ingen Nytte for Landet.

Haugedyrkningen blev derimod oftere, længe med mere Omhyggelighed, og endelig med nogen bedre Virkning paadreven i det aftende Aarhundrede. Det manglede ikke paa Opmuntringer, Forestillinger, Anviisninger [2]), og endog Understøttelser af en saa haabefuld og ønskelig Sag, hvor man næsten allevegne kunne love sig nogenlunde god Frugt af en vedbørlig anvendt Flid og Møie. Kongerne og Landhuusholdings-Selskaber udmærkede Flid heri med Belønninger [3]), for der at skabe en ny, ukjendt, men sikker Nærings-

[1]) Deo, Regi, Patriæ S. 189-90.

[2]) O. Olavii islendsk Urtagards-bók. E. Olafsens Lachanologia. M. Ketilsens Tilraun med Sádtegundir og Pløntur. B. Haldorsens Atli og Gras-nytiar.

[3]) See Deo, Regi, Patriæ S. 312. O. Olavii Reise Forbered. §. 12. Fortegnelse paa Præmier og Naadegaver i Kongl Isl. Liter. Selsk. Skrifter og i O. Mallings store og gode Handlinger S. 517-28.

ringsgreen for det Almindelige, og med denne et nyt Redningsmiddel for Landet i paakommende Uaar. Dertil hører og en af det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab i Aaret 1780 kronet Afhandling: om de opmuntringsværdigste Naturprodukter i Island [1]). Men strax i Begyndelsen blev endog et saa velsignet Foretagende for Island, som Haugedyrkningen, ligesom stedse enhver ny, endog den nyttigste Forandring, Forbedring og Underviisning af en uvidende og raa Mængde skammeligen modtaget der med Foragt og Spot, Laster- og pøbelagtige, forhaanende Viser, aldeles i Gadedrenges Smag. Man foregav, at det for Mennesker var uanstændigt at æde Græs med Fæet, men erindrede ikke, at de fleste Nationer almindelig nyde med Lyst forskjellige Slags Haugevæxter, som nu udgjøre manges vigtige og sunde Underholdning og ikke at disse Væxter ere af Forsynet just bestemte til Menneskers Føde [2]). Imidlertid blev dog Følgen heraf, at da mange ikke kunne formaae deres Tjenestefolk til at spise Kaal og Haugeurter, bleve kun enkelte Forsøg med

D 2 Hau-

[1]) Ved Kammersecretair O. Olavius, trykt i dets Skrifters fierde Bind.

[2]) See og 1 Mose B. 1, 29. 3, 18.

Hangedyrkning, som dog næsten alle faldt vel ud, hvor det ikke manglede paa vedbørlig Flid, fremdeles anstillede; paa de fleste Steder, et Par Næsse paa Sønderlandet undtagne, hvor den endog udbredede sig og endnu tiltager, blev den reent forlagt og ikke videre et Redningsmiddel, end ikke for de i paafølgende Uaar af Sult tusindeviis bortdøde Mennesker, og kun, som meldt, paa nogle af Sønderlandets Udkanter begyndte den mod Aarhundredets Slutning at faae et svagt Liv igjen. Man bør dog ikke lade sig undre denne Haugedyrkningens Skjebne i Island, siden man har saare nye Beviser for dens maadelige Tilstand tæt ved Kjøbenhavn selv [1]).

Og hvad skal jeg da kunne berette om Kartoffel-Avlens Fremme i Island? om denne Perus Vært, først fra Ny Granada i Sydamerika ved Hawkins 1565 og 20 Aar derefter fra Virginien ved Drake til de brittiske Øer, men 1743 i Danmark først indbragte dyrebare, sunde og rige Føde for Millioner af Mennesker og Fæe, som næsten

[1]) I det Kongelige Landhuush. Selskabs Erklæring og Indbydelse til Bønder paa Kjøbenhavns Amt, angaaende Havers Anlæg, see dets Skrifters nye Saml. 1807, 1 B. 2 Hefte, S. 359.

næsten allevegne kan lykkes, og efter anstillede Forsøg, endog ofte i Island, skjøndt ikke saa almindelig, let eller sikkert, som Kaal og de simpleste Haugevæxter? Naar jeg betragter, hvor forskjellig Huusholdningsform fra Forfædrenes, og i Grunden meget slettere, Mængden har i den senere Tid indført; naar jeg seer, hvorledes Brugen af og Trang til Kornvarer, som hine lidet kjendte til, stedse tager betydelig til, men betænker tillige, at Island selv ingen Kornvarer vil kunne avle, og derhos, at Kartofler ikke blot ere sunde, gode og drøie, men og kunne tildeels erstatte nogen Mangel paa Meel, naar de med Flid og i Mængde kunde fremavles; naar jeg betænker, hvor vigtig en Næringsgreen de allerede i kort Tid ere blevne blandt mægtigere Nationer, hvor de endog besætte ligesaavel de fornemste som de Fattiges Borde, beklager jeg inderlig, at deres begyndte Avl i Island, er næsten aldeles uddød igjen, den liden undtagen, som Reikevigs Bye med nærliggende Egn endnu vedbliver. Man har der saaledes faaet i Aarhundredet Forsmag paa adskillige gode Ting, men ikke udholdt med nogen, uudtagen hvad der med Føie kan ansees for meest utjenligt og skadeligt. Det kongelige Landhuusholdings-Selskab lod dog i

det

det islandske Sprog 1772 udgive Troiels Afhandling om Kartoffel-Avlen og tilligemed Kongen udsattte i mange Aar Præmier for samme. De bleve flere Gange oversendte til Udplantning, og endnu ved M. Ketilsen [1]) blev Omgangsmaaden offentlig anviist, men — der kom næsten intet ud af det Hele. Endelig har høibemeldte Selskab nu nylig foranstaltet ogsaa der kundgjorte i Landets Sprog de af Prof. Glahn og Sophie Svare i Aaret 1800 belønnede Afhandlinger om at bevare Kartofler for Frost [2]). Dog maatte man endnu ønske de nyeste Erfaringer om Kartoflernes Afarter og Dyrkningsmaade der bedre bekjendte, efter hvad Justitsraad Rafn derom nyelig har forklaret [3]).

Andre Forsøg fortjene neppe at erindres, som Tobaks-Plantning, hvilken i øvrigt lykkedes vel [4]), men ved Erfaring derom holdt man

[1]) I en Afhandling Tilraunir med Sádtegundir og Pløntur. See end videre herom Forbered. til Olavii Reise §§. 13—14.

[2]) Trykte i dets Skrivters 6 B. og ved M. Stephensens Minnisverd-Tidindi 2 D. 2 B.

[3]) I hans Priisskrivt: Danmarks og Holsteens Flora 2 D. 1800. S. 156—183.

[4]) Snorron. de agricultura Islandorum Sect. III. §. 11.

man op, og blot lagde sig tre Gange saa stærk som før paa al Slags Brug af Tobak. En Befaling udgik om muepligst Flid til Jordbrugets Forbedring, og Underviisning om Agerdyrkning og Skovplantning især [1]; men den sees ikke at have udrettet noget, paa nogle Forsøg nær i de senere Aar, med Udsaaening og Plantning af noget Gran og Fyr, endog af nogle Frugttræer, hvorpaa Adskillige anvendte dog endeel Umage, men næsten allevegne uddøde de ældre Planter endnu hastigere end de nyere sprang frem, og med samme Hastighed, som Landets egne Birke-Kratskove i mange Egne bleve ved Uforsynlighed ødelagte [2]. Derimod bør erindres, at Kongen 1787 for Fremtiden har tilsagt enhver Islands Indvaaner passende Opmuntringer til en udmærket Forbedring i Landbruget, især til betydelige Forsøg med Havedyrkning, Skovplantning, Korns, Kartoflers og andre til Føde nyttige Vexters Avling, skjøndt ogsaa dette endnu har udrettet lidet [3].

Saaledes forsøgde man vel allehaande Ting i det attende Aarhundrede i Island, men holdt

[1]) Islandske Laugtings-Acter 1756, No. XXIII.

[2]) Forberedelse til Olavii Reise §. 15.

[3]) See Forordn. 13de Junii 1787. Cap. 3. §. 6.

holdt snart op med alle Forsøg, om de end fandtes at kunne lykkes med nogen Umage. Man beholdt kun gamle, indgroede Fordomme mod al Forbedring og Belærelse, undtagen forsaavidt Yppighed fandt Veien til Mængdens Hjerter, for at forøge Antallet af dens Fornødenheder og Laster.

§. 10.

Langt over alle Islands Næringsgrene har en god, fornuftig og vel anbragt Faedrivt eller Faare- og Qvæg-Avl udgjort Islands største Rigdom og dets øvrige Næringers vigtigste Grundstøtte til alle Tider. Hvo der har lært den rette Maade at omgaaes samme og dertil anvendt behørig Omhue og Forsynlighed, er sjelden bleven udsat for Mangel eller for Hungerens skarpe Sværd, naar derimod Fiskeriets og andre Næringers flygtige Usikkerhed har opløftet samme over Mængden. Kun de meest ødelæggende Uaar og Ildsprudninger maa undtages, da det ikke har staaet i menneskelig Magt at redde sit Qvæg, naar Luft og Jord og Foder er for Kreaturene blevet forgiftet, og ingen Forsigtighed, Flid eller Forsynlighed har kunnet udrette noget.

Forskjellige Huusholdnings Grund-Princips have ellers bidraget meget til at berige, ligesom og til at udarme visse Egne: Nogle lagde sig meest efter Faareavlen, fik et talrigt Skæferie paa Fode i gode Aar, men betroede derpaa alt til Udegang paa Markerne hele Vinteren over, uden videre Hjelp eller Focring, endog paa nogle Steder uden Huuslye, og tabte undertiden det Hele i strænge Vintere. Andre havde kun slet Huusleilighed for dem, slet og utilstrækkelig Foering, og forstode ikke den rette Omgang med Faarenes Pleie, hvorfor de tabte endog i maadelig strænge Vintre ligesaa meget, og næsten aarlig noget. Den tredie Flok lagde Vind paa ikkun at holde faa Køer, men derimod at holde dem vel, da de for dem bestemte kun det kraftigste Græs af Hjemmemarkerne, foerede rigelig, og indrettede Antallet efter denne Foerets Andeel forsynligere, men derimod anvendte al Engenes Afgrode vel behandlet til Faar, hvilke de efter forskjellige Regler, som Erfarenhed havde viist dem, at være meest passende efter Egnens og Foerets Forskjellighed, plejede med yderst Omhue, og disse kom snart til en varig Velstand, som ikke allene var sikkret for Undergang i alle Aar, paa de allerstrængeste Uaar nær, men og for

det

det ellers i alle Aar almindelige Tab blandt Mængden, foruden at deres velholdne Kreaturer gave dem et dobbelt Bidrag til Underholdning og Formue. Dog maa man ogsaa hos disse beklage, at Jordernes Hjemmemarker i Almindelighed tabte sig der mere, hvor faa Køer fandtes for at afgive Gjødning til dem, og hvor derhos, som ellers almindeligt, desværre! den kostbareste Gjødning fra Faarene, ikke bliver anvendt til Markernes Forbedring, men blot tørres til Brændsel. Den ringe Gjødning havde altsaa til Følge en ringe Afgrøde, og denne igjen et forringet Antal af Qvæg. Feilen med Gjødningens uforsynlige Omgang fraregnet, er dog disses Huusholdningsform meest at anprise, som den sikkerste og bedste overhoved, endskjøndt Egnene selv maa gjøre heri vigtige Undtagelser, hvor f. Ex. intet tjenligt Græs for Faar falder, men desto fortrinligere for Køer, som i Andakyl og Ølves, to Bøigder paa Sønderlandet, hvor et mindre Antal af Faar og et meget større af Køer er i Følge Naturen passende; ligesom der og gives mange Jorder og Egne i Island, hvor Græs til Vinterfoering for mange Faar er uerholdeligt, men hvor Markerne, overgroede med en Mængde Lyng, salices, Krat og indblandet Græs, frembyde

den

den fortreffeligste Udegang for dem om Vinteren, hvor de og under en paapasselig Hyrde i de fleste Aar gaae fede og lykkelig uden Hjelp af Foering Vinterens Barskhed igjennem. Ikke at nævne, at Faar paa mange Øer, og endog i visse Fieldegne i Island, finde selv Aar ud og ind og Vinteren over tillige, uden Huus og Hyrde tilstrækkelig Føde, og findes i Foraaret vel saa fede, som Mængden af de ved godt Foder omhyggelig pleiede, naar maaskee de allerstrængeste Aar undtages.

Man kan altsaa tilstaae: at skjøndt den tredie foranførte Klasses Huusholdingsform er i Almindelighed sikkerst og meest ønskelig, er den dog hverken overalt anvendelig, ei heller maaskee i det Hele uden betænkelige Følger; thi, skulde den anvendes overalt, som den, rigtig nok, forsigtigste, kan man ikke mere i Island gjøre Regning paa 500,000 Faar, som dog i Aaret 1760 fandtes der, hvorvel en af de meest erfarne Landmænd i Island har paastaaet, at et dobbelt Antal, eller 1,000,000 Faar var passende for Island [1]). Ligesaalidet kunde man, i Følge forbemeldte Grundsætning vente, at Island ved

[1]) See Stiftamtm. Stephensen i Afhandlingen om Nytten af Faar S. 90.

ved ordentlig Foering kunde forsørge, foruden nysnævnte 500,000 Faar, endnu 32689 Heste, som Landet havde Aar 1770, samt henved 30000 Stykker Hornqvæg [1]).

Naar en eller anden tilstødt Ulykke har bortrevet en vis Art af de vigtigste Huusdyr i Mængde, har dette undertiden foranlediget, at man siden har anvendt større Flid paa en anden, hvis Antal derved er hastig tiltaget. Saaledes voxte Hornqvægets Antal betydelig, efter at den blandt Faarene 1761 indsnegne Pest havde bortrevet en stor Deel af disse, som aldrig til Aarhundredets Udgang opnaaede siden det forrige Antal.

Jeg anseer det ellers kun som Islands betydelige Skade, ifald man der i Almindelighed, som nu, med Faareavlens Indskrænkning i mange Egne, søgte meget at udvide Qvægavlen, som i Island falder saa besværlig at underholde og saa ofte at skuffe Mængdens Forhaabninger, ved flere Tilfælde, endskjøndt jeg inderlig ønsker, ikke blot at en fornuftig og omhyggelig Pleie af, endog et mindre Antal, Qvæg, var i Landet mere almindelig, og især en større Omhyggelighed for Ar-

[1]) See hans Afhandling om Nytten af Hornqvæg i isl. Lit. Selsk. Skr. 6 B. S. 96 i Tab.

Artens Forædling ved ikkun dets udsøgte Tillæg, men og at Island maatte blive saa lykkeligt engang at see sin Qvæg-Race forbedret ved nogle udsøgte Stykker af den ædle Geest-Qvæg-Race fra Løyt i det Schlesvigske, hvis Køer berettes almindelig at malke 30, og de beste 44 til 48 Potter daglig i flere Uger efter Kælvningen, og hvis Oxer skal give indtil 1000 Pund Kjød eller dobbelt mod de Islandske [1]). Hvor vigtig vilde ikke en saadan Forbedring af Arten være det Land, hvis sikkerste, ja ofte eneste Redningsmiddel og Tilflugt maa blive en velindrettet Qvæg- og Faareavl? Jeg siger velindrettet istedet for mere udvidet; thi, i Aaret 1783, forinden det store Tab af Heste, Qvæg og Faar indtraf, talte men der allerede 21457 af Hornqvæg, 36408 Heste, men ikkun 232,731 Faar, som var aldeles uforholdsmæssigt. Men i Aarene 1783-84 nedstyrtede henved

[1]) See herom Justitsraad C. G. Rafns Naturhistorie for hver Mand 1 B. 1 D. 1802, S. 242. Hans fortreffelige Anviisning ibid. 262-64 og 238-39 til en god Races Vedligeholdelse og Forædling vil jeg især ønske mere bekjendt og fulgt fremdeles i Island end nu almindelig befindes.

11461 af Hornqvæg, 28013 Heste og 190,488 Faar, saa den hele Beholdning 1784 blev 9996 Stykker Hornqvæg, 42243 Faar og 8395 Heste [1]).

Det maa i øvrigt henregnes til en stor Huusholdnings Feil i Island i det attende Aarhundrede, at man der har uforstandigen lagt en stor og skadelig Mængde Heste til, især to Gange, nemlig for 1754 og 1783. Mod de Aar især, samt ellers ofte, have de saaledes ovfyldt Markerne og opædt deres Afgrøde, at Nytten af Hornqvæg og Faar, ja disses Antal selv, har betydelig lidet derunder, især hvor Markerne ere meget indknebne og kun lidet frugtbare. Følgen er og bleven, at ikke blot en stor Mængde Heste ere selv nedstyrtede i ethvert haardt Aar, men og at mange Eiere for at holde den overflødige Mængde i Live, have til dem forødt en vigtig Andeel af Foder fra Køer og Faar, som endelig ere og af Mangel bortdøde. Det er indlysende, at en Bonde, hvoraf jeg ikke kan indsee nogen, end ikke den rigeste i Island med et vidtudstrakt Landbrug, egentlig at behøve over 30 Stykker, da Mængden godt hjelper sig med 10 til 20, mange endog med 1 og 2, — ikke kunde

[1]) Philosophische Schilderung S. 392. Taf. III.

kunde behøve endog de 150 til 200 Heste, som nogle eiede [1]), hvilke aldeles ikke kunde omsættes eller forhandles, solgtes endog, for 1783, til 1 à 2 Rdlr Stykket, opaad Aar ud og ind en stor Mængde Græs fra de mere uundværlige og vigtige Køer og Faar, hvis Antal og Nytte blev ved en saa ufornuftig tillagt Mængde af Heste meget indskrænket og forspildt. Have nogle end foregivet: at en Mængde af Heste skulde forbedre Markerne, ved af vidtløftige Moser at bortæde om Vinterdage visnet og udueligt Græs, samt at de i haarde Aar kunde tiene til Føde for Mennesker [2]), maa man dog paastaae, at Heste til ingen Tid æde uden det bedste Græs, saalænge noget

[1]) See Stiftamtm. Stephensens Afhandling om Heste i kongl. isl. Lit. Selsk. Skr. 8 B. S. 40-42. og Biskop Dr. Hans Finsens um Mannfækun af Hallærum S. 110 i Note 199.

[2]) See Syssclmand M. Ketilsen um Hrossaslátur og í tolu búsiár í haga, Hrappsøe 1776, samt hans Tillæg til begge, især: Hestabit er haga bót og hrossa-slátrid gagnsamlegt; ligesom og Heidnir eta hrossa-kiøt, med Provst Gunn. Paulsens Circulair-Skrivelse af 24de Febr. 1776 til Varúdar.

noget er at vælge i; at altsaa kun ubetydeligt, og ikkun saalænge Markerne ere meget bedækkede af Snee, af det uduelige visnede Græs bliver ved dem fortæret; at saadanne Moser aldrig levere noget godt Græs for Malkeqvæg, men at dette ved en overflødig Mængde Heste taber en meget mere vigtig og kraftfuld Foering, ja en stor Mængde af det Livet. Hvad derimod angaaer Hestekjødet, som Spise for Mennesker i haarde Aar, da kan det vel ikke nægtes, at samme forsynlig brugt og vel behandlet kan afgive et saare vigtigt Redningsmiddel for Mennesker, men paa den anden Side maa betragtes: deels at Heste i strænge Aar i Island og om Vinterdage, da Traugen stedse er meest, ere forsultne, mavre og elendige, og afgive saaledes en ussel Føde, deels at Erfaring har viist, at det til Føde er blevet meget slet behandlet og anvendt af de fleste blandt dem, som, især fra Aaret 1781 gave sig af med denne Levemaade, ligesom og at Mængden af Hestekjøds-Ædere der, forfalder gjerne til Graadighed og Dovenskab, da de troe denne Føde saa let erhvervelig, hvilket, tilligemed den svinske Behandling af Kjødet, har gjort dem selv vederstyggelige iblandt gode Folk, og ikkun for en føie Tid kunnet opholde hines Liv, saasom Udfaldet oftere har viist,

viist, at i haarde Aar ere endog disse Ædere bortdøde hobeviis blandt de første, som Sult og deraf foraarsagede Sygdomme have bortrevet [1]). I forbemeldte Henseende og fornemmelig for Malkeqvægets Skyld, samt til Besparelse af Græs og Vinterfoder for dette maatte man ønske, at Island aldrig mere fik det forrige Antal af Heste, da det nærværende, skjøndt betydelig mindre, er allerede i de fleste Egne blevet tilstrækkeligt, i nogle endog til skadelig Overflod; muligt og, at de islandske Heste-Racer blive der altid de tjenligste.

I øvrigt underskriver jeg meget gjerne, hvad Hr. Justitsraad Rafn paa de bedste Grunde har fremsat til Anbefaling af Hestekjødet til Spise, og især af Hestesittets, Marvens og Haarenes bedre Benyttelse i Island [2]).

Jeg har i det Foregaaende bemærket de almindeligste Aarsager, som have ødelagt Fædriften i Island, saasom yderst strænge Vin-

[1]) See forbemeldte Circulairskrivelse og Biskop Dr. Finsen um Mannfæckun ꝛc. S. 1-5 og Noter 224 og 229.

[2]) I hans Naturhistorie for hver Mand 1 B. 2 D. 1805. S. 175-182.

Vintere, Ildsprudninger og enkelte Uaar, da fornemmelig en stor vedholdende Mængde Driviis har nedkuet Græsvæxten og en almindelig Fodermangel ikke har kunnet forebygges; ligesaa Side 57, at uforsynlig og skjødesløs Pleie har voldet betydelige Tab for Mængden, hvorpaa et nyt sørgeligt Exempel havdes ved Aarhundredets Slutning, da foruden en Mængde Køer og Heste, jeg tør sikkert ansætte, at 80000 Faar tabtes i Vinteren 1800 til 1801 for en stor Deel af denne Aarsag, heraf i Nord- og Øster-Amtet allene 50000 [1]), men det største Tab af alle blev dog en Følge af et forulykket Forsøg i Island at forbedre Faare-Racen, anstillet strax efter Midten af det attende Aarhundrede. Trefold lykkeligt skulde Island ellers blevet, naar denne Faare-Artens Forædling kunde med Held udføres der; den vilde anseelig mangfoldiggjøre Værdien af dets vigtigste og sikkreste aarlige Produkter, lære Indbyggerne overalt, at anvende fordobblet Flid og Omhue til Faare-Avlens Udvidelse, men derimod at indskrænke Antallet af Hornqvæg og især Heste, og derved lægge Grunden til deres varige Velstand, langt

[1]) See Minnisverd Tidinde ved M. Stephensen 2 B. 2 D. S. 422.

langt mere end noget andet, som Regjeringen og Islands ædle Patrioter have hidtil udtænkt til Landets Opkomst, eller saa lettelig kunde forsøge.

Beklageligt var det sandelig i Aaret 1761, at Island blev nødt til at sælge sin Uld for 3 a 4 Sk. Pundet, da dog 48 Sk. for Pundet af en noget finere, endog i bemeldte Aar, var almindelig Priis [1]). For at gjøre Forsøg med Artens Forbedring blev en svensk Baron Frederic Wilhelm Hastfer opsendt til Island i Aaret 1756 og med ham 10 Vædere af den engelske Race; han indkjøbte 100 islandske Moderfaar til dem og lod sin Tjener blive tilbage, for at have Opsynet, efterat han selv i samme Efteraar vendte tilbage. Den første Prøve slog temmelig vel an, saaledes, at Øvrigheden fandt sig i Stand til at frembyde i Aaret 1760 unge Væddere af den blandede Race, til Artens Foredling [2]). Men i samme ulykkelige Aar kom Baron Hastfer atter til Island, og medbragte fiinuldede spanske Væddere, som underveis ved mislig Pleie, bleve paa Reisen angrebne af Sygdomme, smittede satte der i

E 2 Land,

[1]) See Deo, Regi, Patriæ S. 168.

[2]) See Isl. Løgþingisbók 1760. No. 24.

Land, og uden at kunne helbredes, uforsigtigen blandede med Landets egne Faar, blandt hvilke derfor i det følgende Aar 1761, udbrød en smitsom, da ulægelig og dræbende Syge, som stedse udbredtes mere og mere over en stor Deel af Landet, og allevegne medbragte Ødelæggelser, ved Tabet af Faar og med dette indbragt Dyrtid og Nød. Havde man den Gang kunnet formode, hvad Erfaring siden lærte i Henseende til Følgerne, vare disse let forebyggede ved i det mindste at nedslagte de Syge og de med dem blandede Faar, thi allene dette blev Middelet, til at udrydde Sygen aldeles, som Erfaringen derpaa viiste, da alle Faar i de Egne, hvor nogen Smitte var bemærket, bleve i Følge kongelig Befaling nedslagtede fra 1772 til 1779, alle Faarehuse nedbrudte og nye paa andre Steder opbygte, men friske Faar fra de uangrebne Egne efter eet Aar igjen indkjøbte [1]).

Saaledes blev vel denne store Landeplage, som i 20 Aar ødelagte Islands vigtigste Næringsgreen, Faareavlen, og med den Landets Velstand, igjen lykkeligen udryddet; men heiligen er det at beklage, om denne

ene-

[1]) See Forordningen af 11 Maji 1772. Man har nu eliers fundet sikkert Middel til at helbrede Skab hos Faar.

eneste uheldige Prøve for bestandig skal kunne betage Landets Indvaanere Haabet om videre Forsøg med en saa høistvigtig Sag, som saa mange Nationer ellers lade sig være angelegent at see fremmet i deres egne Lande; en Sag, til Exempel, som det danske og svenske Folk nu med saa megen Held arbeider paa at ophjelpe til egne Landes Lykke [1]), ikke at nævne Frankerige selv, og en Sag, som eet eneste uheldigt Forsøg uagtet, uheldigt allene ved liden Erfaring og ringe anvendt Forsigtighed, ikke kan antages mindre muelig og mere vanskelig eller farlig herefter i Island, end i andre Europas Lande, naar fornøden Forsigtighed bliver omhyggeligen anvendt. Thi Faren kan jo aldrig blive af allermindste betænkelige Følger for Island, om Forsøg paa nye anstilles paa affondrede Pladse, saasom paa Øer i nogle Aar, indtil den til Landets Klima vandte og under samme opfødte Yngel viste sig fuldkommen sund, nationaliseret og af en forbedret Art, da den med fuld Sikkerhed kunde anvendes til Artens videre Forædling i Landet. Af yderst Vigtighed maa det sandelig ellers være for de fattige, ved Uaar og Landeplager saa ofte medtagne Indvaanere, i en forbedret

[1]) See Collegial-Tidender 1798. S. 102-105, og for 1800. S. 234-39.

bedret Faareart at eie en dyrebar Kapital, som istedén for 10, 12, 16, høist 20 Skilling nu for Pundet af Uld, kunde give dem fra 5 til 7 Mark for Pundet af samme af en forbedret Art [1]), og — kunde man end ved Handelen i Island ikkun vente det Halve, er dog mere end det Dobbelte vundet. En høistbetydelig Kapital for det hele Land aarlig, en ligesaa vigtig for Handelsmanden, og derhos den allervigtigste Opmuntring for hele Island, til at anvende fordobblet Flid paa en forædlet, udvidet og omhyggelig forbedret Fædrivt, den største af alle Islands Hovednæringer [2]).

Med

[1]) Saaledes er Uld af de finuldede spanske og engelske Faar bleven solgt i Danmark i de sidste Aar i Følge Collegialtidenderne for 1800, S. 238 og i Aaret 1807 den bedste indtil 11 Mark Pundet.

[2]) Til denne har man nu en paa Kundskab og Erfarenhed grundet skjøn Veiledning ved Professorerne P. C. Abildgaard og E. Wiborg, Khvn 1800, og i Justitsraad Rafns Naturhistorie 1 B. 1 D. 1802, som i flere Henseender kunne berigtige og oplyse M. Ketilsens 1778 i Hrappsøe udgivne mindre paalidelige Sauðfiárhirdíngu. Efter disse synes en Blanding af den spanske og den haardføre, store,

Med Tabet af Faarene følte man først for Alvor deres Vigtighed; mange bleve derved ansporede til at anvende en mere ombyggelig Pleie for dem, at forandre sin Huusholdings Hovedprincips, indskrænke Qvæg-, men udvide Faareavlen, og at betrygge denne for voldsomme Overfald af Tyve og Ræve. En Placat af 24de Martii 1786 blev udvirket, som bestemmer Kagstrygning og Fæstningsarbeide for Livstid til Straf for Tyverie af Faar

store, frisiske Faareart, at kunne blive især tjenlig til at forbedre Islands Faareavl, maaskee og det krempiske eller whilsterske Faar; thi, giver denne Blanding end ikke saa fiin Uld, tabes dog mindre paa Kjød og Tælle, da disse Faarearter ere meget store, skjønt den spanske falder vel lille. I Aaret 1803 ere ellers nogle islandske Faar nedsendte og blandede med spanske, hvilket Forsøg er befundet at give et meget godt Haab om den islandske Faarearts Forædling. Det Kongelige General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegium har ellers i Aaret 1807 forsynet Landmanden med en trykt Anviisning til de Steder, hvor Uld af en forbedret Race kan afsættes og om Maaden at sortere og vas k samme, forfattet af dets committerede Me lem Hr. Justitsraad C. G. Rafn.

Faar paa Marken og af Fæhuse i Island. Her er nu ikke Stedet til at undersøge, om denne Straf, bestemt til at frede den forrige saare ringe Levning af Faar efter de excessive Uaar 1784-85, kan bestandig være passende for Island, fremfor alle øvrige Egne af de danske Riger og Lande, eller til Misgjerningens Natur, og hvorvidt den fornødne Analogie i Henseende til Straffens Bestemmelse i Forhold til andre Forbrydelser og andre Tyverier paa Marken, for Ex. af Fiskeredskaber, udbredt Fisk til Tørring, af dens halvtørre Stakker, af Høe ꝛc. derved kan bevares, men naar et Menneske, som, maaskee i yderste Trang og Nød, der saa ofte raser i Island, stjæler et vildfarende Lam, vurderet til 32 a 64 Skilling, dømmes til Ærens og Frihedens Tab ved Kagstrygning og Slaverie paa Livstid, naar den, der stjæler hine nysnævnte første Fornødenheder i Mængde paa Marken, nyder to Aars gode Dage i et Forbedringshuus, synes det at fortjene nærmere Undersøgelse, hvorvidt den haarde Straf for Tyverie af Faar endnu, efter at Forordn. af 20de Febr. 1789 er udkommen, maa kunne ansees fremdeles passende i Island, efter Plac. af 24de Martii 1786.

Rævefangst blev med fordoblet Iver fremskyndet, især ved Brugen af Bøsser, Saxe og Rævekager [1]; men med de af Atla anpriste Rævefælder [2], udrettedes intet. Dog er det at beklage, at man hverken anvender vedbørlig Flid paa, om Foraaret at opsøge disse glubske Dyr ved deres Huler, for der at ødelægge dem og deres Yngel, eller til samme Øiemed at forsøge andre anviste Fangemethoder [3]. De faa Par Harer, som Kongen lod i Aaret 1784 overføre til Island og udsætte der i en Kratskov, formenes og strax at være af Ræve opsnappede, da ingen af hine er siden seet. Rævenes Ødelæggelse er ellers en vigtig Gjenstand for Politiets Opmærksomhed, saameget mere, som de tilsøie Boboerne en utroelig Skade; thi det er ikke rart, at en Mand taber 20, 30, ja 40 Stykker Faar i eet Aar, som glubske Ræve, hvor og naar de for Alvor rase, rive uforhindrede ihjel.

De ulykkelige første Prøver med den saa høit vigtige Forædling af Faarenes Race, brag-

[1]) See Tabellen til Forordn. af 13 Junii 1787. S. 181.

[2]) See Provst B. Haldorsens Atla S. 152.

[3]) See Thord Thorkelsens Afhandl. um Refaveidar i kgl. isl. Lit. Selsk. Skr. 12 B.

bragte Indbyggerne ellers snart til en haabeløs Forsagthed. Med tifold Besværlighed og maaskee paa mange Steder med tifoldt Tab lagde man derfor i adskillige Egne derefter langt mere Vind paa Qvægavlen, ligesaa efter at Faaresygen var aldeles udryddet. Følgerne svarede og fuldelig til en saa forvendt Huusholdingsform. Egnen, som savnede Faar, savnede og med dem saavel Uld, som Klæder. Disse fik man ved Nødvendighed Smag paa siden at bære af indførte dyre Sorter ved Handelsstederne, og tillige paa kostbare Luxusvare, som aarlig voldte en trykkende og før næsten ukjendt Udgivt for mange, hos hvilke Huusfliden, og især Arbeide i Uld, daanede hen og blev i nogle Egne næsten som fremmed. Lediggang tog der i samme Forhold til, som Flid derimod paa andre Steder, med de atter opvoxende Faar. Her finder man endnu Almuen net og tækkelig klædt i en sort, brun og lyseblaae, skjøn Nationaldragt af Uld, som den selv har aldeles forarbeidet, og i Almindelighed at staae sig godt, naar hine Ørkesløse derimod enten maa kjøbe alt hos disse, eller og med dobbelte Omkostninger og fordoblet Armod og Gjeld ved Handelsstæderne anskaffe sig Klædning og allehaande Modens Kram.

Men

Men — forbemeldte Lediggang havde derhos en anden ligesaa betænkelig Følge. Den forførte til Laster og Udaad, til Ødselhed, til Lansstrygerie og Landprang, voldte Dyrtid paa Levnedsmidler, høi Arbeidsløn, Tjenestefolkes Selvraadighed, og dovne Menneskers Overgang til et ørkesløst og udarmende Strandsidder-Liv, som overhoved fører Armod med sig; i Norge selv har man endog den Erfaring, "at Fiskerbønder ere i Almindelighed altid de usleste" [1]). Kort: med den vigtigste Hoved-Næringsgreen, Fædriven, tabtes i mange Egne den fornuftigste Huusholdingsform for en udarmende og besværlig; tabtes megen og sikker Velsignelse af Landbruget for en flygtig og ringe af det usle Liv for Fiskere i tomme Huse, og hos mange tabtes endog sand Retskaffenhed, som fremdeles gav Plads for Ødselhed, Dovenskab og de med disse sædvanligst forbundne Laster.

Saa vaklende bleve Islands Nærings-former og Sæder i det attende Aarhundrede, saa vaklende de Forsøg man gjorde til hines Opreisning, at man enten pønsede paa at fremavle der forskjellige Kornsorter, Gran- og Fyrre-

[1]) See Etatsraad E. Hagerups mærkværdige Afhandling om Fiskerierne 1771, S. 12.

Fyrreskove, endog Frugttræer, som Klimatet giver kun lidet Haab om, overføre og nationalisere det fiinuldede spanske Faar, uden særdeles, men høistfornøden Forsigtighed i Pleie og Behandling saavel paa Reisen som i Landet, eller man gav strax Slip paa de vigtigste Forsøg af alle, nemlig med Faare-Artens Forbedring og valgte derimod andre af mindre Vægt for Island. Saaledes bleve Reensdyr fra Finmarken dertil overførte to Gange efter 1770, vel i den bedste Hensigt, dog endnu og befrygtelig fremdeles uden al Nytte for Island. Man har endog paa Nordlandet ført lydelig Klage over, at de ikke blot afgnavede meget godt Græs fra andre Kreaturer, men og fortærede en stor Mængde af det for mange flere Egne dyrebare islandske Moos, som maa søges til Fjelds og tjene en Mængde Fattige til at erstatte Savnet af Meel. Og, da disse Dyr ere aldeles vilde og opholde sig for det meste i vidtløftige og lidet befarelige Fjeld-Ørkener, paa hvilke ingen om Vinterdage til Jagt kan vove sig, vil den, ellers sparsomt hidtil og med mindre opmuntrende Betingelser, givne Tilladelse at skyde nogle, kun meget lidet eller aldeles ikke afbenyttes [1]).

Her

[1]) Om Nytten af Reensdyr skrev ellers Provst

Her maa jeg nu slutte Beretningen om Islands vigtigste Huusdyr i det attende Aarhundrede, til hvilket Sviin, Gjæs, Høns (og endnu mindre tamme Ænder) ikke videre høre, om end nogle faa Stykker af dem kunne antreffes hos høist-enkelte Mænd ved nogle Handelsstæder. Da ellers Erfaringen har viist, at Høns meget vel kan holdes i Island uden Korn, er det at ønske, at de vare mere almindelige i Landet og deres rette Behandling der bedre bekjendt. Giæs og Svin er der mindre Haab om at kunne nu med Fordeel opføde, saavidt de begge, især de første, kræve de kostbare Kornvarer, som der ofte mangle til Menneskers Føde. Dersom Svin endnu kunne forsørges der aldeles uden disse, eller som i de ældre Tider ved at gaae Aar ud og Aar ind vilde paa Markerne, kunne man love sig en vigtig Fordeel ved deres Tillæg [2]); men at det nu er mueligt, som de gamle

O. Josephsen Hiorth i det 8de Bind af Kongl. isl. Lit. Selsk. Skrivter.

[2]) See desangaaende en mærkværdig Beregning over den aarlige Fordeel af en Soe, som endog kan udgjøre 100 Rdlr, i Justitsraad C. G. Rafns Naturhistorie for hver Mand 1 B. 2 D.

gamle Historier fortælle herom fra Island, drager jeg høiligen i Tvivl, og troer, at de Exempler disse fremstille, vidne ikkun om Landets forrige større Frugtbarhed, især i de mange overalt med Krat og kraftfuldt Græs vel begroede Skove, end man nu omstunder kan finde [1]). At en Mængde Giæs dog bleve

2 D. 1805. S. 224-25. og end videre Prof. Viborgs Veiledning til Svinets Behandling som Huusdyr.

[1]) Ikke blot mange Gaardes, Egnes og Fjeldes Benævnelser i Island efter Sviin, give Formodning om deres Almindelighed i de ældre Tider, men og bekræfte Historierne selv og Graagaasen det samme, da denne forbyder i Landabrygdis-þætti Cap. 19. at græsse Svin paa en andens Grund, da de ellers maatte slaaes ihjel, Hjemmemarkernes Svin undtagne, og Landnama Saga beretter, Part. 2. Cap. 21, at en Mand, navnlig Steinolver tabte tre Svin, som efter to Aars Forløb fandtes i Svinedalen i Dale Syssel, og havde da formeret sig til 30 Stykker. Ligesaa 3 P. Cap. 3, at en Mand, Ingemund, tabte 10 Svin, som i det andet Efteraar derefter fandtes i Svinedal i Hunevands Syssel og da 120 i Tallet ꝛc. og endelig 3 P. Cap.

bleve der holdte i de ældre Tider, bevidne Historierne ellers ligesaa tydelig, uagtet Islands bestandige Mangel paa Korn [1].

§. 11.

Jeg gaaer saaledes over til Islands Fiskerier, men maa i Hensyn til disse forelөbigen henholde mig til foregaaende §. 5, S. 20, ved at gjentage, at disse have for den meeste Tid i det attende Aarhundrede, og overhoved beregnet, faldet hældige, de ere og i nogle Egne drevne med fordoblet Iver og Anstrængelse, og have derved især betydeligen tiltaget, at Handelsformernes og Fiskepriisernes Forandringer have stedse gjort Fiskevarerne,

Cap. 12, at en Helge landsatte to Svin ved Galtarhamar (Ornehammer), en Orne, som blev kaldet Sølve og en Soe. Dem fandt man tre Aar derefter i Sølvedal i Ofefjords Syssel og da vare de 70 i Tallet. Efr. Saga af Hørdi og Holmverium Cap. 28. og Sturlunga Saga 8 þátt Cap. 55.

[1]) I Følge Grettirs Saga Cap. 16, havde Grettir 80 Gjæs og Gjæslinger at bevogte, og Sturlunga l. c. fortæller om 100 Gjæs paa Gaarden Kirkebai i det 13de Aarhundrede.

ne, endskjønt med Landbrugets Underkuelse, meest søgte og vigtige i Handelen. Dette har og foranlediget Antallets Forøgelse i visse Pladse af Fiskerbaade og Fangemaaderne selv, uagtet det er let at beregne, at Island selv i det Hele ikke har vundet derved, men snarere tabt.

Paa Sønderlandet har i Faxefiords Bugten Torskefiskeriet været drevet med en mangfoldiggjort Iver og Baadenes Antal der egentlig tiltaget, især ved den i dens sydligste Deel siden 1752 indførte Brug af Torskegarn, til hvilken Mængden af Søefolk fra Oplandets mange Egne derfor tyede. Men indtil den Tid og i Midten af Aarhundredet var Fiskeriet ligesaa meget, om ikke mere, søgt fra Snæfieldnæs Jøkels Omegn, men tog derefter og stedse til denne Dag i samme Forhold af her, som Garnfiskeriet hist tog til; det samme skede i alle andre Sønderlandets Egne. I Rangaaevalle og Arnæs-Sysseler, paa Westmannøe, Grindevig og selv i de nærmeste før saa meget søgte Fiskevær paa Sydnæsserne i Guldbringe Syssel, daanede Fiskerierne hen, Baade raadnede op paa Landet, formedelst manglende Besætning, og almindelig Armod indtraadte med stærke Skridt i de af Naturen for Søebrug næsten

næsten ene bestemte, men nu fra Udredning næsten aldeles udsatte Distrikter. Mismod, Afmagt og ligegyldig Dorskhed afløste disses Beboeres forrige raske Stræbsomhed, der for en kort Tid syntes derimod at faae mere Liv i Garnpladsene og i forbemeldte Bugt, især ved det Mandskab fra Oplandet de, fremfor hine, altid i den senere Tid kunne gjøre Regning paa. Man kan altsaa med Sandhed sige, at hvad disse faa Værsteder vandt i gode Fiskeaar, saalænge Fangemaaden var endnu mere simpel og mindre kostbar, tabte de øvrige Fiskedistrikter ved deres hendaaende Fiskerie, og i Tidens Længde hine selv, under slettere Fiskeaar og en al Fordeel for Udredere som oftest opslugende kostbar Fangemaade, ved den store Mængde Garn. Dog — disse faaer jeg Leilighed til siden nærmere at omtale.

Den sidste Halvdeel af Aarhundredet har ellers været frugtbar paa allehaande Forsøg og Forandringer med Fiskerierne, især inden Faxefiords-Bugten i Sønderlandet, til hvilken, som meldt, ikke blot Sønder-, men og Øst- og Nord-, ja nogle Vesterlandets Oplandsfolk i Fisketiden have henstrømmet i stor Mængde. Selv de Fartøier og Baade, som bleve udredede til Fiskerie, fik her heel forandrede Former. De store

Baade gik næsten aldeles af Brug; men ikke blot Sex- og Fire- men og mange Tomandsfare bleve byggede og brugte til Fiskerie. Man paastod og paastaaer endnu, at Tomandsfare, som gaae ud med Haandsnøre, gjøre langt heldigere Fangst end større med flere Folk og Snører besatte Baade, hvis Mandskab, saaledes omdeelt paa en Mængde smaa, kan næsten overalt i en Bugt søge at treffe de fiskerige Mede og Banker, altsaa opfiske et større Antal, som Erfarenhed og bekræfter i de Aar Fisken gaaer Landet nær og en lang Vei ikke skal sætte de smaa Baade tilbage fra at kunne søge sin Næring af Søen, endog i uroeligt Veir. Derimod have disse ofte maattet blive hjemme, naar større Baade har kunnet drage ud paa Fangst ved stormfuldt Veir, især naar Fisken skulde søges i større Afstand fra Landet, og have da tabt betydelig, ja ofte forliist ved ubesindigen at vove sig dybt ud i Søen, uden at finde Mulighed til ved en paakommen Modvind at lande igjen.

For ret at kunne forfølge Fisken endog ud til det aabne Hav, udholde Storm og Søegang, og med eet at kunne indtage en rig Fangst, naar denne kunne frembydes, fik man endog større Fartøier til Havfiskerie udrustede. Den udødelige Konge Frederik den Femte

skjen-

skjenkede Island to Hukkerter til dette Brug, for hvilke Provst Gunnar Paulsen opsatte offentlig en Takfigelse i Vers [1]). De gjorde en ulykkelig Fangst, saaledes at fra 1752 til 1764, tabtes endog ved Udredningen 23595 Rdlr. [2]), og flere, som ved den Tid samt noget efter indlode sig i deslige Udredninger, fandt ei heller sin Regning derved. Vel er det sandt, at de meest fiskeløse Aaringer, som Aarhundredet har frembragt, indfaldt juft i dette Tidsrum, at Fisk i de Tider stod i meget lav Priis og at en almindelig Nød og Dyrtid rasede i Landet; vel og sandt, at nogle, som mod Aarhundredets Udgang igjentoge deslige Forsøg, havde i gode Fiskeaar og under de med Handelsformerne stegne Priser, langt bedre Lykke og Fordeel, men at selv Island i det Hele tabte mere, end det vandt herved, er en almindelig og maaskee ikke usandsynlig Formening, da man har erfaret, at hvor Hukkert- eller Jagtefiskerie er i Bugterne drevet, og fra den Tid det for Alvor begynder hvert Aar, gaaer Fisken ikke mere Landet saa nær, men standses paa de yderste Banker, hvor disse Jagter idelig omsværme og udkaste

F 2 der

[1]) See Sciagraphia Histor. lit. Isl. pag. 81.

[2]) See Deo, Regi, Patriæ S. 393-94.

der til Lokkemad, Indvolde og tildeels Hoveder af al den Mængde Fisk, der fanges, ved hvilke Fisken derefter siges at opholde sig og ikke mere søge saa langt ind i Bugterne, at smaa, aabne Baade kunne gaae ud til dens nu almindelige Opholdssteder. Istedet for at Fisken i de fiskerigeste Egne sædvanlig gik Landet meget nær hvert Aar, saaledes at den blev opfanget tæt ved Kysterne, endog hele Aaret igjennem, maa den nu jævnligst søges i tre, fire og fem Miles Afstand, naar undtages den Garnfisk, som gierne besøger Niardvigs-Bugten i Marts eller April for en tre, høit fire Ugers Tid, maaskee kun paa faa Dage, og indfinder sig ofte ikke i nogle vigtige Værsteder, undtagen fra Marts til Julii.

I andre Landets Fiskedistricter fører man og samme Klage, hvor fremmede Nationers Fiskerskibe i Mængde have før indfundet sig paa Havbankerne. Et Kongeligt Forbud af 1ste April 1776 og 13de Junii 1787, 1 Cap. §. 2 haves mod deres Jagters og Hukkerters Fiskerie, især nærmere end fire Mile fra Land, men det har mere skullet beskytte Handelen mod Indgreb af fremmede end Landets Fiskerier ved at trække Doggeriet og Fisken ved dette saa langt ud fra Landet.

Et

Et hiin Formodning bestyrkende Exempel troede man at finde i Aaret 1801, da den mellem Danmark og Engelland udbrudte Krig standsede al Søefart til Island, ligesaa Fiskerskibenes til sildig ud paa Sommeren, men Fiskeriet i Foraaret og hele Sommeren ud faldt da godt og meget nær Landet i Faxefjordsbugten; Almuen paastod, fordi Fisken da ikke havde nogen Udkastelse i Fisketiden fra Fiskerskibe at opholde sig over i Dybet. At man og i Norges vigtigste Fiskerpladse har bygget paa samme Erfaringsgrunde, viser Forordn. af 1 Febr. 1786 om Fiskeredskaber i Lofodens, Helgelands rc. Fogderier, dens Præmisser, saavelsom §. 6 og 9, hvorved forbydes deslige Udkastelser paa Bankerne, men befales at gjøres nær ved Landet 5 a 8 Favne dybt, under Straf af 2 Rdlr hver Gang; ligesom det og er fra ældre og nyere Tider en erkiendt og ved Erfaring bekræftet Sandhed, at man ved deslige Udkastelser og Nedsænkelser i Fisketiden paa visse Steder, har dannet og endnu aarlig danner sig fortrinlige Fiskemede. Denne Methode er uden Tvivl i Islands ældre Tider bleven anvendt af Puridi Sundafyllir fra Helgeland i Norge, saaledes kaldet, fordi hun ved at anvise gode Fiskemeed, beskyldtes for at have hexet alle

Sunde

Sunde fulde med Sild, da hun i Isefjordsdybet i Island anlagte det saakaldte Qviarmed, og fordrede for sin Umage et Malkefaar af hver Bonde i Isefjorden [1]). Denne Maade anvendes endnu af enkelte Mænd endog hvert Aar med Lykke, og adskillige lokke især Havkalle og Rokker saaledes til visse Mede. Men — at beklage er det, at man i Almindelighed finder den Umage hver Gang at udføre og nedsænke nær Landet den ellers til Vederstyggelighed og Unytte i Stranden opraadnende Mængde af Fiskens Indvolde for mølsom, som den dog i Sandhed ikke er, og saaledes ved Magelighed og Skjødesløshed gaaer glip af en mere varig Fangst, ligesom det og er at ønske, at en Politie-Anstalt angaaende en saa vigtig Sag maatte kunne treffes.

Saaledes kunde man vel formene, at Island selv tabte mere end det vandt ved udvidet Jagtefiskerie, ifald dette maatte trække Fisken fra Kysterne til Dybet, hvorhen smaa Baade ikke kunne komme, da ved det større Fiiskerie med Jagter, kun høist enkelte Mænd kunde vente at fortjene noget, men al Mængden derimod og de Fattige især at ude-

[1]) Landnama Saga 2 P. 29 Cap.

udelukkes derfra. Under Fiskeriernes nuværende afmægtige Drivt er det og virkelig saa, skjøndt det, paa den anden Side, ikke kan nægtes, at de elendige Tomandsfare ikke ere Baade, paa hvilke noget Fiskerie kan drives til Gavns, undtagen naar dette gaaer op til Kysterne, ligesom og, at de ikke ere Fartøier, til hvilke Mængden ved en almindelig Næringsdrivt burde betroe sit Liv. Men for fattige Folk og Strandsiddere ere de dog lettere anskaffede og udredede end de store og Baadslodden altsaa lettere fortjent; dette, samt deres bedre Lykke ved et i Nærheden faldende Fiskerie, har i saadanne gode Aar allene forøget disses Antal, og flere Aars fjernt Fiskerie snart igjen indskrænket samme.

Jeg er aldeles ikke af den Mening, alt dette uagtet, at Havfiskerie under Island bør for de danske Staters Undersaatter indskrænkes; tvertimod ønsker jeg meget, at det omkring hele Landet kunde mangfoldig udvides, hvor locale Omstændigheder ikke forbyde det, udvides hundred-, ja tusindfold, men dog udvides saaledes, at det tillige kan berige Island selv, istedet for at udelukke det fra en heivigtig Næring af Fiskerier, i det samme og maatte kunne berige Staten, drevet efter fremmede Nationers Maade. — Dog, jeg skriver

her

her kun det attende Aarhundredes Eftermæle; her er altsaa ikke Stedet til at lægge Planer til de islandske Fiskeriers Opreisning fra deres nuværende Afmagt, og til en bedre Benyttelse af de umaalelige Rigdomme samme, under en mere kraftfuld og fornuftig Drivt, synes at kunne frembyde.

Med Hensyn til at Bygningsmaade og Takkelage af de islandske Baade ansaaes at være høist uhensigtsmæssig, ligesom og at medvirke til Islands Fiskeres almindelige Ukyndighed i at omgaaes ret med Seil, forsøgte Regjeringen at indføre i Island den paa Søndmør brugelige Baadebygning, ved at oversende endeel norske Baadebyggere i Aaret 1771, forsynede med fornødne Bygnings- og Udrednings Materialier, samt for at lære Islands Fiskere ret at omgaaes med deres Seilads; men, efter gientagne Prøver med dem i nogle Aar, fandtes de overhoved mindre tjenlige der end Islands egne; ingen antog der fremdeles den anviste Bygningsmaade, men hele Indretningen, som i nogle Aar havde medtaget over 11000 Rdlr [*]), gik snart overstyr. Den islandske Baadebygnings Form er vel heel

*) Forberedelse til O. Olavii Reise S. XCVIII. CIII.

heel maadelig, men dog meget forskjellig. Jeg har Øster paa Island og paa Vestmannøe seet endeel brede, rundladne og flade Baade, hvis Dannelse forekom mig ligesaa styg og skrækkende, som de elendig smalle og yderst ranke i nogle Værstæder i Faxefjordsbugten. Vestfjordenes Baadedannelse er vel meget bedre, men dog heel flad og lav. Men den skjønneste af alle og som synes meest at nærme sig Norges Østerlånds Baadebygnings Maade, er den, som almindelig bruges under og omkring Snæfjelds Jøkel, som nu og begynder meget at udbredes til Sønderlandet især til Borgerfjords Syssel, og som fornemmeligst synes at mangle en til samme nøie passende Takkelage og Dannelse af Seil, til at kunne i de fleste Henseender anprises, som god for Island, og som tjenligt Mønster for flere vigtige Værsteder.

Fiskeredskabernes og Fangemaaderness Forskjellighed har inden Aarhundredets Tidsrum meget tiltaget i Island, og med dem tildeels paa visse Steder, som meldt, helst i Faxefjordsbugten, Fiskerierne selv, da disse derfra ere blevne meest søgte paa andre Værsteders Bekostning af en Mængde Oplandsfolk, der have til Fiskertiden indfundet sig, og efter dens Forløb strax vendt tilbage.

Visse Grene af Fiskerier daanede derimod aldeles hen, saasom Hvalfangsten, som før blev dreven med mere Iver og Lykke. Nu kjendes den neppe mere end af det blotte Navn, og allene i Vestfjordene kun lidet mere; thi de intetbetydende Forsøg i Arnerfjorden fortjene neppe at omtales. Afgangne Conferenceraad Erichsen lod det dog ikke mangle paa Opmuntring til samme [1]); men ikke desmindre lod man sig nøie med at modtage af Naturens Haand de anseelige Gaver af Hvale, som den, ved deres Indstrandinger eller med Drivisen, selv opbragte til Landet [2]). Dog blev man enkelte mere mandige Prøver og tildeels mere Lykke vaer, i Henseende til Marsvinefangst [3]), hvis rette Omgangsmaade efter mere øvede Nationers Brug, blev desuden nøie nok forklaret Indbyggerne i Landets Sprog, ved dets nysnævnte værdige

[1]) Ved hans Afhandl. um hvala-veidi i isl. Lit. Selsk. Skrivter 1 B.

[2]) See Minnisverd Tidindi 2 B. 1 D. ved Amtmand S. Stephensen S. 118 og 2 B. 2 D. ved M. Stephensen S. 419-20.

[3]) ibid. 1 B. 3 D. ved sidstnævnte S. 440-42. og Stiftamtmand Stephensens Afhandling om Fiskerier i isl. Liter. Selsk. Skrivter 7 B. S. 28.

dige Søn og Velynder [1]). Havkallefangsten derimod har inden Tidsrummet gjort betydelig Fremgang i Islands fleste Værsteder, nu endelig og paa Sønderlandet, hvor den til henimod Aarhundredets Slutning var næsten ukjendt. Man betjener sig nu til samme af stærke med Jernlænker og Kroge for neden forsynede Trosser til Haandsnører, af et til Halvkallefangsten indrettet Redskab, Lagvad kaldet [2]), og af lange med flere Kroge og Jernlænker indrettede Halvkalle-Liner.

Landfoged Skule Magnussen lærte Indbyggerne først at kjende Torskegarn, ved i Aaret 1752 at medbringe nogle fra Søndmør og faae deres Brug indført i Havnefjorden, Landet dog under nærværende Fiskeformer til mindre Gavn i det Hele end man da formodede [3]), indtil Erfaring siden gav Anledning til at mistvivle samme [4]). Partierne ere i øvrigt deelte i Henseende til Bedømmelsen af denne Materie, saavel i Island,

[1]) Erichsen um Marsvina-rekstur ibid. 2 B.

[2]) Beskrevet af Prof. O. Olavsen ibid. 1 B.

[3]) See Deo, Regi, Patriæ S. 263. Not. c. ved Erichsen.

[4]) See Forberedelse til O. Olavii Reise ved samme S. CII-CIII.

land, som i Norge selv. Man finder, at alvorlige Trætter ere derom opstandne overalt i Norge; som endog ere komne ind til Proces, og paa sine Steder til Slagsmaal blandt Almuen. De Lærde have og ført vel en mindre heftig, men dog alvorlig Strid for og imod Torskegarnenes Brug [1]), skjøndt de Grunde synes maaskee at have en overveiende Styrke for Island, som tale imod Torskegarn samme steds, i nærværende afmægtige Form, helst med Hensyn til de udarmende og Almuens Kræfter langt overstigende Bekostninger, som denne Fiskemaade, ret dreven, nu udfordrer. Saavel Almue selv som Øvrighed paa visse Steder i Norge synes og vexelviis at have erkjendt deres Nytte eller Skadelighed og desaarsag faaet udvirket et endnu ikke gjenkaldet Kongeligt Forbud for en Tid mod deres Brug paa

[1]) Strøms Søndmørs Beskrivelse 1 P. S. 449. Biskop Friis om Fiskerierne i Nordlandene i Khvns Videnskabers Selsk. Skrivter 10 D. S. 182-83. Melchior Falck om Torske-Vaarfiskeriet paa Sundmør og Strøm om Torskefiskerie med Garn i Kongl. norske Vidensk. Selsk. Skrivters nye Saml. 2 B. No. VIII og XVIII. Etatsraad Hagerup om Fiskerierne 1771. og Amtmand Thaarup om Norges Fiskerier 1792 i Samleren.

paa enkelte Steder [1]). Men — her er ikke Stedet til at undersøge og afhandle denne vigtige Materie fuldstændigen, men blot at vedrøre nogle faa af de fornemste Grunde, som i Island synes at tale for og imod Torskegarns Brug.

Saaledes roser man **Torskegarnene**, fordi de ene skulle kunne tilveiebringe en rig Fangst af den fra Havet nylig indkomne fede Fisk, som i dens første Ophold, i dens Legetid og desuden under de Tilfælde, at den ledsages af stærke Stimer af store eller smaa Sild, slet ikke vil bide paa Kroge eller ansee anden Madding. Man erkjender, at den Fisk, som fanges i Garn, er i Almindelighed federe og større end anden Fisk og giver mere Tran. Man paastaaer, at naar Garn ikke brugtes, vilde

[1]) See Collegialtidenderne 1800. S. 145-46. **Molbergs** i hans 1781 kronede Afhandling om **Norges Saltvands-Fiskerier** (i det Kongl. Landh. Selsk. Skrivter 3 B.) anfører S. 358, at Garn bleve forbudte i **Nordlandene**; men han lægger til, endog til Tab paa to Tønder Guld for disse allene i Aaret 1772. **Rist** i hans Plan til Ordens Opretelse ved Nordlands Vinterfiskerie 1801, S. 15 beretter det samme.

vilde rige Fiskestimer vende tilbage uafbenyttede, uden at kunne fanges ved Haandsnører eller Liner og man lægger til: at ved de Tilfælde, at Garnfisken i Faxefjords Bugten almindeligst gaaer Landet meget nær, kan den, Vinterveirligets Uroelighed uagtet, blive søgt endog af smaa Baade, naar den paa den Aarets Tid sig jævnligst i Dybet opholdende mavrere Fisk, som bider paa Kroge, fornemdelst Afstanden ikke kan erholdes, ja, at hiin kan blive søgt ikke blot af Distriktets egne, men og mange Landets fjerne Søefolk, som mod Fiskertiden i hobetal indfinde sig saameget heller til samme, som Garnfiskeriet drives nær ved Landet, og uden saa megen Møie og Fare, som de øvrige Distrikters Fiskerier, samt lover de Ankommende endog en drøiere Fangst, som tildeels har gjort nogle af disse velhavende.

Jeg tør aldeles ikke nægte een eneste af disse virkelig vigtige Grunde, men vil blot fremsætte de fornemste Modgrunde, overladende til vedkommende Bestyrere saavelsom Læseren, af begge at uddrage den rigtigste og for Landet tjenligste Beslutning.

Man laster derimod Torskegarns Brug i Island, fordi de ikke allene formenes at standse Fiskestimernes Gang, men og forandre deres Løb og bortjage dem fra Kysterne

ſterne til Dybet. Den ſamme Formening har været almindelig ogſaa i Norge, og at Erfaringen, i Følge Biſkop Friſes Vidnesbyrd, (l. c.) bekræftede ſamme, ſaavidt Fiſkeriet, paa de Steder, hvor Garn havde været nogen Tid i Brug, fandtes betydelig at have aftaget og for en Tid aldeles at have forladt nogle før fiſkerige Pladſe. Strøm derimod [1]) nægter vel ikke at Garn kunde foruroelige og ſkræmme Fiſken, men troer at dens Af- og Tilgang aldeles retter ſig efter Sildeſtimenes og deres Yngels Løb. Han tilſtaaer ellers, at Fiſk paa indknebne Steder ei fanges med Snøre og Angler, hvor Garn bruges; at mange Garnſætninger der jage dem bort; at de paa ſaadanne Steder bør forbydes, og ikke letteliq tillades i Fjorde, hvor de ei ere i Brug [2]). Melchior Falck erkjender, at Garnſætninger forandre Fiſkens Gang; at tidligt Garnbrug hindrer Fiſkenes Indløb ind under Landet og i Fjordene; at det er betænkeligt at tillade ſamme i viſſe fiſkerige Fjorde, hvor

[1]) Om Torkefiſkerie med Garn l. c. og i hans Anmærkn. til Søndmørs Beſkrivelſe ibid. 1 B. S. 156.

[2]) See hans Beſkrivelſe over Søndmør 1 P. S. 476-80.

hvor det ei er allerede indført, da det hindrer Snørebruget i Nærheden og, da hiint er kostbart, kunde kun faa Formuende bruge samme, men den største Hob maa gaae glip af Fangsten; af den Aarsag vil han, at Garn ikke sættes nær ved Landet, og endelig melder, at der udkræves en ikke ringe Fangst til at holde Garnudrederen skadesløs [1]). Molberg i sit Priisskrivt om Saltvands-Fiskerierne i Norge 1781 laster meget at sætte Garn for Fisken medens den er i sit Indstrøg [2]). Rist holder for, at Garn ikke bør tillades i trange Fjorde og Viige, da de ansees der at være skadelige [3]). Hr. Justitsraad og Committeret i Gen. Land-Oeconom. og Comm. Collegio Pram og Naturhistorikeren Hr. Rathke, som nu i de senere Aar have draget paa anbefalede

[1]) I hans Afhandl. om Torske-Vaarfiskeriet paa Søndmør i Kongl. norske Vidensk. Selsk. Skrifters nye Saml. 4to. 2 B. No. 8. og i hans 1775 kronede Priisskrivt om Fiskerierne i Norge i det Kongl. Landh. Selsk. Skr. 3 B. S. 338-42 og 325.

[2]) I velbemeldte Selskabs Skrifter 3 B. S. 362.

[3]) See Johan Peter Rists Plan til Ordens Oprettelse ved Nordlands Vinterfiskerie, 1801. S. 14-15.

falede Reiser igjennem den største Deel af Norge, have personligen underrettet mig om Mængdens Uvillie sammesteds mod Garn, hvilke adskillige Garnbrugere og Udredere derimod ivrigen skulle forsvare, og at Fiskerierne i endeel Aar have meget aftaget; en Efterretning, som nyeligen findes bekræftet ved Bekjendtgjørelser fra Bergen i vore Dagblade [1].

I Island har Erfarenhed viist, at efter at Garn vare brugte med god Lykke i Havnefjorden i mange Aar, forlod Fiskeriet aldeles denne før saa overhaands fiskerige Fjord, og har i mere end 20 Aar endnu ikke vendt tilbage. Efter at Garn i nogen Tid vare med Held brugte paa Vatnsløsestrand, et nærmest til Havnefjorden grændsende rigt Fiskevær, og især fra den Tid de i Aaret 1794 bleve i Mængde udsatte under Vogestappen [2], er den rige Guld-mine

[1] See nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1807 den 12 Decbr No. 18. og Dagen for samme Aar No. 210.

[2] Vogestappen ved Faxefjordsbugten, er et Fjeld, langs hvilkets Side tæt op ved Landet det rigeste Fiskerie paa Kroge fra de første Tider har faldet, i det at Garnfisken,

efter

mine for Island, som Stappens Fiskerie til den Tid havde næsten altid udgjort for saa mange, som næsten fra $\frac{3}{4}$ af Landet kunne og vilde søge samme, aldeles tabt og efter 13 Aar endnu ikke vendt tilbage. I Niardvigs-Bugten, kort uden for, kom Torskegarn sildigst i almindelig Brug, og der er Fiskeriet endnu ikke aldeles tabt, skjøndt det i nogle af de sidste Aar blot har leveret et meget kort Besøg til Landet og efter to a tre Ugers, og nu i 1807, faa Dages Forløb, er det aldeles ophørt, hvorfor Mængden har maattet vende tilbage med 30, 40 á 60 Stykker Torsk pr. Lod, og sjelden før faaet i Almindelighed over 120, 180 til 240 Stykker, om gode Fiskeaar end faldt, imod at man paa samme Sted blot paa Kroge og Handsnører før fik 8, 10 indtil 13 store Hundrede ¹) pr. Lod tet ved Stranden.

En-

efter at have sat sine Navn der og begivet sig did fra Garnfisker-Pladsene ved Niardvig og Kieblevig kort uden for, har som oftest nogen Tid efter at Garnfiskerie der var begyndt, meget villigen her bidt paa Kroge, og da udgjort Landets visseste, mindst kostbare, letteste og rigeste Fiskerie.

¹) Man regner Fisk til store Hundrede i Island, hvert til 120 Stykker.

Enkelte af de dueligste og bedst bemandede Fiskere, forsynede med den meest udsøgte og største Samling af Garn, have vel faaet noget mere, ved tillige at udsætte dem mod Dybet i to og tre Miles Afstand. Her og flere Mile borte har man strax derpaa ofte fanget paa Kroge endeel med Garnmaske-Mærker betegnede Fiske, og deraf udledet den Slutning, at Fiskestimerne ere fra Garnpladserne bortskræmmede og derfor vendte tilbage mod Dybet, hvor Jagter og Fiskebukkerter derefter, som meldt, ved deres Nedsænkninger formenes at standse deres videre Gang nærmere ind til Landet. At denne uhældige Forandring i Fiskerierne er indtruffen i Faxefjordsbugten, endog i de Aar, som for det øvrige Land og i de øvrige Værsteder uden for benævnte Bugt, vare meget fiskerige, giver man, ikke uden megen Sandsynlighed, Garnbruget Skyld for, ved derhos at paastaae, ogsaa i Følge Erfaring, at hvis Fisken ikke blev foruroeliget ved Garn, naar den er gaaet til Kysterne, vilde den som oftest blive liggende der en rum Tid, og om den end ikke i de første fjorten Dage efter Ankomsten, gjerne bider paa Krog, da derefter vist saa meget mere villig, høist enkelte Aar undtagne, da medfulgte lækkre Sildestimer kunne gjøre den mere kræsen.

Paa en mindre tvivlsom Grund laster de Fattige Garnbruget i Island, for dets nuværende og stedse tiltagende større Kostbarhed end Krogfiskeriets. Naar Udredningen af en sexæring til Krogfiskerie koster 24 Rdlr, koster sammes endog svage Udredning med Garn 100 til 120 Rdlr, ja mere; en altfor stor Kapital, hvilken det er umueligt for fattige Folk at bringe tilveie. Naar man ved det første slipper vel skadesløs med en Fangst paa $1\frac{1}{2}$ stort Hundrede pr. Lod, behøves næsten det samme af Garnfisk til det sidste; men — en saadan Fangst i Garn kan man ikke i Almindelighed, men kun enkelte Mænd og ikkun i gode Aar gjøre Regning paa; almindelig af Garnfisk kun fra 40 til 120, og undertiden intet; men hvor trykkende er da ikke Tabet for Mængden af den paa dette sande Lotteriespil anvendte store Kapital! — Men, siger man, enhver kan jo undgaae den Bekostning med Garn-Udredning, som finder sig besværet ved samme. — Ikke lettelig i Faxefjordsbugtens Omegn en Huusfader, som ellers har sat sine Midler paa Baade til Udredning, i Haab om nogen Fortjeneste i gode Aar, og som har mange Folk selv at forsørge, men i øvrigt ikke Raad til for Penge allene at anskaffe alle Husets nu saa

dyre

dyre Fornødenheder. Haabet, ogsaa af Havets uudtømmelige Rigdomskilde at kunne øse nogen Hjelp til sin Udkomme, naar Lykken kun vil føie, lader ham stedse udsætte Ophævelsen af sit Fiskerie; men for at holde samme i Gang, seer han sig nødt til at udrede med Garn, da han ellers ingen Søefolk er istand til at kunne fæste til sine Baade, ja, maa desuagtet overkjøbe dem dertil i en Tid, da enhver i Blinde byder den anden over, men dog nu som oftest seer sig skuffet af Haabet om fordeelagtig Fangst, da derimod de dyrt fæstede Fiskere, som intet vove og intet bekoste, uden deres eget Arbeide, i alle Tilfælde ere meest sikkre og i gode Tider ene fortjene betydeligt ved deres Fangst.

Saaledes kommer ellers den øvrige Mængde Aar fra Aar i voxende betydelig Gjeld og allerede stor Armod, en Følge af feilslagen Garn-Udredning, som efter Biskop Frises, Strøms, Etatsraad Hagerups og Falcks Vidnesbyrd (l. c.) skal og være bleven almindelig for Garnsætnings-Pladse i Norge; man undtager enkelte Mænd baade der og i Island, som besidde en ualmindelig Duelighed, ledsaget af en ligesaa sjelden Lykke, som kan tilføre disse faa en udmærket Fordeel. Imod disses ringe Antal er Mængden der-

derimod, i Island i det mindste, ved feilslagen Garn-Udredning fra Aar til Aar udarmet og bragt nær Bettelstaven. Hvor er f. Ex. den skjønne Mængde af velformuende, ja rige Mænd bleven af, som Alptenes og Vatnsløsestranden før endeel Aar siden kunne fremvise? hvor de mange Formuende paa Sydnæssene i Guldbringe-Syssel? Hvi ere Vestmannøes, Grindevigs og de sydlige Værsteders fordum saa blomstrende Fiskerier, og de udvidede og stedse meget navnkundige omkring Snæfieldsnes Jøkel, i den senere Tid saa meget hensvundne? Garnsætningen i Faxe-fjords-Bugten har tilvisse forvoldet meget heraf; den har udarmet Mængden af Udrederne, gjort selv Udredning der af egne Baade umuelig for mange, og tilvendt sig allene Søefolk til Tab for de benævnte fiskerige Værsteder; den har derved aarsaget, at disse og andre Egnes Baade maa opraadne paa Landet, af Mangel paa Søefolk, beriget enkelte med Held udmærkede Mænd, samt endeel tilstrømmende Oplandsfolk, men udarmet de allerfleste Udredere og Kystbeboere; og er det end ikke beviisligt at den har jaget Fiskeriet bort fra Bugtens Kyster og dens beste Værsteder til Dybet, saa er det dog unægteligt, at den har nedkuet og

og

og ødelagt flere Distrikters Fiskerier, ved at berøve dem den fornødne Bemanding, og der indbringe Fattigdom og Modløshed isteden. Den har og vældigen virket til, at lokke brugbare Folk fra Oplandet og deres Tjenester, for ved Søekanten omkring Faxefiords-Bugten at nedlade sig til et ørkesløst og flere Bøigder udarmende Strandsidderliv, som længe har været Kysternes Plage [1]).

Man behage nu selv at afveie den saaledes formodede Fordeel og Skade af Torskegarns Brug i Island, vel at mærke saaledes, som den nu med største Afmagt drives, ikke efter enkelte Exempler og Enkeltes Tarv, men mod hinanden og med Hensyn til det Hele, og derefter bedømme, om ikke en Forandring i denne Næringsmaade er at ønske. Allerede forud har man antaget deres Skadelighed ved at udvirke to kongelige Rescripter af 8de April 1782 og 18de Sept. 1793, som afgive adskillige derhos saare meget indskrænkende og jeg troer skadelige Bestemmelser for deres Brug; men skal denne fremdeles vedvare ved Kysten, maatte de ønskes jo før jo hellere meget forandrede, ja aldeles ophævede, og kun nogle faa simple Bestemmelser i deres Sted afgivne, ikke for

[1]) Efr. Side 40, 41 og 75.

for at indskrænke eller lægge Baand paa en med bedre Orden og Kraft drivende Næring af Havet, som, i Følge dens Natur, enten bør være aldeles lukket eller aldeles fri for alle og enhver. men allene for at forebygge Uordener og Forbrydelser, saasom Ran, Vold og Tyverie, som under dens Drivt ere iblandt en selvraadig Mængde Mennesker at befrygte. Men — istedet for at indskrænke Garnlægningsmærkerne til een eneste snever Vig af en Bugt eller Fjord, som nu, hvor en talrig Mængde ikke kan fiske med Orden eller faae Plads, søge man i taalelig gode Aar, blot at holde de nærmeste Kyster garnfrie for de Fattige, især i det mindste indtil Krogfiskerie er der for Alvor begyndt eller indtil Erfaring hvert Aar lærer, at Garnfisk er der i Mængde ankommen, men vil efter otte Dage ikke bide paa Krog, og da først give man disse Pladse til Priis for Garnlægninger, samt altid i haarde Aar, men uden for smaa Fjorde og Viger, saasom i store Fjorde og Bugter, samt ved Udkanter af Havet give man saavel Garnlægning, som enhver anden Fiskemaade ubegrændset fri til enhvers Raadighed, men især søge at opmuntre og understøtte store Entrepriser med Fiskerie paa Havet, være sig med store Baade og mange Garnlænker, som i

Norge, eller ved lange Liner, efter Russernes Maade, eller ved Jagter, som Engellændere, Franske og Hollændere bruge, overbeviist om, at en rig Velsignelse kan længe før ventes hvert Aar paa de ydere fiskerige Banker i Island, som i Norge, af den Garnfisk, som meget senere, og stundom aldrig gaaer ind til Kysterne. Man stifte i passende Foreninger med Landets Børn kraftfulde Fiskeselskaber, ved hvilke de Fattige kunne anføres til en mere mandig og haabefuld Næring og dannes til dygtige Søefolk, der dog engang lære ret at omgaaes med Kompas, Seil og Roer, og man erindre, hvad flere ligesaa varnit som grundig tænkende Fædrelandsvenner og erfarne Embedsmænd, Amtmændene Hagerup, Lybecker, Thaarup, Prof. Strøm, Auditeur Molberg, Sorenskrivere Falck og Rist, blandt mange flere have herom, tildeels i Priisskrivter, kronede af oplyste Selskaber, deels i andre trykte Skrivter erklæret, nemlig:

"Garnfiskerie har indbragt Landet mange Tønder Guld, som ellers vilde være aldeles tabte for Staten. Man roser det, naar det lykkes; man laster det, naar det mislykkes. For dets Opfindelse i Norge i Aaret 1685 (siger Strøm) fortjente dog Kjøbmand Claus

Niel-

Nielsen paa Søndmør ligesaavel et Ære-minde, som det Keiser Carl den Femte gav Wilhelm Benckelzoon Böckel for Opfindelsen af Maaden at indsalte Sild paa, der indbragte Holland Millioner. Lybecker i hans berømte Priisskrivt om Sildefiskerier anfører, at Keiseren tog Hatten af og svingede den over hans Grav, til Ære for at han først satte dets Fiskerie og Saltning i ret betydelig Drivt. — Al Tvang i Næringsveiene qvæler snarere end opflammer Vindskibelighedens, Kappelystens og Udfindelsesaandens Fremskridt; thi maa Lovgiveren have et vaaget Øie med, at ikke Love, der allene skulle værne om Statens sande Gavn, borgerlig Frihed og Sikkerhed, blive Ladheds, Fordoms, Misundelses og Efterstræbelsens Skjul. — Ligesom Havet er ubegrændset for enhver Undersaat, bør og enhver af disse være berettiget til at fiske paa samme. Et saa besværligt og betydeligt Arbeide, som Fiskerie er, taaler ikke megen Tvang; enhver maa derved bruge sig, som han bedst veed og kan; den Rige paa sin, og den Fattige paa sin Maade; skadelige Uordener og Voldsomheder allene bør forekommes. Forordningen af 1 Febr. 1786, til Ex. har, siger Rist S. 42, ikke opnaaet Hensigten, den har indskrænket

skrænket Fiskeriets Drivt, gjort Almuen uvillig til samme, og skilt Staten ved mange Tønder Guld ved forringet Fiskerie. — For mange Regler om Fiskerier, der ere ligesaa foranderlige, som Havet selv, forvilde ofte baade Øvrighed og Almue; de bør derfor med stor Forsigtighed foreskrives, da Erfarenhed lærer enhver at treffe de bedste Regler, mod hvilke ikke gjøres mange Vanskeligheder, uden af Misundelse, Ladhed og Fattigdom. Og, naar Øvrigheden skal afgjøre Tvisten, udretter den kun det ene: at gjøre enten den Rige eller den Fattige Uret. Splid og Uenighed, avlet af Ladhed, Misundelse, Uformuenhed eller Fattigdom hos Bonden især, hvor nogen Armod ofte ikke formaaer at bekoste de tjenlige Redskaber, udøve gjerne Vold og Forhindringer mod de haabefuldeste Fiskerier. Slette Anstalter forbyde ham at kunne komme ud til de vigtigste Fiskeklakker og Banker, som derved forsømmes ganske og glemmes. Derfor tvistes der og om Brugen af Nod, Snøre, Line eller Garn. Naar disse sidste lykkes, skraale Dovenskab og Misundelse af fuld Hals over Vindskibelighedens Held. Et Exempel skal oplyse den Sats: Aar 1772 fiskede nogle Kjøbmænd fra Trondhjem og Christiansfund 40000 Læster feed Havsild i Nøtter eller Lang-

Langvaad, da ingen Bonde fik een i Garn. Høit blev der skraalet af den misundelige Almue, endskjøndt de 40000 Læster Sild indbragte ligesaa mange af Korn i en almindelig Hungerstid, da 13000 Mennesker døde af Hunger, Barkebrød og Blodgang."

"Fiskerierne vilde stedse blive i en stor Afmagt, naar de allene skulde drives af en uklog og forarmet Almue. Bonden driver dem, som Bonde, altid meget kluderagtigen og indskrænket, uden Orden og Indsigt, uden Overlæg, Love, Kommando og Lydighed. Han forsømmer Huus og Landbrug og fortjener ei videre Navnet af Bonde. Fortjenesten gjør ham ei lykkelig, da den er ringe, ubestandig og usikker, og erstatter ei at Jorden ligger udyrket og frugtesløs. Fiskerbønder ere og i Almindelighed de usleste. Det er bedre, siger Etatsraad Hagerup i sin ypperlige Afhandling om Fiskerierne S. 6, at den Fattige lod sig bruge i Tjeneste hos den Rigere, naar hiin, hvis Fiskeanstalter ere kuns ringe, troer sig at fornærmes af den Rigeres meer udbredte, end at denne skulde lade sig indskrænke for meget, efter den Fattiges ringe Kræfter, som hindrer Fiskerierne fra at kunne bringes til nogen Vigtighed eller Fuldkommenhed. De bør altsaa være

en

en Hoved-Næringsdrivt for alle, forøge Exporterne, balancere Commercen med Fremmede, ophjelpe vor Skibsfart, bringe Penge ind i Landet. De kræve megen Indsigt og Formue, Hazard, store Omkostninger og Forskudde, vigtige Entrepriser og Foretagender, som overstige Mængdens Evner og Kræfter i Bondestanden, for hvilken Tabet af en ringe Sum er endog en Velfærdssag. Saalænge Fiskeriet allene er i Bondens Hænder, udrette gode Fiskerielove intet; selv den vigtige Forordning af 12 Sept. 1753, siger Etatsraad Hagerup S. 34, er unyttig."

"Formuende og kloge Mænd og enhver, som har Midler dertil, bør forenede angribe en saa vigtig Sag, helst i det Store, og til den Ende stifte Fiskeselskaber og Kompagnier, som endog betjene sig af Strandsiddere, usle Fiskebønder, Ørkesløse og Lediggængere, samt ringe Forbrydere; hos disse Selskaber bør de Fiskerleier være, styrede af passende Love, til hvilke saadanne Forbrydende kunde hensættes til Tugt. Men — de skaane Landets Bønder, for ikke at overlade det udyrket i Qvinders, udlevede Folks og Børns Hænder. De anlægge ikke Kolonier paa Havet ved at blotte

Lan-

Landet og gjøre fede Enge og Græsgange øde." [1])

Naar jeg altsaa skulde afgive min endelige Erklæring over Garnbruget i Island, kan jeg ikke andet end stemme med hine berømmelige Mænd for dets Vedblivelse, ja Udvidelse til Havet, men tillige for dets Løsning af alle det nu trykkende Baand, i det jeg oprigtig maa derhos erklære, deels at jeg meget befrygter, at dets Brug i trange Fjorde og Vige, som hidtil (uden for hvilke det helst burde drives), har forjaget og vil fremdeles bortjage Fiskestimerne af disse snevre Pladse, samt hindre Haandsnøre-Fiskeriet sammesteds, deels erkjender dets udsuende Kostbarhed for de Fattige, hvis Haab slaaer feil; men derimod anseer jeg endog alt dette for et mindre Onde, saalænge Fisken forbliver paa de noget yderligere store Banker, hvor udvidede og mere kraftfulde Fiske-Anstalter burde vide at søge den, om ikke Bondens nuværende afmægtige, ligesom det og

[1]) See og foruden forbemeldte Skrivter af de anførte Embedsmænd, Strøms Sammenligning imellem de norske og svenske Fiskerier i Danske Musæum for Januarii 1782, S. 18-19 og en Ubenævnts oeconomiske Efterretninger om Bergens Stift ibid. for Martii s. A., Side 281-83.

og bør ankomme paa Menneſkers Frihed, at raade for Anvendelſen af egne Midler, enten paa denne eller hiin Maade til en almindelig Næringsdrivt; dette, ſiger jeg, maa dog anſees for et mindre Onde, end at rige Fiſkeſtimer, ſom aldeles ikke bide paa Krog, ſkulde ubenyttede vende tilbage i Dybet, for et manglende Garnbrugs Skyld, Staten derved ſkilles ved betydelige Kapitaler, og en ſtor Deel Menneſker i et fra anden Undſætning udſat Land, ſom Island, maaſkee i den meeſt trykkende Nød, ved Forbud berøves Afbenyttelſen af et ſaa vigtigt Middel til Frelſe, hvor ellers Raad haves dertil, ſom i Krigstider ikkun kan ventes hos Høiſtenkelte, af Mangel paa Liner og Hamp.

Man tænke ſig det hjelpeløſe Island, for Ex. nu under nærværende Krigs Stilling, blottet for Liner og Jern, ſom de to førſte Nødvendigheder til dets to Hoved-, ja eneſte Næringers Drivt, jeg mener Fæedrivt og Fiſkerie, der nu maa udgjøre det eneſte Redningsmiddel for et Folk, udſat fra al anden Hjelp og Tilførſel fra ethvert af alle Verdens Lande, uden alle Fødemagaſiner og uden Forraad af Levnedsmidler, maaſkee tillige ved Kyſterne udplyndret af Fienden, maaſkee tillige hjemſøgt af ſtrænge Aar, maaſkee, ſom Gud for-

forbyde, tillige plaget af de der saa ofte indtreffende ulykfalige Følger af periodiske Ildsprudninger og Driviis Omspændinger, og dog indskrænket ved strænge Forbud og Confiscationer i at søge Redningsmiddel og Føde af det uudtømmelige Hav, hvor og paa hvad Maade enhver finder Lyst og Styrke og Haab til; man tænke sig at saadanne Tilfælde og jevnlige Uaar vil oftere kunne indtreffe, og da faaer Danmark for sildig Efterretning om den opstandne Nød og Fare, maaskee paa en Tid, da Aarstiderne, om ikke tillige krigerske Conjuncturer, forbyde samme i Tide at komme dette Land klækkeligen til Hjelp; endelig behage man at erindre det endnu nye skrækkelige Exempel, som foran er anført S. 29, at nemlig Island tabte, for det meeste af Sult, og i otte Maaneder 1784 = 85, over 9000 Mennesker (flere døde end fødte), uagtet Handelsstederne da vare nogenledes forsynede og godt Fiskerie, til den Tid næsten uindskrænket af alle Forbud, indtraf og dette tilsammentaget vil, haaber jeg, ansees som tilstrækkelig Grund for at hæve alle de Forbud, som nu maatte lægge noget Baand paa noget af Folkets eneste Redningsmidler, som ere kun dets uvisse Næringer af Land og Vand, for hvilke allene faa og simple Regler, fornemmeligst

sig=

sigtende til at forebygge Forbrydelser, maatte ønskes anordnede, da Krigstider ellers, som meldt, snart ville selv forbyde Garnbruget.

Men — denne høistvigtige Materie og den fremdeles for en Tid befrygtelige Nød i Island under dets nærværende bedrøvelige Stilling, har ført mig for vidt fra min egentlige Text; med Afbigt verfor vender jeg altsaa tilbage for at omtale de lange Fiskeliner, besatte med eet eller flere hundrede Angler, hvilke Fiskeredskaber kan regnes for de bedste Slags i Island. Deres Bekostning er kun ringe imod Garn, de ere i almindelig Brug og have længe været det næsten hele Landet rundt, hvor de paa mange Steder uden Anke bruges Aar ud og Aar ind, ligesom i Norge, og jevnligst, samt i en større Hast end Haandsnøret almindelig, give Fiskerne en rigere Fangst. Imidlertid troe nogle, at de og gjøre Fisken sky, ved det at nogle Fiske af mange hundrede Angler altid maa tabes og saares, et Tilfælde, som ligeledes, især ved Kullefangst, er hyppigt ved de almindelige Haandsnører. De Fattigste ømme sig ved deres Indkjøb, og da de ikke saa beqvemmelig kunne bruges paa Tomandsfare, især besatte med gamle stivfingrede Mænd, see de gjerne meget skjævt til deres Brug af andre, helst i

Nærheden af Kysterne, hvor de smaa Baade fornemmeligst fiske. Nogle have derfor hos Øvrigheden angivet, at de, især paa de Landet nærmest liggende Fiskemeede, samt ellers overalt, formeentes skadelige og søgt at udvirke Forbud imod dem, endskjøndt jeg maa holde for, at deslige, paa usikkre og rimeligst falske Hypotheser alle ne byggede Forbud, ere, som Indskrænkninger af Folkets Hovednæringer, ligesaa farlige, som de ere aldeles uhjemlede i Følge den ved Rescr. af 28 Febr. 1758, nylig sat i Kraft ved Forordn. af 13 Junii 1787, i hiins §. 12 givne udtrykkelige Tilladelse for enhver Fisker at bruge hvilkesomhelst Fiskeredskaber han selv anseer sig tjenlige. Endelig maa jeg endnu tilføie, som vigtig Anbefaling for lange Liners Brug, at det er en almindelig erkjendt og ved Erfaring til alle Tider bekræftet Sandhed, at Fiskerie paa Haandsnører allene, ikkun i gode Fiskeaar, naar en stor Mængde Fisk villig bider paa, lykkes vel paa store med mange Haandsnører udrustede Baade, men derimod altid vissere paa smaa, som have færre Snører ude, og dog fremfor alt andet, at af den hele fiskende Almue, knap det halve Mandskab ere gode eller brugbare Fiskere, hvortil udfordres en særegen Behændighed, men fuldkommen Halv-

deelen

delen meget slette; disse vilde altsaa ingensteds antages, naar Haandsnører allene skulde bruges, skjøndt de i øvrigt vare gode Søefolk, og om de end fik Plads, vilde de dog vende hjem med en høistussel Fangst. Ved derimod, som nu, at anbringes paa større med lange Liner udrustede Baade, trække Linerne en rig Fangst for dem samtligen og de forhjelpe saaledes de ved Haandsnører mindre behændige Fiskere til Brød og Næring; ja, i det Hele kræve de kortere Ophold paa Søen, som ved uroeligt Veir er saa vigtigt i Henseende til Liv og Land. Man kunde altsaa i det høieste ønske, at for de smaa Baades Skyld, maatte de nærmeste Grunde saa meget mueligt efter frivillige Foreninger forskaanes for Linekastning, naar ikke almindelig Nød eller Uaar kunde tilskynde til samme ogsaa der, men at den fornemmelig maatte anvendes overalt i Dybet; dog — uden at udtrykkelige Forbud i denne Henseende indskrænkede Næringsfriheden.

Sildefiskerie er i det attende Aarhundrede ikke blevet aldeles ukjendt i Island. Forsøg med nogle Sildegarn anstillede i Havnefjorden af et Par norske Mænd mod Aarhundredets Slutning have beviist, at en feed, stor og god Havsild, som den flamske eller Nordseens, indfinder sig ved Islands

Kyster, rimelig paa flere Steder, skjøndt dens Stimer i Oefjorden ere aarlig meest paafaldende og saa rige, at man der i kort Tid skal kunne fylde nogle tusinde Tønder med Sild tet ved Stranden, naar de fornødne Sildegarn, Salt og Tønder til samme vare forhaanden. Det er i øvrigt et indlysende Beviis paa Fiskeriernes Afmagt i Island, at naar andre Nationer have længe udredet aarlig en Mængde Skibe til Sildefangst paa Havet med betydelig Fordeel, og Sildefangsten ved Norges og Sverriges Kyster især ansees at være af en høistvigtig Importence, har endnu ingen fattet Speculation ret at afbenytte dens rige Fangst i Oefjorden, som der selv frembyder sig hvert Aar næsten paa det tørre Land, og kunde endog laste flere Skibe, naar disse, samt behørige Garn, Salt, og Fustagier ikke, som nu, manglede til at modtage, bevare og omsætte en saa dyrebar Skat.

Jeg vil her ikke engang anføre nogen Beregning over den Fordeel, som et vel drevet Sildefiskerie har afgivet og tildeels endnu, saavidt Krigen tillader, giver andre Nationer, og knap anføre efter Nickol eller rettere Dangeul [1]), den engelske Ridder Ra-

[1]) I Anmerkn. over Franker. og Engell. Ford. og Mangl. Dansk Overs. S. 98-99.

Raleighs Beregning 1610 over Hollændernes daværende Sildehandel med Fremmede, som denne anslaaer til 2,659000 Pund Sterling, eller efter Flemming [1]), Huets Beregning, at Holland i dennes Tid, indtil 1721, aarlig havde henimod 17,000,000 Specie-Rdlr i reen Gevinst af Sildefangsten, endskjønt Amtmand Lybecker [2]) anseer Sildefangsten som Hollands Nationalfond for dets Marine og Søemagt, ja, "for alt det man kalder en Stats Styrke og Velstand inden og uden for dens Grændser;" neppe vil jeg heller anføre efter velbemeldte Amtmand, at Sverriges, fornemmelig fra 1772 meget tiltagne Sildefangst, især i Gøthesborgs og Marstrands Distrikter, kan i de senere Aar ansættes aarlig til 600,000 Tønders Middeltal, hvis Aarsag den Bohusiske Skiergaard ansees der for Sverrigs Guldgrube [3]), men derimod at allene Liimfjor-

[1]) I hans Deutscher Fischer 37 Cap. Side 448.

[2]) I hans ufuldendte og ved Kiøbenhavns Ildebrand 1795 næsten aldeles fortabte ypperlige Skrivt: Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne rc. Khvn 1792. S. 115.

[3]) l. c. S. 164-65.

fjorden i Jylland fra 1720 = 30 aarlig frembragte 100,000 Tønder Sild [1]), og uagtet at en Mængde Fremmede have fisket Sild i Nærheden af Norge, udfører dog Bergen efter Middelberegning Sild for mere end 52000 Rdlr aarlig, beregnet efter Indkjøbspriser [2]). Ligesom Exporten af norske Sild 1788 = 1790 ansættes aarlig til 27888 Tønder [3]), ja, Told-Inspecteur Thue skal have optegnet, at den liden Kjøbstad Christiansund, hvori 1801 taltes ikkun 1631 Mennesker, udførte i bemeldte Aar og 1799 henved 9000 Tdr Sild hvert

[1]) See samme Amtmands skjønne, ogsaa allerede rare, Priisskrivt om Fiskerierne 1772. S. 10.

[2]) Af Amtmand Thaarup om Norges Fiskerier i Samleren 1792. S. 27, hvor alle Norges Fiske-Exporter ansættes aarlig til 1,203,000 Rdlr, deraf Bergens allene til 958000 Rd. Naar heraf i Aaret 1790 beregnes 115,914 Rdlr allene for Torskerogn a 9 Rdlr Tønden, skjøndt de S. 23. berettes at være i 1792 betalte i Frankerige med 8 a 12 Rdlr Tønden, maa jeg hoiligen beklage, at Island for denne Artikel ster intet erholder ved alle dets Fiskerier.

[3]) Af Amtmand Lybecker i hans Forsøg over Fiskene og Fiskerierne rc. 1792. S. 248.

hvert Aar [1]). Dog var Sildefiskeriet forhen, især fra 1750-1783 dobbelt rigt, ja, saa rigt i nogle af Norges Egne, at en Tønde Sild skal da undertiden være solgt til 8 a 10 Skill., formedelst Overflødigheden [2]). De maaskee vel saa rige Sildestimer ved den tørre Strand paa Oefjord og omkring flere Islands Kyster, savne dog endnu aldeles Hollændernes belærende, drivtige og kraftfulde Entrepriser til deres Afbenyttelse, og da ikke mindre en Benckelzoon Bøckel, hvis Navn en skjønsom Efterverden kunde finde sig opfordret til, ogsaa her, at forevige ved et fortjent Hædersminde [3]).

Man kan ikke nægte, at jo Lax- og Forellefiskerie har i nogle Egne tiltaget under Aarhundredets Tidsrum; det første ved anbragte Trække- og Flyde- eller Drivgarn i større Floder, og nu endelig mod Aarhundredets Slutning ved en ny opfunden og med megen

[1]) Anført saaledes i Justitsraad Prams norske Reise 1804. Mscr.

[2]) Ligeledes af Justitsraad Koren i hans Erklæring over Tangbrændingen den 24de Martii 1798.

[3]) See foran S. 106, og Lybecker l. c. af 1772 S. 10 og af 1792 S. 112-13.

megen Held udført Fangemaade, hvor andre vanskeligen ere anvendelige. Ved, nemlig, i store Floder, hvis Bredde, Dybde og stride Strøm forbyder Brugen af Sættegarn og gjør Drivgarn ligesaa besværlige, som lidet importerende, fra de mange Odder, Pynter og Rev, som stikke ud i Floden fra begge Bredder, at udskyde flere smaa, 4 til 5 Favne lange Laxegarn, ved Hjelp af en lang Stang og Strømmen selv, som fra saadanne Pynter gjerne bærer skraas ud. Naar da en paa Bredden Gaaende fornemmer, at Laxen er bleven indviklet i en eller anden af disse Garnstumper, hvis yderste Ende flyder frit og hvis anden gjøres fast med et Toug paa Landet, trækkes saadanne Stumper op, og stikkes ligesaa snart ud igjen, som Laxen er bleven udviklet. Og da en stor Mangde Lax svømmer langs Bredderne, fanges paa denne nemme Maade meget af samme, hvor den er i Brug, som er meget at beklage, at endnu er paa altfor faa Steder. Især kan man gjøre Regning paa heldigere Fangst paa denne Maade i de mange fra Isbjergene med melkefarvet og uigjennemsigtigt Vand fremstyrtende store Floder. Man har desuden med Held anbragt Laxekister eller Ruser i nogle af de mindre, især er ved denne Fangemaade i Helleraaen paa Grændserne af

Guld-

Guldbringe- og Kiöse-Sysseler, samt ved at opdæmme og aflede Vandet fra dens rette Render, for een Dags Tid et Par Gange hver Sommer, tilveiebragt en ualmindelig rig Fangst [1].

Videre har man paa enkelte Steder opført Laxeruser af Steen under de fremstyrtende Elvefosse, i hvilke en god Deel, ved at forsøge et Spring opad Fossen er nedfalden og indelukt. Endelig har man og, ved at udsætte store og lange Laxegarn i Søen selv ved Pynter og i Sunde af smalle Fiorde, samt i Nærheden af Elves Mündinger erfaret, at Lax paa denne Maade kan og fanges langs flere af Islands Kyster, endskjøndt den, i Forhold til dens store Omkostninger og den med Fangemaaden forbundne Møie, lover ikkun en ringere Fordeel.

Kundskab og Leilighed til at kunne behandle rigtig og omsætte den Mængde Lax, som paa nogle Steder fanges, til Handel, mangler de fleste endnu, men fremfor alt i Oplandet Tøn-

[1] Til Ex. i Sommeren 1807, som rigtig nok gav det overordentligste Laxefiskerie, fangede man i disse Elves Kister henved 100 Stykker Lax daglig, og paa en eneste Dag, da Vandet blev afledet, omtrent 6000 Stykker.

Tønder og Salt, hvis Aarsag en rig Fangst, ved at henligge noget, maadelig conserveret, undertiden kan, paa et Sted, hvor mindre Leilighed gives til dens Afsætning, blive endog Tjenestefolk modbydelig Spise, naar ikke det Hele strax kan consumeres. Af hyppige Laxespiser i Sommertiden bliver man ogsaa der, snarere end anden Føde, kjed. Amtmand Lybecker beretter og om Elvens og Randers Laxefiskerier i de ældre Tider, at de faldt saa rige, at Tjenestefolk betingede sig, ved Indtrædelse i Tjenester, ikkun to Gange om Ugen at blive bespiiste med Lax [1]).

Forellefangst drives med Sætte- og Trækkegarn i Indsøer, Elve og deres Udløb i Søen, men, det allermindste benyttes dog endnu af den mangfoldige Velsignelse, som laxfulde Elver og den uendelige Mængde paa Foreller rige Indsøer i Landet kunde afgive, da Fiskerie nu er kjendt og brugt kun i det mindste Antal af begge. Det har dog ikke aldeles manglet paa Opmuntringer i Henseende til denne og Sildens Fangst [2]); men de

[1]) See hans Priisskrivt om Fiskerierne S. 15 i Noten.

[2]) Erichsen um Veidi og verkun á Laxi, Sild ꝛc. i 3 B. og Olassen um Laxveidi

de have ligesaa lidet kunnet udrette, som andre, til Aale- Flyndre- og Graasey-Fangstens Fremme, da denne næsten aldeles er endnu uafbenyttet *).

§. 12.

Næst efter de egentlige Fiskerier regner jeg Sælhundefangst og Edderfuglens Fredning til Islands vigtige Binæringer. Den første har giort nogen Fremgang ved Udvidelsen af Sælhundegarns eller Nætters Brug omkring flere Landets Kyster, deels som Sætte- deels Trækkegarn; ved at slaae dem med Køller ihjel paa det tørre Land; ved Harpunering paa Nordlandet; ved udsatte Kroge eller Harpuner fæstede i Planker og nedgravede paa Sandbanker, som med Held og er forsøgt paa Sønderlandet, skjøndt her er Garnbrug i melkefarvede og uigjennemsigtige Elve nyelig befundet at være af ualmindelig Nytte. Ved Bøsseskud ere vel og endeel fangede, skjøndt ufor-

vid Hellufoss i 6 B. af isl. Liter. Selsk. Skrivter, samt Forordn. 13de Junii 1787, Cap. 3. §. 4. og Cap. 2. §. 6.

*) O. Olavius um Lúrnaverkun, Ala-veidar og Botn-vodir, i 2, 3 og 7de B. og N. Mohr um smá Upsa-veidi i 3 B. ibid.

uforsigtig Skyden i og nær ved andres Sæleveider og Gildrepladse, har tillige ofte bortskræmmet mange Sælhunde og forvoldet en betydelig Skade. De offentliggjorte Anviisninger til en sundere Tillavning af Sælhundekjød til Spise [1], og til en bedre Beredning af deres Skind [2], vandt dog ligesaa lidet Gehør blandt Mængden, som i Almindelighed de fleste endog vigtigste nye Foranstaltninger. Med de af Lybecker og Abildgaard beskrevne Staa- og Liggegarn [3], eller Sælhunderuser, er ingensteds gjort Forsøg i Island, skjøndt jeg troer, at disse Fangemaader kunne paa visse Steder med Nytte anvendes der.

Den sidste, eller Edderfuglens Fredning, ligesom og adskillig Fuglefangst, havde mere Lykke. Omgangen med begge blev tydelig viist [4]; dog finder man af Be-

[1]) Ved Erichsen l. c.

[2]) Ved Provst Egil Thorhallesen um Verkun Grænlendinga á Skinnum ibid. 8 B.

[3]) I oftbemeldte Priisskrivt §. 24 og i oeconom. Magasin 5 B. S. 333.

[4]) Ved Stiftamtmand O. Stephensen um Ædarvarp i 4de B. og Prof. O. Olafsen um

Beregninger for den senere Tid [1]), at før disse Anviisninger udkom, havde begge gjort en ikke ubetydelig Fremgang. Kongen udlovede i Aarene 1784-85, samt 1787, endog Præmier for en udmærket Fredning af Æderfuglen, som bleve ikkun faa Mænd til Deel, da Mængden dog viser en altfor skjødesløs Omgang med denne, og gjør sig derimod kun slet fortjent af Landet, med ideligen at skyde, ja, endog ved Garn at ødelægge i Mængde en for Island saa dyrebar Fugl, som Ædderfuglen. Vel har Forordn. af 13de Junii 1787, Cap. 3, §. 7 sat Straf herfor; men da Erfarenhed har viist, at denne enten ikke virker eller og slet overholdes, og nogle Forklarere desuden ville indskrænke Forbuddet til Skyden i de egentlige Værpesteder og kun i Værpetiden, følger deraf, at denne kostbare Fugl paa alle Aarets Tider og paa alle Maader andensteds ødelægges i grændseløs Mæng-

um Fuglaveide vid Drángey i 3 B. ibid. Begge, nemlig om Æderfuglens Fredning og om Fuglefangst, har det Kongelige Rentekammer besørget udgivne paa Dansk til Brug for Færøerne.

[1]) See Tabeller til Forordn. af 13 Junii 1787. Side 181-82 over udført Ædderduun, Svaneskind og Fjær, samt Fuglefjær-

Mængde, til ubodeligt Tab for denne vigtige Næringsgreen. Man veed, at den kun fra Maji- til Julii Maaneder opholde sig ved Værpepladserne, men er i øvrigt adspredet over hele Kysten rundt og vidt ud paa Søen; men skulde det være tilladeligt ogsaa her at ødelægge den hele Aaret igjennem, er det haandgribeligt, hvad Værpestederne maa tabe ved dens Undergang. Og da denne Fugl er trannet og formeentlig usund til Spise, samt da Island i øvrigt er rigelig forsynet med en stor Mængde andet forskjellige Slags Fugleviildt, er det meget at ønske, at Æderfuglen især kraftigen maa blive fredet, ved forhøiede Mulkter for dens forsætlige Nederlag nogensinde paa noget Sted omkring eller i Landet og Politie-Opsynet hermed alvorligen indskjærpet.

§. 13.

Efter saaledes at have fremstillet et summarisk Oversyn over Islands vigtigste Næringsveie i det attende Aarhundrede, vil jeg nu kortelig berøre, hvilke Udsigter til Fordeel Mineralriget her har aabnet i Tidsrummet for Landets Indvaanere. Altsaa komme de islandske Svovelminer her nærmest under Betragtning.

Tidlig lovede man sig en ikke ubetydelig Fordeel af dem, da Holtzmann og Sechmann i Aaret 1724 fik Monopolium paa deres Afbenyttelse [1]), skjøndt de fornemmelig paa Sønderlandet ved Krisevig bleve for dem af nogen Vigtighed indtil Holtzmans Død i Aaret 1729, da deres Drivt derefter næsten aldeles hendaanede, indtil de saakaldte nye Indretninger paa Sønderlandet i Aaret 1753 bragte samme til Liv igjen og da anlagte her et ordentligt Svovel-Raffinaderie, og derpaa et andet ved Husevig paa Nordlandet i Aaret 1761, som begge bleve med god Lykke drevne for en Tid. Paa Nordlandet havde Svovelminerne til den Tid længe ligget ubenyttede, efterat et, blandt andet, med meget Svovel lastet Handelsskib forliste paa Husevig, hvor Indbyggerne skal have indbildet sig, paa Grund af Almuens Fordom om Svovlets forborgne Kraft, at dets Udkastelse i Søen havde voldet den paafulgte Mislingelse af Fiskeriene for nogen Tid, ved at bortskræmme dem fra Kysterne [2]). Ved Krisevig

[1]) See Løgthingsbog 1725. No. 17.

[2]) Horrebows tilforladelige Efterretninger om Island S. 73, hvorefter dette Skib har strandet imellem 1722 og 1728.

sevig blev dets Drivt hverken varig eller vil ventes at kunne blive det [1]); det ophørte her og med Aaret 1764 [2]). Ved Husevig kan man derimod love sig en varigere Fordeel heraf, og de 1450 Rdlr, som man beregner at Raffinaderiet der har aarlig indbragt fra 1764 til 1786 [3]), ere dog ikke endnu at foragte, skjøndt disse Miner nu ikke mere drives med den Kraft og Held, som i de ældre Tider, da de paa engang skal have indbragt 10, om ikke 18000 Rdlr [4]).

Vil man for de senere Aar, nemlig fra 1786 til 1806 uddrage Middelberegninger, falde de vel ikke lige hældige ud, da i denne Tid 221¾ Centner blive Middeltallet af udført raffineret Svovel fra Husevig, som her

[1]) See Henchel om Svovelminerne bag ved O. Olavii Reise S. 684-85.

[2]) See Islandske Maanedstidender 3die Aargang S. 120.

[3]) See Pontoppidans Handelsmagasin for Island 1 D, S. 307.

[4]) See Biskop og Dr. H. Finsens Afhandling om Svovelminer og Handel paa Island i Frid. den Andens Tid, indført i isl. Liter. Selsk. Skrivter 4 B. S. 13-15. Note 20, 21. S. 24, 33-34 og Note 55, 56.

her, efter de senere Aars Middelpriser, beregnes til 8 Rd. hver, som da udgjør aarlig 1774 Rd.
hvorfra drages Værkets nu meget opskrevne Middel-Omkostninger, med Betjenternes Løn og Svovelets Fragt . . . 514 —

Bliver saaledes aarlig Middelbeholdning, circa 1260 Rd.
skiøndt Svovelværket, drevet med mere Kraft, maa kunne levere meget mere. Kongen har tilbudt at overlade Værket til private Mænd paa billige Vilkaar [1]); men — de maa ikke have fundet Lyst.

For at opsøge Surtarbrand, Porcellain og Blyant-Erts i Island, blev Olavius, Mohr og Ziener med betydelige Omkostninger opsendte. De fandt vel alt dette, men derved blev det og hidindtil for det meeste [2]). Dog seer man i Forordn. af 13de Junii 1787, Cap. 3, §. 9 og 10, at Kongen har udlovet Benaadning og Understøttelser til dem, som samle og slibe rare Steenarter, samt opdage og bryde Steenkul,

[1]) See Fdn. af 13 Junii 1787, Cap. 3. §. 8.
[2]) Ziener om Surterbrands Fjelde ved Olavii Reise S. 735.

kul og foranledige, at man lettere af Klipper kunde udbryde og benytte sig af Surtarbranden. De mineralske varme Kilder i Hnappedals og Snæfjeldsnæss Sysseler bleve ved de berømteste Læger i Kjøbenhavn nøiagtigen undersøgte og prøvede, og befundne meget sunde og gode, og vel at kunne æqvivalere mod de tydske Sundhedskilder, især den mineralske Kilde ved Ytra-Skogernæs [1]), men — næsten ingen benytter endnu det mindste af dem til denne Dag [2]).

Og

[1]) Olavii Reise S. 305-18.

[2]) Vel hører det ikke just til mit Tidsrum, dog kan jeg ikke holde mig fra, her at nævne, i Følge Bekjendtgjørelser i det Kongelige Danske Landhuusholdings Selsk. Skrivters nye Saml. 1 B. 2 Hefte, S. 281-84 og 315, at velbemeldte Selskab har 1807 med sin anden Guldmedaille belønnet Lieutenant Ohlsens Flid, i at opsamle i Island forskjellige Slags Jord- og Bolus-Arter, hvor samme i temmelige Qvantiteter falde ved og i Nærheden af kaagende Kilder og Svovelminer, hvilke ved her anstillede Prøver ere befundne, af Farvefabrikant Cox og Prof. Abildgaard, skikkede til at deraf kunne fabriqveres gode Farvesorter, saasom rød, guul og endog blaa, tjenlige til grov Maling. Prof. Wad har og i Scand. Liter. S. Skr. for 1806. S. 458-71

Og da Saltet, denne for Islands Huusholding og Næringer uundværlige Artikel, begyndte endelig at blive tilberedet i Landet selv, ved et paa kongelig Bekostning ved Reykianes i Isefjords-Syssel anlagt Saltværk 1773, over kaagende Kilder, opvakte det et almindelig gladt Haab, saa meget mere, som det blev befundet godt og at kunne udbringes i Mængde [1]). En Walter og en Adam Usler bleve fra Norge opsendte for at bringe dette Værk i fuld Gang, og de lovede en god Fordeel af samme; dog svarede denne, desværre! ikke til det Haab, man havde gjort sig, men kom ikkun til liden Nytte, og efter 13 Aar kan man regne, at det lidet eller intet indbragte, indtil det derpaa aldeles ophørte.

Om Oprettelsen af et større, der kunde love mere Fordeel, har man længe talet og skrevet meget, ved at foreslaae Gaarden Reykhólar i Bardestrands Syssel til Stedet for samme [2]), paa Grund af de mange

skrevet om nogle ved Hr. Ohlsen i Island samlede Mineralier.

1) Isl. Maaneds-Tidender 1ste Aarg. S. 10, 2den Aarg. S. 24, 25 og 3die Aarg. S. 157-60.

2) See ibid. og Forbered. til Olavii Reise S. CLXXV-VIII. og Deo, Regi, Patriæ Side 233 o. fl.

kaagende Kilder, som befindes ved denne Gaard; men, saavel den usikkre Indseiling til Stedet, som de, efter Kyndiges Erklæring, høistbetydelige Omkostninger, som Kildernes høie Beliggenhed fra Søen vilde udfordre til et saadant Anlæg, har hidtil foraarsaget, at det kun er bragt i Forslag og Ønske. Walther og Uhler angave, at 124 Saltpander kunde der anbringes og at 125 Tønder Salt deri maanedlig koges [1]). Ved Forordn. af 13de Junii 1787 tilbød Kongen at afhænde Reykenæs Saltværk, og udlovede Understøttelser til fleres Anlæg. Det attende Aarhundredes Særkjende er ellers, at mange have viist en paa Forslage meget frugtbar og opfindsom Aand, men enten aldeles ikke udført, eller de fleste kun heel maadelig, af dem, som Erfaringen dog har bekræftet iværksættelige og nyttige; deriblandt bør da ogsaa henregnes de øvrige anviiste Maader at frembringe Salt paa [2]), der ikke engang kom til blotte Forsøg i Island.

§. 14.

I Henseende til andre oeconomiske Forslage, Haandværker og Industrie, frem-

[1]) Forbered. til Olavii Reise S. CLXXVI-VIII.
[2]) Ved Erichsen i isl. Liter. Selsk. Skrivter 1 B.

frembyder sig en heel Liste paa saadanne i Tidsrummet. Om Tangbrænderier til Potaske fik man en Afhandling at see [1]), og en anden om Potaskes Tilberedning af Askebunker [2]); videre flere om Sæbesyderier [3]) og om Frembringelse af Kalk [4]), men intet heraf veed man til Aarhundredets Slutning at være engang ret forsøgt i Island, paa Tangbrænderie nær, som man da og siden fandt vel at kunne lykkes, men som endnu ikke er bragt til Udøvelse i det Store til Udførsel, som en Handelsartikel, skjøndt i Aaret 1807 større Forsøg hermed bleve heldigen anstillede. Naar Engelland i de senere Aar, endog har i Norge betalt 5 a 6 Pund Sterling, eller 25 a 30 Rd. for 1000 Pund Potaske af Søetang, indseer man let, om Vedkommende i Island ikkun fik 16 Rdlr for 1000 Pd., ja, om kun 9 Mark for hver 100 Pd., som det altid maatte haabe, at dette store Land kunde herved let fortjene en anseelig Kapital efter Norges Exempel. Allene ønsker jeg, at

[1]) Ved Assessor Grøndal ibid. i 8de B.

[2]) Ved Prof. O. Olafsen ibid. 11te B.

[3]) Ibid. ved samme og ved Chirurg S. Paulsen i 10de B.

[4]) Ved samme ibid. i 9de B.

at Tangbrænding i Island ikke maatte vække saa mange, alvorlige og lange Stridigheder, som i Norge, og, for at forebygge Almuens samme Klage der, at den nemlig forjager visse overlig gaaende Fiske, især Lax, Sild og Sei, ved Taage hindrer Fiskerierne og skjuler Mede, samt endog skulde blive skadelig for Væxterne paa Landet, hvor Røgen lægger sig over, at den for det første, indtil det længe vexerede Problem herom bliver aldeles løst, maatte, især i Fiskerpladserne, foretages paa andre Tider, end fra 1 Martii til 1 October, altsaa det opsamlede, samt til Brænding bestemte Tang, om Sommeren ikkun tørres og sammenpakkes til Brænding i Efteraaret, efter 1ste October [1]). De givne Anviisninger til Lerreders Blegning [2]), samt til Forarbeidelse og Brug af Liim [3]), hvoraf det Kongelige danske Landhuusholdings-Selskab dog, ved aarligen udsatte høie Præmier, har især opmuntret Tilberedelse af Husblas, bleve i Tidsrummet uafbenyttede, som især var at

[1]) See Jens Rynnings Tanker om Tangbrændingens Indflydelse paa Fiskerierne og Agerdyrkningen. Trondhiem 1803.

[2]) Ved Assessor Grøndal i kongl. isl. Lit. Selsk. Skrifters 5de B.

[3]) Ved Prof. O. Olavsen ibid. i 6 B.

at beklage i Henseende til Husblasen, til hvilkens Tilberedelse det i Fisketiden forhaanden værende store Forraad af Fiske- eller Sundemaver, som vel benyttes til Huusholding, dog kun med ringe Omhue, formenes at frembyde den ønskeligste Leilighed. Den hele i øvrigt høistsimple Omgangsmaade hermed blev dog tydelig viist i Landets eget Sprog [1]), og kundgjøres nu atter i Island ved en ny Udgave af denne Anviisning, som nu først begynder at tildrage sig noget større Opmærksomhed, da nogle Prøver i Aaret 1807 ere foretagne med Tilberedelse af Husblas, og noget heraf blev affendt her til Staden til nærmere Omdømme, men paa Veien hertil opbragt til Engelland. Hvad derimod er bleven foreslaaet om Heelæers Hvedsen efter den i andre Lande brugelige Maade [2]), fik, hvor ønskeligt det end er, at denne og kunde i Island anvendes til Besparelse af dets ringe Levninger af Kratskove, samt af Læerne selv og Arbeide ved deres nu brugelige jævnlige Udhamring, slet intet Gehør, og jeg holder mig endog overbeviist om, paa Grund af Jord-

[1]) Ved samme ibid. i 9 B. og ved Justitsraad Müller ibid. i 11 B.

[2]) Ved Prof. Olavsen ibid. i 10 B.

Jordbunden og nu 20 Aars egne Forsøg, at den, desværre! ikkun paa høist enkelte Steder vil der befindes anvendelig. Ellers maa man beklage, at Almuens, om ikke fleres, Fordom mod ethvert nyt Forsøg eller Anlæg, og Tilbøielighed til at laste, haane og derved nedkue al nye Forbedring, har betaget endog de meest virksomme og veltænkende Mænd Mod og Lyst til at give sig fremdeles til Priis for Partieaand, ved at foreslaae og deeltage endog i vigtige Forbedringer, for hvilke Fordomme og Avindsyge have tillige stedse og dagligen lagt mægtige Hindringer i Veien.

Imidlertid gjorde Huusfliden dog omsider et vigtigt Fremskridt i det attende Aarhundrede. Haandteene bleve mindre i Brug ved de før ukjendte Spinderokkes Indførsel. Skotrokken blev vel ogsaa kjendt og brugt af nogle faa, men er, tilligemed Fabrikvæsenet, igjen næsten gjort landflygtig. Garnspinderie blev for en Tid, især paa Nordlandet, sat i virksom Gang, og vilde snart blive almindeligt overalt, naar nogen Fortjeneste herved var at haabe, som nærværende Handels-Conjuncturer endnu ikke give Udsigt til. Den første Underviisning og Opmuntring til samme skylder Island Landfoged

Sku-

Skule Magnussen [1]), ligesom og Indførselen af danske Væverstole og af en Uldfabriqve i Reikevigs Kiøbsted, til hvilkens Anlæg, samt til Farverie, Stampemølle, Reebslager- og Feldberederie, Skibsbyggerie, Havfiskerie, videre til Forsøg med Ager- og Skovdyrkning og et forbedret Landbrug, høisalig Kong Friderik den Femte, rakte Island sin meget gavmilde og kraftige Haand. Et islandsk Interessentskab opstod, under hvilket disse saakaldte nye Indretninger bleve henlagte; men i Besiddelsen, samt Udøvelsen af disse dets endog meest patriotiske Forsøg- og Anlæg, efter dets bekræftede Conventioner [2]), fandt det sine Hænder snart bundne i alt af det grusomme fra 1743 til 1759 i Island tyranniserende Hørkræmmer-Handels-Compagnie, hvis Aag, for dets udøvede Mishandlingers Skyld fra 1752 til 1758 endelig blev 1759 Island aflettet. Imidlertid havde det dog kunnet lykkes Hørkræmmer Compagniet, i Forening med de strænge

Uaar

[1]) som 1752 udgav en trykt Anviisning um Garnspuna. 4to.

[2]), See især disses §. XIII - XVI. confirmerede af Kongen den 4de Jannarii 1752, og særskilt trykte.

Uaar 1752=57, aldeles at kvække dette Interessentskab og dets Anlæg i deres Barndom, samt indvikle dette i langvarige, udsuende Processer, som endelig medførte dets Undergang. Splid og Uenighed omstyrtede alt og overgav Levningerne til de siden afvexlende Compagnie=Handels Bestyrelser for dette Land, og endelig bleve disse Levningers Levninger overdragne til en, for et saadant Anlægs kraftfulde Drivt, alt for uformuende Privathandels Begynder, under hvem endog dette lidet er og aldeles tabt for Landet. Alt hvad dette dog vandt, var en bedre Kundskab og Erfaring om en forbedret Industrie og Fabrik=Arbeider, især om Spinden og Væven, hvori visse Landets Egne have viist en fordoblet Vindskibelighed, og vilde dog endnu udvise en mere anstrænget, under haabefuldere Assætnings Udsigter, end de nærværende.

Dog, vor allernaadigste Konge har ikke ladet Opmuntringer mangle til Industriens videre Fremme i Island; thi ved Forordn. af 13de Junii 1787 har han ei allene for 20 Aar siden udlovet Præmier og Understøttelser for adskillige Haandværkers Anlæg i Island, saasom især for Uld= og Linnedvævere, Hattemagere, Feldberedere, Reebslagere, Grov= og Kleinsmede, Snedkere, Bødkere, Huus=

og

og Skibstømmermænd, Muurmestere, Steenbuggere, for fine Spinderier af vel sorteret Uld, af Bomuld, Hør og Hamp, for adskillige Tilvirkninger af Hestehaar, for Fabrik-Anlæg og Drenges Oplærelse til disse, men og tilsagt dem Redskaber, Hjelp til de første Indretningers Omkostning, og til Nedsættelse i Island, samt Nordlandet desuden Understøttelse til et Farveries og en Stampemølles Anlæg sammesteds [1]). Saare faa Haandværkere have dog siden meldt sig til samme, nedsat sig i Landet eller der gjort noget af de opmuntrede Anlæg til denne Dag, og de faa, som for en kort Tid før eller siden have begyndt med noget, have lidet udrettet, men de fleste af dem snart igjen ophørt med egentlige Haandværker. Den lovede Understøttelse til et Farverie og en Stampemølle erholdt Nordlandet vel af Hans Majestæts Kasse, som ved allernaadigst Resolution af 7 April 1790, skjenkede dertil 500 Rdlr; man indrettede og Actier i Island for Deeltagere i dette Anlæg, til hvilket mange i Amtet tillige sammenskjød en temmelig Sum, endog over 1000 Rdlr, men formedelst et manglende rigtigt, passende og

[1]) See Forordningen af 13 Junii 1787, Cap. 3, §. 11-16.

og betimeligt Omkostnings Overslag, skal en stor og kostbar, forskreven Stampemølle, hvilken Kassen derpaa ikke engang tillod at blive der opreist, fornemmelig have opsluget ogsaa det paatænkte Farverie sammesteds og virkelig været, som en af Alderdommens omdrømte mavre Køer, der opaad de federe, hvorfor Farverie, Stampemølle, den kongelige Hjelp og de private Tilskud berettes at være forsvundne og tabte for Island. Havde man mere tænkt paa et godt Farverie og ladet sig nøie med smaa Valkemøller, hvorpaa man i Aarhundredet endog saae ikke forkastende Prøver i Island, eller og med Indbyggernes almindelige Valkning i Tønder, kunde man nok for dette Farverie og Fabrik-Anlæg sammesteds lovet sig et heldigere Resultat.

I Guld og Sølv have, foruden de i Kjøbenhavn oplærte, adskillige af Landets Indfødte stedse kunnet levere et temmelig godt Arbeide. Bogtrykkere har det i flere Aarhundreder havt flinke, men godt Bogbinderie er først i de sidste Aar blevet der indført ved det Kongelige islandske Landoplysnings-Selskab.

Efter at Island ved Kompagniernes Handel havde for en stor Deel tabt sin Næringsfrihed, og var derved efterhaanden bragt

til

til en med dets Natur upassende og forvendt Huusholdingsform, helstforskjellig fra de ældre Tiders, som valgte en klogere, ved at indrette den saaledes, at indførte Fødevarer ved Handelen kunde undværes for det meeste, imod at deres Indbringelse i de senere, er betydelig stegen næsten Aar for Aar, var Kornmalingens Indførsel endelig bleven af stor Vigtighed for Landet. Ikke blot vandt det Føde i Vægten ved at kjøbe Rug istedet for Meel, men og kunde lettere see sig for om dens Godhed, uden at frygte for en Blanding eller Affigtning, som ved Meels Indkjøb i lukkede Fustagier.

Kongen lod uddele gratis 200 Par Haandqværne i Førstningen og belønnede derefter i flere Aar Qværnstenes Tilhugning[1]. Kjøbmand Busch skrev og om Haandqværnes bedre Indretning[2], ligesom og Syssel-mand Biarne Einarsen om Vandmøller[3], hvoraf nogle bleve siden anlagte hist og her i Landet til endnu større Fordeel. Man saae endog smaa Valkemøller og enkelte ganske smaa

[1]) See Justitsraad E. Pontoppidans Handelsmagasin for Island 2 D. S. 24-30.

[2]) I isl. Liter. Selsk. Skriuter 4 B.

[3]) Um Vatnsmilnur. Khvn 1781.

smaa Veirmøller at opstaae, skjøndt kun de færreste af disse sidste duede.

Saaledes maatte det forløbne Aarhundrede taknemmelig erkjende de danske Kongers faderlige Omhue for Islands Næringers Opreisning, og derhos mange ædle Patrioters Forsøg at virke til samme Maal med de tjenligste Anviisninger og Opmuntringer til allehaande Vindskibelighed og Industrie, endskjøndt hyppige Catastropher, deels af Naturens egne tragiske Spil, deels større oeconomiske Foretagender igjennem alle Næringsgrene [1]), og Nationens Aarhundreder lange Nedkuelse under Monopolhandelens Jernaag, have for den længste Tid vexelviis levnet samme ikkun Afmagt til og Fordomme imod at vove og angribe noget mere, end ikke det nyttigste, med Kraft og Mod.

Jeg vil derfor og her, til videre, forlade Betragtninger over sørgelige Gjenstande, og atter forsøge, om ikke en glædeligere Udsigt maatte aabnes, ved at betragte Island i det attende Aarhundrede

3) i videnskabelig Henseende.

[1]) See foran S. 48-49, 66-68, 131, 137, 140.

§. 15.

I Tidsrummet eiede Island ikkun tvende offentlige Indretninger, der egentlig skulde videnskabelig danne unge Mænd, enten til videre Fremskridt paa Literaturens Bane, eller dog til brugbare Folkelærere i Landet, nemlig tvende Latinskóler, paa Skalholt og Holum, samt Degnekald, ved de to Bispestole, Klostere og Hovedkalde i Landet. Jeg vil først melde noget om disse. Et Degnekald paa saadanne Steder bestod da blot i fri Underholdning for en Dimiſs sammesteds, hvorimod han egentlig skulde ikkun forestaae Sangen, samt øve sig i at catechisere og prædike i Kirken; men, da hertil burde vælges ikkun fattige, sædelige og velbegavede, unge Mennesker, var Hensigten, ved at tilstaae dem fri Kost ved et godt Kald, at betage dem al Næringssorg for nogle Aar, for at de aldeles kunne anvende sin Tid til videre videnskabelig Dannelse og gode Bøgers Læsning. Men — misundelig saae Mængden af dem, som skulde holde disse Degne, hen til deres literaire otium og Roelighed, søgte derfor ofte at gjøre dem kjede af denne Stilling, ved slet Underholdning, og ved idelig frit at affordre dem allehaande Skriverie, ja, Mark- og Gaard-Arbeide, nogle næsten som Arbeidskarle.

karle. Endog dette søgte de i Uvilligheds Tilfælde at faae fastsat ved Bispers Eragtninger, og endelig saae man en Cancellie-Resolution af 15de Aug. 1795 udvirket, som i visse Dele synes at hjemle disse Degnes Afbetjening til adskilligt Arbeide. Men — med alt dette forfeiledes dog den videnskabelige Hensigt med disse Kalds første Oprettelse. Dog — fra 1760 til 1800 bleve de allerfleste efterhaanden ophævede, og Betaling i Penge for Degnens Kost paalagt Vedkommende, men Kaldene selv, eller rettere deres ubetydelige Indtægt for Kosten, henlagte til Medicinalvæsenet, de oprettede Chirurg-Embeder, ja, endog til et astronomisk Observatorium. Disse Kald vare dog næsten de eneste videnskabelige Stipendier i Island selv i det attende Aarhundrede.

Indtil 1762 skulde 24 Discipler nyde fri Kost og Underviisning i Skalholts Latinskole, og 16 i Holums, men da blev een saa kaldet Discipel Almisse fra hver Skole henlagt til Underholdnings Hjelp for de af Landphysikus antagende Lærlinger i Chirurgien. Efter Videnskabers almindelige Dyrkelse i danske Skoler til forskjellige Tider, blev Underviisningen og i disse to islandske, som stedse have leveret mange duelige Mænd, med

Flid

Flid besørget, især til 1781 i den Skalholtske, men for Holum ville nogle maaskee undtage en Periode fra 1724-42, da Skolen bestyredes af en videnskabelig svag Rector, Sigurd Vigfussen [1]. For at undersøge Underviisningens Tilstand i Skolerne og Kirkerne og disses Forfatning, blev, paa Grund af det i sidste Anmærkning anførte, Biskop Ludvig Harboe 1741 opsendt til Island som Generalkirke-Visitator, og han for-

[1]) Den duelige Rector Jon Therkelsen, som fra 1728-37 var Rector ved Skalholts Skole, bragte, blandt flere mislige Efterretninger fra Island, ogsaa den om Vigfussens Svaghed til Kjøbenhavn, som foranledigede en Ordre til den, ogsaa i Anledning af dem til Island opsendte Generalkirke Visitator, Biskop Harboe, at examinere Vigfussen. Efter min uforglemmelige Lærers Biskop Dr. Finsens Fortælling til mig, fandt Biskop Harboe ham og saare svag, og angaaende Græsken især berettede sidstbemeldte Biskop hin, at da han en Søndag forelagte ham Dagens Evangelium at analysere, blev Vigfussen endog yderst forlegen med εσχι, som skilte ham ved Rectoratet, men, vel at mærke, i Aaret 1742.

forbedrede meget Skole-Underviisningen, ved at udvirke den til Aarhundredets Udgang i Henseende til denne næsten ene gieldende Skole-forordning for Island af 3 Maji 1743, skjøndt denne naturligviis mindre kunne passe til Kulturens Kjæmpeskridt i hints sidste Decennier.

Dog selv denne for en rum Tid saa vel passende Anordnings Bud, bleve kun maadelig udførte; thi, vexelviis fandt Bisperne god eller slet Regning ved selv at besørge Skolernes Oeconomie; eftersom Aarene faldt gode eller slette, blev og Skolen holdt, og Læretiden ofte forkortet. Man tumlede paa forskjellige Maader med deres Gods, nu afsondrede deres Huusholdning fra Bispernes Forvaltning, og overdrog den til Forvaltere og Spiseværter, nu igjen afsatte disse og atter overdrog hiin til Bisperne, som selv ved idelige Klager i slette, og ved Misundelse over Forvalterne i gode Aar, voldte den skadeligste Uorden. Et kongeligt Reglement af 10de Junii 1746 og Rescr. af 25de April 1749 om Skoleforvaltningen, vakte snarere end hævede mange Disputer. Flere Kommissioner bleve i Anledning af disse nedsatte, hvoraf Udfaldet blev endelig, i Følge confirmerede Acter den 29de Maji 1767, at Skolehuusholdninger bleve for bestandig skilte fra Bispernes

nes Forvaltning, skjøndt, at denne dog skulde staae under dem, gav, som meldt, Anledning til evige Klager paa begge Sider.

En Række af Uaar svækkede og betydeligen Skolestiftelserne, hvis Indkomst den Tid bestod i usikkre Jordegods-Afgivter. Til Holum Bispestoel og Skole især maatte en Collect indsamles overalt i Danmarks og Norges Kjøbstæder, i Følge kongelig Befaling af 18de Martii 1757, og fra Begyndelsen af 1784 bleve 700 Rdlr aarlig udbetalte til Udgangen af 1793 i 10 Aar, altsaa 7000 Rdlr til bemeldte Holums Stiftelse af den kongelige Kasse, i Følge Kabinetsbefal. af 21 Febr. 1784 [*]). Endelig bleve Kommissioner angaaende begge Skoler anordnede i Kjøbenhavn 1782, 1784 og 1799. Den første udrettede intet gjeldende for Skalholt, men vel udkastede en Plan for Forvaltningen paa Holum, som dog ikkun i nogle Poster blev

K 2 fulgt,

*) Vel tilsagde Rescr. af 23 Junii 1758 til Stiftamtmand Grev Rantzau Latinskolerne 200 Rdlr af de 500 Rdlr Biskop Friis blev tilfunden at bøde; men et senere Rescript af 7de Junii 1760 henlagte disse og de øvrige 300 Rdlr ene og allene til Holum Domkirkes og Bispestoels Bygning.

fulgt, i Følge Forordn. af 1 Maji 1789, som selv blev siden ophævet og erklæret uanvendelig ved en anden af 9 Sept. 1791, hvilken og endelig blev ugyldig den 2 October 1801. Følgen af den mellemste blev, at den Skalholtske Bispestoel og Skole, samt Domkirke, i Anledning af Skaptaae Jøkels ødelæggende Ildsprudning 1783 og de paafulgte heftege Jordskjælve 1784, blev i Følge kongelig Befaling af 20 April 1785 forflyttet til Reikevigs Kjøbsted, hvor dog Muserne ikke befandt sig vel; men af den sidste Kommission fulgte, at Holums Bispestol, i Følge kongelig Befaling af 2 October 1801, blev nedlagt, begge Islands Stifter foreenede til eet Bispedømme og begge dets Skoler til een, som fra Reikevig blev i Aaret 1805 endelig forflyttet til Bessested i Guldbringe-Syssel. Saaledes sandede man dog en Spaadom af den gamle islandske Biskop Svend Sandsiger, som døde henved 1475: Skalholt har herlig reist og udbredet sig, men det vil elendigen tabe sig i Usselhed [1]).

Ved Rescript af 4 Maji 1759 befalede høisalig Kong Friderich den Femte, at to

[1]) See Dr. F. Johannæi Histor. Eccles. Isl. Tom. II. pag. 488; samt Annalerne.

to Skolediſcipler aarlig ſkulde fra Island nedſendes til en Latinſkole i Sjelland, for at de, ved en formodet bedre Underviisning og Erfaringer om et eller andet, der ſiden maatte tiene til Islands Gavn, ſkulde ſaaledes blive deſto mere brugbare Embedsmænd og Lærere i ſit Fædreland. Men — dette blev kun ved det velmeente Ønſke, ſkjøndt den 8de §. i ſidſtbemeldte Reſcript paalagde ſaadanne den Forpligtelſe, at vende tilbage til deres Fædreland og der at antage et offentligt Embede, men i modſat Tilfælde at betale deres hele Skolegangs Omkoſtning; thi, ikkun faa udreiſte af Landet, men dog endnu færre vendte tilbage, og de færreſte af diſſe kom i den Vei, at de kunne virke i Embeder til Islands ſande Gavn. I deres Sted ſaae Island andre Ubekjendte at tage der til Takke med Embeder paa en meget kort Tid, ſom en Befordringsvei, uden at have anteguet den ſande Nytte, ſom de flere af dem fortrinligen have ſtiftet i et Land, fra hvilket deres Ønſker og Hu lige fra Ankomſten vare bortvendte.

Til Oprettelſen af en Almueſkole inden Guldbringe-Syſſel, legerede forhen værende Rector i Skalholt Jon Therkelſen i Aaret 1759, ſine faſte og løſe Eiendomme, hvilke ſidſte beløbe til henved 4000 Rdlr. Heri

Heri skulde 12 fattige Børn af bemeldte Syssel vel opdrages. Et Uhæld rammede i Danmark den paa Rente udsatte legerede Kapital i de første Aar efter Testators Død, hvorfor Stiftelsen Aar 1783, foruden nogle Jorder i Island, havde ikkun 5700 Rdlr paa Rente udestaaende, men ved Udgangen af 1806 var Skolens Fond, paa 46 Rdlr 12 Sk. nær, sammesteds paa Rente staaende 9196 Rdlr 12 Sk. [1]). Stiftelsens Directeurer ere Islands Stiftamtmand og Sjellands Biskop. Testamentet er kongelig confirmeret den 3 April 1759, og i Følge heraf fik Stiftamtmand O. Stephensen i Aaret 1791 den tilsigtede Skole opreist og organiseret paa Jorden Hausestad inden fornævnte Syssel, fra hvilken Tid et fast Antal af 12 Børn efter Fundatsen har i samme nydet Opdragelse og Underviisning. Betænker man denne Skoles endnu saare ufuldkomne Indretning og det ringe Antal af Børn den, som Landets eneste Almueskole, opdrager, vil Støtten for det hele Land af en saa svag Indretning befindes heel umærkelig, beregnet efter den Deel af Opdragelsen,

[1]) I Følge Hr. Biskop Dr. Balles trykte Beregning over de af ham bestyrede offentlige Stiftelsers Beholdning 1806. S. 22.

gelsen, som samme maatte ansees nu at afgive overtreffende den almindelige.

§. 16.

Literaturens Dyrkelse for Island savnede dog ikke gandske al videre Understøttelse eller videnskabelig Opmuntring; thi, ikke her at nævne vor udødelige Suhm, om hvem siden mere paa sit Sted, afg. Etatsraad Andreas Holt erindrede udmærket flittige og sædelige Discipler i begge Skoler med smaa Præmier for nogle Aar. Adskillige forærede i flere Aar gode Bøger til den nu nedlagte Holum Skole [1]), samt en ubenævnt Patriot ogsaa nogle til det kongel. islandske Landoplysnings-Selskab [2]).

Vor allernaadigste Konge Christian den Syvende, samt andre Videnskabernes Befordrere have desuden især understøttet vigtige

[1]) See Kongl. Isl. Lit. Selsk. Skrivter 9, 10 og 11 B. desangaaende.

[2]) Anførte i mine Minisverd Tidindi 1 B. S. 475-76. Skjøndt det ei hører til det attende Aarhundrede, vil jeg dog ikke forbigaae her at nævne, at i Aaret 1804 har nu afdøde Kjøbmand Jensen i Trondhjem legeret dette Selskab 50 Rdlr.

tige eller dog for Island almeennyttige Bøgers Udgave, saasom: Eggert Olavsens og Biarne Paulsens Reisebeskrivelser, og den første Lachanologie for Island; O Olavii oekonomiske Reise; hans Urtagardsbók; hans Afhandling um Fiskiveidar og Neta tilbúning 1771; hans Skrivter um Smiörs- og Osta-búnad, og um Litunargiörd; hans Talnalist; Stiftamtmand O. Stephensens Undervísun í Reikningslist og Algebra; Horsters Udtog af Bibelhistorien, hvoraf 1000 Exemplarer paa Islandsk bleve frit uddeelte; Biorn Haldorsens Atli og hans Grasnytiar; Sysselmand Magnus Ketilsens Saudfiárhirding og hans Tilraunir med Sádtegundir og Plontur; Kofoed um Jardepli; Thoroddis' Pánkar um Akuryrkiu; Biarne Einarsens um Vatnsmilnur; Buchwaldts Yfirsetu qvenna skóli paa Islandsk udgiven ved Provst Vigfus Jonsen, og Landphysikus Jon Svendsens islandske Oversættelse af Saxtorph eller Yfirsetu-qvenna frædi.

Ikke blot med Hensyn til Island, men og i Almindelighed Videnskaberne, have flere Island angaaende Skrivters Udgaver fundet mere eller mindre Understøttelse, saasom Kristinn

stinn rettur Þorláks og Ketils 1775 [1]). Rector Mag. Halfdan Einarsens Sciagraphia Histor. liter. Isl. 1777, for hvilken han et Aar efter blev beæret med tre Medailler i Guld, to fra Hans Majestæt Kongen og en fra Arveprinds Friderich [2]). Især bør her anføres det vigtigste Værk af alle, nemlig Biskop Dr. Finn Jonsens Historia Eccles. Islandiæ, 4 Bind i 4to, paa publiqve Bekostning udgivet. I Hensigt til Kobberne bleve Mohrs islandske Naturhistorie 1786, og M Stephensens Skrivt om den nye Vulkans Ildsprudning i Vester-Skaptefells Syssel, udkommet 1785, ogsaa understøttede. Det øvrige meste vil nok findes §. 18.

Dette maa vel ansees for meget; men, i Henseende til Islands Tarv og uhældige Udsættelse fra Adgang til alle videnskabelige Samlinger og fra al lærd Commers, dets Mangel paa brugbare Bogsamlinger, efter selv at være yderlig udplyndret for dets ældre, endnu dog saa overhaands lidet afbenyttede, kostbareste videnskabelige Skatte, og dog fornemmeligst i Henseende til dets mange fortrinlig

[1]) See Forberedelse til O. Olavii Reise Side CLXX.

[2]) See ibid.

lig gode Hoveder, er det dog beklageligen altfor lidet, som Videnskabs Dyrkere i dette Land, endog med de bedste naturlige Anlæg og den meste Lyst af Verden, kunne dertrøstes, opmuntres eller understøttes, end sige belønnes ved. I et Land, hvor Livets Ophold nu er blevet meest kostbart i hele Europa, og hvor Videnskabs Dyrkere, efter at have gjennemkjempet Fattigdommens Besværligheder eller tilsat sit lidet Patrimonium og fordybet sig i Gjeld til videnskabelig Dannelse uden for sit Fædreland, kan trøste sig ved, efter alting velopfyldt, at vende tilbage til Levebrød i Island paa 20 til 100 Rdlr, men ofte at assee de bedre, som andre, ret som af Gunst, for en kort Tid ansøge; der maa det næsten ansees, som et sandt Under, hvormange dog, af en ikke større Folkemængde endnu stedse, som før, hæderligen udmærke sig paa Videnskabernes for dem næsten utilgængelige Bane, trods Digterens ellers erkjendte Axioma:

Non facile emergunt qvorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

§. 17.

Med alt dette have Landets Børn dog ikke blot stræbet, som meldt, efter Mulighed at

at beqvemgjøre dem selv til Statens Tjeneste, men og ved Videnskaber at virke det dem efter Omstændighederne muelige til Nytte for et, undertiden utaknemmeligt Fædreland, hvilket de dog uskrømtet og inderlig have elsket, da de for dette have stiftet endog videnskabelige Selskaber, skjøndt disse ugjerne længe trives under Mangelens Herredømme. Det første af deslige Selskaber, som jeg veed at anføre for dette Land nogensinde at være oprettet, blev stiftet henved 1760, under Navn af det usynlige Selskab. Navnet selv giver tilkjende, at det arbeidede den Tid skjult, og søgte ikke offentlig at bramme af mange tomme Navne, men i Stilhed at virke ved en udvalgt Samling af Mænd, som det selv valgte sig og indbød. Dets Hensigt og Bestemmelse var, vel at fremme videnskabelig Kultur overhoved i Island, men især dets egen Histories og de nordiske Antiqvitæters bedre Dyrkning.

Dets første Arbeide var Udgaven af Speculum regale eller Kóngs-Skuggsió, som Rector Mag. Hálfdan Einarsen besørgede med tilføiede danske og latinske Oversættelser. Vel havde Justitsraad Schøning længe forhen arbeidet til samme Øiemed, og da ikke mindre Biskoppen Dr. Hans Finsen især, endog længe og møisommeligen, da

Anmeldelsen om Mag. Einarsens forventende Udgave af denne Bog udkom i de offentlige Blade, men begge hine standsede derpaa strax og beviste den Ædelmodighed ved deres Arbeider endog betydeligen at bidrage til et Værks Udgaves Fuldkommenhed, som det eneligt blev Conferenceraad Jon Erichsen forbeholdet at fuldende, ved tilføiede Rettelser og Tillæg *). Tiden for Selskabets første Stiftelse og dets egentlige Stifters Navn, veed jeg ikke nøie at angive, ei heller dets endelige Opløsning, endskjøndt al Rimelighed giver Anledning til at indskrænke dets Tilværelse til Aarene 1760-70, og til at formode Mag. Halfdan Einarsen at have været dets egentlige Stifter, samt Syßelmand Biarne Haldorsen (en gammel Rector i Skalholt og en videnskabelig Mand) en af dets vigtigste Medlemmer. I øvrigt veed man ikke, at dette Selskab har faaet andet eller mere udrettet til sit roesværdige Øiemed.

Et andet og mærkværdigere Selskab blev i Kjøbenhavn stiftet den 30 Aug. 1779, under Navn af, det islandske Literaturselskab og under Forsæde af Conferenceraad Jon Erich-

*) See hans Forberedelse til Specul. regale 1768. Side XXVII.

Erichsen, indtil hans Død den 29 Martii 1787, men siden af forrige Stiftamtmand Hr. L. A. Thodal. I forskiellige Grene af Literatur og Haandteringer udgav dette Selskab efterhaanden i alt 14 smaa Bind i 8vo af dets Skripter, tildeels indeholdende Originaler og tildeels Oversættelser, som her da formeentes at kunne interessere eller gavne i Island, sædvanlig eet Bind hvert Aar indtil 1793, men fra 1796 eller nu i 12 Aar intet, hvorfor det billigen maa regnes at være forlængst hensovet. Efter Erichsens Død blev ellers for samme udvirket kongeligt Prædicat og samme bevilget den 22 Junii 1787.

Hvad der synes fornemmelig at have bidraget til dets saa hastige Undergang eller Aftagelse, er:

1) Dets egen underlige Plan og uhensigtsmæssige Bestyrelse, da alt stedse skulde afgiøres her og bestyres af dets egne unge Sønner, de allerfleste deraf selv studerende og fattige Akademister, som hverken havde Tid eller Midler at anvende for samme, og de allerfærreste af dem, da en paa Erfaring og det Locale grundet Kundskab, om hvad der var passende eller ikke passende for Landet, hvad oeconomisk gavnligt, iværksætteligt, hvad meest fornødent at rette og forbedre. Naturligviis

ligviis er den endnu umodne Ungdom i de Aar, hvor Erfaring saa kort eller lidet har kunnet raadspørges, og i praktiske Materier en mindre skikket Reformateur af en Nations Fordomme og Mangler.

2) Erfarne og gamle Embedsmænd i Island, og overhoved Mænd, som ikke mindre end de unge, havde hæderligen udmærket sig ved Videnskaber og i Almindelighed endnu mere ved praktisk Kundskab, fandt sig endog stødte over, at deres Arbeider skulde her censureres, omkalfatres og forkastes af deres egne nys bortsendte, unge og endnu umodne Sønner; fandt endeel af de indlemmede Stykker og de oftere af Trang valgte Oversættelser at vidne om Mangel paa et skjønsomt Valg for Island, samt undertiden at mangle literaire eller oeconomisk Værd, men de praktiske dog flere Gange Anvendelighed. De trak sig altsaa snart tilbage, og endelig blev Selskabet, og dette endog kun sparsomt, tilbudet meest Braggods, samt de Stykker, som ellers ikke lettelig torde vente Aftræk, eller Forlægger.

Selv indsaae Selskabet allerede forlængst dette Onde, og foreslog derfor Medlemmerne i Island i Aaret 1788, at forflytte dets Forhandlingers og Bestyrelses egentlige Sæde til Island. Dets Indbydelse hertil, underskre-

ven

ven af næsten alle ordentlige Medlemmer, circulerede blandt dem, efter dets egen Foranstaltning paa samme Aars Alting og ellers omkring i Landet, og alle Vota fandtes, ogsaa der, eenstemmige derfor; men — at Kabale her, som oftere, har fundet Gehør ved den endelige Beslutning herom, sluttes billigen deraf, at Udførelsen af samme endnu ikke er iværksat, skjøndt Plurima, ja alle næsten havde saaledes stemmet derfor, men derimod er Selskabet selv dog hendaaet i 12 Aars Uvirksomhed. Dog — selv var jeg i flere Aar Medlem af og den Embedsmand til 1789 i dette Selskab, som efter Erichsens Død fik for samme ved Ansøgning udvirket det kongelige Prædicat, og i nogle Aar tilveiebragt ved mine Venner endeel Afhandlinger for samme, som endnu stedse ville kunne regnes for dets vigtigste, altsaa: de mortuis nil nisi bene.

Det tredie videnskabelige Selskab er det Kongelige islandske Landoplysnings-Selskab i Island. Det er, som Amtmand Thorarensen allerede forlængst har bekjendtgjort [1]), egentlig stiftet af mig, som første Ophavsmand, og siden uden Betaling hid-

[1]) See Minnisverd Tidindi 1 B. S. 322 og 323. eller Holanophill Brev.

hidtil bestyret. Men de allerførste, som tiltraadte samme, som Medlemmer og Medstiftere den 19 Julii 1794, vare: forrige Stiftamtmand Olav Stephensen, som blev valgt til Præses, Biskop Dr. Hans Finsen, Amtmændene Stephen Thorarensen og Stephen Stephensen, Stiftprovst M. Magnussen og daværende Eier af Bogtrykkeriet paa Leiraaegarde Biørn Gottskalksen. Det talte mange Medlemmer i de første Aar, endog over 1200, saasom Indskuddene vare lave, de ringeste endog paa en halv Rdlr, og Mængden saaledes kunde deeltage heri; men ved de siden paakomne yderst haarde Aar, da almindelig Trang og Nød, efter at en stor Deel af Huusdyrene blev tabt, og Fiskeriernes Mislingelse gjorde Tilveiebringelsen af det daglige Brød saa dyrebar og til Mængdens første Omsorg, tog Antallet betydelig af [1]).

De ved dette Selskab paa Island udgivne mange og vigtige Bøger, saavel Originaler, som Oversættelser af udvalgte, til almindelig frugtbar Oplysning og Fordommes Ud-

[1]) I Bilag No. 7 til 2det Bind af samme Bog S. 475 findes en summarisk Extractberegning fra Selskabet.

Udbyddelse hos Menigmand passende Skrivter, af en Baggesen, Balle, Bastholm, Campe, Galletti, Gellert, Marmontel, Martinet, Pope, Rahbek, Sturm, Snorre Sturlesen, Suhm og flere berømte Mænd, opregnes tildeels i dets udgivne Minnisverd Tidindi 1 og 2 B., samt 3 B. 1 og 2 D. Disse Tidender fremstille fra Begyndelsen af 1795 i et sammenhængende historisk Udtog Beretninger om de ved offentlige Blade og flere Journaler kundgjorte erindringsværdigste Tildragelser i og uden for Island, men især omstændeligt alt physico-historisk, samt oeconomico-politisk dette Land angaaende, med tilhørende mindre Afhandlinger og Actstykker, og, naar de fremdeles kunne fortsættes, vilde de levere en tilkommende Historieskriver for Island, ikke aldeles uvigtige Bidrag til et endnu fuldstændigere Eftermæle for det nittende Aarhundrede, end jeg for det attende har kunnet opdage *).

Hans

*) Disse Tidender ere begyndte 1795 ved mig og fortsatte i to temmelig stærke Bind, næsten til Udgangen af 1801; dog har min Broder Amtmand Stephensen forfattet dem for et Aar imellem 1798-99 i min Fraværelse. Fra

Hans Majestæt Kongen overdrog den 25 Sept. 1795 til dette Selskab Forlagsretigheden til Dr. Biskop Balles evangeliske Lærebog paa Islandsk, som der blev indført i Kirker og Skoler, og ved Rescript af 22de Julii 1796 authoriserede Selskabet til at vælge, ordne og udgive en for vore Tider og Island passende nye Psalmebog, som, efter Revision af Biskoppen maatte indføres i Kirkerne, ligesom Selskabet ene blev overladt Forlaget af denne [1]). Det overdrog Hr. Biskop G. Vidalin og mig, efter gjort Indbydelse til de bedste Digtere, at levere nye udsøgte Bidrag, og, efter Udvalg af de skjønneste i de nyeste danske Psalmebøger for at oversættes paa Islandsk, heraf og af Landets eget ældre og nyere store Forraad af Psalmers Blandingsgods at udvælge de bedste og meest passende i en nye Samling. Saaledes udkom den nye Psalmebog, trykt i Aaret 1801, og blev strax i adskillige Kirker indført, men, ogsaa indgroede Fordomme og dog endnu

1801 har jeg formaaet Studios. Finn Magnussen, en velbegavet ung Mand, til at forfatte dem.

[1]) See desangaaende Rescriptsamlingen hos Fogtmann.

nu mere Avindsyges Kabaler, bleve det ved stærk sysselsatte med at vække Ulyst til dennes Modtagelse, hvorom mere vil kunne sees §. 24.

Paa min i Aaret 1800 indgivne allerunderdanigste Ansøgning behagede det Hans Kongelige Majestæt allernaadigst, at tilsige dette Selskab den 27 Junii 1800 sin allerhøieste Beskyttelse, samt tillade det at føre Navn af Kongeligt og bruge et samme bevilget eget Segl [1]); et Bogtrykker-Privilegium for alle dets endog følgende Bogtrykkere blev det forundt den 8 Nov. 1799, og ved Kongelig Resolution af 24de October 1800 Portofrihed for alle Breve til og fra samme, dets Formaal betreffende, med Posterne i Island.

Gode og oplyste Mænd agte og bedømme kjerligen dette hidtil arbeidsomme Selskabs ufortrødne Bestræbelser at virke til almeen Nytte, og saadanne Mænd ene kunne rigtigen bedømme samme; men da der ogsaa, desværre! gives stedse avindsyge og lave Sjele, som møisommeligen søge at nedsætte ethvert endog det nyttigste Foretagende af samtidige Landsmænd, ikke mindst i dette Land, og blandt et mindre cultiveret Folk, maa man af-

L 2 varte

[1]) See Collegialtidenden for 1800, No. 27.

værte Mængdens paalidelige Dom, indtil disse Avindsyge, enten have udtømt sin Galde eller og selv rives fort af og i den ubarmhjertige Lethe [1]).

Ogsaa Læseselskaber bleve mod Aarhundredets Udgang oprettede i Island, det første paa Sønderlandet ved Stiftprovst M. Magnussen; dog blev dette Selskab først 1794 sat paa ordentlig Fod ved dets Vedtægter samme Aar [2]), og betydelig forøget under den lærde Biskop Dr. Hans Finsens Forsæde i to Aar, indtil hans Død i Aaret 1796, da dets afmaalte Cirkel indbefattede de fem Sysseler: Guldbringe, Kiose, Borgerfjords, Arnæs og Rangaaevalle. Efter hans Død blev jeg 1796 valgt til dets Forstander, men ved min Bortreise til Kjøbenhavn i Efteraaret 1799 og formedelst daværende Svaghed, fandt jeg mig anlediget til at søge Entledigelse fra dets

[1]) Krüger synger ellers meget rigtigen:
Det Sandheds gamle Skjebne er,
At den først lastes af enhver.
Den længe qvalt af Dumhed bliver,
Som troelig Hjelp af Stolthed faaer.
Der Sandhed dog tilsidst, som Faklen gaaer,
Jo meer man tumler den, jo mere Skin den giver.

[2]) Trykte i Kongl. isl. Lit. Selsk. Skrivter 14 B.

dets Forstanderskab; men derefter, indtil Aarhundredets Udgang, savnedes dette næsten aldeles, og nu er Selskabet for det meste ophørt igjen, skjøndt en Beholdning af dets nogle Bøger vel endnu kan forefindes i Guldbringe-Syssel, hvor, et nyt mindre, meest for Reikevig og de danske Folk sammesteds, siden blev oprettet. Moerskabslæsning udgjør dog nok den større Andeel i dette. Vanskeligheden med Bøgernes sikkre Forvaring ved Omgangen imellem Medlemmerne, og med dennes uopholdte og ordentlige Befordring, voldte især hiints altfor hastige Undergang.

Amtmand Thorarensen stiftede, henved 1792, et lignende Læseselskab for Hunevands, Skage- og Øefjords Sysseler [1]), og blev derpaa dets Forstander. Desslige mindre og senere Forsøg i enkelte andre Sysseler, høre ikke til Tidsrummet.

§. 18.

Den nordiske gamle Literatur fandt i dette vigtige Befordrere og Dyrkere, dog med Islands store Tab af denne; thi da en Landkommission, bestaaende af Assessor Arne Mag-

[1]) Dets Vedtægter sees ligeledes trykte ibid. i 13 B.

Magnæus og Laugmand Paul Vidalin blev anordnet til Jordegodsernes Skyldsætning og i den Anledning gjorde Omreiser overalt i Landet fra 1702 til 1712, lod den sig være ikke mindre anliggende, at udplyndre Island for dets dyrebareste Documenter og Haandskrivter af Antiqviteter, Historier og andre Stykker af videnskabeligt Værd, paa Pergament og Papir. For Island blev den største Deel heraf for evig tabt, og saare meget tilige herved for Videnskaberne, da den vigtigste Samling heraf gik derpaa op i Røg ved Kjøbenhavns Ildebrand 1728 [1]), og det, ellers meget, øvrige hidtil er kun saare sparsomt afbenyttet.

Hvad denne store Ildebrand dog levnede af deslige Antiqviteter og Historier, legerede Assessor Arne Magnæus til Kjøbenhavns Universitet, og desuden 10000 Rdlr, for ved Renterne af denne Kapital at understøtte fattige Studerende, som maatte lægge sig efter de nordiske Oldsager og arbeide paa deres paalidelige Udgave, samt til at afholde dennes Omkostninger. Selv døde han i Kjøbenhavn 1730; men Fundatsen for denne hans Stiftelse

[1]) See Dr. F. Johann. Hist. Eccles. Isl. Tom. III. pag. 575-76.

telse bragtes først istand 30 Aar efter. Dog saae man Stiftelsen at virke saare lidet Gavn indtil 1772, paa det nær, at den understøttede vor lærde endnu levende Antiqvar Jon Olavsen (fra Svefnøe i Island) til at kunne udgive hans mærkværdige Skrivter: de Baptismo 1770 og de Cognatione spirituali 1771. Dette bevægede og Hans Majestæt til i Aaret 1772 at anordne en bestandig Kommission af lærde Mænd i Kjøbenhavn, for med Kraft og Iver at fremskynde de norrdiske Oldsagers Udgave, efter Stifterens Hensigt. De lærde Mænd, Biskop Dr. Hans Finsen og efter ham nuværende Geheime-Archivarius Justitsraad Grim Johnsen Thorkelin bleve dens Secretairer. Adskillige Studerende erholdt nu af Stiftelsen Hjelp til Oversættelser og Forklaringer paa Latin af disse Oldsager, og i Førstningen gik Arbeidet temmelig vel fra Haanden, da Kristni Saga, Gunnlaugs Ormstungu Saga, Hungurvaka, Biskop Páls og Porvalds Vidførla Saga udkom til 1788, i hvilket Aar Kongen og skjenkede Stiftelsen 1000 Rdlr, som Hjelp til Trykke-Omkostningerne. Siden udkom en Part af Sæmundar Edda, men Grettla eller Grettirs Saga, har endnu ikke forladt Pressen, skjøndt den

alle-

allerede for 27 Aar siden anmeldtes, som næsten færdig [1]. Fra den Tid veed jeg intet at være kommet fra denne Kommission, som en af vore fortjenstfulde Lærde forlængst har anmerket, at snart maa ansees som gangen til Hvile paa sine Laurbær [2].

Videnskabernes store og ædle Befordrer, den udødelige Kammerherre Suhm, beviste sin mageløs liberale Goddædighed ved i mange Aar kraftigen at understøtte ogsaa adskillige af Islands studerende Sønner, fornemmelig til de nordiske Oldsagers Fremme, ved af Mørket at fremdrage endeel af deres forborgne Skatte i de gamle og for det meste ubekjendte islandske Haandskrivter, og ved med eget betydeligt Arbeide og Omkostninger efterhaanden at udgive dem paa Tryk. Hertil regner jeg Landnáma- og Orkneyinga-Saga, Rímbeigla, Eyrbyggia, Vígaglúms- og Hervarar Saga, samt Niála [3], som dog endnu ikke er ganske færdig, eller videre, end som for omtrent 20 Aar siden, lige-

[1]) See herom Forbered. til Olavii Reise Side CLXV VIII.

[2]) See Scandinav. Museum for 1802, 3 Hefte S. 51, 53.

[3]) Den islandske Text af denne udgav Olavius i Kiøbenhavn allerede 1772.

ligesom Egil Skallagrimsens Saga [1]). Den saare vigtige endog i hans Tid længe bekostede og bearbeidede harmoniske Samling af de islandske Annaler, som dog endnu ikke er færdig, er dog iblandt meget andet, mig rimeligviis endnu ubekjendt i denne Materie, som hædrer denne høistsjeldne Mands store Fortjenester af Videnskaberne [2]).

Med endnu større, ja, kongelig Pragt, foretog Hans Kongelige Høihed, den afdøde Arveprinds Frederich sig paa Islandsk, Dansk og Latin at udgive en Samling af de bedste og største islandske Haandskrivter, Norges Historie angaaende, saasom Snorre Sturlesens Heimskríngla, Sverris-saga, Kong Haagen Haagensens, forfattet ved Stur=

[1]) Denne er dog trykt i Hrappsøe tilligemed Armanns Saga 1782. Man har og en, nu meget rar, paraphraserende Oversættelse af Egil Skallagrimsens Saga paa Dansk, under Titel: "En Historie om Egil Skallagrimsen, udsat af Islandsk paa Latin, og af Latin paa Dansk, og nu forbedret med nogle Vers og Riim af T. N. Trykt i dette Aar." (var 1738).

[2]) See Forbered. til Olavii Reise S. CLXIX til LXX.

Sturla Þordarson og Knytlinga, eller Danmarks Kongers Historie i Middelalderen, som dog før haves trykt med Arna Magnæi latinske Version. Vel ere kun tre Tomer af den første, eller Heimskringla, endnu udkomne og den fjerde skal haves næsten færdig; vel er Fortsættelsen af Værket efter Planen, nu, siden Arveprindsens Død, og ved de derpaa arbeidende Mænds tiltagende høie Alder, maaskee mere at ønske end haabe i vor Tid for det øvrige, men, hvad vi allerede have erholdet, hædrer dog ikke blot den kongelige Udgiver, men og ikke mindre dem, som have confereret den islandske Text med de bedste Codices og derpaa oversat samme i det danske og latinske Sprog, et Arbeide, som længe vil blive et Hædersminde for afgangne Justitsraad Gerh. Schiønning, som allerede i sin Tid fik fuldendet de første to Tomer af Værket Heimskringla, ligesom den siden udkomne tredie og den næsten færdige fjerde Deel af samme er, og vil upaatvivlelig blive, for vore saa fortjente Lærdes, Justitsraad Sk. Th. Thorlacii og velbemeldte Jon Olavsens i den lærde Verden saare fordeelagtigen bekjendte Navne. Den sidste har dog ikke mindre ved sit lærde Priisskrivt: om Nordens gamle Digtekonst 1786, kronet med 100

Ridlers Præmie=Belønning af det kongelige danske Videnskabers Selskab, erhvervet sig den lærde, lange Udødelighed, ligesom Værket Heimskringla's Udgave, Forfatteren Snorre Sturlesen, om endog de ham ved Jægerspriis blandt de fortjenteste Mænd af høibemeldte Arveprinds Frederik med kongelig Pragt i Marmoret opreiste Æremindder engang skulle friste Tidens Uretfærdighed og aldeles smulre hen.

I Aaret 1760 udgav Biskop Dr. Hans Finsen Kristinnrétt hinn gamla og noget efter Athugasemdir eller Anmærkninger til samme; de islandske ældste Annaler med latinsk Version og mere herhenhørende [1]). Biørns fra Skardsaac Annaler udkom i Hrappsøe 1774 og 1775 i to Tomer 4to; men 1775 udgav Justitsraad Thorkelin den S. 153 ommeldte Kristinnrétt Þorláks og Ketils; i Aaret 1777 den nye eller Biskop Arnes Kristinnrétt, som dog før havdes trykt med Arnæ Magnæi latinske Version [2]), og

[1]) I Langebeks Scriptores rerum Danic. T. II. i hvilket Værk mange Anmærkninger til Necrologium Islando-Norvegicum vetus, ibid. pag. 503-19 og ere af ham.

[2]) Ved Pontoppidans Annales Eccles. Dan. Diplom.

og endnu samme Aar Kóngs erfda og Ríkisstiórn í Norvegi; 1779 og 1780 Vafþrúdnis mál og Vígslóda, foruden andet herhen hørende [1]).

Intet videnskabeligt Værk have dog Islands Sønner i det attende Aarhundrede, som egen Original, bragt for Lyset af et saa rigt literaire Værd og udbredt Lærdom, ogsaa med Hensyn til de nordiske Oldsager, som Biskop Dr. Finn Johnsens Historia Eccles. Island. (see S. 153), da det tillige indbefatter saa meget af andre Historiens Grene. Men — den første Plads efter dette formener jeg ustridigen at tilkomme Rector Mag. Halfdan Einarsens Sciagraphia Histor. Liter. island. udkommen 1777 (see S. 153), der saa tydelig røber en Forfatter af megen Læsning og Erudition. Hans med Flid udarbeidede skjønne Udgave af Kóngs Skuggsió 1768 (see S. 155) paa Kjøbmand Søren Pens's Bekostning [2]) og for en stor Deel hans endnu utryk-

[1]) Saasom: Statuta provincialia 1778. og f. A. Analecta ad historiam et jus publ. Norv.; Index Geographiæ veterum; Diplomatarium Arna-Magnæanum.

[2]) I Aaret 1766 holdt den lærde Biskop Doctor Hans Finsen en latinsk Dissertation om

utrykte Æfisögur Presta i Hólastipti eller Geistlige Biographier for Holum Stift, foruden hans adskillige mindre literaire Arbeider, maa billigen give denne opbyggelige Mands Minde en ophøiet Rang blandt Islands Lærde.

Men — for her at forfølge videre de islandske Oldsagers og Historiers Udgaver i det attende Aarhundrede, maa jeg og anmærke: at en nye Udgave af Ara Frodes Schedæ udkom i Oxford 1716 og en anden i Kjøbenhavn 1733 med Bussæi latinske Version; denne udgav og 1732 en dansk Oversættelse af Grønlands Saga. I Aaret 1756 lod Langmand Biørn Marcussen trykke 14 islandske Historier (Søgur), foruden den svenske Robinson paa Islandsk og en Fortælling om Engellænderen Berthold. De islandske 14 vare: om Ununnd Tréfót og Grettir sterka; Bárd Snæfellsás; Bandamanna Saga; om Gést Bárdarson; Há-

denne Bog, som findes trykt foran samme, hvori han anfører adskillige Grunde for den Formodning, at den er forfattet kort før eller henved 1160 af Eindrida Unga, den Fornemste ved den norske Konges Haagen Herdabreids Hof.

Hávard hallta eller Isfirdínga Saga; Jokul Búason; Þórhall Aulkofra; Þórd Hrædu; Þórgrím Prúda, Viglund Væna og Kétilrídi, alle i 4to; men Kjalnesínga Saga, Króka-Refs, Hords og Hólmverja, Gísla Súrssonar og Vígaglúms i 8vo.[*]). Af Sæmunds Edda udgav Sandvig en dansk Oversættelses 2 Hefter, Kbhvn 1783 og 1785.

Til en Thormod Torfæi, en Arnæ Magnæi, en Jon Erichsens, en Paul Vidalins, for det meste hos Worm antegnede store Fortjenester af de nordiske Oldsager, komme endnu de beremte danske Mænds en Grams, Langebeks, Schiønnings, Luxdorphs, men dog langt over alle, den udødelige, store Mands, Peter Frid. Suhms.

Her bør jeg ikke forbigaae at anmelde to udkomne smaa Stykker i dette Fag, som vi have at takke tvende vore meget fortjente Lærde,

*) Udtog af Grettirs Saga Cap. 34-37, og Thorgrim Prudes, samt Viglund Vænes ꝛc. Saga med commentairende Anmærkninger, har man nu af Kapitain Abrahamson i scandinavisk Museum for 1800. Side 37-67 i 1ste B. og 2det B. S. 1 ꝛc.

de, nemlig Udgaven af en Oversættelse af et Fragment af Huld, en høistrar romantisk Fortælling i det gamle scandinaviske Sprog ved Kapitain Abrahamson i Scandinavisk Literatur-Selsk. Skrivter for 1805, 1 B. S. 263-334, og — Udsigt over Nordens ældste Poesie og dens Literatur, et Programma ved Forelæsningers Begyndelse over Danmarks nyere poetiske Literatur, ved Prof. R. Nyerup, Kbhv 1798. 8vo, ogsaa anmeldt ibid. for 1798, 2 B. S. 510-14.

Endog Fremmede, især de Svenske, agtede de nordiske Oldsager høit. I Biørneri Kæmpedater udkom 1737 adskillige af de islandske Haandskrivter, saasom Uppruni Norvegs Kónga, Saga af Hrólfi Kraka, Alfi Kóngi, Hrómundi Greipssyni, Hálfdáni Bronnfóstra, Ragnari Lodbrók, Norna-Géśti, Volsúngum, Fridþiófi frækna, Samsoni fagra; videre af Ani Bogsveigir, Hálfdáni Kóngi Eysteinssyni, Saurli sterka, Þorsteini Bœarmagn o. fl. Desuden ere ved Peringskioldene udgivne adskillige i Aarhundredet, saasom Hialmars Saga Biarmalands Kóngs 1710, med svensk og latinsk Version; Wilkina og Niflúnga Saga 1715 (den første er Historien om Kong Diderich af Bern);

Sogu-

Sogubrot af nockrum forn-kongum i Dana- og Svia-veldi, Stockh. 1719, deri om Bråvalla Slaget, Islandsk og Svensk, Hialtmars og Olvers Saga 1720 ibid. Asmundar Kappabana S. med latinsk og svensk Version ibid. 1722, og Brockmann udgav Ingvars Vidforla Segu ibid. 1762 [1]).

Snorres Edda udgav Göranson paa Svensk og Latin 1746 og 1750; Voluspá, Hávamál og Vafþrúdnismál med svensk Forklaring. Mallet udgav Snorres Edda paa Fransk 1756, og atter i forbedret Udgave 1787; efter den første udkom en tydsk Oversættelse til Greifswalde i 4to 1765, samt en engelsk i Northern Antiqvities 1770 i London. Af Sæmunds Edda udkom en tydsk Oversættelse fra Schimmelmann 1777 i 4to i Stettin [2]), men overmaade slet.

Et

[1]) See Fortalen til denne Udgave S. II. samt Sciagraphia Histor. Liter. Isl. Sect. III. §. 4. og Professor Nyerups Chronologie i Gräters Bragur, 11 Band. Leipzig 1792. S. 366. 69.

[2]) En i Leipzig anmeldt Udgave af denne ved samme 1788, anseer Prof. Nyerup l. c. S. 378 intet have at betyde.

Et mærkværdigt Stykke skal endog være udgivet paa Engelsk, nemlig Egil Skallagrimsens Hofudlausn i Five Pieces of Runic Poetry, translated from the Islandic language. Lond. 1763, og følgende af daværende engelske Gesandtskabspræst Hr. James Johnstone: Anecdotes of *Olave* the *Black*; og XVIII Eulogies of *Haco*, King of Norway by *Snorro Sturleson* 1780. The Norwegian Account of *Hako's* Expedition against Scotland 1263, in the original islandic, with a engl. version 1782. *Lodbrókar* Quida isl. angl. et lat. ibid. eod. A Fragment of ancient History, islandsk og engl. 1783 [1]). En engelsk Herre Georg Damster skal endog have oversat Vigslóda.

Her undlader jeg dog ganske at anmelde det meget af islandske Oldsager, som de Svenske før det her omhandlede Tidsrum have udgivet, efter at deres Collegium Antiqvitatum, under hvilket adskillige lærde Islændere siden arbeidede, blev stiftet 1666-67, saavelsom og andre trykte herhenhørende Skriv-

[1]) See Pref. Nyerup l. c. S. 367-78, og i øvrigt maa jeg henvise Læseren til hans mærkværdige ovenanforte Program, som opregner adskillige flere herhenhørende Stykker.

Skrivter [1]), ja endog de smaa blandt disse af vore egne, saasom en Jon Erichsen [2]), Eggert Olavsen [3]), Thorsten Nicolaisen [4]), Justitsraad Sk. Th. Thorlacius [5]) og flere Lærde, som her vilde falde for vidtløftigt alle omstændeligen at anføre. Hvad man af Paul Vidalin haver trykt, staaer vel

[1]) See Sibbern Idea Hist. liter Isl. i Dreieri monum. Schlözers isländische Literatur und Geschichte 1774. Joh. Stechau de fide histor. monum Island, Lund 1763. Böcks og Prof. Gräters Bragur 1-2 B. Leipz. 1791-92 og Prof. Nyerups forbemeldte Udsigt.

[2]) De peregrinat. Islandor. et Philippia, Lipsiæ 1755; de nominibus et cognom. Septentrional. 1753. Specim. de expos. infant.; de somniis et geniis. Jon Loptsens Encomiast paa Islandsk og Dansk udkommen 1787.

[3]) Disp. 2. de ortu et progressu superst. circa ign. Isl. subterr. 1751, samt hans utrykte Tilraun og Lykill Landaskipunar; Rettritabók og Brullaups Sidabók Islendinga. Enarration. hist. de natura et constit. Isl. 1749. P. 1.

[4]) De commeatu veterum Islandorum 1759-60. Dissertation. 2.

[5]) Antiqvitat. boreal. Observat. miscellan. Spec. VI. 1779-1799.

vel og ind i dette Studium, men hører dog egentligst til det Juridiske og anmeldes under denne Artikel, endskjøndt haandskrevne og endnu utrykte Arbeider i Oldsagernes Fag haves flere, blandt andre af Eggert Olavsen, Stiftprovst Jon Haldorsen, Præst Ejolf Jonsen til Wellum og Provst Vigfus Jonsen.

Billigen maa Island i øvrigt være stolt af den Ære, at være det eneste Land i Europa, som fra Aaret 874, da det først blev beboet, indtil denne Dag, har kunnet bevare sit eget Sprog, Modersproget for hele Skandinavien, om ikke flere Lande [1]) virkeligen

M 2 ikke

[1]) Laugmand Paul Vidalin i sin Commentaire over Jonsbogens Udtryk: dønsk Túnga, har søgt at vise, at det islandske Sprog ikke blot har været Scandinaviens almindelige, men og Orkenøernes, Hetlands, Grønlands, Færøes og Islands; han viser, at Islænderne ene havde det endnu reent og ufordærvet tilbage, da fornævnte Nationers Sprog var saaledes fordærvet, at de selv ikke mere forstode deres eget gamle. I øvrigt melder han: at Angelsaxer fordum indførte det i Engelland og at Lodbroks Sønner videre udbredede det der og gjorde det gjeldende paa nye; men fra 1066,

ikke blot temmelig reent og uforfalsket i den cultiverede Klasses Tale og Skrivter, men endog efter Videnskabernes Fremskridt med Tiderne tillige, forholdsmæssig uddyrket til de nærværendes Tarv. Selv Fremmede have med høi Forundring forlængst anmærket dette, som en modsat Erfaring den almindelige, om de fleste øvrige europæiske Sprog, da det Franske og Tydske, for Ex. skal være saaledes forandret, efter hvad opbevarede Skrivter i begge fra Begyndelsen af det niende Aarhundrede kunne oplyse, at de Tiders Sprog er nu blevet forstaaeligt ikkun for de med Oldsager bekjendte sande Lærde [1]). Vel nægtes ingen-

da Wilhelm Bastard erobrede Engelland, ilede det der sin Undergang i Møde. See Udtog herom i Isl. Literat. Selsk. Skr. 2 B. S. 127 = 128. Bisop Dr. Finnur Jonsen udstrækker dets Brug til en Deel af Tydskland indtil Carl den Stores Tid. See hans Hist. Eccles. Isl. Tom. IV, pag. 369. og sevnfør hermed Anmærkning. til Gunnlaugs Ormstúngu Saga, udkommen 1775, Pag. 230 ꝛc. Mangfoldige Ord og Udtryk i det Engelske ere endnu aldeles overeensstemmende med de Islandske.

[1]) See blandt andre den svenske Erkebisp Uno v. Troils Bref rörande en Resa til Island

ingenlunde, at i daglig Tale og Hastværks-Arbeider ofte kan indblandes et fremmed Udtryk eller Talemaade hos nogle, især de Kysterne og Handelsstæderne nærmeste Folk, men Mængden i Oplandet og overhoved Mænd af Kultur ere dog stedse istand til at frembyde et reent og feilfrit islandsk Sprog. Det maa ellers naturligen flyde af Videnskabernes forskjellige Grenes, ja, Næringernes bedre og mangehaande Uddyrkning, Udvidelse og Mangfoldiggjørelse i de senere Tider fremfor i de ældre, at Beskrivelser og Skrivter i hine nu maa beriges med passende, endskjøndt ny-dannede Benævnelser, analogisk og etymologisk overeensstemmende med Sprogets Natur; men — saaledes blive disse kun en sand Vinding for Sproget, som derved bliver sat i Stand til, uden Laan fra Fremmede, at udtrykke, beskrive og forklare alt ligesaa skjønt, som

1772 (med den berømte Joseph Banks), S. 177-79, hvor han anseer det Sprog, han hørte i Island, at være endnu ligesaa reent og det samme, som blev talet i Sverrig, Danmark og Norge i det niende Aarhundrede, men anfører derimod Carl den Stores Sønners afslagte Eed og Folkets til dem paa Fransk og Tydsk Aar 806, til Bevlis for disse Sprogs ulige store Forvandlinger.

som naturligen med sig selv passende. Hvor vilde man ellers, ved blot at indskrænke sig til de gamle Sagars Fattigdom paa Ord, for vore Tiders philosophiske, physiske, (hvortil jeg henfører saavel Naturvidenskaberne, som de medicinske), samt for Handelens Videnskaber med de under sanime hørende mange før aldeles ukjendte Productioner, og saaledes i ethvert Fag, ligesaa i Beskrivelse af borgerlige Indretninger og Krigene selv, som nu føres paa en aldeles forskjellig Maade, — kunne videre udtrykke sig, og blive forstaaelig, uden Latter? Hvor betydelig en Uddannelse har ikke det danske Sprog i de senere Tider modtaget? Men — skal da det Sprog vi nu læse i en Schyttes, Guldbergs, Basthölms, J. Badens, Mallings, Rahbeks, Prams, Baggesens, Nyerups og mange af Danmarks første Videnskabsmænds nyere Skrivter ansees fordærvet, fordi det ikke falder i den Arild-Hvitfeldske Periodes Smag? Dog — enkelte sære Hoveder, især blandt dem, som elske ikkun Oldsager, finde ikke Smag i noget andet end Archaismer, og søge, maaskee for deres egen Vigtigheds Skyld, at sætte Verden den Brille paa Næsen, hvorigjennem den sukkende skal troe sig at øine et Sprogs Forfald, som netop fremskrider i Uddyrk-

dyrkning, som andre levende Sprog. Man har endog en islandsk ironisk Sang derom af den ellers saare fortjente Digter Eggert Olavsen [1]); men — Horatii: pictoribus atqve poetis qvidlibet audendi — har han deri som Digter troelig fulgt, thi jeg formener, at selv Snorre Sturlesøn uden Skam kunde i vore Tider vedkjende sig, til Exempel, et Sprog, som findes i de afdøde Biskopper Jon Vidalins og Dr. Hans Finsens Skrivter i lige Materier, for at jeg ikke skal ærgre hine med at anføre deres Samlevende, hvis Sprog dog stedse vil blive bedre fordøieligt og mere skjønt, end en absurd Sammenpakning, endog i Prosa af evige Figurer og selvdannede uforstaaelige Archaismer, som nogle have frembudt, igjennem hvis Mørke, ret som de ældste og mørkeste Sanges, de selv, endog ledsagede af Rabeners evige Noten ohne Text, knap vidste at finde nogen Udvei, hvis ikke Conjecturers Drømmerier maatte saa ofte blive Tilflugten. Man har

[1]) See hans Qvædi um Sótt og dauda Islendskunnar, forfattet circa 1757, hvortil han synes at have laant Ideen af Funccius's da nyelig udkomne Skrivt., næsten med samme Titel: *De inerti ac decrepita senectute lingvæ latinæ. Lemgov. 1750.*

har endog erholdet en næsten uforstaaelig islandsk Lærebog for Ungdommen i Arithmetik, udgiven 1780 [1]), i et med de sælsomneste Archaismer og selvskabte unaturlige mørke Figurer heel igjennem opfyldt latterligt Sprog, hvis Mage Oldtiden neppe vil kunne opvise, og man har nye Sange, mod hvilkes Mørke den Sæmundinske Eddas Sange blive lutter Lys [2]). Mueligen indsee saadanne Digtere, at i et saa uigjennemtrængeligt Mørke, gaae selv de tanke- og smagløseste Nonsens aldeles skudfrie; thi omsætter man nogle af deslige Stykker i forstaaelig Prosa, og søger en Digter værdige Tanker og Indfald, hvor uudseelig bliver man da ikke ofte, omringet af tomme Flauheder? Er man her end bevæbnet med en diogenesisk Lygte, bliver man dog ikke lettelig Digteren vaer med det ingenium og den mens divinior atqve os magna sonaturum, som Horatius kræver hos samme, men sander oftere danske Tilskuers

[1]) Af O. Olavius under Titel: Vegleidsla til Talnalistarinnar.

[2]) Herpaa maa være nok at anføre til Exempel Islands Vaka i isl. Lit. Selsk. Skrivter 1 B.

skuers Klage over disse første Egenskabers Savn [1]).

§. 19.

For Naturvidenskaberne aabnede flere til disses Tarv foretagne Reiser til og Undersøgelser i Island mere glade Udsigter i Tidsrummet. Da Laugmand Eggert Olavsen og Landphysikus B. Paulsen bleve i Aaret 1750 opsendte til Island af daværende Kongl. Bibliothekarius og Historiograph, siden Etatsraad Mølmann, for at indsamle gamle Haandskrivter, hvortil man og foregav, at det Magnæanske Legat havde givet Understøttelse, blev dem og paalagt at indsamle mærkværdige Naturalier især henhørende til Værte- og Mineralriget [2]), til hvilket de endog modtoge

[1]) For 1793, S. 344:
Saa mangen en Taabe fik Navnet af Stor,
Der praled' med tomme velklingende Ord.
Saa mangen en Digter fik udmærket Rang,
Skjøndt faa eller ingen forstod, hvad han sang.

[2]) Æfisaga B. Pálssonar, udkommen i Island 1800, anfører S. 38-39 Dr. Hauber, som Formand for den Expedition, og nævner ham stedse, som Bibliothekar, hvortil ingen Grund findes. Eggert Olaffens 1784 trykte Æfi S. 6 melder ikkun, at den første Reise

toge Kongelig Befaling af 23de April 1751. De reiste altsaa atter derop i Aaret 1752 og fortsatte deres physisk-oekonomiske Reise over hele Island til 1757. Det Kongelige danske Videnskabers Selskab bestyrede ellers denne Sendelse og besørgede Udgaven af deres mærkværdige Reise, hvis første Udkast, forfattet af Eggert Olavsen, modtog en heel Forvandling og Forbedring, især saavidt Stilen angik, samt i flere Henseender efter Fortalens Ommeldende, ved daværende Professorer Jon Erichsen og Gerh. Schiønning [1]).

Allerede forhen 1749 havde E. Olavsen beskrevet Islands Udseende og Forfatning i de ældre Tider, skjøndt man meget maa beklage ikke at have erholdet dette smukke Skrivts sidste Deel trykt [2]), og i det samme Aar udgav

er foretagen af dem til egen videre Belærelse i Naturvidenskaberne, hvorfor hiin Efterretning maa hensættes blandt flere mindre paalidelige i denne Biographie.

[1]) See Eggert Olafsens og Biarne Paulsens Reise igjennem Island. Sorøe 1772.

[2]) See de S. 105 her anførte Enarrationes hist. de natura et constit. Isl. 1749. P. 1. samt hans Disputat. de ortu et progressu superstitionis circa Ignem Isl. subterran. 1751.

gav B. Paulsen en smuk Afhandling om
nogle

I Anledning af disse Skriveters Anmeldelse kan jeg under denne Artikel ikke holde mig fra her at udskrive en mærkværdig Beretning af hans og Paulsens Reise S. 740, overladende til Læseren Bedømmelsen af de omhandlede Tilfælde, hvis sande Grund jeg ærlig maa bekjende, at jeg ikke kan indsee:

"Et skrækkeligt forgiftigt Luftsyn, som en sort Skye, i Skikkelse af en Børnetop, havde i næstafvigte 100 Aar ladet sig til Syne paa Siglefjords Skard, en høi Fjeldvei imellem Flioten og Siglefiord (imellem Skagefjords og Øefjords Sysseler), hvor det i en smal Sti, Nat og Dag, skiød sig ned paa de Reisende, dog, skjøndt de vare mange baade for og bag, ikkun paa een ad Gangen, da den samme døde i et Øieblik. Dog reiste Folk alligevel ofte herover, uden at komme til Skade. Henved 1730 tog dette Onde meget til, og man holdt det almindelig for den onde Aands Virkning. Stiftprovsten Hr. Th. Skaptesen fik da af Bisskoppen (Magister Stein Jonsen) Befaling at holde Bøn og Gudstjeneste paa Stedet. Et Alter af Stene blev opbygget og Gudstjenesten holdt i mange Menneskers Nærværelse. Dette skede henved 1735, og fra den Tid er ingen kommen der

nogle islandske Søeplanter [1]). Om de islandske Iisbjerge skrev Rector Thord Thorkelsen Vidalin vel allerede 1695 [2]), men forøget udkom det nu oversat paa Tydsk ved Paul Biarnesen Vidalin i hamburgisch. Magazin 12. B. En Ubekjendt skal ellers tidlig i det attende Aarhundrede, nemlig for 1717 have bereist Island og forfattet en ikke umærkværdig physisk Beskrivelse over samme [3]). Jordbranden ved Myvand 1724-25, 1727-28 beskrev Præsten Hr. Jon Sæmundsen til Reykjahlíd og Skútustad; for de to første Aar udkom den trykt paa Dansk 1726 [4]). Niels Horrebow kom

til Skade." Beretningens Rigtighed er i Landet almindelig erkjendt.

1) Observat. circa plantar. qvarundam maris Islandici et speciatim Algæ sachariferæ, originem etc. 1749.

2) De montibus chrystallinis Islandiæ.

3) See Baron von Eggers Beschreibung (anført i Noten S. 6.) S. 63-64, Note i, hvor denne Beskrivelse berettes at være forfattet 1717, dediceret til Præst Teit Paulsen til Eyri ved Skutulsfjord og undertegnet med T. L.

4) Relation om det udi Island brændende Fjeld Krabla.

kom op til Island 1749, forblev der to Aar, og udgav 1752 de S. 4 og 5 ommeldte Efterretninger. En Beretning fra E. Olavsen og B. Paulsen om Jordskjælvet og Ildsprudningen af Kotlugiá 1755 oversatte Conferenceraad Jon Erichsen paa Dansk og lod den trykke [1]. Syſſelmand Haldor Jacobsen skrev om ildsprudende Bjerge 1757 [2], og i samme Aar udgav Syſſelmand Jon Snorresen sit lærde Skrivt om Islændernes Agerdyrkning [3]. Aar 1764 blev den duelige Botaniker J. Gerh. König opsendt til Island, hvor han forblev til Efteraaret 1765 for at undersøge og optegne de sammesteds voxende Planter, hvorover Conferentsraad O. F. Müller siden udgav en Fortegnelse [4]; men Königs Register over dem udkom bag ved E. Olavsens og Paulsens Reise

[1] I Kiøbenhavns Videnskabers Selsk. Skrivters 7de D. No. 6.

[2] Fuldstændig Efterretning om de i Island ildsprudende Bjerge. Khvn 1757.

[3] Tractat. Histor. physic. de Agricultura Islandorum.

[4] Enumeratio stirpium in Islandia sponte crescentium i Nov. Act. Nat. Curiosor. Tom. IV. (see og Worms Lexicon).

Reise under Titel: Flora Islandica. Heklas's sidste Ildsprudning 1766 beskrev Biskop Dr. Hans Finsen samme Aar [1])

Den ved videnskabelige Fortjenester og Ædelmodighed i lige Grad saa fortrinligen og vidt i Verden udmærkede Menneskeven, Hr Baronet Joseph Banks, Medlem i den engelske Konges Statsraad og Præsident for Videnskabernes Selskab i London, som paa Naturhistoriens Vegne gjorde flere høistvigtige Reiser saa vidt om Jordkloden, kom og til Island 1772, og med ham Dr. Solander, samt daværende Doctor, siden Erkebiskop Uno von Troil; de besaae Hekla, Geyser og flere Egne i nogle Uger, og Sir Banks især efterlod sig paa denne Øe et varigt Minde for hans indtagende, blide Humanitet, Ædelmodighed og lærd Virksomhed [2]). Un-

[1]) I hans Efterretning om Tildragelserne ved Bjerget Hekla ꝛc. 1766.

[2]) Et nyt denne ædle Mand saa nøie characteriserende Bevis paa sand og varm Deeltagelse i den uskyldig lidende Menneskeheds Nød og Fare, have gjentagne sikkre Efterretninger fra London, med de i Januar. dette Aar derfra frigivne og til Kjøbenhavn ankomne danske Fanger medbragt, at, nemlig Sir Joseph

Uno von Troil udgav siden en Beskrivelse over denne islandske Reise [1]).

Kammersecretair O. Olavius bereiste Islands vest- nord- og østlige Kyster 1775-77. Den af Conferentsraad Erichsen, som og gjennemgik det siden herover udkomne og S. 24 anførte Værk, dette tilføiede Forberedelse er det vigtigste af det Hele. Om Henkels og Zieners Opsendelse 1775, for at undersøge Svovelminerne og Surtarbrands Fjelde er meldet S. 128-29, og at deres Beretninger findes aftrykte bag ved Værket. Om Udfaldet af Walters og Adam Uslers Op-

Banks da paa det kraftigste og varmeste interesserede sig for, at de opbragte islandske Skibe og Ladninger maatte frigives, og Island, saavidt muligt, forskaanes for Fiendtligheder under nærværende Krig. Saalænge Joseph Banks lever, har Menneskekjerlighed altsaa ikke rømmet ethvert engelsk Bryst. Sid han og længe maatte lønnes med den Glæde, han saa ivrigen ene skal ønske sig, at kunne virke med Held, som en retskaffen og ædel Mand til Almeenvel og Uskyldiges Frelse!

[1]) See hans Bref rörande en Resa til Island 1772. Upsal 1777; dog anseer man den tydske Udgave af denne Bog, udkommen i Upsal og Leipzig 1779, for endnu vissere.

Opsendelse 1776 for Saltværkernes Skyld, er og det fornødne berettet S. 131 og 132, ligesom og S. 129, at Olavius paa sine Omreiser 1775-77 havde fundet en efter Anseende god Porcellainjord i Mókollsdal i Strande-Syssel, hvoraf noget blev nedsendt til den Kjøbenhavnske Porcellainfabriks Direction; men da det Nedsendte fandtes for lidet til en fuldstændig Prøve, og man befrygtede, at en god Porcellainjord vilde med Tiden savnes for bemeldte Fabrik fra Bornholm, blev Student Nicolai Mohr opsendt til Island i Aaret 1780, for nærmere at undersøge denne Jord i Mokollsdal, samt andensteds at opsøge samme. I øvrigt blev ham paalagt at antegne, hvad andet han maatte forefinde til Oplysning i Naturhistorien og Oeconomien. Han nedsendte samme Aar et betydeligt Qvantum af en, efter Anseelse, god Porcellainjord med Skagestrands Skib, som, til Uheld, forulykkedes ganske. I øvrigt bereiste Mohr de nord- og østlige Kyster fra Skagestrand til Berefjord, men vendte derpaa tilbage Aaret efter, nemlig 1781, og udgav 1786 den første ordnede Naturhistorie for Island [1].

For

[1]) See hans Forsøg til en islandsk Naturhistorie 1786.

For endelig at give en fuldstændig Udsigt over de øvrige til Aarhundredets Udgang i dette Øiemed udførte Reiser i Island, bør jeg ikke forbigaae efter Ordenen at anføre: at Hr. Kammerherre og nuværende Amtmand i Husum Levetzow reiste i Efteraaret 1783, da Skaptaae Jøkelen sidst brændte, op til Island, og jeg tilligemed ham, efter kongelig Befaling. Ham blev overdraget at undersøge, hvad der maatte tjene til de ødelagte Egnes Ophjelpning paa ny; og mig paalagt, foruden ogsaa hermed at gaae Hr. Kammerherren tilhaande, at forfatte en historisk-physisk Beretning om og Beskrivelse over denne ødelæggende Ildsprudning, hvilken derpaa udkom med Kobbere 1785 [1]).

En naturhistorisk eller dog en Lystreise til Island, foretog en ung engelsk Herre, nemlig John Stanley, som i Aaret 1798 besaae Geysir og Hekla.

I Aaret 1791 blev nuværende Landchirurgus Svend Paulsen af Naturhistorie-Sel-

[1]) Under Titel: Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning i Vester Skaptefelds Syssel paa Island i Aaret 1783. Kbhn 1785. med Kobbere.

Selſkabet i Kjøbenhavn opſendt til Island, til naturhiſtoriſke Underſøgelſer og Omreiſer i Landet. Han erholdt 300 Rdlr aarlig til Reiſepenge i tre Aar, eller 900 Rdlr i alt og omtrent 58 Rdlr til Redſkaber, men — han reiſte kun lidet. Af hans Dagbøger findes dog Uddrag i Selſkabets Skrivters 2det B. 1ſte og 2det Hefte og 3die B. 1ſte Hefte, deriblant en anatomiſk Beſkrivelſe over Delphinus Phocæna. De af ham nedſendte Skorpſtene eller Jordarter fra Geiſeren og nærliggende Hverer, har Prof. Schumacher beſkrevet i 4de B. 2 Hefte. En topographiſk Beſkrivelſe over Islands Fjelde, af Paulſen, blev det norſke topographiſke Selſkab tilſendt, ſom dets Øiemed nærmere. For en vel lønnet Naturkyndig havde maaſkee været mere at gjøre i et paa Mærkværdigheder ſaa rigt Land, ſom Island.

§. 20.

Islands Landhuusholding tildrog ſig og i Tidsrummet ikke mindre Opmærkſomhed. Reiſer foretoges og forſkjellige Slags Skrivter udkom i Anledning af ſamme. Det førſte var tillige det vigtigſte i hele Aarhundredet, nemlig, det ofte forhen anførte Skrivt af Laugmand Paul Vidalin, Deo, Regi, Patriæ kaldet, angaaende Islands Opkomſt;

siden foreget og udgivet paa Dansk 1768 af Jon Erichsen; dette Skrivt blev ellers først i Tidsrummet forfattet, men omtrent paa samme Tid tillige et andet af Rector Arngr. Therkelsen Vidalin, angaaende Forbedringen af Islands Forfatning [1]). I Kong Frederich den Fjerdes Tid bereiste en Matthias Joch. Wagel det halve Island, efter hins foregivne mundtlige Befaling, for at iagttage alt, som maatte tjene til Landets Opreisning, og forfattede derpaa, under Christian den Sjettes Regjerings Tid, derhenhørende Anmærkninger [2]).

Laugmand Hans Becker reiste tillige med Arne Magnussen og P. Vidalin omkring i Landet i fire Aar, og skrev derpaa et Forslag til dets Opkomst, endnu utrykt. N. Horrebow forfattede, foruden hans S. 4-5 anmeldte Skrivt, et andet, endnu ogsaa utrykt, under Titel: Relation og Betænkning over Islands Oeconomie ꝛc. 1751. Den S. 67 ommeldte svenske Baron Frid. Wilh. Hastfer skrev 1757 upartiske Tanker

[1]) Consilium de Islandia in optimum statum constituenda.

[2]) Over Islands Indbyggeres fattige og forarmede Tilstand.

ker om Islands daværende Tilstand og dets Forbedring og døde 1762. Kjøbmand Thomas Balle udgav 1760 oeconomiske Tanker over Island og Islændernes Haab til Kongen om allernaadigst Forandring i deres haarde Kaar 1771. Olavsen og Paulsen reiste og til samme Øiemed, som deres Værk noksom bevidner; Mohr tildeels og 1780 (see S. 192). Land-Commissionens Reiser 1702-12 ere anmeldte S. 165-66. Gartner Jon Grimsen blev i mange Aar lønnet af Kongen for at omreise i Landet og lære Almuen Haugedyrkning, men — udrettede næsten intet. Student Thord Thoroddi reiste paa kongelig Bekostning omkring i Sverrig og Island fra 1773-80, for at iagttage alt, hvad der maatte ophjelpe Islands Næringer, men forrettede næsten intet. I Aarene 1779-80 bereiste daværende Kammerjunker, siden Kammerherre Levetzow Island i samme Hensigt. Man er ikke offentlig underrettet om de Oplysninger denne Reise kan have tilveiebragt, og dog endnu mindre en Hofjunker Brandts i samme Land 1756, og saaledes om nogle flere. Næsten til det samme Øiemed reiste daværende Vicelaugmand, nu Amtmand St. Thorarensen i Aaret 1779 om i Norge, hvorefter ham i de første Aar

der-

derefter bleve tillagte 100 Rdlr aarlig, for at underviſe om og iværkſætte Moſers Udtapning i Island blandt andet, ſom var bleven foreſlaaet. Dette gav da Anledning til hans Afhandling om Moſers Udtapning [1]) og at Kongen udſatte Præmier herfor, til hvilke dog næſten ingen meldte ſig. De øvrige Skrivter i denne Materie anføres §. 22.

§. 21.

Forinden jeg forſøger et ſummariſk Overſyn over de vigtigſte angaaende Island eller ved dets Sønner udgivne Skrivter i Aarhundredet, maa jeg kortelig berøre Hiſtorien for Tidsrummet, af Landets Bog-Officiner, Trykkerierne nemlig. Holum Bogtrykkeries, ſom indtil 1773 var det eneſte i Landet, Skjebne, har den lærde Biſkop Dr. Finnur Johnſen og Syſſelmand Magnus Ketilſen, ſamt endelig Amtmand Thorarenſen efter diſſe offentlig fremſat [2]). Man ſeer der-

[1]) I Isl. Lit. Selſk. Skrivter 2 B.

[2]) I F. Johann. Hiſt. Eccleſ. Island. Tom. III. pag. 226, 373, 381, 676, 746. M. Ketils. Saml. af Forordninger for Island Tom. 2. S. 352 ꝛc. i Noten, og Holanophili Brev i mine Minnisverd Tidindi 1 B. Side 322-38.

deraf, at det udiſputerligen tilhørte Biſkoppen Mag. Thord Thorlacius ſom Eiendom [1]), men blev i Aaret 1704 af Sønnen Brynjolv Thorlacius bortſolgt til Biſkoppen paa Holum, Mag. Biern Thorlevſen, ſom og for egne Penge kjøbte og henflyttede det til Holum. Hans Enkefrue afhændede det ſiden til Biſkop Steen Jonſen ſammeſteds i Aaret 1712, ſom Betaling for den gjorte Aabod paa Biſpeſtolen, der ſkulde udredes til ham, ſom Eftermand i Biſpe-Embedet. Men tolv Aar derefter, nemlig 1724, fik denne Biſkop det ſpeculative, men i øvrigt ugrundede Indfald, at paaſtaae Bogtrykkeriet udleveret, allene ſom en Biſpeſtolen forud tilhørende Eiendom, efter et Teſtament af den forlængſt bortdøde Biſkop Gudbrand Thorlakſen, til hvilken Ende han fik udvirket en Commisſion mod den eenfoldige Brynjolv Thorlacius, ſom han endelig, underſtøttet af Laugmand Paul Vidalins liſtige Overtalelſer fik den 17de Julii ſ. A. narret til uden Dom at fraſige ſig al Ret til Bogtrykkeriet. Fra dette Trykkerie udkom dog ſiden ad-

[1]) See R ſcr. af 14 Febr. 1685, 7 April 1688 og Mag. Thord Thorlacii Teſtament af 30 Junii 1695, i ſamme Aars Løgþingisbók.

adskillige gode og nyttige Bøger, efter de Tiders Kultur, dog beklageligen endnu mere af smagløse Psalme- og Visesamlinger, flaue, aandelige Betragtningers og Bønners oversat Braggods, for det meste i det syttende Aarhundredes crasseste Smag af Mystik. Endelig hvilede det næsten aldeles henved i 20 Aar, men i Følge et kongl. Rescr. af 14 Junii 1799 bleve dets udslidte Levninger med andet derhen hørende henlagte til Bogtrykkeriet paa Leiraaegarde, under det kongelige islandske Lands-Oplysnings-Selskabs Enebestyrelse.

I Aaret 1772 den 4de Junii erholdt fornævnte Secretair Olavius kongelig Privilegium paa at oprette et andet Bogtrykkerie i Island, uden dog i samme at maatte trykke theologiske Skrivter. Han anlagde det i Hrappsøe Aar 1773 og bestyrede samme for en Tid, men siden Syssel mand M. Ketilsen. Derfra udkom de S. 171 ommeldte Annaler, to Dele af Forordningers Samling for Island og den tredie i Kjøbenhavn, til 1730, en meget slet islandsk Oversættelse af Christian den Femtes norske Lov, Maanedstidender, Kjempe- og andre Viser, Egils og Armanns Saga og andet Smaat. Endelig hvilede det, som det Holumske og i samme Tid, formedelst dets kostbare Drivt, som allerede havde forarmet

dets

dets forhen rige Entrepreneur Boge Benedictsen, for hvis Penge det egentlig var bleven anlagt og drevet, da Boghandelen i Island lover kun en yderst maver Fortjeneste. En Svigersøn af denne Mand, ved Navn Biørn Gottskalksen, kjøbte ham altsaa Bogtrykkeriet af i Aaret 1794 med Land-Oplysnings-Selskabets Understøttelse, hvorimod han overlod Selskabet paa billige Vilkaar Brugen deraf, men dette forflyttede det til Leiraaegarde og overdrog mig Bestyrelsen af samme. Selskabet afkjøbte ham derpaa i Aaret 1798 dette Bogtrykkerie, for strax deraf med tilhørende Bygning og 1000 Rdlr i Penge og Materialier at oprette en videnskabelig Stiftelse for Island. Dets før indskrænkede Trykkefrihed blev udvidet ved Cancellie-Skrivelse af 13 Sept. 1794, men begrændses nu allene af Forordn. af 27 Sept. 1799, og det erholdt som Gave, de nysommeldte Holumske Levninger 1799.

Fra Leiraaegarde Bogtrykkerie ere fra 1794 udgivne flere udvalgte Bøger i allehaande Videnskaber, saavel Originaler, som Oversættelser af de meest klassiske og til almeen Kulturs Udbredelse bedst passende Værker (see S. 161). Men deels flere haarde Aar, deels den endnu uafsat henliggende Mængde af

af dets Forlagsskrivter, og alle Fornødenhe-ders til Værkets Drivt i de sidste Tider saa høit opløbne Priis, har fraraadet samme saa uafbrudt, som i de første Aar, i de senere at forlægge mange nye Skrivter, medens de an-dres Udsalg ikke understøttede Omkostningerne. Dog vise Minnisverd Tidindi, at en Deel er og i de senere Aar udkommen, og foruden nye Oplage af currente Lærebøger, har det allene i Aaret 1806 udgivet mine to Skrivter Minnisverd Tidinde i et temmelig stærk Bind, og Eptirmæli átjándu Aldar.

§. 22.

Den islandske Literatur har i Aar-hundredet erholdet mærkværdige Tillæg, hvor-af jeg lader mig nøie med her at antegne de vigtigste, saasom:

I Theologien: Tvende Udgaver af Bibelen, nemlig en ved Biskop Mag. Steen Jonsen 1728 i Folio, heel maadelig og en fra Weysenhuset i 4to 1747, samt det nye Testamente i 8vo, efter Biskop Thorlak Skulesens noget bedre Udgave. Den første Deel af Biskop Dr. Balles Bibel-læsning, oversat ved Provst Arnor Jon-sen, udkom 1799. Biskop Mag. Jon Arne-

Arnesens Spurnkngar, eller Lærebog i Religionen, udkom i Kjøbenhavn 1722 og blev strax indført, istedet for de forskjellige, som Præsterne til den Tid selv forfattede og brugte. Pontoppidans Lærebog, Sannleiki Gudhræðslunnar fortrængte derpaa Arnesen's i Aaret 1738, da den ved et kongelig Rescr. af 22 Aug. s. A. blev indført; den første yderst slette islandske Oversættelse af den, forfattet ved Biskop Haldor Brynjolfssen, udkom i Kjøbenhavn 1741. Brugen af et i øvrigt godt Udtog af Pontoppidans Lærebog, udgivet ved Præst Vigfus Jonsen til Miklaholt, i Kjøbenhavn 1770, forbød General-Kirke-Inspect. Collegium den 26de Martii 1772. Biskop Dr. Balles evangeliske Lærebog udkom paa Islandsk 1796, og blev strax indført i de fleste Kirker og Skoler efter Rescr. 25 Sept. 1795. En Oversættelse af Lassenii bibelske Kjærne udgav Rector Jon Therkelsen 1744, men Rector Mag. Halfdan Einarsen 1776 en forbedret Udgave af Horsters Udtog af bibelske Historier med et oplysende Tillæg, indeholdende et kort Udtog af det Allervigtigste i Kirkehistorien, den islandske især. En meget forbedret Oversættelse af Pauli Brev til de Galater udgav

den

den berømte Biskop Dr. Hans Finsen [1]), og vor lærde Jon Olassen ligeledes en af Esaias [2]). Biskop Mag. Jon Vidalins skjønne Skrivt sannur Kristinndómur udkom 1729, og hans, efter den Tids Kultur fortreffelige og oratoriske Huuspostil, som endnu er den eneste i Landet og yndet af Almuen, udkom 1718, men siden ofte. Hans sex Passionsprækener 1722 ere maaskee hans bedste, men den syvende tillagt af Biskop Steen Jonsen, heel middelmaadig, og selv Biskop Jon Vidalins Sis Ordabók, svarer ei til hans øvrige Arbeider. Biskop Hersle'bs Prækener over Christi syv Ord paa Korset udgav Syssselmand Peter Thorstensen paa Islandsk 1770. Det øvrige meget Braggods, udgivet paa Holum, forbigaaer jeg aldeles som høist-umærkeligt. Anonymi Passionsprækener udgav Landoplysnings-Selskabet 1798, og en ved Stiftprovst Marc. Magnussen forfattet Oversættelse af Sturms aandelige Betragtninger 1797-98 i to Bind, ligesom og en Oversættelse af Dr. Basthol'ms christelige Religions Hovedlær-

[1]) I hans Qvøldvøkur 1 P. udgiven ved Lands-Oplysnings-Selskabet 1795.

[2]) I Isl. Liter. Selsk. Skrivter 1-6 B.

lærdomme, ved Provst Gudmund Jonsen 1799 i to Bind, og af hins Betragtninger for Communicantere ved Præst Thorvald Bødvarsen 1800. I samme Aar udgav det en ved denne i Vers forfattet Oversættelse af Gellerts der Krist, med Tillæg. Nátt-úruskodarinn, oversat efter Suhm ved Præst Jon Jonsen, udkom med Tillæg 1798. Ny liden Bønne- og Psalmebog af flere forfattet 1798; Campes Sædelære, oversat af Provst Gudlang Svendsen 1799. Den nye til Brug i Kirkerne autoriserede Psalmebog, er allerede nævnet S. 162-63, som dog paa sine Steder vanskelig kan fortrænge det meget over 200 Aar gamle, anstødelige og aandelig fattige Graduale.

Af blandet Indhold ere: 14 smaa udkomne Bind af det kongelige islandske Litteratur-Selskabs Skrivter. Syssélmand Magnus Ketilsens Maaneds-Tidender 1774 til 1776, og de paa det kongelige islandske Land-Opl. Selskabs Forlag udgivne Qvoldvokur i to Bind ved Biskop Dr. Hans Finsen, og ved mig Vina-Gledi, samt Gaman og Alvara.

I det Juridiske har man kun saare lidet at anmelde, foruden Laugmand Svend Søl-

Sølvesens Tyro juris, som i den Tid, den udkom, i det høieste kan antages at have svaret til Navnet, og hans nu ligesaa ueftterrettelige Jus Criminale. Den islandske Rettergang af Syßelmand Jón Arnesen 1762, forbedret ved Erichsen, til den Tid samme blev udgiven. Udtog af Paul Vidalins Commentaire over Jonsbogens forældede Ord, ved Thoraren Liliendal [1]) og hins Brev de Jure patronatus Islandorum, udgivet ved Magnus Ketilsen [2]). Provst Egil Thorhallesen udgav en dansk Oversættelse af Jonsbogen 1765, hvis Mangler Biskop Dr. Hans Finsen paaankede ved en Recension, der fødte nogle Stridsskrivter, saasom M. Olavsens Anmærkninger til Jonsbogens danske Oversættelse og Finsens: Engang for alle til Oversætteren af Jonsbogen 1765. Laugtingsbøgerne til 1800, skjøndt disse ikkun indeholdt et eller andet Rescript og nogle Laugtingsdomme. Den S. 199 ommeldte islandske Oversættelse af Chr. den Femtes norske Lov,

og

[1]) I nogle Bind af isl. Liter. Selsk. Skrivter.

[2]) Denne har og før sin Død forfattet et udførligt endnu utrykt Skrivt: om Kirkernes Rettigheder og Eiendomme i Island, nu det Magnæanske Legats Eiendom.

og Sysselmand M. Ketilsens deraf særskilt udgivne 5te B. 2det Kap. med Anmærkninger, give et ringere Begreb om denne i øvrigt videnskabelig fortjente Mands juridiske Kundskaber, der egentlig ikke vare hans Hovedsag, men derimod Historie og Oeconomie. Hans Samling af Forordninger og Rescripter i tre B. 4to, er ellers udgiven efter flere gode Samlinger i Landet, især Biskop Dr. Hans Finsens udvalgte, samt nogle andre Documenter og Laugtingsbøgerne. De af Biskop Dr. Hans Finsen og Justitsraad Thorkelin meddeelte Kristinnretter ere S. 171 anmeldte, tilligemed andre herhenhørende Oldsager; naar hertil føies nogle Stykker af min udgivne Gaman og Alvara og hele eller halve Dissertationer, saasom *Thora-ensens* de homicidio, *Odd Vidalins* de usu lingvæ Islandicæ in enodandis term. juridic. og nogle faa flere, har man sikkerlig langt mere end Qvintessentsen af det Hele i dette Fag.

Hvad den nordiske Literatur og Historien har vundet i Tidsrummet, er anført S. 165-178 tilligemed Minnisverd Tidinde S. 97, hvortil maa føies, foruden den islandske Text af Snorrre Sturlesens Værker, som Landoplysnings-Selskabet har begyndt hefteviis at udgive, Biskop Dr. Finn Jon-

Jonsens Disqvisitio de noctis præ die naturali prærogativa; Sønnen Dr. Hans Finsens academiske Priis-Afhandling: An Arnefastus episcopus Aarhusiensis *Christophorum I.* Daniæ regem in sacra coena veneno interfecerit; hans Afhandling om Svovelhandel i Island i Kong Friderich den Andens Tid, Afhandling om Børns Mortalitet sammesteds, men fremfor alt hans fortrinlige Skrivt: um mannfæckun af hallærum (om Folkedød af Uaar) paa Island, alle i isl. Liter. Selskabs Skrivter.

Endnu bør her anføres, hvad jeg, ved Hr. Secretair Werlauffs Underretning, først nyelig har faaet Kundskab om, en dansk Oversættelse af Gunnlaugs-Saga, ved Kapitain Abrahamson [1]), Justitsraad Thorkelins Fragments of english and irish history in the ninth and tenth Century, Lond. 1788. 4to indeholdende Extracter af adskillige islandske Sagar. J. Jonstone Antiqvitates Celto-scandicæ e Snorrone, Landnamabok, Eg. Scallagrimi Saga, Niála ꝛc. Khvn 1786. 4to. Hervarar Saga, oversat paa Fransk [2]), og ved Sisborg i Lund, Lodbrókar-qvida og Rigsmál

[1]) I almindelig dansk Bibliothek 1778-79.
[2]) I Magazin Encyclopediqve 1786. 4to.

mál 4to. I Aaret 1801 er Specimen VIIum af Hr. Justitsraad Thorlacii Antiqvit. boreal. udkomne, indeholdende Hoſtlaung og Þórsdrápa. Som byggede paa Oldſagernes Beretninger, høre endnu hertil Hr. Bibliothekſecretair Werlauffs hiſtoriſke Efterretninger om Heſtekjøds Brug til Menneſkeføde i Norden i ældre og nyere Tider, kronet af det kongelige danſke Videnſkabers Selſkab. Khvn 1807.

Endnu mindes jeg, at forrige Syſſelmand H. Jacobſen i Hrappsøe udgav 1781 paa Islandſk en gammel Chronologie, med Titel: Heimſins Tímatal, 4to, og i Kjøbenhavn 1793: Háttalykil af Lopt den rige Guttormſen. Andet af Betydenhed hiſtoriſk erindrer jeg ikke at være udkommet, foruden de i Qvøldvøkur og Vinagledi (ſee S. 204) indførte Stykker; men i Manuſcript veed jeg at anføre en ikke ringe Samling af adſkillige i Tidsrummet forfattede Annaler, hvoraf nogle allerede ere høiſtrare [1]).

I

[1]) Til Tidsrummets Annaler henregner jeg: Heſts-Annal, forfattet ved Præſt Benedict Peterſen, ſom gaaer fra 1664-1724, da Peterſen døde. Stiftprovſt Jón Halldorſen fortſatte den derpaa til 1734, men døde 1736. Denne forfattede og et godt Ud-

I det medicinske Fag blev Tilvæxten stor, i Forhold til de ældre Tiders, men i Grun-

tog af Odd Erichsens lange og uordentlige Fytia-Annal fra 1643-1719, forbedrede og rettede samme overalt. Denne mærkelige lærde Mand, Stiftprovst Haldorsen, var det, at Sønnen Biskop Dr. Finn. Jonsen havde at takke de vigtige Samlinger og Hjelpekilder han efter hiin forefandt til sit berømte Værk: Histor. Eccles. Island., da deriblandt haves hans Hirdstióra Annáll, Biskupa Annáll, Lögmanna Annáll, Fógeta-, Lögþingsskrifara-, Rectóra- og Skálholts-Presta-Annáll, nogle heraf dog ufuldstændige og alle knap gaaende til Aarhundredets Trediedeel. Hans Søn Provst Vigfus Jonsen skrev en Annal om alle Islands Laugmænd fra 927 til 1746.

Haldor Thorbergsen, en Syssselmands-Adjunct i Skagefiord, fortsatte Biørns af Skardsaae Annaler fra 1645-1720.

Student Thórlak Marcussen af Sidarborg, samlede gamle Annaler i eet og fortsatte dem det 17de Seculum ud, og noget ind i det 18de; men jeg veed ikke nøie at angive, hvor langt.

Den lærde Præst Eyolv Jonsen til Vøllum i Svarfadardal, skrev og nogle Annaler

Grunden saare ringe. Den S. 152 ommeldte Buchwaldts Jordemoderskole, udkom paa Islandsk 1749, og mod Aarhundredets Slutning den sammesteds anførte Oversættelse af Saxtorph i denne Videnskab. I Olavii Reise S. 305-18, i Noterne især, indeholdes Lægernes Undersøgelse og Erfaringer ved Brugen af de S. 130 opregnede mineralske Kilder i Island. Efterat Smaakopperne 1785-87 havde bortrevet 1500 unge, fra foregaaende Aaringers Landeplager levnede Mennesker, udgav det kongelige Danske Cancellie igjennem det

for sin Tid, som udløb 1745; men hvilke Aar de indbefatte, er mig ei nøie bekjendt.

Provst Thorsteen Ketilsen til Hrafnagil skal og have optegnet det Mærkværdigste han vidste fra 1716-54.

Jon Olavsen af Grimstad i Snæfieldsnæs-Syssel skrev en Stump Annaler fra 1735-64.

Provst Gudlaug Svendsen til Vatnsfiord skrev Vatnsfiardar Annál sidari fra 1750-1800. Herforuden anfører Troil l. c. S. 171 en Annal, skreven af Biarne Haldorsen, som skulde indbefatte 1650 til 1772; men jeg har dog Aarsag at tvivle meget om dens Existents.

des islandske Literaturselskab, en Anviisning til Koppernes Indpodning [1]); imedens Kopperne da rasede, blev den før heldigen anvendt af adskillige, men siden Anviisningen udkom, har Island været fri for Kopper. Det hører ikke til Tidsrummet at nævne Vaccinationens Fremgang i Island, eller den til samme udgivne Anviisning [2]). Chirurgus Jon Petersen udgav paa Islandsk tre Afhandlinger: om Gigt, om legemleg Irritabilitæt, og om Aarsager til Sygdomme, samt en fjerde paa Dansk om den islandske Skjorbug. Landphysikus Jon Gislesen skrev fire Dissertat. de medicina veterum septentrionalium 1779 - 82 og senere de Elephanthiasi. Conferentsraad Jon Erich-

 sen

[1]) I dets Skrivters 8de B. oversat ved Assessor Grøndal.

[2]) I Aaret 1805. I øvrigt havde jeg i det islandske Sprog, i mine Minnisverd Tidindi 2 B. S. 104-14, da allerede givet den mig muligste Underretning om Vaccinationens Natur, Omgangsmaaden med samme og dens ved Erfaringer bekræftede Nytte, samt paa det varmeste anbefalet samme. Dog — Menigmands Lunkenhed og Fordomme mod en saa velgjørende Indretning, som ny, er der endnu altfor vældig, skjøndt mange dog afbenyttede den.

sen udgav en oversat Anviisning af Hensler om Druknedes og Ihjelfrosnes Redning [1]. Landphysikus Jon Svendsen udgav paa Islandsk en Afhandling om Landfarsot (Epidemier), en anden om et Huus-Apothek og Oversættelse af Home om Skjørbug [2]. Landchirurgus Svend Paulsen et islandsk Navneregister over Sygdomme, og en Afhandlings Begyndelse om de almindeligste simple Sygdomme [3]. Den medicinske Gehalt af adskillige blandt disse Stykker, og hvad de vel formaae til Udbredelsen af en næsten ukjendt Videnskab i et Land, hvor Mængden dog er udsat fra forneden Hjelp af et høistsvagt og aldeles utilstrækkeligt Medicinalvæsen, overlader jeg gandske til de dertil competente Læger at bedømme.

I

[1]) I Literaturselskabets Skrivter 6 B.

[2]) Ibid. i 4de og 12te B. Et mangeaarigt Rygte gav Haab om en Afhandling fra ham i disse Skrivters 15de B. om de letteste og simpleste Lægemidler, og fra Chirurg Sv. Paulsen om dødelige Sygdomme i Island, endnu uopfyldt.

[3]) Ibid. i 9de og 10de B. og i Gaman og Alvara 1 Hefte.

I Naturvidenskaberne ere adskillige Skrivter anførte allerede §. 19. S. 186-194. og i isl. Literaturselskabs Skrivter har man nogle originale og oversatte Afhandlinger hidhenhørende, fra Olavius, Præst Gudm. Thorgrimsen, Sv. Paulsen, Mohr og flere, og nogle i Biskop Dr. Hans Finsens Qvoldvokur, i min Vinagledi, Sv. Paulsens Oversættelse af Martinets Menneskets physiske Beskrivelse, og den S. 204 anmeldte Náttúruskodari. Her bør ei heller forglemmes den 1786 udkomne smukke Begyndelse til et vigtigt Værk, hvis Fortsættelse man saa længe har savnet, nemlig Baron von Eggers Beschreibung von Island, 1ste Th. 1ste Abtheilung.

I de mathematiske Videnskaber udkom adskillige smaa Afhandlinger i Statik fra Stephen Biørnsen i bemeldte Selskabs Skrivter; den S. 184 ommeldte Talnalist fra Olavius 1780; Undirvísun í Reikningslist og Algebra fra Stiftamtmand Ol. Stephensen 1785, siden indført i islandske Skoler ved Rescr. af 10 Febr. 1786. Vasaqver eller Regnetabeller for Bønder ved Jon Jonsonius 1782. En Læse-Calender (Les-rím) udgav Biskop Mag. Jon Arnesen

sen 1707, et Fingrorím eller Dactylismus 1739 og Afhandling om íslendsk Cyktamork (horologium island.). Herforuden har man Stephen Biørnsens: Introductio in tetragonometriam 1780, samt nogle Disputatser af ham, og af Kapitain Magnus Aresen, Rectorerne Thorlev Haldorsen og Jon Davidsen Gam.

Landhuusholding og Handel sysselsatte i øvrigt Mængden af Skribenterne for eller imod Island, fremfor andet. J. §. 20 S. 194=97, ere nogle hidhenhørende Skrivter allerede anførte. Nogle af de øvrige findes iblandt Literaturselskabets Skrivter. Maaskee indrømmer enhver upartisk Kjender mig letteligt den Paastand, at iblandt de vigtigste i dette Fag ere følgende 6 af Stiftamtmand O. Stephensen: om Faar; om Hornqvæg; om Heste; om Fiskerier; om Edderfugle og om Næringernes indbyrdes Forhold i Island; Landfoged Sk. Magnussens Oplandsbonde med Tillæg og Sysselmand M. Ketilsens Anmærkninger, samt dennes Afhandling om Malkeqvægets Indelukker om Sommeren, foruden et og andet i hans Maanedstidender 1773=76. Amtmand St. Thorarensens om Mosers Udtapning, om Hoemagaziner, og om Hoeavlingens Forholds=

holdsberegning mod Kornavling, ligesaa i dette Selskabs Skrivter; ikke at forbigaae hans Skrivt om Uaar og deres Virkninger i Island 1792, hvori han gjentager kraftigen de ældre Forslag om Fødemagasiners Oprettelse [1]). Herhen maa i visse Henseender og henføres Biskop Dr. Hans Finsens ypperlige Skrivt om Folkedød af Uaar; om Svovelhandelen; om Børns Mortalitet [2]).

Syssel-

[1]) Efter Deo, Regi, Patriæ S. 338 har Baron Hastfer endog før 1756 bragt dette i Forslag; derpaa en Anonym i Anmærkn. til Udtoget af J. Snorresen om Islænderes Agerdyrkning, indført i oeconom. Journal 1758 S. 94; saa Stiftamtmand O. Stephensen 1771 (see hans korte Underretning om den islandske Handels Førelse fra 874 til 1788. Khvn 1798. S. 49 - 50). Videre Stiftamtmand Fieldsted 1783 i sit Priisskrivt om en nye Handels Indretning i Island 1784, og Biskop Dr. Hans Finsen 1787, efter hans Afhandling om Folkedød af Uaar S. 208 Note 384.

[2]) Denne Afhandl. i Literat. Selsk. Skrivter indeholder egentlig en Gjendrivelse af Dr. og Prof. P. Thorstensens mindre grundede Dissertat. de perversa infantum nutritione in Islandia 1772.

Syſſelmand Biarne Einarſens om Klipfiſkvirkning; Syſſelmand Jon Jacobſens om Melkens Behandling, Prof. Olafſens om det ſamme, ſamt om Ølbrygning, Bagning, foruden flere i diſſe Skrivter af adſkillige, i dette Fag forhen anmeldte [*]), og af Olavius, ſaaſom om Maaſtrands Baadebygning og Fiſkerie, om Farverie, om Smør- og Oſtes Tilberedelſe, og om Græs- og Foderarter; Præſten Marcus Ejolvſen om Hoebjering, Sæmund Holm om Sandhavren; Aſſeſſorinde Stephenſen i Lommebog for Madlavning 1800, S. Thorſtenſen om Forgyldning, Provſt Gudløg Svendſen om Huſe, og en Ubenævnt om Heeladebygninger, ſamt Erik Biørnſens Anviisning til at ſmedde og hærde Jern; nogle anmeldes S. 152.

Paul Vidalins ved Conferenceraad Erichſen omarbeidede Skrivt, Deo, Regi, Patriæ, har jeg ſaa ofte anført, men erindrer det her endnu, ikke blot ſom et Hovedſkrivt i Landhuusholding, men og i Henſeende til Handelen, for hvilken dette lagde høiſtvigtige Planer, ligeſom og adſkilligt i Rector Arng. Vidalins, Wagels, Beckers, Horrebows, Haſtfers, Balles S. 195-96 an-

*) S. 133-35, 121-24.

anførte Skrivter levere gode Bidrag til dette Emnes Udvikling, ved at beskrive dens forrige Form og foreslaae dennes Forandring. Iblandt de nyere blive her at anføre afg. Hr. Geheimeraad Ove Høegh Guldberg [1]), Etatsraad Martfeldt [2]), Krigsraad Arve Gudmundsen [3]), endskjøndt denne Skribler knap synes fortjene videre at erindres; Landfoged Skule Magnussen [4]), Vicelaugmand Jon Olavsen [5]), Conferenceraad Jon Erichsen [6]), Stiftamtmand Field-

[1]) med hans Philodani Undersøgelse af Philopatreias's Anmærkninger 1770 - 1771, og Tanker om Philocosmi Betænkninger 1771. Tillæg til Philodanus udkom s. A.

[2]) I Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige politiske Materier 1771, og Brev til Philodanus s. A.

[3]) med sin bekrygtede Islandophilus 1771 og Anmærkninger over Compagniets Handel paa Island 1772.

[4]) med hans Svar paa Islandophilus i Magaz. for patriot. Skribentere 1771.

[5]) See hans Betænkninger over den islandske Handel 1772.

[6]) Med hans Forsl. til Forberedelse til at besvare Landhuusholdings-Selskabets Priisspørgsmaal;

Fieldsted [1]), Justitsraad Carl Pontoppidan [2]) og Stiftamtmand Olav Stephensen [3]). Det meget Baron von Eggers til samme store Oiemed har skrevet og virket, er for det meste endnu utrykt [4]). Den frigivne Handels Krebsgang i de første Aar, foranledigede Islands almindelige Ansøgning til Kongen 1797, og en Pennekrig i Anledning af samme, yppet først af den fameuse Kyhn, som nu ikke videre fortjener Omtale [5]).

De skjønne Videnskaber og især Poesien, har i Tidsrummet ikke aldeles savnet Dyrkere. Til disse regner man først Laugmændene Paul Vidalin, Svend Sølvesen

om den bedste Handels-Indretning for Island 1783.

[1]) See hans Priisskrivt: om en nye Handels Indretning udi Island 1783.

[2]) I Samlinger til et Handels-Magazin for Island 2 Dele 1787-88.

[3]) See hans: kort Underretning om den islandske Handels Førelse fra 874 til 1788. Khvn 1798.

[4]) Paa det nær, som læses i Tillæg og Tabeller til Forordn. 13 Junii 1787.

[5]) En Recension af det vigtigste i denne Anledning udkomne, findes i Scandinav. Musæum 1798, S. 377-384.

vesen, og dog fornemmelig Eggert Olafsen, som Skaber af en god Digtersmag og Islands ypperligste Skjald i Aarhundredet. Videre Provst Gunnar Paulsen, og, som Forfattere af de bedste Kjæmpeviser og Oversættelser af Sogur i Vers, Gudmund Bergþórsson, som døde 1705, Syssel-mand Thorlak Gudbrandsen, død 1707, Arne Bødvarsen, og selv forbemeldte Laugmand Sv. Sølvesen [1]). I latinsk Poesie udmærkede sig især Rectorerne Thord Thorkelsen Vidalin og Jon Therkelsen, Biskop Mag. Jon Vidalin, Laugmand Paul Vidalin, Provst Gunnar Paulsen, Studios. Paul Biarnesen Vidalin, der døde i Leipzig mod 1770, som en da meget haabefuld ung Mand. Rectorerne Mag. Halfdan Einarsen og Mag. Biarne Jonsen, Præst Kolbein Thorstensen og Sysselmand Odd Vidalin. Alle disse ere, ligesom Aarhundredet, gangne til Hvile.

[1]) som digtede Kjæmpeviser eller Rímur af Gissuri Jarli, en af Islands mægtigste og snedigste Høvdinger i Sturlúnga Tid, og det 13de Aarhundrede, udkomne i Island 1800. Hans Sørgevers over Amtm. M. Gislesen og E. Olafsen, trykte ved deres Biographier, udmærke ham og som en god Digter.

Hvile. Præsterne Hallgrim Petersen og Stephen Olassen vare det syttende Aarhundredes fortrinligste Digtere, men blandt de Afdøde Langmændene Sølvesen og især Egg. Olavsen det attendes. Den førstes Lovísu-Lilia, den sidstes Fridriks Diápa, þad uppvaknada Ìsland (Islandia expergefacta ad Jubilæum), Búnadar-bálkur [1], og den største Deel af det saare meget, som dog endnu haves, desværre! utrykt, af

[1]) Denne er udkommen i en fri dansk Oversættelse ved Studios. Finn Magnussen 1803, under Titel: det islandske Landlevnet. Denne haabefulde unge Digters Arbeider høre egentlig ikke til det attende Aarhundrede; thi, hans i Aaret 1800 udgivne Ubetydeligheder ere hans Ungdoms første Forsøg; hans Oversættelse af Abrahamsons Secnlarsang, udkom 1806, bag ved mine Minnisverd Tidinde 2 B. 2 Hefte; hans Fortsættelse af disse eller 3 B. 1 Hefte 1803; men hans Bidrag til nøiere Kundskab om det attende Olds fortjente Islændere, i Minerva for Junii 1803, er et altfor stort Hastværk, som behøver en nærmere og hinteressere Rettelse. Desuden har han udgivet i nyt Biblioth. for Phys. Med. og Occon. for 1805, 4 H. Et Par Ord til Gjensvar paa Lieutenant Ohlsens Beretning om den almindelige Bygningsmaade i Island.

af denne til sin Tid ypperlige Skialds Digter-arbeider, kunde altid retfærdiggjøre denne Dom.

Blandt de endnu levende Digtere i Aarhundredet udmærke sig meget hæderligen Assessor Benedict Grøndal, som Islands meest cultiverede Digter [1]; Præst Jon Thorlaksen [2]), og Syßelmand Jon Jonsonius

¹) Derpaa kunne hans Oversættelser af Theocrits, Anacreons, og Horatii nogle Sange afgive Beviser i det kongel. isl. Liter. Selsk. Skrivter 9de B. og af Popes Ryg-tets Tempel ibid., samt 10de og 11te B. og længe har man ventet at see dets Slutning i det 15de B., samt dette Bind selv. I det 10de Bind er Visen: O! hvørsu miøg áskyggiá flestra sinni ꝛc. Rósen, i Gaman og Alvara 1 Hefte, og de saare skiønne Vers: Prútin af ecka þryckti hjálm ꝛc. over Biskop Dr. Hans Finsen anført i min islandske Bog: Eptirmæli 18du Aldar, 1806, S. 702, Originaler af ham. Foruden hans forhen anførte prosaiske Stykker, er endnu en til dette Fag ogsaa henhørende ufuldendt Oversættelse af Garves Prüfung der Fähigkeiten i Liter. Selsk. Skrivter 9de Bind, som man maatte ønske fortsat og sluttet.

²) Fra ham have vi en, om ikke just allevegne,

nius[1]), Syſſelmand J. Eſpolin har og ved ſmaa Stykker ibid. i 12 B. ſamt Gam. og Alv. og mine Tidend. 2 B. 2 Hefte og flere Leiligheder udmærket ſig ſom Digterz og, fornemmelig i den geiſtlige Poeſie, Præſt Thorvald Bødvarſen[2]). I den latinſke har Euſebie triumphans[3]) forlængſt rakt Juſtitsraad Sk. Th. Thorlacius Digterkrandſen.

Overhoved have de ſkjønne Videnſkaber i Aarhundredets ſidſte Decennier af og til fundet

faa dog paa de fleſte Steder hældigen leveret Overſættelſe af nogle af de Tulliuſke Sange; af Popes Eſſay of Man, af to Bøger af Miltons The Paradiſe Loſt, og den tredie Bog kunde nok engang i Tiden ventes med Liter. Selſk. Skrivters 15de B. Videre er en Samling af hans flere ſmaa Poeſier og Overſættelſer trykt i Hrappsøe 1775, og enkelte ſmaa i Minnisverd Tidindi 2 B., ſamt i Gaman og Alvara 1ſte Hefte.

[1]) Af ham have vi Chriſtjansmál 1783, ſamt adſkillige ſmaa proſaiſke og poetiſke Stykker og Overſættetſer i bemeldte Selſkabs Skr. 1, 3, 5, 8 og 12te B.

[2]) Foruden endeel geiſtlige Sange og Overſættelſer, har han og leveret Gellerts Der Kriſt paa Islandſk.

[3]) See Acta Academica Havn. 1774. p. 67-73.

det flere heldige Dyrkere i Island, end i de foregaaende fleste, hvorom de fra begge de islandske Selskaber udgivne Skrivter, blandt andre, bære Vidne.

Opdragelses-Videnskaben erholdt i alt: en Oversættelse af *Plutarch* de puerorum institutione, fra Assessor Islev Einarsen; af Campes Sædelære ved Provst Gudlaug Svendsen med Tillæg om Børnetugt ved Hasse, oversat ved Syssełmand Sig. Snorresen; af hans Sjelelære ved Præst Biarne Arngrimsen; og af Tidsfordriv og Underviisning for Born 1790, ved Provst Gudmund Jonsen.

§. 23.

Endskjøndt Musiken er Poesien nærbeslægtet, ja, Philosophiens, i Særdeleshed Naturlærens, og selve Naturens guddommelige Datter og Tolk, som fra de første Tider af har fundet sine berømte Velyndere og Dyrkere næsten overalt i Verden, ikke blot en Jubal, David, Assaph, Salomon og andre, som vor Bibel opregner, men og den Orpheus, som ved sin Harpe kunde endog bevæge, omdanne og forbedre de vildeste og meest følesløse Mennesker, samt foruden ham Apollo selv, en Pythagoras og utallige

efter

efter dem, har dog ikke engang en Orpheolus fremstaaet endnu i Island, for ved dens Tryllekraft enten der at adsprede det traurige Mørke, hvormed en sparsommere Uddeling af Naturens milde Glæder, Frugtbarhed og Yndighed, men derimod Klimatets større Raahed og undertiden Barskhed, i Forening af flere, med Afsondringen fra et alt oplivende Samqvem med den øvrige Verdens fleste Mennesker, forbundne Sørgescener, naturligviis maa belægge dets ofte modfaldne Beboere; eller dog, for at formilde deres Sæder og Tænkemaade, vække Mod og Haab og Fyrighed, indplante Ærbødighed for majestætiske Gjenstande. Denne henrykkende Konst, yndet af hele Verden, fra selv Grønlands Skrællinger indtil Hottentotter og Malabarer, har, naar undtages de raae Araber [1]), fundet maaskee mindst Indgang hos det islandske Folk, om ikke af alle Verdens, saa dog cultiverede Nationer. En saare ringe og ussel Forsmag paa en bedre have vel de sidste Aar i Aarhundredet frembudet; dog gives der endnu ikkun faa, som engang ret kjende eller agte noget paa Takt i Musik eller Sang, som dog de Vilde selv af Natu-

[1]) See Dr. Bastholms historiske Efterretninger om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand 1803. 2 D. S. 357-82.

Naturen lære at kjende og følge, og Bastholm paastaaer l. c. S. 326, "at Følelsen af "denne er alle Mennesker medfødt og ligesom "indvævet i vore Sandser." Mange af det islandske Folk have en meget god og behagelig Stemme; men saare faa forstaae endnu med nogen Regelmæssighed og til Behag at anvende den. I Skolerne skulle vel gives en Smule Underviisning i Sang, men Lærerne selv forstode, som oftest, mindre end intet i Sangens Regler, og havde ikkun til deres Veiledning, som Lærebog, en dem af Munkene levnet ældgammel, igjennem flere Aarhundrede i Island forfalsket Anviisning til Sang paa faa Blade, bag ved de over 200 Aar gamle Kirkegradualer, endog efter en der radbrækket Form, ellers først opfunden af Abbed Gui d'Arezzo, tidlig i det tolvte Seculum, hvilket tilligemed Syngenøgler, Nodernes Figurer og Inddeling i Takter, siden efter flere Grundtoner, andensteds undergik en heel reformerende Forvandling henved 1360 [*]).

Det gjør mig inderligt ondt, at jeg her maae bekjende en saa væsentlig Mangel paa Kul=

*) See Hofmans Lexicon Universale under Hymnorum genera.

Kultur hos mine kjere Landsmænd, som denne, thi jeg havde meget ønsket at kunne i denne Post give en mere fordeelagtig, men tillige sandfærdig Afskildring af deres Følelse for de skjønne Kunster; men, desværre! har man i Landet ingen det eiendommelig, glædelig Tone eller Melodie, ingen Dands, eller muntet Arie, mindre større musikalske Stykker; alt er, enten geistlige, slet og utaktmæssig afsjungne Choraler, eller for det meste taktløse Kjæmpevisers evige Monotonie, næsten bedst skikket til at bortmane de onde Aander selv, hvor de troes at grassere, og i saadanne Sange finder Almuen dog, i Mangel af andet bedre, endnu megen Behag. Vicelaugmand E. Olavsen følede stærk denne Mangel hos sit Folk, endog i sin Tid, deels vidne adskillige af hans egne Poesier derom, for hvilke han valgte ofte muntrende, afvexlende, men der fremmede Melodier, deels klager han høit over him i Búnadarbálk V. 4, ved at erindre: at istedet for en behagelig Tonekunst, opvarte de ofte med en melancholisk Nynnen; og Erkebisp Uno v. Troils Dom, efter selv at have anhørt Sangen i Island, er ei heller fordeelagtigere i hans oftnævnte Bref [1]).

Neat

[1]) S. 70: "I allmänhet sjunga Isländare ganska

Naar endog de raae og halvraae Folkeslag almindelig bruge Trommer og Piber, indtil Fioler, Harper og andre Instrumenter, har man i Island for den allerlængste Tid ikke kjendt andre, end de til Klagesange og Jeremiader bedst skikkede **Fidlur** og **Langeleier**[1]), og disse dog ikkun hos faa. Enkelte Fløiter hørtes i den senere Tid, hver i sit Hjørne, helst hos danske Folk; men i de sidste Aar et enkelt Klaveer, og ved eller paa somme Handelsstæder, nogle Fioliner, hvor de endelig fik vaagnet en liden Deel af Nationen op, ret som af en lang Dvale, til mere selskabelige Forlystelser. I de sidste Decennier arbeidede de islandske Selskaber vexelviis paa, at indføre ved smagfulde Arier i deres udgivne Skrivter, flere opmuntrende og behagelige Toner efter de danske, endskjøndt

P 2 disse,

"illa, utan någon tackt eller behaglighet, i synnerhet, som de af Musiqvens nyare behaglig„heter, ej åga den ringaste kånnedom."

[1]) Begge anfører **Troil** l. c. og tildeels beskriver dem. **Fidla**, som jævnligst bestaaer ikkun af en, over en langagtig Resonants eller huul Kasse Træ udspændt, grov Strang af spundet og tvundet Hestehaar, hvorpaa der gnides med en endnu grovere Bue, er især utaalelig.

disse, som andet Nyt, nød en kold Modtagelse hos Mængden, og derfor vel noget, men dog kun lidet og langsomt, kunde udbredes i Landet. Mod Aarhundredets Udgang, nemlig i Aaret 1800, bragte jeg det første Positiv, paa sex meget gode Stemmer, op til Island, og opstillede det i Leiraae-Kirke i Borgerfjorden, hvor det ved Gudstjenesten blev næsten altid brugt til almindelig Fornøielse og til Orden i Sangen, indtil mod Slutningen af 1803, da dette behagelige Instrument flyttede med sin Eier til Indreholm, kort derfra.

Naar man betænker andre kultiverede Folkeslags Forlystelser, deels ved Naturens og Konstens mangehaande skjønneste Prydelser og Yndigheder inden og uden for deres Boeliger, deels ved den fortryllende Tonekunstes Concerter, ved Baller, Masquerader, Skuespil, interesserende Spadseregange, forskjellige Slags Spil, Kunstforeviisninger og mangehaande Lystigheder, kjender Island endnu næsten intet til de fleste af disse almindelige Fornøielser. Allene i tvende Arter af Forlystelser, kunde samme dog for den længste Tid almindelig tage nogen Deel, rigtig nok Arter, som ere tilfælles for alle Verdens Folkeslag og bleve bestandig Hovedgjenstande for

alle

alle Digteres Glædessange og Lystspil; man gjetter sig altsaa let til deres sande og allerede gammel bekjendte Navne, nemlig: oplivende Drikke og Kjerlighed. Af de første smagte Mængden kun det sletteste og ringeste, nemlig Brændeviin, ofte misligen omgraderet fra første til sidste Haand; men ikkun faa fik Leilighed til at styrkes og varmes, mindre frydes ved Druernes Saft, som dog udgjør en ikke ringe Andeel i de fleste Nationers Glæder. Ublue Dadlere bebreidede det islandske Folk ikke desmindre Hengivenhed til Drik, som efter dets sørgelige Forfatning maatte synes mere undskyldeligt, siden denne Forlystelse skulde dog være næsten dets eneste, om saa end var; men denne Beskyldning er i øvrigt aldeles falsk og ubeføiet; thi, naar enkelte faa Individer undtages, vil det befindes, at dette Folk, maaskee langt mindre end de allerfleste andre i Verden, fortjener et saadant Skudsmaal, hvilket og endelig er saandfærdigen og med Varme oplyst af en uinteresseret Dommer [1]), ligesom den aarlige Indførsel til Island af Drikkevare, i Forhold til dets Folketal, og sammenholdt med andre Steders for-

[1]) Amtmand Vibe i hans Erklæring til Islands Handels Ansøgning 1797, S. 79.

forholdsmæssige Forbrug af deslige Artikler, kan endog fuldkommen bevise dette.

Kjerlighed stræbede dens ellers sædvanlige Prædikantere, flere surmulede Geistlige at udrydde, for at ingen Fornøielse skulde her blive Folket levnet, ved at faae dets Vikivakar og Glæder [1]) afskaffede, ja, ved Domme det frakjendte. Mueligen gav en Mistydning der, som flere Steder, af Budet: Voxer og formerer eder! nogen Anledning dertil [2]), og strax

[1]) Kort, men ufuldstændig beskriver Troil dem l. c. Glæderne lignede ellers de gamle Julestuer eller dog en Art af Maskerade, og Vikevakerne udgjorde vel en flau og umusikalsk Synge-Concert, men som dog fornøiede Almuen (see Olafsens og B. Paulsens Reise S. 351-52), indtil Geistligheden fik dem i sin hellige Iver gandske udryddede; ja den islandske Oversættelse af Pontoppidans Forklaring, bandlyser enhver saadan Fornøielse, samt Kjerligheds-sange, som høist syndige.

[2]) I Aarhundredets Begyndelse forbød til Exdaværende Fuldmægtig hos P. Vidalin i Dale-Syssel, Jon Magnussen, Broder til A. Magnæus og selv en stor Vellystling, Glæden til Jorva-Gaard med Dom, fordi man beregnede Productionen af den næstforegaaende Glæde sammesteds til 19 Børn.

strax efter Indtrædelsen af det attende Aarhundrede forsvandt alle Glæder og alle Forlystelses Forsamlinger; selv de halv Religieuse, som den gamle Heitdagur (dies votorum) eller Einmánadar-samkoma, en Forsamling seent i Martii til frivillige Bidrag til Fattige og Hospitaler, som dog blev i Nordlandet holdt endog før 1470 og siden [1]), forsvandt, men Forsamlinger til Gudstjeneste i Julenatten, samt den første Dag i Sommeren og ligesaa i Vinteren afskaffede Forordningen af 29 Maji 1744, §. 23, ligesom Forordn. af 26 October 1770, ni overflødige, tildeels gamle katholske Helligdage [2]).

Kort,

[1]) See Mag. Halfdan Einarsens Tillæg til Horsters Udtog af bibelske Historier 1776, Side 370 i Noten, samt Dr. Finn. John. Hist. Ecclef. Isl. Tom. III, p. 620. og Dr. Hans Finsen um Mannfæckun 2c. S. 70, Note 109, som melder, at denne Forsamling fik Lovgyldighed 1477.

[2]) Endog disse afskaffede Helligdage holde adskillige blandt Almuen, efter dens Fordomme og Brug, endnu skammeligen hellige, ved at tillade sig paa dem alt, hvad ikke hører til Næring eller Bjering, men intet, hvorved der kan fortjenes Brød, end ikke i haarde Aar, naar derimod mange mindre Fordomsfulde ved Siden af dem

Kort, istedet for de forbemeldte Glæder, fik man den 11 April 1702 Befaling, aarlig fremdeles at holde den, allerede 1686, anordnede store Bod- og Bededag, andægtigen hellig. Forordningen af 21 April 1730 og 29 Maji 1744 gjorde Skjertorsdag og Langfredag til Helligdage, men tillod dog paa dem og flere saadanne at søge Fiskerie i haarde Aar, uden hvilke Plakaten af 13 Oct. 1797 siden udstrakte denne Tilladelse til enhver Helligdag, naar en fordeelagtig Fangst var at haabe, hvilket de Fiskende fra flere Distrikter, saavel i Niardvigene, som andre Værsteder, ofte derefter benyttede.

Ved at læse denne Beretning om Islands tabte Glæder, hvor disse til Opmuntring dog maa synes mere end andensteds tjenlige og undskyldelige, falder Læseren billigen

ærligen stræbe ogsaa paa disse Dage at erhverve Føde til sin og Families Redning. Dette ansee hine derimod for utilladeligt, spotte det og haane, men troe sig selv at fremme en Gud velbehagelig Dyrkelse, ved da intet nyttigt at bestille, men dog foretage endog de besværligste unyttige Reiser til Lands og Vands, paa hvilke de da undertiden ikke mindre celebrere Fader Evans Fest.

ligen paa at spørge: Gives der da ingen almindelig Opmuntring eller Forlystelse mere i dette Land, ingen gymnastiske Øvelser mere til at oplive Sindet, hærde Legemet og give det en gavnlig og smidig Behændighed, en hurtig Færdighed i Bevægelser og disses Anvendelse? Har man da aldeles tabt alle Oldtidens Øvelser og Leege, og intet videre at fornøie sig med? Endog de fleste af disse sidstmeldte ere aldeles gangne af Brug, og de øvrige tager ligesaa meget af, som Mængdens Modløshed ved Kysterne til, hvor disse Leege fornemmelig fandt Sted, iblandt det der forsamlede Folk, men sjelden i Oplandet nu i flere Aarhundrede, hvor og Boeliger ligge mere vidt adspredte. Af alle dem, som Hr. Justitsraad Thorlacius har beskrevet os[1]), havde man i Skolerne tilbage fornemmelig de overmaade nyttige og behagelige Glimur (kunstmæssig Bryden, og Hringbrot (Ringbrud). De første, udøvede med den List og Kunst, som er ligesaa skjøn, som nyttig til, i Tilfælde af Overlast, at redde sin Mester i en forresten overlegen og ulige Kamp, er en Øvelse, som paa det ivrigste burde opmuntres og

[1]) I hans skjønne Skrivt: Borealium veterum matrimonia. Havniæ 1785, p. 211-63.

og udbredes overalt i Landet, saavelsom det til Legemets Øvelse og Sundheds Befordring meget vel skikkede Ringbrud, som udgjør Landets eneste Nationaldands, men som kun faa, desværre! forstaae at udføre. Glímur især ere endnu i temmelig Brug ved Søekanten i Fiskertiden, da mange Oplandsfolk forsamles her, men ikkun paa enkelte folkerige Gaarde og ved særdeles Leiligheder i Oplandet. I Skolen og nogle Forsamlinger ved Kysterne kan man vel endnu udføre Ringbrud, samt vade Baal, en ligesaa plump, som farlig Leeg. Man bruger end videre stærk Riden og Kapriden til Lyst overalt, samt paa en vis Maade at voltigere, vende Mølle, (handahlaup), støbe Kolbøtter, løbe Høfrunga-hlaup, eller springe over hinanden i opstillede Rader med nogle Favnes Mellemrum mellem hver; færdigen og hurtig at svinge sig op paa, ja over en Hest, endog den største, uden at bruge Stigbøile, og mange flere gandske beqvemme gymnastiske Smaaleege, Hurtigløben, Springen, Staaen paa Hovedet, Hængen ved Fødderne 2c. saavelsom og Skøiteløben, denne dog helst nær Kysterne, og den mere gemene Løben paa Hestebeen over Iis, ved Hjelp af en Stang, men Skieløben er i ingen Brug, og kun i Nordersyssel

en

en Smule bekjendt, nagtet udsatte og uddeelte Præmier for Øvelser i samme.

Til Huusforneielser høre: Skakspil, endog almindeligt blandt Bønder, overalt i Landet, Bretspil, paa forskjellige Maader, adskillige Slags Kortspil, dog meest en Art af Styrvolt (Alkort kaldet), Puck, og nogle faare simple der særegne Spil [1]); dog, ved Kysterne paa Sønderlandet, nær og i Handelsstederne, begynder man og stærk med Polskpas og Lomber, endog temmelig heit om Penge.

I øvrigt forslaaer man Vinter-Aftenerne, næsten i ethvert Huus, med bestandig Forelæsning af Sogur, fornemmelig de gamle, eller dog over 100 Aar; endog de smagløseste Fabler og urimeligste finde just ved denne Egenskab almindelig meest Behag, men ved de nyeste Skrivters Læsning, om man endog vælger de blandt Oplyste erkjendte gode, og for den gode Smag og Menigmands Gavn ulige vigtigere, kjeder Mængden sig meget før, lukker dem snart i og griber flux efter en Olger Danske, og saadanne Fabler, som ere rige

[1]) See videre herom E. Olaffens og B. Paulsens Reise, efter Registerets Anvisning ved Lystigheder.

rige paa Underværker, Hexe- og Spøgelse-historier. Disse især, samt overhoved alle gamle Historier, circulaire fra Huus til Huus, laanes til høi Forelæsning fra Bøigd til Bøigd, fra Syssel til Syssel, og skrives jevnlig af i store Samlinger, saavelsom disse Ting udsatte paa Riim, de fleste heistelændige, hvoraf Samlingerne kaldes Rímur; vexelviis hyles de mere ud, end synges for hele Husets Folk, visse Aftener igjennem, hvorved de, som have en naturlig god Stemme, ofte fortjene Brød, ved hertil at gaae om blandt Almuen, da en lang Praxis gjerne skaffer dem og flere en stor Samling af disse til Livs, hvorfor de ikke behøve en Bog, men temmelig umelodisk pleie udenad at fremskraale en stor Mængde af deslige Visesamlinger. I Mørkningen og om Aftenerne fortælles der og af flere i Selskabet, forskjellige Eventyrer, især om Feer, Hexemestere og Spøgelser. I en mod alle rette Syngeregler anstødende Art af accorderende Bassang, Tvísaung kaldet, øve nogle gode Syngestemmer sig undertiden.

Glæder og Lystigheder forsvandt i øvrigt, som meldt, men endog flere andægtige og heitidelige Forsamlinger saae man dog i Aarhundredet; den første efter kongelig Befaling af 29de Martii 1756, da en Bede- og

Tak-

Takſigelſesfeſt holdtes den 22de October ſamme Aar, til Erindring af Forſynets milde Beſkjermelſe, ved Kötlugiás' Ildſprudning Aaret forhen 1755, og dermed forbundne ødelæggende Jordſkjælve, ſom da udbredte ſig vidt i Norden og omſtyrtede Liſſabon, ligeſom Søebrud og Overſvømmelſer paa flere Steder foraarſagede ſaa meget. Den anden efter kongelig Befaling af 14de Martii 1766, da en høitidelig Bededag blev i Island holdt den 24de Auguſt ſ. A. for vor allernaadigſte Konges, Chriſtian den Syvendes, lykſalige Regjering.

Ogſaa Jubelfeſter holdtes nogle i Island, nemlig Aar 1717 i Anledning af Reformationen, med idelig Sang og Prædiken fra 31 Oct. til 7 Nov., dog iſær den 5 Nov.; denne blev altſaa den førſte og hidtil eneſte Jubelfeſt i Island til Erindring af hin.

Aar 1749 den 28 October og følgende to Dage, i Anledning af det Oldenburgiſke Kongehuſes 300aarige Regjering [1]).

Aar

[1]) Ved denne Leilighed fremſtod Skjalden E. Olafſen i Islands Navn, med en feſtlig Jubelſang til høiſalig Kong Friderich den Femte, under Titel: Þad uppvaknada Island, hvortil han føiede en latinſk Verſion: Islandia expergefacta ad Jubilæum, trykt 1749.

Aar 1760 den 16 October, i Anledning af de danske Kongers da 100 aarige Souverainitet [*]).

Aar 1763 den 2 Aug. til Taksigelse for den almindelige Fred i Norden, og for Forsynets Beskjermelse over de danske Stater i Krigens Tid, fra 1756 til 63. O! maatte os dog ret snart skjenkes den saa inderlig ønskede Anledning til høitideligen at helligholde en lignende Jubelfest, for en gjenvunden Freds uberegnelige Goder! Dens Jubler skulle vist engang trænge høit op fra hvert ærligt Bryst i de fredelige Dannestater; ja, gjenlyde fra Skyerne selv!

En Art af Jubelfest holdt man endelig paa enkelte Steder i Island ved det nye Aar=

*) Nogle akademiske Præmier bleve i denne Anledning uddeelte, hvoraf Biskop Dr. Hans Finsen erholdt den første for sin Udgave af Kristinnrett i Vikverja eller gamla 1759-60, hvortil han 1762 og 1765 udgav Curas posteriores. Den tredie Præmie blev tildeelt Thorsteen Nicolaisen for sine S. 178 anmeldte tvende Disputatser.

I Aaret 1767 vandt Biskop Finsen atter den af Universitetet udsatte Præmie for sit historiske Skrivt: An Arnefastus etc. (see S. 206).

Aarhundredes Indtrædelse 1801. Bispen forkyndte denne høitideligen, ja, næsten til Overflod i to Prædikener herover paa Nytaarsdag; man sang, dandsede og spillede hist og her, hvor man forstod dette; man aad og drak dobbelt den Dag paa nogle Steder, hvor man havde noget at tære paa; man heiste Flagge og afbrændte det attende Seculum reent i nogle om Natten derpaa antændte tomme Tjæretønder, for ret med Klem at udmærke Festen, conform med den Island levnede Leilighed og Anstalt til Glæde og Festligheder.

Glædesforsamlinger til vore allermildeste Kongers Arvehyldinger, tæller Tidsrummet tre Gange i Island at være befalede, nemlig ved Rescr. af 24 Martii 1731, hvorefter den talrigeste Forsamling, som siden Bisp Jon Aresens Tid, eller Reformationen har indfundet sig paa Altinget, mødte den 13 og 14 Sept., da over 600 paa engang aflagde deres Troeskabseed til Kong Christian den Siette; deriblandt talte man, foruden Laugmændene og Landfogden, 15 Provster, 21 Syſſelmænd, 147 Præster 39 Laugrettemænd, 380 Forpagtere og Jord-Eiere.

Efter Rescr. af 21de Januar 1747 aflagde man i Island Hyldingseed over hele Landet

det den 13de Sept. s. A. til høisalig Kong Friderich den Femte, og

Efter Rescr. af 14de Jan. og 7de Febr. 1766 paa Altinget den 16de Julii s. A. til vor nu regjerende allernaadigste Konge, Christian den Syvende.

Under de fire eiegode Konger, som Forsynet skjenkede Island i Tidsrummet, maa dette, saa ofte trængende Land, med en dyb og taknemmelig Ærbødighed erkjende, at faderlig Mildhed og Naade er, som Regjeringen selv, bleven aldeles arvelig paa den danske Konge-Trone.

§. 24.

Vil man nu end finde, efter at have gjennemseet denne tredie videnskabelige Afdelings foregaaende §§. 15 - 23 inclusive, at Kulturen endnu er i sin Barndom i Island, i Sammenhold med Videnskabernes Uddyrkning i det oplyste Norden i vore Tider, og at altsaa uendelig meget endnu er at gjøre for dens videre Fremtarv i dette Land, vil man dog let med høi Forundring kunne erfare de virkeligen store Kjæmpeskridt, med hvilke den i det attende Aarhundrede, langt over alle de foregaaende, er der gaaet fremad, og fryde sig ved Haabet, at det nysbegyndte vil ikke

min-

mindre befordre dens videre Fortskridt. I det jeg tør afsige denne fordeelagtige Dom, beder jeg den Læser, som muneligen tørde forarges over samme, ikke uden Hensyn til Islands ringe Folketal, og adspredte ringe Antal i den videnskabelige Klasse især, dennes Udsættelse fra næsten alt literaire Samqvem i Verden, fra Bibliotheker, fra alle lærde Understøttelser og Opmuntringer, eller til denne Klasses almindelig store Fattigdom til at anskaffe sig endog de første lærde Fornødenheder, at maale dets Fremskridt i Kultur, og ikke med Videnskabers og deres Opmuntringers større og mere runde Alen ved Universiteter og overhoved i Dannerstaternes store Steder, men med strængt Hensyn til Videnskabsmænds snevre Stilling i dette Land. Dog, med alt det, har intet Aarhundrede i Island gjort i alleslaande Videnskaber og Kultur saadanne Fremskridt, som det attende; maaskee faa Lande eller intet, i Forhold til Folkemængden, leveret flere Skribentere. Man roser Islands ældste Tider, de første Sekler efter dets Beboelse, for deres fortrinlig blomstrende Videnskabelighed, og de fortjene det; dog har den gamle nordiske Poesie paa den nyeres Bekostning tilsneget sig en mindre forskyldt og virkelig overdreven Roes; men man gjør de nær-

 værende

værende Tider megen Uret, naar man paastaaer, at de ikke engang endnu have oprettet, hvad Landets Selvstændigheds Tab og Pavedømmet i Middelalderen og noget efter samme, fik nedkuet. Næsten allene Historie og en meest militaire Poesie sysselsatte de ældre Islændere, og disse bragte fra og fandt lettere i Norge og andre Lande, som de i deres Rigdoms og Velmagts Dage saa idelig besøgte, større Hjelpekilder, end nu frembyde sig i det bogløse Island, hvilket, for Forfædrenes Samlinger, Arbeider og videnskabelige Skatte, er nu forlængst reent afplukket. I en Are og Sæmund Frodes, Snorre Sturlesens og Sturla Thordarsens Tider, vare for Ex. begge Eddaerne, og deres øvrige berømmelige Skrivter, lettere compilerede og forfattede af da sikkert for Haanden værende Samlinger og visse Efterretninger [1], end selv i vore Tider en Historia Ecclesiastica, en Sciagraphia Hist. Literar. Islandicæ fra de ældste og os nu mørke Tider; ja selv vore Tiders Commentarier og udmærkede Afhandlinger over hine nu saa langt bortfjernede Oldsager fordre et større Arbeide og flere Kundskaber.

[1]) See og Justitsraad Thorlacii Fortale til den tredie Tome af Heimskringla.

skaber. I Poesien selv, saavel gammel som ny; bliver det ikke videre Spørgsmaal, om en H. Petersens, en St. Olafsens, en P. Vidalins, en Sølvesens, en E. Olafsens og endnu efter vore Tiders Smag en Grøndals og Jon Thorlaksens Navne fuldkommen fortjene at opstilles ved Siden af en E. Skallagrimsens, Ein. Skulesens, Eyst. Asgrimsens, Brødrene Olav og Sturla Thordersønners, og de øvrige Islænderes; thi, leverede Eystein end en Lilia, saa have vi dog meget mere end Valuta i dette Fag, fra Stephen Olafsen, Hallgrim Petersen og mange nyere. Mod selv Skulesens Geisli og deslige tør man i Skjønhed og poetisk Værd nok sætte E. Olafsens uppvaknada Island, Fridriksdrápa og Fridriksvardi og Sølvesens Lilia. Ikke at nævne den førstes andre overhaands mange skjønne Digte, saasom hans Búnadarbálk [*]), Hafnarsæla,

[*]) I en Anmeldelse om Indholden af denne skjønne Sang i Scandin. Musæum for 1803, 1 B. S. 211 - 14 anfører Kapitain Abrahamsen, at en Afdeling af samme kaldes Heimstatt, som han oversætter ved Besøget; men det første Ord er neppe islandsk, og det rette Navn

sæla, Fullsæla, Islands-sæla. Heimsótt, for det meste hans Island, Qvædi um Hornstrandir, og fra Poesiens Side et andet um Sótt og dauda Islendskunnar, hans Mánamal, Leidarsteinn, Helblinda, og saa mange andre, og ikke at vor nyeste poetiske Literatur kan nu i det islandske Sprog frembyde, for det meste heldigen overførte Prøver, endog af en Popes, Miltons, Tullins og flere vore Egnes Mesterarbeider. Vel har Musiken gjort mindst Fremgang; dog have de senere Tider frembudet det en Samling af ikke blot mere fordøielige, men og mere syngelige og skjønne Melodier til de nyeste Sange.

Seer man hen til Theologien, er det ufornødent at gjøre Sammenligningen imellem vore nuværende og de ved og noget efter Christendommens Indførelse gængse, crasse, og med

er Heimsótt, som betyder Hjemlængsel eller Nostalgie. I øvrigt ere de af ham anførte Navne: Fullsæla, Islands Sæla og Heimsótt (ikke Heimstatt) Navne paa E. Olafsens nogle andre Digte, som slet ikke vedkomme Digtet Búnadarbálk, hvis rette Melodie er den danske: Vaag op og slaae paa dine Strænge.

med Hedenskab blandede Begreber, thi en Sammenligning imellem disse ikkun i Slutningen af de 17de og 18de Aarhundreder, vil let vise os Kulturens store Fremskridt ogsaa i dette Land. I det første fyldte Overtroen næsten hvert Hjørne i Landet endnu med Hexemestere og Spøgelser; de sidste grassérede tildeels endnu omkring i mine Ungdomsdage, men have i de senere Aar næsten gandske rømmet Landet, og de første aldeles, dog tilskrev man Hexemestere snart enhver da usædvanlig Tildragelse eller Virkning, hvis physiske Grund man i de Tider enten ikke kjendte, eller gjorde sig falske Forestillinger om, og strax maatte den Mistænkte bøde med Livet; allene fra 1660-90 bleve 16 Mennesker under et saadant Paaskud henslæbte paa Baalet; og at man ikke skal forestille sig denne Mening om Troldmænd allene at have været gængse iblandt den raae og fordomsfulde Almue, vil jeg her anføre, at Provst P. Biørnsen i Selárdal, som var Provst over 50 Aar og lige til sin Død 1706, en Mand, som da ansaaes der, som det største Lys i Theologien, som efterlod sig flere haandskrevne Commentarier over Bibelens adskillige Bøger, en Mand, hvis Lærdom en Torfæus og Dr. Finnur Jon-

sen

sen [1]) kappes om at berømme, denne Mand var dog de foregivne Troldmænds uforsonligste Forfølger; allevegne troede han at øine dem og spore deres slemme Virkninger endog paa sig selv; denne Mening om Hexerie og Djævelens Indflydelse i enhver sælsom Tildragelse, indblandede han næsten i alle sine Skrivter, saggsøgte flere Mænd for Hexerie, og fordrede uden Skaansel deres Død. Den verdslige Arm stod ham og troeligen bi i en saa ugrundet Forfølgelses Fuldbyrdelse, thi Laugmand Thorlev Kortsen dømte frisk væk paa Provstens Angivelse flere Uskyldige til Baalet 1662-79, til Skjændsel for Kultur og Retfærdighed; ja, man ilede undertiden strax med Executionen ved Hjemtinget, og tog derpaa Laugrettens Confirmation paa det allerede udførte Drab. En overtroisk, men halvstuderet Naturkyndig Jon Gudmundsen skrev en mistænkelig Bog ved Navn Fjandafæla (o: Djævleskræk) [2]), som voldte ham Landsforviisning Aar 1614, da den ansaaes som en Anviisning til Hexerie, og fra den Tid begyndte

[1]) See Deo, Regi, Patriæ S. 47 og Hist. Eccl. Isl. Tom. III. pag. 554-55.

[2]) See Finn. Joh. Hist. Eccles. Isl. Tom. III. pag. 591.

gyndte man ret for Alvor at brænde Troldmænd. En saa mærkværdig Gjenstand fortjener nærmere Beviser for det anførte, for tillige at oplyse den i det syttende Seculo herskende Tænkemaade og den Tids Kultur, og for at vise, hvor store Kjempeskridt denne siden har gjort i det attende, da Hexemestere ikke videre sagsøges, eller dømmes og knap nævnes i Landet. Man behage altsaa at eftersee dem i nedenstaaende Uddrag af Laugtingenes Protocoller [*]. I øvrigt lader jeg mig

[*] 1) Anno 1669, den 29 Junii, fremstod den hæderlige Syſſelmand E. Biørnsen for Laugretten ved Oxeraae Ting, med den Proces og de Domme, som ere gangne i Jon Leifsens Sag, hvilken Jon nu er afstraffet og brændt, og erklærede hele Laugretten, samt Laugmændene: at de ansaae disse Domme at være grundede paa Hans Kongelige Majestæts Brev og Landsloven, tilligemed den Laugmands Eragtning, som deri er given, og at de Sysselmænd fortjene Tak, som saa retfærdeligen og gudfrygtigen fremme Retten i deslige Sager. Men denne Jon Leifsen havde erklæret en Erland Ejolfsen for at have været sin Lærer og saaledes voldet ham denne Ulykke. Jon Leifsen bad det, nemlig,

mig nøie med til samme Øiemed her at anføre, at skjøndt Bandsættelse engang er anvendt i Js-

lig, optegnet efter sin Mund, at Erland Eiolvsen har voldet ham denne Ulykke, men ingen anden levende eller Død, som ved Brugen af Hexerie har fældet ham, og det efter hans egen Begiæring. Nu benægter Erland dette, paa det ene nær, at han har leveret den afdøde Jon den Figur Øse-kors, som Erland nævner den. Dette aggraveres endnu ved en Anklage fra den berømte Præst, Provsten i Bardestrands Syssel, Hr. Paul Biørnsen, som ordret følger:

"Ærværdige og agtbare Herrer og Landshøvdinger, Laugmænd H. Sigurd Jonsen for Sønden og Østen og Hr. Thorlev Kortsen, mine Herrer med al Agtelse!"

"I Jordskjælve griber enhver til, hvad fast han kan faae fat, og jeg ligeledes nu, saavel for min egen Skyld i min Medgang, som I vel har hørt om, som andres i ligs Forfatning, stræber at faae Eder begge fat, som Landets faste Stolper, midt i den rasende Hexerie-Allarm, som aarligen ryster og truer de Frommes Vel og den kristelige Kirkes Grundvold her i Vestfjordene, hvilket ikke kan vedbørlig blive udviklet for Eders Herredømme, for-

Island i Biskop Jon Arnesens Tid i den første Halvdeel af det attende Aarhundrede, er dog

formedelst Eders mange Forretninger og Functioner paa Løgberget (ɔ: Tingstedet, hvorpaa Retten holdtes), endskjøndt det synes at man først burde pompe Læns, for en Lækning, som ellers vil synke denne Landets Egn under. Thi beder jeg i Guds Navn og ved Hans Majestæt, at denne Jon Leissen, som jeg lyser at have voldet alle de grueligé Piinsler, som i afvigte Vinter overgik mit Huus, hvilket derom ergangen Proces tydelig udviser, som 12 Dannemænd have forberedet til Dom, undgaaer ei den Retfærdighedens Dom, som Troldmænd fortjene; thi, slipper han med Livet for denne Udaad, som han og selv har bekjendt, kan man vente, at han dræber, piner og beskadiger mig og flere. Det staaer altsaa Eder til Ansvar før og siden, om I forvolde at han beholder Livet."

"For det andet tilsiger jeg Eder hans Skolemester Erland Ejolvsen, som har underviist denne Jon, hvorledes han skulde ved Hexerie overøse mine med denne Elændighed, samt lært ham og flere andre Arter af Hexe ic. Med eet Ord: denne Skurk Erland, er Djævelens Sæk, af hvilken udlæk-

dog denne skrækkelige Ceremonie selv endelig bleven bandlyst af vor Lovgivning, ved Rescr.
af

lækker, hvad hver en Ond begjærer, deres Mester, som allerede have lært eller ville lære, et sandt Kildevæld til al Djævledom i den Bøigd og maaskee flere, fuldberygtet og fordømmelig, fuld af Djævelen, hvorfor jeg troer, at et tusinde Mænd gjerne ønske ham henrettet. Men — hvo kan eller vover at yttre saadant? Erindrer derfor Eders Gud, hvilken I bør staae til Regnskab, for at det Onde, saavidt muligt er, maatte udryddes af Israel, ellers kan formedelst een, om der ikke vare flere, Ulykken komme over Land og Folk. Gud være med Eder og styrke heri og i alt Godt.

Selárdal Anno 1669, den 7 Junii.

Underskreven

Paul Biørnsen mppria."

"Efter at dette var indført, faldt Laugmændernes, samt Laugrettens Svar og Eragtning derhen: at bemeldte Erland med Rette bør fængsles af Sysselmanden i Bardestrands Syssel og paa det noieste forhøres, efter Kongelig Maiestæts Brev af Anno 1617 (hvilket dog aldrig blev sendt til Island eller til samme udgivet som Lov, men vel paa egen Haand af
Laug-

af 26 Junii 1782, ligesom og Exorcismus ved Daaben den 7 Maji 1783. Ungdommens Confirmation indførte Forordn. af 13 Januar. 1736 og Rescr. af 29 Maji 1744, samt Fdn. af 25 Maji 1759; Rescriptet af 2 Julii 1790 fastsatte og indskjærpede Forældres og Præsters Pligter med Ungdommens Underviisning, og Klogskab og Retfærd seirede endelig saavidt over ceremoniale Fordomme, at Mennesker blev tilladt at søge sin Næring, i Følge Plac. af 13 October 1797, ved at udsætte Garn om Søn-

Laugretten antaget til Følge 1630)", og efter Omstændighederne, samt alt i denne Sag henhørende."

2) "Anno 1670, den 30 Junii lod Hr. Laugmand Thorlev Kortsen oplæse den Dom og Proces, som er gangen i Erland Ejolvsens Sag, hvilken i afvigte Efteraar blev, efter at have bekjendt sin Brug af Hexerie og sine fordægtige Kunster, brændt, og syntes Hr. Fogden ligesom og Laugmanden Hr. Sivert Biørnsen og Laugrettemændene, at den Proces og Dødsdom var rettelig udført."

Hermed kan og sammenholdes Laugtingsbogen af 1674, om Fiskerie-Forhindring, formeentlig ved Hexerie, paa Præst Hr. Biørn Sn-

Søndag Aftener og Aftenerne for Helligdage, naar de kun bleve saa tidlig optrukne den følgende Dag, at Kirkegang derved ei behøvede at hindres.

At man i øvrigt begyndte i det attende Aarhundredes sidste Halvdeel at gjengive Mennesker i Island den Frihed og de første Rettigheder, som Despotisme til den Tid saa ofte frarøvede dem, og især mod Aarhundredets Slutning, at løse de Baand, som til den Tid saa vældigen fængslede alle deres Næringer, er

Snæbiørnsens Baad i Snæfjeldsnæs Syssel, hvilken kostede Sladdreren Bødvar Thorstensen Livet paa det selvsamme Ting, uagtet han erklærede, at han havde opdigtet dette. (See forbemeldte Laugtingsbog No. 4 og 12, samt Laugtingsbogen for 1677, No. 4 og 6).

Endelig blev en Clemens Biarnesen af Strande-Syssel Aar 1690 den sidste, som paa Islands Laugting blev dømt til levende at brændes, for Undsigelser, Hexeriekorsøg og Brugen af Rævevers over sit Fæe. Et Rescr. af 5 Maji 1691 benaadede ham med Livet, men bød ham at rømme Landet. I det samme Aar døde han i Kiøbenhavn og modtog der Afløsning og Sacramentet af den islandske Biskop Einar Thorstensen.

er i øvrigt det klareste Beviis paa Kulturens store Fremskridt i dette Aarhundrede, hvilket jeg særskilt vil nærmere vise ved dets almindelige Oversyn mod Bogens Slutning. Theologien selv, begyndte hist og her at fremstilles i en mere fattelig, for Forstand og Hjerte mere tilfredsstillende og tækkelig Dragt, og at afrives nogle Masker, under hvilke den crasse Mystik havde før gjort den ligesaa ukjendelig, som lidet virksom til sand Moralitets Befordring [1]). Som i den Materie om Hexerie, saa=

[1]) Vel synes det at vidne imod en almindelig Kulturs Fremskridt, at endog de udsøgteste nye Skrivter og oeconomiske Forslage, efter Side 136, 162. 64 nød ikkun meget kold Modtagelse hidtil i Island, og at man der endnu holder fast paa Principet: Calumniare audacter, semper aliqvid hæret; dog viser Erfaring, at en grundløs Skumlen ligesaa audacter foragtet indtil denne har raset ud, trættes og taber sig efterhaanden, ja, forvandles til Lovtaler, naar Tiden om kort gjør Skumlen skamrød og viser dens Nøgenhed. Biskop Dr. F. Johnsen melder i sin Hist. Eccles. Island. Tom. 3. pag. 516, at "da den latinske Sang i Kirkerne blev afskaffet ved Udgangen af det syttende Aarhundrede, harmedes mange gamle og

saaledes vandt og Retspleien i andre Henseender en ønskelig Fremgang (hvorom §. 32 nærmere

og maadelig studerede Præster meget derover, men især den aldeles ulærde Almue." Skjøndt det selvsamme endnu og var Tilfældet, ved den nye Psalmebogs Introduction hos fordomsfulde, maadelig studerede og misligsindede Præster i nogle Egne, efter hvilke den i deslige Sager eenfoldige Almue let bliver stemmet, maa man dog til Menigmands Roes tilstaae, at hvor Lærerne selv vare fordomsfrie og oplyste, og gjorde sig nogen Umage med, ved fornuftige Forestillinger at anbefale den hos Menigheden, blev den strax, næsten uden al Indvending, indført og erkjendt af fortrinligt Værd; men hvor de intet herfor arbeidede, eller og mindre forsvarligen til det modsatte Øiemed, men smigrede og underholdt Almuens Fordomme, der vandt den mindre Gehør, end det over 200 Aar gamle høistforargelige Graduale, hvorefter man endnu andægtigen beder "imod Pavens og Tyrkens Mord, under hvilken sidstes Skræk vi erklæres endnu at staae, uden at vide, naar Pestilentser forøde alle Lande, tilligemed Fattigdom og Uaar,", og hvori man høit bekjender, "at have bedrevet en stor Mængde ære- og halsløse Misgjerninger;" mel-

mere vil overtyde), dog endnu ikke den fuldkomment ønskelige og til Landet aldeles passende. Hvad for Naturvidenskaber, og Medicin, som før henlaae næsten aldeles udyrkede, er virket i Tidsrummet, viser tildeels §§. 19 og 22, deels vil det herefter, saavidt Medicinalvæsenet angaaer, nærmere berøres §. 33. Oeconomiens Fortskridt kan læses §. 8-14, 20 og 22, og Literaturens overhoved §. 17-18 og 22. De udvortes Sæder fik vel og en større Forfinelse end før, ved Smagen paa flere fremmede

melder: "at den forbandede babyloniske Tyran Belzebub fyrer endnu i sin Pineovn for at skade os alle;" og endelig synges hver Skjertorsdag efter den gamle Psalmebog offentlig i Kirkerne: "at vi vel bør bede for Øvrigheden (hvis Overhoved dog Kongen er), skjøndt vi dog alle maa taale store Tyngder og Forurettelser af samme." Forommeldte anfører jeg blot til Prøve paa den endnu beklagelige svage Fremgang Kulturen har gjort i nogle Egne, og den maadelige geistlige Smag i flere Sogne, hvor dette Gods endnu af Folkelærere taales og foretrækkes den nye Psalmebog, hvis Hovedfeil skal være, at man, som i Biskop Balles nye, savner aldeles Sange om Djævelens og Arvesyndens Magt paa Jorden. (cfr. hermed S. 162. 63 og 204.)

de Luxus-Artikler, som man snart lærte stærk at forbruge, men slet ingen selv at producere, hvilket altsaa i Grunden ikke kan recommendere Kulturens Fremgang til det Bedre, saa længe denne Forandring kun indbringer Armod, men giver den allene et større Forfinelses Anstrøg. Under denne Artikel staaer altsaa ikkun tilbage her at fremstille et summarisk Overſyn over Aarhundredets henfarne eller dog for Island tabte mærkværdigste og af samme meest fortjente Mænd.

Paa Listen over dem anføres her altsaa: Stiftamtmændene Rantzau og Thodal.

Biskopperne J. Vidalin, J. Arnesen, Dr. Finnur Jonsen og Dr. H. Finsen [x]).

Amt-

[x]) I Henseende til denne store Mands Værd, maa jeg henvise til hans 1797 trykte Biographie og mine Minnisverd Tidindi 1796, 1ste B. S. 268-72, samt min i Landoplysnings-Selskabet holdte Mindetale over ham (ibid. S. 295-322), og den ved vor udødelige Suhm ikke blot givne Approbation paa det Udtryk jeg i et Epitaphium, trykt i Kjøbenhavns lærde Efterretninger 1796, S. 720, havde tilladt mig om ham, som Patriæ ornamentum, men og dets Udvidelse, ved i sit ham og end mere hædrende

Amtmændene Fuhrmann [*]) og M. Gislesen.

Lige-

drende, satte (ibid. S. 608) at erklære ham for: non solum Islandiæ, immo Septentrionis ornamentum, og endelig til Assessor Grøndals S. 221 i Noten anførte skjønne Sørgevers over ham.

*) Fuhrmann var en Mand af meget gode og vel dyrkede Naturgaver, og muëligen en af Islands lærdeste Øvrighedspersoner i det attende Aarhundrede, en duelig og virksom Embedsmand, redelig, omgængelig, hofpital, trofast og fredeligsindet, som ved Klogskab og Lempe fik Uordener rettede uden voldsom Fremfærd, og blev derfor saameget mere almindelig yndet og siden savnet, som man hos hans Formand Amtmand Müller, savnede baade hans Forstand og hans Hjerte (see §. 32.). Imidlertid var dog Skjebnen ham af og til ugunstig. I Forstningen maatte han efter Kongelig Resol. af 3 August 716 tilkjøbe sig Exspectance paa Amtmands-Embedet med 1000 Rdlr, og derhos indaage 1718 af dette at betale den halve Gage, da 200 Rdlr aarlig, til Amtmand Müller (som dog endelig holdt op at leve i Barndom 1720), foruden andre ham paalagte Skatte. Desuden geraadede han i Proces med en Jom-

 fru

Ligesom Fuhrmann især regnes iblandt Islands dueligste Embedsmænd i det attende Aar-

fru Appollone Schwartskopf, til hvilken han vel havde givet sit Egteskabsløfte for mange Aar siden, men i Mellemrummet blev han forelsket i en Katrine Holm. Den første erhvervede endog Høiesterets Dom 1719, som tilpligtede ham at ægte Schwartskopf, og nu forgik ham gandske al Lyst til Dommens Fuldbyrdelse. Hun udvirkede altsaa et Kongl. Rescript af 24 Febr. 1721, at han enten skulde adlyde Dommen, eller aarlig betale sin halve Gage til hende. For at spare ham Udgivter og i Haab om at faae hans Sind omstemt, reiste hun op til Island 1722 og forblev hos ham paa Bessested; men kort efter ankom og bid fornævnte Katrine Holm, og da hun blev mere yndet af Amtmanden, opstod naturligviis Jalousie imellem begge. I Aaret 1724 døde Schwartskopf paa en mistænkt Maade, og erklærede før sin Død for en Paul Kinch, at hun var forgivet med giftblandet Mad, som hun bad ham formelde sine Frænder i Danmark. Han reiste derhen samme Aar, blev endelig forhort, og en Kommission i denne Anledning herom nedsat i Island for at undersøge og paadømme denne Mord-

Aarhundrede, saaledes vil man i §. 32 herefter finde Anledning nok til at ansee hans Formand Amtmand Christian Müller for dets maadeligste og tillige farligste Amtmand, da hans Embedsleвnet var saa idelig mærket med forenet Barndom og voldsom Bestyrelse. Til de øvrige mærkværdigste Mænd høre end videre:

R 2 Laug=

Mordsag 1725. Splid deelte Kommissionen. Den stærkeste Part idømte Kinch efter Fuhrmanns Paastand høie Bøder, og desuden til at bøde sine tre Mark. Kinch appellerede til Høiesteret 1727, efter at Kommissionen havde været holdt i mange Uger 1725-26 og Biskop Jon Arnesen befalet at tiltræde samme. Høiesteret tilfandt Fuhrman at betale 300 Rdlr til Kinch, og 50 Rdlr til Landfoged Wulf, samt at bøde 50 Rdlr til vor Freiserens Kirke paa Christianshavn. Angaaende Mordet blev intet opløst Fuhrmann til Skade, men kun slemme Formodninger tilveiebragte imod Katrine Holm, hvilken Fuhrmann dog indsatte til sin eneste Arving, blev rig ved Testament af Gudmund Thorlevsens, den Rige kaldet, og hans Hustrues i Brokøe, hele faste og løse Gods, og døde 1733 paa Bessested.

Laugmændene: L. Gottrup [1]), P. Vidalin [2]) og S. Sølvesen [3]).
Stiftprovsterne: J. Haldorsen [4]), Thorl. Skaptesen og Mag. Halfdan Einarsen [5]).
Syſſelmændene: P. Thorstensen, Jon Arnesen og M. Ketilsen.
Rectorerne: Erl. Magnussen og Mag. J. Arnesen, Jon Therkelsen, Mag. B. Jonsen og Mag. H. Einarsen.

Som Theologer udmærkede sig følgende afdøde Mænd:
Provst P. Biørnsen til Selárdal, efter hvad andre Lærde endelig ville (see S. 246), Bisperne J. Vidalin og Doctorerne F. Jonsen og H. Finsen.
Som Jurister: P. Vidalin, S. Sølvesen, J. Arnesen, Stiftamtmand Th. Fieldsted; men fornemmelig Conferenceraad Jon Erichsen. Tildeels ogsaa Haldor Einarsen og Jon Magnussen, Syſſelmænd.

Som

[1]) See mere om ham S. 32.
[2]) See ibid. og S. 194, 205, 216, 219.
[3]) See S. 204-5, 219-20.
[4]) See S. 209 i Noten.
[5]) Ofte omtalt i Bogen og S. 153 samt 172.

Som Historieskrivere og Oldgrandskere: Kongelig Historiograph Thormod Torfesen [1]), som døde 1719, og Professor A. Magnæus, som døde 1730 [2]), P. Vidalin, Stiftprovst J. Haldorsen, Provst V. Jonsen, Præst E. Jonsen til Vøllum i Svarfadardal, død 1746, Mag. H. Einarsen, Biskopperne F. Jonsen og H. Finsen, Vicelaugmand E. Olafsen, Provst G. Paulsen, Conferenceraad J. Erichsen, Præst Ben.

[1]) Denne fortreffeligen lærde Mands Skrivter opregnes i Worms Lexicon, saavelsom og blandt hans øvrige videnskabelige Fortjenester i hans Levnets Beskrivelse ved J. Erichsen 1788. Han er nok den eneste Islænder, som jeg veed have nydet den store Ære og Naade, at blive ofte besøgt hjemme i hans Huus af vore Konger, saasom Kong Friderich den Tredie fra 1660-64, og af Kong Friderich den Fjerde 1704 paa hans Reise i Norge, hvor denne store Konge besøgte Torfesen paa Øen Karmen, og hvilede med sit Følge Natten over paa hans Gaard Strangeland, hvorom mere kan læses hos Worm og i Torfæi nysanførte Levnetsbeskrivelse S. 25-27, 172-74.

[2]) See S. 165-68, 174.

Ben. Petersen [1]), Jon Olaffen fra Grunnavig, og G. Magnæus, død mod Aarhundredets Slutning [2].

Som Læger: Rector i Skalholt Thord Th. Vidalin, som døde 80 Aar gammel 1742, Landphysici B. Paulsen og Jon Svendsen, Chirurgerne J. Petersen og H. Backmann, den sidste som praktiserende hældig Læge, men ei som Forfatter.

Som udmærket Jordemoder: Madame G. Haldorsdatter til Thingvalle.

Som Mathematikens Dyrkere: P. Vidalin, Biskop Mag. Jon Arnesen, Kapitain M. Aresen, Rector Mag. Th. Haldorsen, Mag. Jon Dav. Gam, som tilsidst var Rector i Nestved og døde 1734, E. Jonsonius, men fornemmelig Studiosus St. Biørnsen [3]).

Som

[1]) See S. 208 i Noten. Denne Mand var Sognepræst til Hest-Præstekald henved 50 Aar.

[2]) Foruden hans Udgave af Terentius, er hans Oversættelse af Sæmunds Edda med vidtvidtløftige Anmærkninger og af Grettis Saga, skiøndt endeel heraf endnu ligger utrykt, og fl.

[3]) See S. 213-14.

Som Naturvidenskabernes Dyrkere: nysnævnte Rector Th. Vidalin, Biarne Paulsen, E. Olavsen, Jon Petersen, Dr. Hans Finsen, Kammersecretair Ol. Olavius, død mod Aarhundredets Udgang.

Som Forfattere i Landhuusholdings og oeconomiske Materier: straxnævnte Olavius, E. Olafsen, Dr. Finnur Jonsen, Magnus Ketilsen, Provst B. Halldorsen, Landfoged S. Magnussen, Stiftamtm. Th. Fieldsted, J. Erichsen, P. Vidalin og Mag. A. Therkelsen Vidalin, Rector i Naschow, som døde 1703 [1]).

I de lærde Sprog udmærkede sig især de førnævnte fortrinligste Rectorer og Dr. Hans Finsen.

I Philosophien derimod ingen særdeles.

I Poesien: P. Vidalin, G. Paulsen, S. Sølvesen, men langt over alle den henfarne Eggert Olafsen (confr. Side 218-22.)

Ikke

[1]) See Deo, Regi, Patriæ S. 47 om Thormod Torfesens yttrede meget Savn efter denne lærde Mand, samt Worms Lexicon og Sciagraphia Hist. Liter. Islandiæ pag. 176.

Ikke fra Videnskabernes Side, men i andre Henseender bleve tre Mænd især udmærkede i Tidsrummet, de to første ved Held, den sidste ved ædel Daad, nemlig: Provst Haldor Jonsen i Borgerfiords Syssel, som døde 1704, var selv Præst i 53 Aar, og havde fire Sønner og fire Døttre. Sønnerne døde alle meget gamle i Præste-Embeder og tre af dem vare Provster paa engang [1]), men han selv Fader til den lærde Stiftprovst Jon Haldorsen, Bedstefader til Provst Vigfus Jonsen og den udmærket lærde Biskop Dr. Finnur Jonsen, samt Oldefader til Biskop Dr. Hans Finsen og hans hele respectable Familie. Den anden var Præst Jon Halldorsen til Wøllum i Svarfadardal, som selv var Præst over 60 Aar, og havde 10 Sønner og 10 Døttre, og døde 1779 [2]). Den tredie var Bonden Erland Sigurdsen i Rangaaevalle-Syssel, som først fandt paa og lærte andre at benytte det vilde Korn eller Sandhavren til Brød og Føde, og som frivilligen nedslagtede alle sine

[1]) See F. Johann. Hist. Eccles. Island. Tom. III. pag. 556.

[2]) Efter Provst G. Svendsens Vatnsfiardar Annal, den senere.

ſine Faar, da Faarepeſten graſſerede, forinden nogen Befaling dertil udkom, indkjøbte en ny og friſk Beſætning, ſom han ved omhyggelig Bevogtelſe bevarede aldeles ubeſængt; men, endſkjøndt ethvert Faar hos ham befandtes ſundt, da Forordningen af 12 Maji 1772 udkom og befalede alle at nedſlagtes, var han ſtrax redebon blandt de førſte ikke desmindre at nedſlagte dem alle paa nye, og ſaaledes foregik andre med et virkſomt og opmuntrende Lydigheds Exempel i ſaa vigtig en Sag. En Malling og en Erichſen [1]) fandt ham værdig til en udmærket Hæder i deres Skrivter, ja, Kongen ſelv ved tilkjendt Belønning herfor; hans Minde bør altſaa her ikke mindre fornyes iblandt udmærkede Hædersmænd.

Jeg gaaer ſaaledes videre for at betragte Island i det attende Aarhundrede

4) I politiſk Henſeende.

§. 25.

Under denne Afdeling falder man letteligt paa, førſt af alt at betragte Islands Folke-

[1]) I ſtore og gode Handlinger S. 522 og Forbered. til Olavii Reiſe Side LXXIX til LXXX.

Folketal, og i Anledning af samme at spørge: Er det Til- eller Aftagende fra det ene Aarhundrede til det andet? Hvad er dets jævnligste Beløb? og hvad hindrer dets Formerelse?

Den Kyndige vil ikke vente disse Spørgsmaale, som ere rige nok til udførligen at afhandles i særskilte Skrivter, her omstændelig besvarede i en Bog, som denne, der efter dens Plan maa indskrænke Forfatteren til summariske Oversyn og Betragtninger, over Aarhundredets vigtigste Gienstande for Island. Uden altsaa at indlade mig i en Undersøgelse om Oldtidens Folketal i Island, da dets Høvdinger hver for sig i Republiqvens Tid havde længe sine egne Tropper, som de kunde opbyde og gjøre sig frygtelige med i Landet; uden at forsøge at udvikle den rette Grund for de forskjellige Slutninger til det hele gamle Folketal, man har villet drage af Skattebønderes Antal i Slutningen af det ellevte Seculum, efter Biskop Gissurs Optælling [1]), og

[1]) Arii Schedæ af 1733 p. 62-64. og Kristni Saga af 1773, Cap. 13, S. 112, samt Sturlúnga 4 Pátt. 3 Cap., efter hvilken sidste Beregningen over Gissurs Optælling, dog falder usikker i flere Exemplarer.

og som da udgjorde 4560, imod at til Ex. Aar 1753 alle Bønders Antal udgjorde 6700, men Skattebøndernes (ɔ: de mere Formuendes, som burde yde Skat), ikkun 2100 deraf, hvorefter nogle have villet anslaae det hele Antal af Bønder i Slutningen af det ellevte Aarhundrede forholdsmæssig derefter til henved 14540; som sædvanligst ansætte de syv Personer til hver Familie, og ligesom hele Folke-Antallet 1750 eller tre Aar før, allerede var 50700, saa skulle det i Begyndelsen af det tolvte forholdsmæssig have udgjort over 100000, — vil jeg her allene anmærke: at Basis for denne Udregning er grundfalsk, da Skattebønders ringe Antal 1753 mod det hele Antal af Bønder, var en naturlig Følge af de da allerede paa tredie Aar heftigst rasende Uaar, Hungersnød og Folkedød, som ikke levnede mange Velhavende, som Skattebønder, men nedsatte Mængden til de Usleres Klasse. I Gissur Biskops Tid derimod var en stor Velstand overalt, og de Velhavendes Antal langt større end de Usleres, mueligt og, at ved Tiendens Indførelse, da i en god Tid og i den almindelige catholske Andagts nye Ruus, Mængden har været mere villig end nu, til fuldt op at angive sit Gods til Tiende, især, da Angivelsen, efter Sturlúnga Saga og de øvrige l. c. blev almindelig bekræftet

med

med Eed. Imidlertid ere vigtige Grunde nok til at antage, en meget større Folkemængde i Island i dets ældre, blomstrende og egen Friheds og Handels Tid, end i de senere Aarhundreder, da Frihed, Handel, egen Skibsfart, Agerdyrkning forlængst vare tabte, da Uaar og Ildsprudninger havde forvandlet no le Landets skiønne Beigder, som de gamle Historier have beskrevet, til ubeboede Ørkener, da pestagtige og ødelæggende Syger, som den sorte Død, den store Koppesygdom, og excessive Uaar, i Forening med udsuende Handels-Compagnier, som siden, saa længe lænkebandt Landets Næringer, og maatte naturligviis stærk formindske Folkemængden. Allerede Aar 1311 var Skattebøndernes Antal indsvundet til 3330 [1]); og at jeg blot skal holde mig til de to sidste Aarhundreder, saa er det klart, at Folkemængden i disse har idelig stærk varieret efter Aarenes Mislighed i det Hele, dog noget over og under dens almindeligste høieste Sum 50000, over hvilken Naturen synes i de senere Tider sielden at have forundt Island i Folkemængde at opstige [2]), (see Side

[1]) Efter Hirdstióra Annál.

[2]) Den sidste Fierdedeel af det syttende Seculum var meget stræng og medbragte overordentlig

S. 36) hvortil man for det attende Aarhundrede vil finde tilstrækkelig Grund anført i §. 7 og i et summarisk Oversyn over Folkets Tab S. 38, endskjøndt hiint fra det syttende modtog en saa rummelig Beholdning, at der endog 1703, efter de første slette Aar, fandtes 50444 Mennesker. Aar 1707 var Folkemængden formedelst den store Koppesygdom nedsjunken under 34000; efter 42 Aar var dog Tabet oprettet, thi 1750 var Folketallet allerede 50700. Nu kunde Uaar ikke længere taale at see dets videre Tilvæxt, de nedlagde altsaa 1752-59 i Forening med Kopper 1762 og ødelæggende Følger af Heklas sidste Udbrud i Aaret 1766 ud paa 1768, en Mængde Mennesker, dog fandtes endnu ved Folketællingen 1769 i alt 46201, og 1778 fik man endnu fyldt de 50000, og havde 212 derover, da atter Uaar 1780 og endelig Skaptaae-Jøkelens Ildsprudning 1783, fremstode med deres ydmygende non plus

* Folkedød 1674-75, og efter 1688, ligeledes 1699-1700. Det sidste Aar druknede desuden 151 allene i Guldbringe-Syssel, den sidste Dag i Maaneden Góa (omtring 20 Martii) 129 der og 22 under Snæfields Jøkel i tre Timer, hvis Aarsag Fiskere endnu føle en Skræk for denne Dag, og ugjerne drage langt ud til Fiskerie paa samme.

plus ultra til de 49000, som da endnu fandtes i Landet (cfr. S. 15-16 og §. 6-7).

Saaledes har Folkemængden tre Gange i det attende Aarhundrede rummelig naaet 50000, nemlig: 1703 til 1707, 50, 78-79, men 1801 fandtes den ved Folketællingen den 1 Febr. endda ikkun at udgjøre 47207. Over dette Folketal tilføies her en omstændelig Tabel, af hvilken man med Forundring vil erfare: at ikkun 4761 Jorder vare da i alt beboede i Landet; at Familiernes Antal kun var 7401, at altsaa 6 til 7 Personer endnu høre der, efter et Middeltal, til hver Familie (men 1753 regnedes 7-8 til enhver), naar man i Engelland regner kun lidet over fire, i Holland mindre end fire overhoved at høre til enhver, en Omstændighed, som ikke er Folkemængdens Formerelse i Island gunstig, og som tildeels maa udledes fra Næringernes forkeerte Søgning og paa sine Steder fra et skadeligt Strandsidderliv. Videre vil man finde: at Tomthuusmænd da fandtes 590, de fleste i Guldbringe og Kiose, samt Snæfieldsnæs Sysseler, og udgjorde i det første over Totrediedelen, i det sidste Halvdelen imod alle Bønders Antal; gamle udslidte Folk over 60 Aar fandtes 5176, Børn under 10 Aar 1253, men den egentlige arbeidsdygtige Menneskeklasse

I. Tabel over Folketallet i Island den 1. Februari 1801.

(Efter Hr. Biskop Geir Vidalins indsendte Folke-Tabel.)

Amt	Provstiernes Navne.	Gaardenes Antal.	Stand og Næringsvej. Familier.	Bønder.	Græs-Huusmænd.	Tomt-Huusmænd.	Gejstlige Embedsmænd.	Verdslige Embedsmænd.	Mandkjøn. fra Aar 0 til 10.	fra Aar 11 til 20.	fra Aar 21 til 30.	fra Aar 31 til 40.	fra Aar 41 til 50.	fra Aar 51 til 60.	fra Aar 61 til 70.	fra Aar 71 til 80.	fra Aar 81 til 90.	fra Aar 91 til 100.	Summa.	Qvindekjøn. fra Aar 0 til 10.	fra Aar 11 til 20.	fra Aar 21 til 30.	fra Aar 31 til 40.	fra Aar 41 til 50.	fra Aar 51 til 60.	fra Aar 61 til 70.	fra Aar 71 til 80.	fra Aar 81 til 90.	fra Aar 91 til 100.	Summa.	Hele Folketallet.
Sønder-Amtet.	Øster Skaptefjelds	58	126	88	29	–	7	2	122	59	77	55	28	26	18	11	4	–	400	147	73	78	75	40	33	40	25	–	–	511	911
	Vester Skaptefjelds	133	248	214	26	1	8	1	19	105	94	106	56	53	48	17	7	–	678	224	113	133	127	77	76	71	30	9	1	861	1539
	Rangaaevalle og Vestmannøe	374	664	530	104	13	14	4	531	269	300	259	160	157	111	63	18	–	1876	544	254	388	347	209	222	199	112	31	5	2311	4187
	Arnes	418	709	495	153	40	21	1	607	253	343	341	154	154	128	59	14	–	2053	656	295	459	367	217	237	194	119	25	3	2572	4625
	Guldbringe og Kjose	256	704	302	132	245	13	12	535	285	283	319	196	155	111	47	16	1	1949	520	250	318	301	206	202	170	76	21	2	2066	4015
	Borgerfjords	227	285	250	9	11	9	4	239	118	136	133	73	71	58	18	6	2	854	257	111	173	168	82	101	83	39	13	1	1028	1882
Vester-Amtet.	Myre og Hnappedals	180	235	202	13	9	9	2	203	113	106	92	61	62	36	13	8	–	694	169	94	115	122	78	94	58	41	12	1	784	1478
	Snæfjeldsnes	270	652	337	143	167	10	2	454	233	227	273	147	138	94	57	4	–	1627	463	288	257	289	221	196	113	72	15	–	1914	3541
	Dale	181	231	208	10	4	7	3	199	123	98	99	53	71	32	15	9	–	699	199	130	151	132	73	85	64	40	16	3	893	1592
	Bardestrands	203	374	332	12	21	10	2	32	202	157	170	119	88	56	30	14	–	1161	305	204	191	196	142	133	75	68	16	2	1332	2493
	Vester Isefjords	123	261	236	5	13	7	–	213	159	151	142	88	57	47	25	2	–	884	213	114	154	158	125	89	69	34	9	1	966	1850
	Nordre Isefjords	170	305	255	20	22	7	1	266	155	164	136	95	76	42	22	5	–	961	261	176	170	150	112	93	55	43	14	2	1076	2037
	Strande	118	150	140	3	–	6	1	14	88	54	61	33	33	26	16	3	–	438	132	67	74	89	48	49	46	31	6	2	544	98[illegible]
Nord- og Øster-Amtet.	Hunevands	375	433	405	3	6	20	2	41	194	190	166	97	124	56	46	4	–	1288	389	209	237	236	162	161	106	67	22	3	1592	2880
	Skagefjords	412	492	459	9	2	20	3	4[illegible]	197	238	186	109	123	58	46	8	1	1385	394	224	276	277	175	188	123	83	15	1	1756	3141
	Øefjords	448	535	499	6	13	17	3	5[illegible]	212	258	218	123	104	77	43	11	–	1572	471	253	296	289	171	169	129	76	24	3	1881	3453
	Norder	387	451	420	1	7	23	1	40	206	211	195	97	112	73	33	8	1	1337	446	209	234	273	163	154	111	59	12	4	1665	3002
	Norder Mule	217	267	222	32	3	11	1	24	107	151	115	79	46	36	18	4	1	781	236	127	196	141	84	82	66	34	14	1	981	1762
	Sønder Mule	211	279	231	25	13	12	–	23	129	147	124	70	57	55	13	13	–	839	274	108	160	164	68	96	70	47	11	–	998	1837
	Summa	4761	7401	5825	735	590	231	45	623	3207	3385	3190	1838	1707	1162	592	158	6	21476	6300	3299	4060	3901	2453	2460	1842	1096	285	35	25731	47207
	1703	4059	7537																												
	1753	3060	6700																												
	1760 (øde)	2906	6674																												
	1770	3647																													
	1783	3567*																													

* Thaarup beregner da 3640 i sin Statistik S. 272.

klasse fra 20 til 60 Aar, naar 276 virkelige og udtjente geistlige og verdslige Embedsmænd fradrages, ikkun 9844 Mandspersoner og 12874 Fruentimmere. Naar endelig fra Arbeidsklassen endnu regnes syge og svage Mennesker, vil man finde den, især af Mandspersoner, meget for svag for det store Lands tilbørlige Røgt og Næringsdrivt, saa meget mere, som Mængden af Tomthuusfolk kan neppe regnes til de Arbeidende, men meget mere at udarme end gavne det Almindelige.

§. 26.

Efter Næringernes indskrænkede og for den længste Tid bundne Drivt, samt med Hensyn til idelige Uaar og nu og da indtrufne Naturens store Revolutioner, lempede vor naadige Regjering det offentlige Skattevæsen paa det mildeste og ringeste. Almuen havde i Aarhundredet at udsvare ikkun den fra meget gamle Tider sædvanlige Skat, Gievtold og Tiende, Laugmandstold og Rævetold. Denne sidste, efter sin Natur allene bestemt til at afholde Omkostningerne i hver Bøigd paa Ræves Jagt og Ødelæggelse, blev dog vist og her ved Misbrug forvandlet til vilkaarlige Paalægs Indfordring under dette Navn

til

til de Fattige, med saare ringe Hjemmel, som jeg forlængst paa et andet Sted har viist [1]).

Nye Foranstaltninger med offentlige Skatters og Afgivters Udsvar udgik til Island i Aarhundredet følgende:

For det saakaldte Tagefald, bestaaende for det meste af Bøder efter Storedommen for Hoer og Leiermaal, aflagde Syslelmændene aarlig Regning indtil 1736, da en Kongel. Resolution af 26 Martii s. A. overlod dem dette til Forpagtning. Dets hele faste Afgivts Sum, da bestemt til 147 Rdlr 36 Sk. aarlig, blev altsaa reparteret forholdsmæssig paa Sysselerne. Skadeligheden og Uhensigtmæssigheden af denne Forpagtning vil jeg nærmere vise §. 32.

En Prindsessestyr blev paabuden den 28 Junii 1751, som skulde udgjøre en Tiendedeel af Embedsmænds og Jordeieres Indkomster over 100 Rdlr aarlig. Paabudet indskjærpedes 1752 og 1756, men i samme Aar og 1757 blev Udsvaret mange for det Halve eller Hele eftergivet.

Den 20 Martii 1759 blev en Contribution til det islandske Tugthuus paalagt alt

1) I Gaman og Alvara 1ste Hefte 1798. S. 126-27.

alt Jordegods og alle Qvilder i Landet, men igjen aflettet det geistlige Gods den 13 Martii 1793 og det øvrige den 9 Nov. 1796.

Fattige Nygivte, som ellers dog fandtes skattepligtige, eftergav Kong Friderich den Femte Skatten i tre Aar fra 1761-63, hvilken Eftergivelse endnu blev senere forlænget paa tre Aar fra 1764-66. Jeg er ellers i Tvivl om, at en saadan Eftergivelse siden er Syffelmændene godtgjort, og følgeligen virkelig længere forundt de Fattige, skjøndt en nyere Kongelig Resolution herom af 14 Martii 1774 synes at bestemme dette [1]); men den saakaldte Boereisnings-Skat af Fattige, der først sætte Boe, forbød høistbemeldte Resolution videre at fordre.

Til en i Aaret 1764 oprettet Justitskasse henlagde Anordningen af 16 Nov. s. A. de Laugrettemænds Løn, som efter Jonsbogens Tingfarebalks 2 Cap. burde svares, og hvis faste Beløb, anslaaet i alt til 136 Rdlr 49½ Sk., efter en lignende og forholdsmæssig Repartition, som Sagefaldet, udredes aarlig af de Syssel-Indkomsterne i øvrigt forpagtende Syssel-

[1]) See Forbered. til Olavii Reise S. XIX og Løgþingisbók 1774, S. 21-22.

Syſſelmænd. Videre en Afgivt af verdslige Embedsmænds, samt Kloſter- og mindre Ombudsjorders Forpagteres førſte Aars Indkomſter; en Andeel af Hoerbøder, for Frihed fra at rømme Syſſelet, 1 til 5 Rd. efter Reſc. 15 Mart. 1780, om hvis rigtige Udſvar med Grund kan tvivles; Bøder af trættekjære Parter og i Forſeelſer befundne Embedsmænd, ſamt af dem, der uden Pas udføre nogen af Landet, og endelig en Kjendelſe for hver beſtemt begjært og bevilget Commiſſarius.

Extraſkat blev paabuden i Island den 12 Julii 1765, men ved Kongelig Reſolution af 17 Martii 1767 eftergiven de Syſſelmænd, Præſter og andre Embedsmænd, ſamt de Selveiere og Forpagtere, hvis fornemſte Indkomſt var afhængig af Faareavlen, dog kun for deres Tjeneſtefolk. Uaar og Heklas' ſidſte Brand 1766, ſamt Faarepeſten foranledigede denne Lettelſe for diſſe; men hos andre blev den ſtrængt indfordret 1767-69, og endelig aldeles afſlettet den 20 Martii 1775, ſamt de udeſtaaende Reſtantſer af denne Skat da eftergivne.

I Aaret 1767 faldt Rentekammeret paa at fordre Skat, Gjevtold og Tiende af alle Embedsmænd i Island, ſom af Bønder, da formeentlig efter Landsloven. Alle vægrede

de sig ved disse Skatters Udsvar og søgte at bevise, at de i Følge denne Lov vare skattefrie, men ikke desmindre reistes herom en langvarig Twist. Til Ære for den afdøde indsigtsfulde Biskop Dr. F. Johnsen være det sagt: at han med en lærd Afhandling herom, grundet heel igjennem paa gamle historiske Beviser, fik lagt dette Kravs Ugrund saaledes for Dagen, at det strax 1771 i Hensigt til Geistlige frafaldtes, men i Henseende til alle øvrige Embedsmænd, ved Kongelig Resolution af 7de Martii 1774, som udtrykkelig erklærer denne Fordring at være ulovmæssig [1]).

Derimod blev Procentoskatten indført ved Forordn. af 14 Maji 1768 og 12 Junii 1770, samt Resol. af 20 Martii 1775, saavelsom Rangskat ved Forordn. 7 Febr. 1764, 14 Nov. 1772 og høistbemeldte Resolution.

Præsters og Kirkers Indkomster bleve saare knapt reglerede ved Forordn. og Regl. af 17 Julii 1782, og Offer til de første ved Rescr. af 4 Junii 1790. At imidlertid forbemeldte Anordning, aldeles lempet efter den til faste Taxtepriser 1782 bundne Handel, nu vil, saavidt de deri bestemte Ydelser i

S 2 Penge

[1]) See Æfisøgu Dr. Finns Jonssonar 1792, S. 21-22.

Penge angaaer, under nuværende mangfoldig forhøiede Priser paa enhver Fornødenheds-Artikel, gjøre Geistlighedens taalelige, for ikke at sige, anstændige Underholdning, samt Præstegaardes og Kirkers Vedligeholdelse umuelig, og at den følgelig trænger selv til en aldeles Omdannelse efter de nærværende Tider, er en let fattelig Sandhed, som for denne høist ussselt aflagte og trængende Stand ønskes at maatte jo før jo heller blive taget i allernaadigst Betragtning.

Afgivt af Arv paabød endelig Forordn. af 12 Sept. 1795 [1]).

Mynt- og Pengeberegning forandredes meget i Tidsrummet for Island. Istedet for Specieberegning før bleve Kroner og Beregning til Kroner indførte ved en Kongelig Resolution af 27de April 1751, men Courantmynt og Beregning ved et andet af 20 Martii 1753. Mynten blev i Førstningen modtagen med pøbelagtig haanende Viser. Nye danske Specier indførte Forordn. af 2 Januar. 1776, som Enkelte elskede næsten mere end Livet selv. Hvide Bancosedler med Islandsk paa den ene Side indledte Forordn. af 22 April 1778; de blaae, Plakaten

[1]) Confr. Gaman og Alvara 1ste Hefte Side 132-33.

katen af 24 Junii 1791, og den 9 Oct. 1798 anmeldtes Speciebankens Sedler, men kom ikke i Omløb i Island, og neppe engang der tilsyne. At Specier bleve dog overalt meest søgte, var til Landets store Skade, da de hos Samlere og Gniere kom aldeles udaf Circulation ved at henlægges paa Bunden af deres Pengeskrin, og tjente ikke videre til Omsats, eller til at fremme nyttige Foretagender og Anlæg, ja, knap engang i haarde Aar til at redde enkelte Riddinger, som eiede dem, fra Sult, for ikke at sige Død. Under nærværende Forfatning maatte man næsten ønske, at de ikke vare kjendte i Landet. Smaa Courantmynters Reductioner fik man der i øvrigt de selvsamme at følge, som i Danmark. I Kjøbsted-Handel og offentlig Afgivts-Beregning, forsvandt Landets gamle Regning til Hundrede, Alen og Fiske, meest fra 1776; men den bruges dog endnu ofte i Jorde-Afgivter og indbyrdes Tuskhandel efter den gamle Landtaxt, samt tildeels i Beregninger for Udsvar til de Fattiges Forsørgelse; af nogle endog i Skatteberegninger, samt Bøders for Hoer og Leiermaal.

§. 27.

De i §. 3-7 opregnede Tilfælde frembragte store Revolutioner i Landet, borthøstede,

de, saaledes som §. 7 og 25 forklare, dets Beboere i Mængde, og tillige dets fornemste Eiendomme, de Huusdyr nemlig, som det ere Mængdens Alt, ja, lagde dets Jordegodser, nogle for bestandig, andre periodisk øde. Har man end til alle Tider havt nogle Formuende, nogle Samlere af en liden Klat ſtugtesløse Penge og nogle Gniere iblandt Mængden, som have kunnet vel overstride Uaarenes Anfald, har dog den store næsten altid i disse indtrufne Folkedød kunnet overbevise selv den mindre erfarne Tvivler om Mængdens Fattigdom og Fare ved enhver af desslige Perioder. Ved Slutningen af dem har vor milde danske Regjering altid fundet sig beklageligen overtydet om Nøden, som den naturligviis ikke altid forud kunde forestille sig lige stor eller forebygge, og hver Gang ikke mindre faderligen søgt at gjenreise Landets faldne Sager, med betydelige Opoffrelser.

Følgende korte Oversyn over vore allernaadigste Kongers særdeles Hjelp i Aarhundredet, til Islands Opreisning, skal bevise Rigtigheden heraf.

Jeg anfører da først en Eftergivelse af 600 Rdlr i Afgivterne, som den store Konge Friderich den Fjerde bevilgede Island, i Anledning af den i Aaret 1700 indfaldne

store

store Mangel i Jordens Afgrøde og Fiskerie, og som først 1702 kom Indbyggerne til Nytte, da Kongen paa Laugmand Gottrups Ansøgnings femte Post befalede, at hiin kun skulde komme de Fattige i hele Landet, men ikke Forpagterne til Gode. I Anledning af den første Post i bemeldte Laugmands Ansøgning bevilgede han Landet derhos den 10de April 1702 den billigste og mildeste fast Handelstaxt, som det vel nogensinde fik, og, paa Grund af de da rasende Uaar, Kjøbmændene en aarlig Eftergivelse i Afgiften paa 6000 Rdlr, imod at de skulde overlade Indbyggerne Føde- og andre Nødvendighedsvarer, saa meget lettere. Aar 1720 skjenkede han 600 Rdlr til fattige Enker efter de i samme Aar mange Druknede [1]). Fra 1712-19 lod han uden nogen Kjendelse derfor af Island, aarlig eet Krigsskib convoyere dets Handelsskibe under daværende Krig, og da et saadant, nemlig Fregatten Gottenborg, strandede ved Thorlakshavn i Arnæs Syssel mod Vinteren 1718, og Mandskabet kom til at overvintre i Island, lod han dog dets hele Underholdning sammesteds godtgjøre.

Skul-

[1]) See foran S. 22 og F. Johann. Histor. Eccles. Isl. Tom. III. p. 474 og 490. Note a.

Skulde jeg levere en nøiagtig Liste over alle vor allernaadigste Konges Christian den Syvendes og hans høisalige Hr Faders Kong Friderich den Femtes (thi over Kong Christian den Sjettes kunde Listen gives heel kort) Naadegaver og Foranstaltninger til Islands Opreisning ved og efter indfaldne Perioder af strænge Uaar, vilde en saadan Liste udgjøre et temmelig stort Bind, og altsaa ikke passe til min øvrige summariske Plan for dette Skrivt. Jeg lader mig derfor nøie med blot at berøre det vigtigste, af hvad jeg kjender derhenhørende, efter Christian den Siettes Tid, og uden at finde Anledning til længe at opholde mig ved denne. Hvad egentlig angaaer de flere Handels-Compagnier nu og da tilstaaede Afslag i Afgivterne, eller deres Forandring og Udløsning, regner jeg deels ikke hertil, som almindeligst til hines Fordeel allene, deels vil saadant §. 30 vorde berørt.

Jeg har allerede anmeldet S. 137, at den eigode Konge Friderich den Femte i Aaret 1751 skienkede til en Uldfabriqves og flere Haandværkers Anlæg i Reikevig, samt til Havfiskeriets Fremme en Sum Penge; denne udgiorde ikke mindre end 61300 Rdlr

og

og desuden 4800 Rdlr til Landfoged Skule Magnussen, som den, der egentlig skulde bestyre og sætte alt dette i Værk [1]). Hvad da snart knækkede og ødelagde de saa kaldte nye Indretninger, og det i Anledning af dem opstandne Interessentskab, er sammesteds og S. 138, samt S. 48 anført. I Aaret 1756 skjenkede han til Faare-Avlingens Forbedring i Island 10 engelske Vædere, og atter i Aaret 1766 nogle spanske. Begge Gange blev Baron Hastfer opsendt til at have Opsyn med disse høistvigtige Forsøg. Deres ulykkelige Udfald er ommeldet S. 67; men at dette blev til Uhæld begyndt netop i den allerhaardeste Tid i Island, i de fra 1752-57, meest rasende Uaar, da de allerskikkeløseste Aaringer forenede sig med Kötlugiaus' ødelæggende Ildsprudning 1755, for at ødelægge Mennesker og Fæe, som tildeels er viist S. 20, 24-25 og 38. I den da grasserende Hungersnød skjenkede Kongen endnu

[1]) See Deo, Regi, Patriæ S. 321, Note k. Men i denne Sum indbefattedes Hukkerterne Fridriks Gave og Fridriks Onske, som bleve overdragne til de nye Indretninger, og hvorfor Provst Gunnar Paulsen indgav en Taksigelse i Vers.

nu 3000 Tdr Fødevarer til fri Uddeling blandt de meest Trængende Aar 1756 [1]).

Under de sidste meest ødelæggende Aar 1779-85, samt før og efter samme beviiste vor allernaadigste Konge Christian den VII uafladeligen, ikke blot at faderlig Mildhed og Omhue for Islands Redning var, blandt andre Kong Friderich den Femtes ophøiede Dyder, aldeles arvede af Allerhøiistsamme, men og at Han endog i samme, om muerligt, overgik Sin Kongelige Fader, thi for Ham var det endnu kun lidet, at have skjenket 300 Rdlr til endeel i 1783 forladte Jorders Gjenbeboelse i Norder-Syssel og flere i Norder-Amtet; lidet at have i Efteraaret 1783 sendt en Skibsladning Bygningstømmer og Kornvare til Havnefjord, for frit at uddeles til huusvilde Mennesker, som vare bortflygtede for den da rasende Jordbrands Ødelæggelser [2]); lidet at have 1785 sendt en Skibsladning paa 80 Læster, af Bygningstømmer til Ørebacк, med samme Bestemmelse for de Nød-

[1]) I Anledning af alt dette fremstod Digteren Egg. Olaffen 1757 i Islands Navn med en skjøn Takkesang, som han kaldte Fridriks Vardi (Fridriks Eremiyde).

[2]) See min Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning 1785 i Fortalen S. 7.

Nødtrængende i Arnæs- og Raugaae-valle-Sysseler, som ved de skrækkelige Jordskjælve 1784, havde mistet Huse og Eiendomme [1]); lidet at have i samme Aar befalet at føre to Skibsladninger Fisk fra Vesterlandet til Nordlandets Trængende, og een fra Sønder til Østerlandet, hvilke Transporter allene kostede 1762 Rdlr [2]), samt at have laant to Skibe til andre nødvendige indenlandske Transporter i Island, thi, herforuden lod Han et stort Qvantum Fisk blive efterstaaende paa Handelsstederne, til Hjelp for de høit Trængende; føre norsk Baadetømmer til Havnesfiord og Olufsvig, for at bygge Baade af til de derhen flygtede Oplandsfolk og besørge dem Huusly sammesteds; befalede at aabne Kredit paa Handelsstederne paa de uundværligste Nødvendigheder, for de Fattige; tillod først den 10 Dec. 1783 og atter den 9 Febr. 1785, at indsamle frivillige Gaver over alle Rigerne, til Hjelp for de Skadelidte ved bemeldte Jordbrand og Jordskjælve 1783-84; endnu den 15 Junii 1788 tilstod Han den islandske Handel en Godtgjørelse af 57462 Rd. 48 Sk. for en overordentlig Proviantering 1787

[1]) See Liter. Selsk. Skrivter 5 B. S. 291.
[2]) Efter Justitsr. Pontoppidans Magazin for almeennyttige Bidrag 2 D. 1793, S. 350.

1787 opsendt især til Nord- og Østerlandet, samt en Deel af Sønderlandet i Island og bød endnu den 22 Junii samme Aar at forøge Provianteringen til 26 a 28000 Tønder Korn, foruden en i Følge Kongelig Befaling af 13 Julii s. A. Nordlandet tilsendt Extrahjelp af 3499 Tønder Korn, som da kostede 18360 Rdlr 72 Sk. [1]).

Hvad der for Geistligheden og særdeles Klasser, samt for nogle Stiftelser er virket af vore allernaadigste Konger, faaer jeg siden Leilighed nærmere at vise, ligesom jeg S. 138-40 alt har berørt, hvorledes vor mildeste Konge endnu ved udlovede Præmier søger at ophjelpe Industrie og Haandværker, og til den Ende skjenkede 500 Rdlr i Aaret 1790 til et Farveries Oprettelse paa Nordlandet, hvor forenede Kræfter dog fandt større Besværligheder i at kunne realisere et saadant Anlæg mod Aarhundredets Slutning, end enkelte i dets Begyndelse [2]). Andre Naadegaver og mindre Præ-

[1]) See ibid. S. 349-50 og Liter. Selsk. Skrivt. 5 B. S. 291-93.

[2]) I Aaret 1702 oprettede Laugmand Gottrup ene og paa egen Bekostning et Farverie hos sig paa Thingøre Kloster, og indbød i samme Aars Laugtingsbog offentlig enhver at sende Tøier

Præmier falder her for vidtløftigt at opregne [1]), ligesom jeg fra kongelige Gaver til Islands Opkomst maa undtage de siden bevilgede Understøttelser eller Laan af Islands egne Collectpenge, som 2000 Rdlr til hele Landet 1792 og 2000 Rdlr til de Skadelidte ved den store Oversvømmelse og Orkan Natten imellem den 8 og 9 Jan. 1799 (see S. 20-21), samt Laan deraf til Handlende, 1000 Rdlr kongeligt Laan til Kongens Bønder i Guldbringe-Syssel, og andet endnu senere [2]); endskjøndt ethvert saadant Beviis paa vor allermildeste Regjerings uafladelige Omhue for Island, samt deriblandt de S. 152 anmeldte Understøttelser til almeennyttige Bøgers Udgave for samme, give Materialier nok til ogsaa i dette Land at opreise Kong Christian den Syvende et uforgjængeligt Æreminde, blandt et Folk, der fra Slægt til Slægt føler sig gjennemtrængt af den varmeste Taknemmelighed

og Uld derhen for at farves, for 18 Sk. pr. Alen af uldent Tøi og for hvert Pund Uld.

[1]) Om dem kan i øvrigt læses i Deo, Regi, Patriæ, Forberedelsen til Olavii Reise, nogle Laugtingsbøger, og Liter. Selskabets Skrivter.

[2]) See mine Minnisverd Tidindi 2 B. S. 455.

hed for det danske faderlig milde Kongehuus [1]).

§. 28.

Det er ellers i denne Materie vanskeligt at sige, enten Regentens Exempel her virker meest paa Nationalkarakteren, eller denne paa hiin, skjøndt det gamle: Regis ad exemplum totus componitur orbis, synes at hylde den første Sætning. Lykkeligt er det Land og det Folk, hvor begge saa nøie forenes til det samme ædle Maal, ved fælles Bestræbelser at lindre og om muligt aldeles at hæve den lidende Menneskeheds Nød, ja at gjenreise og bringe denne i en haabefuld Næringsvei, som i de lyksalige danske Stater, hvor Regenten og Folket stedse vise en naturlig Kappelyst at overgaae hinanden i Ædelmodighed. Viser Historien os end blandt andre Lan-

[1]) I Anledning af de store Hielpe-Anstalter for Island i Aaret 1783, fremstode nogle Islands studerende Sønner med en Takkesang til Hans Majestæt Kongen, trykt s. A. i stor 4to, endskjøndt Sangen selv, Christiansmál kaldet, med dens latinske Oversættelse, er allene af Sysselmand Jonsonius, og de særskilt trykte latinske Vers over Vignetten til samme af mig.

Landes Regentere kun faa, som i Mildhed og ædelmodig Gavmildhed mod sit trængende Folk, fortjene at sættes ved Siden af vore Fridericher og Christianer, viser den os ligesaa lidet et Folk, som i Forhold til dets Evner saa aldeles havde, ved en ligesaa virksom Menneskekjerlighed, gjort sig fortjent til at styres blot af hine, som det fortreffelige danske og norske Folk, under hvilket første det holsteenske nu indbefattes. Vi behøve ikke at gaae langt tilbage i Tiden for at søge Beviser derfor, selv de nyeste og daglige overvælde os med hyppige, og aldeles henrive deres redelige Betragter fra Beundring til Høiagtelse, og fra denne igjen til en varm Taknemmelighed og Kjerlighed for et Folk, som er saa rigt paa ædelmodige Menneskevenner, saa eendrægtigen hengivet sin Konge og Fædreneland, saa aldeles besjelet af et retskaffent Borgersind. Kongeborgen 1794, en Deel af Staden Kjøbenhavn 1795 og 1807 gik op i Røg, engelske Røvere anfaldt denne 1801 og 1807, dræbte, lemlæstede, ødelagde aldeles flere Familier, og fraranede Danmark paa Stiemands Viis dets Flaade, men, hvad saae vi dette ædelmodige Folk foretage sig? alle Klasser strax at fremby de frivillige store Bidrag til Kongeborgens Gjenopbyggelse, til de Brandlidtes mægtige

Under=

Understøttelse, til de Faldnes Efterladtes Forsørgelse, til de Qvæstedes Hjelp og Husvalelse, til Kysternes Værn med Kanonbaade, til en nye Flaades Anskaffelse ved ligesaa store som ædelmodige Bidrag og Offere af kostbare Skibe, af Ege- og andet Bygningsstømmer, af Guld, Sølv, Penge og de meest fornødne Artikler, ja selv personligen at fremstille sig og forenes i frivillige Korps til Landets og Frihedens Værn, at udruste Kapere til Fiendens Foruroligelse og Skade, at fornægte hans før kjereste Varer for at fremhjelpe Landets egne Fabriqver. Selv Regjeringen see vi med den ømmeste Omhue at drage Omsorg for de Skadelidtes mueligste Ophjelpning, selv at skienke betydeligt og at foranstalte og opoffre alt, hvad Omstændighederne vel tillade, til at lette dem og enhver Undersaat Livets Underholdning. Ja, midt under de flere Gange tilstødte store Uhæld, see vi dette ædle Folk i de sidste Tider at have forenet sig, for med fælles Bidrag, fælles Indsigter og Overlæg, at understøtte Regjeringens store Planer til Almeenvellets Fremme og til at fremme Landvæsenet og indenlandsk Fabrikation, samt selv Videnskaber, og at danne og opdrage med udmærket Omhue sædelige og oplyste Slægter for Borgersamfundet; det ene fortreffelige Institut

op-

opstaaer, det ene patriotiske Selskab efter det andet, for, uden Byrde for Staten, blot ved frivillige Bidrag og kloge Indretninger at iværksætte alt, hvad mueligt er af Regjeringens store Ønsker og Bestræbelser for det Heles Vel. Heri kappes det ene Institut og det ene Selskab ivrigen med det andet, og her kan man see ligesaa virksomme, som skjønne Beviser paa indbyrdes Kjerlighed og Tillid imellem Regenten og hans Folk, her, blandt dette eiegode Folk, gjenfinde endnu et lyksaligt Paradiis paa Jorden.

Atter og atter gjennemtrængt af disse glade og beroeligende Betragtninger har jeg her tilladt mig nogle Yttringer, som egentligen maatte indlede et til mit egentlige Æmne hørende, stærkt Beviis, at dette danske og norske Borgersind ikke blot har det lykkelige Danmark til Gjenstand for dets ædle Daad, men og enhver, ligesaa den meest bortfjernede Deel af Dannerstaterne, naar denne kun haardt trænger til Haandrækning. Beviset er fra Aarene 1784 og 85 strax ved Haanden og angaaer allene Island; 1783 blev dette Land, som meldt (S. 26-29), ved underjordiske Omvæltninger af Ildsprudning og Jordskjælve i dette og følgende Aar haardelig plaget, og, Følgen deraf blev, at Mængden tabte næsten

alt af levende Kreaturer, ja, martredes af en rasende Hunger sammesteds. Men aldrig saasnart havde Justitsraad Carl Pontoppidan, som Landets ædelmodige Ven, den 1 October 1783 indgaaet med en allerunderdanigst Ansøgning til Kongen om allernaadigst Tilladelse til, at en frivillig Collect for Island maatte indsamles, førend en Kongelig Resolution af 10 December bevilgede denne i Kjøbenhavn, og den 9 Febr. 1785 overalt i Rigerne, til Understøttelse for de Skadelidte, og ikke før blev Folket herom underrettet og dertil opmuntret, end fra Kjøbenhavn indkom til dette Øiemeed . . 9704 Rd. 25½ ß.
men fra de øvrige Riger og
Lande . . 31831 — 52 —

Altsaa tilsammen 41535 Rd. 77½ ß.[1]).
Heraf bleve 9706 Rd. 79½ ß. efterhaanden anvendte til Islands Understøttelser, men det øvrige sat paa Rente i den kongelige Kasse, til Bedste for Island, som Nødpenge. Ved Nytaar 1798 var deres Beholdning med Renternes Tillæg endda dog en rentebærende Kapital paa 47822 Rd. 53 ß. [1]), men siden ere i Følge

[1]) See Pontoppidans Magazin for almeennyttige Bidrag. 2 D. S. 325 i Noten, samt S. 349, 50 og Laugtingsbogen 1798 Side 40, 41, hvor Beregningen maa antages mere paalidelig.

Følge publicerede Pant-Obligationer for Lands-Overretten nogle Summer heraf udlaante til Handlende, og en svær aarlig Udgivt fra 1800 paakommen denne K-sses Renter, da af disse en kostbar Kyst-Opmaaling i Island endnu og fremdeles afholdes, hvorfor dens egentlige Kassebeholdning ved sidste Nytaar, knap naaede 37000 Rdlr.

§. 29.

Hvad der i Almindelighed er saaledes sagt om Understøttelser til hele Islands Redning i Tidsrummet, maa og gjelde om nogle Pia Corpora, Præster og Fattige i Særdeleshed. Den første i Aarhundredet, som anbefalede det trængende og saare ussel aflagde Præsteskab i Island til Kongernes Naade, var den i saa mange Henseender fortjente Laugmand Gottrup, som 1702 ansøgte, at Kongen fremdeles vilde forunde Holum Stifts fattige Præster den 100 Rdlrs aarlige Naadegave, som Kong Friderich den Anden havde ved Rescr. af 28 April 1751 og 20 Martii 1573 tillagt dem, men som før 1702 ikke havde været dem udbetalt i 11 Aar. Den store Konge Friderich den Fjerde bevilgede den fremdeles, og befalede Bisskoppen paa Holum aarlig at uddele dem paa den

11te October til Stiftets trængende Præster saaledes, "som han vilde staae Gud og Kongen til Ansvar for." Den 13 Maji s. A. communicerede Rentekammeret Bisfoppen denne Befaling, og anviiste disse Penge, samt endnu 1707 befalede Landfoged Beyer at udbetale dem i Kroner, istedet for Specier tilforn; men senere Oplysning om dem, eller naar og af hvad Aarsag denne Gave ophørte, har jeg ikke kunnet erholde, uden allene, at den blot nævnes i Amtmand Fuhrmanns Brev af 16 Martii 1722. Ved Rescr. af 14 Febr. 1705 bleve visse Contingenter af de bedre Præstekalde bestemte til emerite Præster, og deres Indsamling ved Rescr. af 7de Maji 1735 og 5te Junii 1750 §. 7 meget lettet dem, og sidstbemeldte Rescript tillagde Præste-Enkerne Brugsjorder, nogen Pension af visse Præstekalde og andre smaa Accidentser.

Bisfop Dr. Finnur Jonsen udvirkede Aar 1754, da han blev ordineret til Bisfop, de fattigste Præster i Skalholts Stift 200 Rdlr til Kroner fremdeles aarlig forundte, og Bisfop Gisle Magnussen 1755 ligeledes 100 Rdlr til samme i Holum Stift, ved en lige Leilighed [1]), samt (desuden)

[1]) See Æfisøgn Dr. Finns Jonssonar 1793

siden 1757 til Hielp for de fattigste Præster og Præstegaarde, som havde tabt meest i de haarde Aar, 700 Rdlr, som da og bleve til dem uddeelte [1]). Collecten til den Holumske Bispestoel i Aaret 1757 og de siden 1784 skienkede 7000 Rdlr til samme, har jeg nævnet S. 147, saavelsom i Noten Biskop Friises Veder, hvilket alt, samt 3 a 400 Rdlr aarlig Tilskud i Holum Stift for 6 Aar, en høist overflødig grundmuret Kirke paa Holum, bygget fra 1757-63 for det meeste af danske og norske Kirkers Almisser og Almuen, i Forening med dens lige overflødige Bispestoel ganske opslugede, skiøndt denne nu er nedlagt, og hiin erklæres utjenlig situeret. Dog — i den Tid var Byggelysten endog til Island stærk udbredet.

Paa

S. 18. og Likpredik. yfir Gísla Magnússon 1779. S. 29.

[1]) Det er at formode, at disse 700 Rdlr have været en Andeel af den Side 147 ommeldte Collect, hvoraf en Rest blev 1783 modtagen af Biskop Dr. Balle, som under hans Bestyrelse var til 31 Dec. 1806 voxen til 1945 Rd. 24 Sk., i Følge hans offentliggjorte Beregning 1807, S. 11, hvoraf 50 Rdlr aarlig af Renterne udbetales til en gammel Præst og en gammel Kandidat.

Paa offentlig Bekostning opstode der fra denne Tid grundmurede Kirker paa Reikevig, Bessested, Vidoe og paa selv Vestmannoe for Islands ufleste 150 Beboere sammesteds, samt andre murede Bygninger paa Bessested, Vidoe, Næs, Arnarhól, her dog til liden Baade; paa Reikevig blev en Skole reist 1786, og atter nedreven 1807. Men — jeg vil paa nye henvende mig til Geistligheden, blandt hvilken Rescr. af 1761 tillagde Præster, som ingen Embedsgaard havde eller ingen beqvem eiede i Sognet, en saadan til fri Boepæl, og Bisskop Dr. Hans Finsen udvirkede 200 Rdlr til fattige Præste-Enker i Skalholt og 100 Rdlr i Holum Stift, aarlig skjenkede af Postkassen 1777, da han blev ordineret til Bisskop [1]).

Nort over det islandske Præsteskabs elændige Kaar, opmuntrede Bisskoppen i Christiansands Stift i Norge, O. Tidemann sit Stifts Geistlige til Bidrag for samme. De sammenskjød derfor i Aaret 1775 og flere følgende en anseelig Hjelp i Penge til de fattigste Præster i Island, for hvilken Gave Provst Gunnar Paulsen og Præst Kolbein

[1]) See Æfisögu Dr. Hann. Finnssonar 1797 S. 24 25.

bein Thorstensen i alles Navn aflagde Taksigelse i latinske Vers [1]). Hines sidste Gave var bestemt for Holum Stifts Præster allene, hvilken Stiftprovsten Mag. Halfdan Einarsen og en Præst Jon Jonsen paa samme Maade takkede 1782 [2]). Disse Vers lod Conferenceraad J. Erichsen 1783 trykke og sendte dem til begge Rigernes Bisskopper med en varm Anbefaling for Islands Præsteskab i da rasende Uaar. Ved deres goddædige Medvirkning indsamledes i alt 4586 Rd. 21 Sk., hvilke det, ved Rescr. af 7 April 1784, blev overdraget til vedkommende Bisskop og Amtmand at uddele [3]).

Etatsraad Andreas Holt skjenkede i adskillige Aar nogen Hjelp til de fattigste Præste-Enker, som sad med uforsørgede Børn, og lod uddele Præmier til de flittigste og sædeligste Skolediscipler; Bisskop Harboe 200 Rdlr

[1]) Under Navn af Charis Islandica 1776, see og Dr. H. Finsen um Mannfæckun ꝛc. S. 176 Note 281. b.

[2]) See Rescr. af 7de April 1784 hos Fogtmann.

[3]) For denne Collect aflagde Erichsen offentligt Regnskab i Minerva for October 1786, Side 497-501.

Rdlr til Islands fattigste Præster. Frimurerselskabet sendte fra Logen Zorobabel i Kjøbenhavn 100 Rdlr til de meest Nødlidende, og en skjult ædelmodig Giver i Holsteen, lod ved Justitsraad Christiani 100 Rdlr tilstille de Skadelidte ved Skaptefjelds Syssels Jordbrand. Hr. Geheimeraad Ove Høegh Guldberg sendte til to af de meest trængende Præster i Skalholt Stift ogsaa en Almisse [1]), og Kongen tilstod Præsteskabet Deeltagelse i de S. 290 ommeldte 9706 Rdlr 79½ Sk., som bleve uddeelte af Collectpengene til Understøttelser efterhaanden, og til at afværge Hungerdød.

I Island selv skjenkede Gudmund den rige Thorlevsen Aar 1720 Beneficegaardene Prestbacke i Hrutefjorden og Briámslæk paa Bardestrand. Biskop Mag. Jon Arnesen over 2000 Rdlr i Jordegods til Præster, nemlig Garpsdal, Strond i Seivog og Berefjord i Mule-Syssel med tilhørende Huusmændspladse, Arnarbæli i Grimsnæs, Geitagil, Veigastade og Hafoes. Sysselmand Orm Dadesen nogle Jorder til Saudlauksdals Kirke, til Præsten til

[1]) See Dr. H. Finsen um Mannfæckun 2c. S. 176, Note 271 b.

til Garpsdal, samt til Præsten og Kirken paa Skardsstrønd. En Olav Olavsen skjenkede til Præst og Kirke paa Helgafell Jorden Hlÿdarhús og Ananaüst ved Reikevig; men Boge Benedictsen og hans Søster Helene fra Hrappsøe, byggede en Kirke paa Dagverdarnæs 1758, og gave 5 Hundrede af denne Jord, samt en anden kaldet Nÿpa til Præstens Underholdning [1]. Sysselmand Thorsten Sivertsen skjenkede Jorden Sørlastad til Annexkirken paa Kestilstade [2]. Sysselmand Biarne Haldorsen i Aaret 1763 Jorden Medalheim med fire Qvilders Besætning til saakaldet Kristfé (Kristgods), og bestemte, at Afgivten skulde deles imellem 12 Tinglauge i Hunevands Syssel. Sysselmand David Scheving i Aaret 1792 Jorden Lægri Vadal med to Qvilder til de Fattige paa Bardestrand. Bispe-Enkefrue Sigrid Jonsdatter Vidalin Jorden Hrafnstoptir 1730, for med Afgivten at bestride velbegavede, fattige og sædelige faderløse Børns i Eystrahrepp i Arnæs Syssel Underviisning i Læsning og Skrivning, og

[1] See Dr. F. Johann. Hist. Eccles. Islandiæ Tom. III. pag. 510.

[2] See hans Ættar- og Æfiminning S. 23.

og Præst Thorvard Audunarsen Jorden Kambshól til og at bestride fattige Børns Underviisning i Saurbæ Sogn. Om Rector Therkelsens Gave er meldet S. 149-50. Stiftamtmand Olav Stephensen skienkede mod Aarhundredets Udgang 1000 Rdlr i Jordegods, som han tillige fra sig hertil afhændede, til Fattige i Skagestrands Rep. I øvrigt tildrog sig den store Goddædighed han, som ellers stedse, især i de haarde Aar 1783-85 udviiste mod Nødlidende og Hjelpeløse, hvorved en stor Mængde fandt Redning, Hans Kongelige Majestæts Opmærksomhed, i hvilken Anledning Allerhøiſtsamme 1786 beærede ham med den store Medaille pro Meritis i Guld, for (som derved udtrykkelig bestemmes), hans da og ellers udviiste Patriotisme [1]).

Jeg har S. 151 anført nogle til en Skole og et videnskabeligt Selskab skjenkede Bøger; her bør nu tilføies en Kjøbenhavns Borgers Stiestrups Gave i Aaret 1756 af 600 Exemplarer af den ved Waysenhuset 1747 trykte islandske Bibel og 1600 af det nye Testamente, sammesteds oplagt 1750, som Prov-

[1]) See islandske Liter. Selsk. Skrivter 6 B. S. 268-69.

Provsterne skulle gratis uddele til de Fattigste i Landet [1]. Ligesaa Agent Søren Gyldendals Gave 1783 af et Exemplar af Olavii Reise til hver Hovedkirke, Bispeskolerne og Skolerne paa Island [2].

Den skjulte ædle Patriot, som skjenkede Bøger til det kongelige Landoplysnings-Selskab, udsatte og 50 Rdlr i Præmier for adskillig oeconomisk Vindskibelighed i Nord- og Øster-Amtet, samt for en god Besvarelse paa et forelagt oeconomisk Priisspørgsmaal, 1798 [3], for hvilken sidste Præst Hr. Jon Jonsen til Grund i Oesjorden erholdt den udlovede Præmie 10 Rdlr, for en Afhandling om Huusholdnings-Forholdet imellem hjemmeslagtede Faar og fremmede Fødevarer, siden trykt paa Islandsk. Atter har samme ædle Patriot i Aaret 1800 udsat 25 Rd. for den beviste største oeconomiske Virksomhed og Duelighed i samme Amt, og 10 Rd. for den

[1] See herom og om Stiestrup Conferentsraad Malling i store og gode Handlinger S. 650.

[2] See isl Liter. Selsk. Skrivter 3die B. Side S. 287-88.

[3] See mine Minnisverd Tidindi 1 B. S. 470 og 2 Bind 2 Hefte i Bilaget No. IV. Side XXVII-XXX.

den bedste Afhandling om Hovedaarsagerne til Uaar i Island og de anvendeligste Midler til at forebygge eller dog formindske deres skadelige Følger. Mueligen har han endnu senere udsat flere, men mig ubekjendte Præmier. En Takkesang til denne skjulte Giver af Præsten Hr. Jon Thorlaksen paa Islandsk, er forlængst trykt og oversat paa Dansk ved Justitsraad Thorlacius [1]).

Man har i øvrigt fundet sig i Island beklageligen overtydet om, at man der er henfalden fra den ene Yderlighed i Gavers Uddelelse til den anden. Gavmildhed til Kirker, Geistlige, Bispestole og Klostere gik indtil Reformationen over alle Grændser; man bortskjænkede for sin Sjel fast og løst i Flæng og forvandlede en stor Mængde private Eiendomme til publiqve Geistlige, men efter Reformationen og til denne Dag, kan en karrig Mængde ikke ofte nok besee hver Skilling den skal udrede til sin Præst og sin Kirke, inden den endelig giver slip paa samme, ja søger ved al muelig List at fravende dem alt og forringe det usle Bidrag til Underholdning og Vedligeholdelse, Lovgivningen har for dem høist-

[1]) See ibid. 2 B. 1 Hefte af Amtmand Stephensen, S. 147-49.

høistſparſommeligen beſtemt. Dog manglede det ikke paa eftertrykkelige Opmuntringer [1]), ſkjøndt man gjerne prækede her for en Døv, naar det ſkulde gjelde Bidrag til Geiſtlige og Kirker.

§. 30.

Saaſnart man blot nævner Handelens Former og Forandringer for det meeſte indtil 1774, reiſe ſig alle Haar paa hver menneſkekjerlig tænkende Betragters Hoved. Hiſtorien ſelv vil billige hans Harme over, at ſee en fra Verdens øvrige Samqvem udſat Nations Handel gjennem Secler lænkebunden til magelige Taxter, og flere alle Landets Næringer nedknuende Enehandelens tyranniſerede Kompagnier. En ſaadan Handel, at jeg ikke ſkal gaae høiere op i Tiden, udarmede Island ſaare meget i 104 Aar fra 1602 til 1706, da mit Tidsrum egentlig begynder; men i ſidſtbemeldte Aar blev Handelen forpagtet til ſeparate Kjøbmandshuſe, fornemmelig i Kjøben-

[1]) See Dr. F. Joh. Hiſt. Eccleſ. Isl. Tom. III. pag. 508-9. og Biſkop Arne Thoraren-ſen om geiſtlig Gavmildhed 1770, §. 10, et Skrivt, ſkrevet med ſkjøn Varme for en ønſkelig Sag, hvori dog ungdommelige Lidenſkaber have indliſtet ſig.

benhavn indtil 1733, for 20190 Rdlrs aarlig Afgivt til 1724 og siden til 1733, som oftest for 20 til 23000 Rdlr [1]). Nu afløste en Kompagniehandel den separate fra 1733 til 1743 for ikkun 8000 Rdlrs aarlig Afgivt. Da, i sidstbemeldte Aar nemlig, blev Enehandel paa Island overladt til et grumt Hørkræmmer-Kompagnie i Kjøbenhavn for 16000 Rdlr Kroner i aarlig Afgivt indtil 1759, da dette endelig forbrød sit Monopolium for Landets slette Behandling [2]). Intet Handelsselskab udøvede større Tyrannie imod Island end dette; det nedkuede, udsuede, ødelagde og endelig opløste et i Landet selv privilegeret og af høisalig Kong Friderik den Femte, som S. 137-38 og 281 forbemeldt, mægtigen understøttet Interessentskab til Industriens og Landets Næringers Fremme, med alle dets dyrt bekostede Anlæg. I de excessive haarde Aar 1752-58, da Fiskerier for den længste Tid aldeles udebleve og Køtlugiaus' Ildsprudning ødelagde saa meget, lod det Providering overalt mangle

[1]) See Stiftamtmand Stephensen om den islandske Handels Førelse S. 19-20. og Deo, Regi, Patriæ S. 106.

[2]) See Stiftamtmand Stephensen l. c. Side 25-27.

mangle for Landets Indbyggere, som derved bleve udsatte for en lang martrende Hunger, og endelig ved denne og for den slette Provi- derings Skyld, bortreves indtil 8000 i Tal- let [1]); dog maatte Kongen afkjøbe dette grum- me

[1]) Jeg har S. 137 - 38 anmærket, at Kompag- nierne indviklede det islandske Interessentskab i langvarige Processer, knækkede aldeles deres oekonomiske og Fabrik- Anlæg, og at Splid og Uenighed forstyrrede alt. Det første Udfald af de reiste Processer i denne Anledning blev, at Landfoged Skule Magnussen og In- teressentskabet tabte 1768 sin Proces, og blev dømt til at betale 5000 Rdlr, men Landfog- den sat fra Indretningernes Direction, og til samme indsendt i dette Aar en Kjøbmand fra Fin- marken, Krigsraad Arve Gudmundsen, men i samme Aar kom og meget fordærvet Meel over, hvoraf 1000 Tønder bleve endog i Kjø- benhavn kasserede, men det øvrige meget nedsat i Prisen, og nu anlagde Skule Magnus- sen en nye Proces mod Kompagniet, hvis Ud- fald her er berettet fra 1772. Slutningen af det islandske Interessentskab blev endelig: at hver Interessent tabte sine Actier næsten for in- tet, af Sagen blev ved Rescr. af 12 Maji 1779 forligt, og at alle dets nye Anlæg i Landet tabtes saaledes efterhaanden og aldeles.

me Kompagnie, med Eftergivelse af tre Aars halve Afgivt, at opgive Handel paa Island fem Aar før end deres Monopolium var stilet paa, for Selv derefter fra 1759 til 1763 at lade for Allerhøistsammes Regning der føre Enehandel.

Fra 1764 til 1774 blev denne endnu overdragen til et Kompagnie, det almindelige Handels-Kompagnie kaldet, som for dette Monopolium skulde dog ikkun betale 7000 Rd. aarlig. For Næringerne i Landet var det, hvad alle de foregaaende Kompagnier havde været, en almindelig Plage, og i Aaret 1768 oversendte samme det i Note 303 ommeldte fordærvede og for Menneskers Helbred skadelige Meel, hvorfor det ved en Kommissionsdom af 8 Febr. 1772 blev tilfundet at bøde 4400 Rd., som fra 14 Maji 1773 staae paa Rente, for ved denne at opmuntre, befordre og ophjelpe Næringerne i Island, og især Landhuusholdningen [1]. Hans Majestæt Kong Christian den Syvende indløste dette Kompagnies Handels-Eiendomme, saavidt Island angik, i Aaret 1774 for 300000 Rdlr [2]), og lod derefter føre Handel for Sin Regning sammesteds indtil 1788,

[1]) See Stiftamtm. Stephensen l.c. S. 25-28.
[2]) See Forbered. til Olavii Reise S. XCVII.

1788, da saare faa Kjøbmænd i Aaret 1787 kunde endda begynde deres egen Handel, endskjøndt denne, dog allene for de kongelige Undersaatter, blev frigiven for Fremtiden paa Island fra den 18 Aug. 1786.

Siden 1788 har altsaa en saakaldet Frihandel været ført i Island, skjøndt den ikke saa gandske synes at svare til Navnet, saavidt Handelen er indskrænket allene til de danske europæiske Stater, og der endnu er saare liden Concurrence i en Handel, som paa mange Pladse har endnu ikkun een eneste undertiden svag Handlende. Men, et for Friheden gandske nedkuende Stavnsbaand, som før bandt Mennesker aldeles til visse Handels-Districter, er dog herved lykkeligen løsnet, og denne Frihed har selv bidraget meget til at oplive adskillige Næringsgrene og indenlands Handel, ordnet Priser mere forholdsmæssig paa Ind- og Udførselsvarer efter Tiderne, men derimod ikke synderlig til at fremme Industrien, og ved at forøge Antallet paa Nødvendigheder for den indbragte stigende Luxus, hvor man i Landet selv endnu ikke lærer at producere noget til dennes Tilfredsstillelse, har den voldet en stor Dyrtid paa Livets fleste Nødvendigheder, samt i visse Egne foranlediget en forvendt og Landhuusholdningen

nedkuende Form i Næringernes Søgning, ved at aabne større Leiligheder for et skadeligt Strandsidderliv og Løsgængerie i Landet.

§. 31.

Under Monopolhandelens Jernaag fandt Island sig stedse bundet til faste Taxter. Andre Sorter Vare end de faa samme indeholdt kunde det hverken erholde eller havde Tilladelse til at producere; altsaa vare de et reent Forbud mod al Forædling. Den bedste Fabrikation af det Lidet, som modtoges, betaltes ofte lige med det sletteste, og naar det ene Skib var fuldt, som afsendtes til hver Havn jævnligst, blev alt det øvrige gjort som oftest til Vraggods. Almuens hele Flid og Arbeidsomhed Aar ud og Aar ind blev saaledes ofte belønnet med at den viistes tilbage med sine for denne Handelsform overflødige Producter i gode Aar, og efter forgjæves Transport af dem til Handelsstederne maatte den flere Gange taale at see endog det bedste der udskudt, som Vraggods, og uden med dette at kunne tilhandle sig nødvendige Artikler for sit Huus, eller oplægge noget i gode Aar for sine Børn, eller til egen Hjelp i de slette, havde den ikkun en nye Uleilighed og Omkostning med deres Transport hjem igjen, uden at vide nogen Udvei til deres

deres Realisation. Driftede man sig dog til at falbyde dem i nærmeste Distrikt, gjeldte det ikke ringere end Huden og Slaverie, hvorpaa flere Exempler ville fremstilles i næstfølgende §. 32. Hvad Under altsaa, at Indbyggerne efterhaanden henfaldt til Modløshed, til Uvirksomhed, og nedstyrtedes snart i Armod med deres saa aldeles hendaanende og nedtuede Næringer! En friere Luft troer man dog allerede at aande, en blidere, haabefuldere, mere opmuntrende fjerne Udsigter at øine under selv den nærværende Frihandel, al dens endnuværende svage Barndom uagtet. Faste Taxter, som Love, nedtue ikke mere Næringerne, hele Landet staaer hver Handlende og hver Indbygger til Varе-Omsætning aabent; der gjøres allerede Forskjel paa gode og slette Varer; man vrager ikke mere blot for Mængdens Skyld gode Varer, man forsøger flere Slags Forædlinger af raa Produkter, dog endnu beklageligen alt for lidet, da raa Varer udføres i stor Mængde fra Landet; man gjør Forskjel paa gode og slette Aar, paa Overflødighed og Trang. Man viser en ulige større Kultur i Omgang. Intet heraf kom før i nogen Betragtning. Fisk var snart den eneste Vare, dog kun til et ringe Qvantum, som man var noget begjerlig efter. Med

 Lands-

Landbrugets Forkuelse lokkede Taxterne, gunstigere for Søe- end for Oplandsbonden denne ned til de ufrugtbare og tomme Kyster, satte en Deel af det gode Opland derved øde, forlokkede Tjenestefolk fra Jordernes Røgt i Oplandet til en evig Orkesløshed ved Strandkanten, og gave saaledes middelbar et Hjertestød til Landbrug og Fædrivt, ja, til den allerede forud kraftlese Subordination og Huustugt. De Taxter, som Tidsrummet paatvang Landet, vare: den første af 10 April 1702, som gjeldte til 30 Maji 1776, da en nye udkom og gieldte til 1787. For dette Aar alene udgik en Taxttarif, men siden have de efter Tiderne idelig varieret og saaledes opsteget fra Aar til Aar, at en Tønde Meel, som ved Aarhundredets Komme gjeldte 2 Rdlr, gik ved dets Udgang indtil 10 Rdlrs Priis, og 5 Lispund Tørfisk, samt en gammel Bede, som hvert for sig før gjeldte 1 Rdlr, løb nu i de senere Tider op i 3 til 5 Rdlr.

Man gjorde sig, som det synes, i Førstningen større Haab om Frihandelens gode Virkninger for Kjøbstæder, end Naturen i Island synes at frembyde rimelig Grund til nogensinde, naar man vil raadspørge Historien om de idelige Uaar og naturlige Revolutioner i dette Land, da 6 Handelspladse blev forundt

Nav-

Navnet af et Kjøbstæd, ja endog særegne Friheder tiltænkte dem ved Anordn. af 17 Nov. 1786. I Aaret 1807 var man allerede overbeviist om, at der var intet Haab om at faae saa mange realiserede. Westmannøe og Grønnefiord udslettede Plakaten af 22 April s. A. af deres Tal, men fire, nemlig en i hver Landsfierding, Reikevig, Isfiord, Oefiord og Eskefiord beholde dog endnu Navnet; naar det første undtages, synes der at være kun lidet, ja intet Haab om de øvrige, og selv Reikevig, som syntes ved Tidsrummets Ende, at være paa Veien til nogen Opkomst, ved da at tælle lidet over 300 Indvaanere i alt, med Børn og udlevede Mennesker, gaaer nu meget mere tilbage. Dyrheden paa alt tog i samme Grad til sammesteds, som Velmagten af, og dog Lysten til i alt at efterabe de fremmede mere formuende og blomstrende Steders Overdaad og det Slags Ødselhed, som man nu henregner i Lykkens Skjød til de finere Moder og Dagens Orden. Resultatet blev, at hver Embedsmand følede stærk sin Gages Utilstrækkelighed, satte betydelig til og nogle fordybedes i Gjeld, Latinskolens Personale og Disciplet fandt her ligesaa slet Udkomme og maatte flyttes bort, hver Kjøbmand klagede med Grund over ideligt Tab, hvorfor

det

det ene Handelshuus efter det andet næsten aarlig pakkede ind, hævede sin Handel og med Familier drog bort, ledsaget af den Overbeviisning og tildeels Erfaring, at dette mavre Sted nu snart er blevet det dyreste Levested i de danske Stater, om ikke i Europa. Selv Haandværksfolk kunde, som meldt S. 138-39, ikke trives her; nogle forfaldt af Mangel paa Fortjeneste, andre levede kummerlig, og endeel af de saare faa Ankomne droge bort igjen, ja, den Uldsfabriqve, som fra 1753 holdtes her for den længste Tid i nogenledes god Gang, og til Tidsrummets Ende, dog i nogen, ophørte og undergik nu aldeles i det nye Aarhundrede, og med den Landets eneste Fabrikskole.

Saalidet befordrede denne eneste Byes nogen Tilvæxt Industrien enten hos sig selv eller omkring i Landet, men den tjente dog til, deels at give enkelte Næringsgrene og indenlands Handel mere Liv og Udvidelse, deels at gjere dem dobbelt kostbare og til at opdrive, samt overhoved at skabe den samme Priis næsten paa alle Nødvendigheder i Landets fleste Egne, som Trang opdriver dem til i denne Bye. Udsigterne til dens videre Opkomst ere saaledes for nærværende Tid kun maadelige, og denne vil allene hænge af en Række gode eller slette Aar. I øvrigt blev Reikevig tidlig

lig deelagtig i den flere smaa Byer og Flekker almindelig egne Partieaand og andre ubehagelige Følger af Savnet paa et værdigt Borgersind og sand Kultur, som saa meget kan hindre en Byes og et Lands Opkomst.

§. 32.

Justits- og Politievæsenets Forfatning i Tidsrummet var stedse svag, men i dets første 20 Aar gandske forfærdelig. Følgende korte Uddrag af Landets daværende øverste Justitsbestyrers Amtmand Christian Müllers Embeds-Biographie i Island, kan oplyse dette, og at dette Land da beklageligen, som for en lang Tid, er der styret efter Kabalers Indflydelser mod de fortjenteste og dueligste Mænd. Mod det syttende Aarhundredes Udgang blev Bispoppen paa Holum Mag. Jon Vigfussen ved de evigen avindsyge Kompagnie-Monopolhandlere diffameret i Kjøbenhavn, for en større indenlandsk Handels Omsats, end deres til faste Distrikter bindende Monopolium vilde tilstæde. Amtmand Müller og Landfoged Heidemann reiste i den Anledning til Nordlandet, for at opfiske alt mueligt, ja holdte endog et Inqvisitionsting i nogle Dage desangaaende i Nærheden af Holum,

lum; den første udvirkede derpaa et Commissorium imod Bispen, hvorefter Landfoged Heidemann blev befalet, som Actor at føre Sagen, men Vigfussen reiste bort af Landet til Kiøbenhavn forinden han blev stævnet. I hans Fraværelse reiste Amtmand Müller og Heidemann anden Gang Nord paa, og erhvervede endnu flere Oplysninger og Vidnesbyrd i den ustævnte Mands Fraværelse. I Aaret 1690 kom Biskoppen tilbage og blev stævnet til Altinget for en Kommissionsdom, hvori Amtmand Müller præsiderede efter al hans Deeltagelse forinden i Sagen. Til Retten bragtes Efterretning om Bispens Død, men uden at agte derpaa eller engang forordne hans Enkefrue og Børn noget Forsvar, dømte Müller og Kommissionen, at af den døde Biskops Stervboe skulde for kongelige Mandaters Overtrædelse betales 1100 Rdlr i Bøder og 600 Rdlr til Heidemann i Omkostninger. Allerede foreløbigen havde Müller arresteret Bispens Indkomster; men dennes Søn appellerede Dommen til Høiesteret, som den 15de Junii 1693 kjendte den "uefterrettelig at være, og ikke at burde komme Biskoppen i hans Grav, eller hans Arvinger til mindste Skam eller Penges Udgivt, paa 100 Rdlr

nær

nær i Proces-Omkostninger, og Arresten paa hans Indkomster ugyldig" [1]).

En Præst Jon Jonsen til Hitarnes i Vester Island havde tilskrevet Dronning Charlotte Amalie et Brev paa Tydsk, angaaende hans Supplique om det ledige Hitardals Præstekald, som bortgives af Kongen Selv. Dette Brev fandtes, indsluttet i en tjæret Trækasse, opdrevet af Søen 1691, og blev indleveret paa Altinget. Amtmand Müller brækkede det, og i Anledning af Præstens Dristighed heri, uden Amtmandens Minde at skrive om saadant, anlagde Sag mod ham herfor, samt beskikkede til at besørge Stevningen forkyndt Stedets Sysselmand Magnus Hromundsen; i den Copie af Stevningen, som denne lod Stevningsmændene bekræfte og aflevere, stod af Feiltagelse underskrevet Krian Muller, hvilken Feiltagelse Præsten afbenyttede til en Exception mod Stevningen, som han meldte var fra Fuglen Kria (paa Dansk en Terne), men ikke fra Amtmanden, som heed Kristian, hvor-

[1]) See Rescr. 14 April 1694 og F. Johann. Hist. Eccles. Island. Tom. III. pag. 734. 36 og Stiftprovst Jon Haldorsens Hirdstiöra ꝛc. Æfir.

hvorfor Stevningen blev afviist. Men — nu reiste Amtmanden herom en saa forskrækkelig Sag, at ikke mindre end fire Synoder i mange Uger og to følgende Aar bleve holdte deri og en stor Mængde af Stiftets Geistlighed møisommeligen indviklet. Af Mistanke mod Stiftets Biskop Mag. Theodor Thorlacius, som ellers var hans varmeste Ven til den Tid, beskilte han til Synodum Biskop Einar Thorstensen fra Holum, men vilde i Sagen udelukke den rette Biskop, dog var denne for klog til at antage den tilbudne Ære og Bestilling. Udfaldet blev, efter den skjændigste Action, fremført paa Amtmandens Vegne af daværende Syſſelmand, siden Laugmand, Jon Ejolvsen, som Historien før eller siden har havt Exempel paa i Island, ja, en i Plumphed mageløs Action, som varede Uger og bragte næsten et almindeligt Oprør i Gang, at det uskyldige Præsteskab maatte udrede Bøder til Amtmanden, men Syſſelmand Hrosmundsen og Præsten til Hitarnes, begge miste deres Embeder og svare endnu høiere Bøder. Rygtet herom bragtes til Kjøbenhavn og udvirkede, at Müller blev 1694 kaldet til Regnskab for sin Fremfærd og alvorlig Irettesættelse given ham, at handle en

Em-

Embedsmand mere værdigen og retfærdeligen for Fremtiden [1]).

Hans varme Ven blev dog Laugmand Lauritz Gottrup siden og af ham brugt i fire Aar som Fuldmægtig i hans Fraværelse 1697 - 1700, og i sidstbemeldte Aar modtog Gottrup fornemmelig, paa hans Vegne, Indbyggernes Hyldingseed paa Altinget. Med Müllers Raad supplicerede man i Aaret 1700 om, at en af Laugmændene maatte nedreise til Kjøbenhavn, for da at fremstille Hans Majestæt Landets betrængte Forfatning; det blev bevilget 1701, og Müller valgte, samt ansporede sin Ven Gottrup dertil. Denne reiste altsaa med Frue og Betjente til Altinget, for derfra med Sønderlandets første Skibe at afgaae. Men — nu benyttede Gottrups slettænkende Avindsmænd, deriblandt Paul Vidalin, sig af Müllers store Svaghed, sværtede hin for denne, og fik ham overtalt til paa al muelig Maade at hindre hans Afreise. Til den Ende bortsnappede Müller voldeligen en af Laugmændene ham i Laugtingsretten til Samtykke forelagt og af mange

[1]) See Finn. Joh. Hist. Eccles. Isl. Tom. III. pag. 669 - 72. og Stiftprovst Jon Haldorsen um Hirdstióra rc.

mange underskreven Ansøgning den 15 Julii 1701, og gandske undertrykkede samme, hvorved Venskabet imellem ham og Gottrup tog en modsat Vending. Ikke desmindre reiste begge til Kjøbenhavn, og Müller arbeidede i alt mod Gottrup, som dog i de fleste Poster beholdt Seieren, androg blandt andet, om de Handlendes Tyrannie, som endog 1699 havde ladet kagstryge en Bonde Holmfast Gudmundsen i Amtmand Müllers Overværelse for at have solgt 20 Stkr Torsk, 10 Kuller og 3 Langer, til en Kjøbmand i nærmeste Distrikt (endskjøndt den rette Kjøbmand intet derved fragik, da disse Fiske vare af ham selv vragede, og dog indladt til Amtets Resolution om han dermed maatte slippe fra Slaverie; ja hændet Dom til Slaverie og Boeslods Forbrydelse over en Thomas Conradsen, fordi denne solgte nogle Fiske, fangede i Stappens Distrikt, uden for dette. Hvilket alt udvirkede Kongens skarpe Paamindelse til de Handlende om et mere menneskeligt Forhold, samt en mildere Taxt for Landet af 10 April 1702, og at Island 1703 blev forundt i Kjøbenhavn at holde en Consul til at iagttage og ansege, hvad der maatte tjene til dets Tarv [x]). Ligesaa blev be-

[x]) See om dette Laugtingsbogen 1701 og M. Ke-

bevilget den af Gottrup omsøgte Tilladelse til, i Forening med Kjøbenhavnere at udruste et Fartei til Havfiskerie fra hver af Landets fire Fierdinger, men Mangel paa Driftighed, Midler og dog fornemmelig Enighed forhindrede Afbenyttelsen heraf, foruden at Müller 1705, af Uvenskab til Gottrup, søgte at forspilde Landet aldeles Tilladelsen, ved at erklære: at Indbyggerne derved fik større Anledning til at holde sig til Engellændere og Hollændere end de Danske.

Dog — denne var vel den mindste Sottise af en Amtmand, som Professor og Assessor Arne Magnæus 1706, dengang som Landkommissarius offentlig bebreidede Dumhed og Ukyndighed om Landet og dets Lovgivning. Deels det anførte, deels saameget andet, som han androg, erklærede og foreslog, synes og at vidne om Mandens store Eenfoldighed, som ofte geraadede Island til megen Skade [1]), ikke at nævne hans svage Lettroenhed,

tilsens Samling af Forordninger 3 D. S. 314-15. og Arnesens islandske Rettergang S. 523.

[1]) Som da han 1705-6 med Heftighed procurerede for en monopolisk Kompagniehandel i Island

hed, Partieaand og opbrusende Ubesindighed, der fødte saa mange Ulykker og Undertrykkelser.

land og Forbud mod al indenlandsk Handel og Omsats, hvorimod A. Magnæus kraftigen satte sig. Iblandt hiins mange eensfoldige Forslag og Erklæringer, fortiene nogle af 1703 at udmærkes, saasom: at Repstyrere skulde holde Examen og Inqvisition i hver Bøigd om Huustugt og Opdragelse og afstraffe samme. At de, som vare lade og fattige eller manglede Understøttelse ikke maatte givte sig. At fattige Fruentimmere intet Sølv maatte bære og ingen saadan give et Sølvbælte til sin Brud. At al indbyrdes Tuskhandel straffes haardt, og Landets Produkters Salg over Taxtens Priis. 1704 anbefaler han stærk Kompagniehandelen, som den bedste Handelsform, vil forskrive Haandværksfolk til Island fra Holland; erklærer umueligt at udvide Fædrivten i de til Fiskerier grændsende Herreder, undtagen ved Budenstad, Stickesholm og Reikevig. At paa Agerdyrkning ikke er at tanke, da Island er en Øe, men Haver volder Kulde, som med stærk Frost, Snee, Storme og Uveir tiltager Aar fra Aar, hvorfor der ikkun i sex Uger er nogen Varme.

At

ser. I denne sidste Henseende tilbød Arne Magnæus sig for Kongen at godtgjøre, at Mül-

At Island ikke har Raad til at anskaffe sig større Skibe eller mere Fiskeredskaber og Provisioner, end da havdes. At dets Fisk vel kunde sælges ligesaa høit i Middelhavet, som den Terraneufske, men at der voves for meget ved at føre den saa langt, hvor stor en Fordeel man end kunde erholde. At Fiskefartøiers Udredning fra hver Landsfjerding forbyde haarde Aar og Fattigdom. At Hvalfangst vel er lettere at drive fra Island under Grønland, da Afstanden er kun 40 Mile, men at Franske og Engelske kan tidligere i Foraaret komme derhen, end Skibe fra Island, formedelst Vaarisen (?!?); thi Heidemann skulde have sagt ham, at alle Fjorde fryse til, undtagen Strømfjord. (Naar andre almindelig fryse til, da undtages ei denne, men hiint er kun i de allerstrængeste og hoistenkelte Vintere et sieldent Tilfælde for en kort Tid i Februarii, de nordlige Egne undtagne), og endelig: at han ingen Nytte finder ved et Postskib imellem Island og Danmark, og at Postgang i Landet, er formedelst Snee, Storme og Uveir, umuelig m. v. — I øvrigt har man flere Prøver paa Amtmænds

Müller ulovligen holdt Handels-Forpagternes Partie og underkuede Almuen. Müller blev opbragt herover og klagede den 4de Maji 1706 over Bøndernes tiltagende Uvillie, efter at den af Magnæus og Paul Vidalin bestaaende Landkommission blev anordnet, hvorfor han knap kunde videre erholde Frikydsel til Altinget, men i samme Anledning erklærede A. Mag-

mænds Ukyndighed om Islands rette Nærings- og Husholdnings-form, deriblandt et temmelig nyt i Erklæring 1796 til Islands almindelige Ansøgning S. 79, "at Fisk er Islænderes eneste Føde." Men — hvo nyder da, de henved 20000 Tønder Korn- og andre Fødevarer, som dertil aarlig indføres? Hvo hele Oplandets Mængde af Kiød, Melk, Skiør, Fiældegræs, Værpesteddernes Mængde af Æg, Kysternes mange Søl og dog nogle Haugeværter? I gode Oplandsegne og de allerfleste uden for Kysterne bliver Fisk ikke en Siettedeel af Folkets Føde; og, naar man fraregner den aarlig udførte Fisk fra Landet, bliver det øvrige af Fiskevarer overhoved beregnet knap en Siettedeel af det Heles Føde; thi selv ved Kysterne consumeres af Kornvarer endog mere. Resultatet bliver altsaa almindeligst, at af Fisk fortære Indbyggerne kun en liden Andeel, imod andre Fødevarer.

Magnæus den 16de Sept. s. A., at just Amtmand Müller saare meget misbrugte denne Friskyds, tog Folkets Heste flere Dagreiser med sig og beholdt dem en lang Tid af Sommeren; at nogle bleve først længe efter leverede tilbage, men nogle aldrig, og at i Aaret 1701 havde han krævet af Benderne frit at skaffe ham 96 Heste, som alt forøgede deres Uvillie.

Imidlertid fortsatte Amtmand Müller, avindsyg over Laugmand Gottrups ædle Bedrivter til Landets Bedste, sit nysbegyndte Fiendskab til ham, anklagede og forfulgte ham for alt mueligt, udvirkede, at han selv og Landkommissionen, hvori hins gamle Avindsmand Paul Vidalin sad, bleve Dommere over hans ringe Forseelser, som for deres Ret gjerne opvoxte i en Hast til Kameler, men for Høiesteret, som ophævede næsten alle deres Domme, forvandledes igjen til Myggens Storhed. Om denne Müllers Bestræbelse vidne selv Reser. af 10 og 13 Maji 1704 og 13 Maji 1707 tydeligen. Han voldte endog en uskyldig Svoger af hin, en Fogedfuldmægtig Jørgensen Tab af Levebrød til Gottrups Harme: tre udsuende Kommissioner udvirkedes 1704-5, angaaende dennes, og P. Vidalins Stridigheder, deriblant saae man udnævnte flere af

X Got-

Gottrups aabenbare Efterstræbere, hvilke denne, da det kom til Stykket, vidste at udmynstre af Kommissionen med ædel-Kjækhed, saasom Bisp Biørn Thorlevsen, som Vidne, Müller, som Part, der uden Lov og Dom havde arresteret hans Indkomster for P. Vidalin, og denne samt A. Magnæus, som Modparter, som sees af Resct. 10 Maji 1706, 28 Martii og 12 Maji 1705 og 16 Maji 1707. Endelig blev Gottrup for Alvor opbragt mod Müller, da han saae 1707, at denne ikke blot havde udvirket Odd Sivertsen udnævnt til sin Vicelaugmand og Efterfølger, men og som Fiscal og Stifts-Fuldmægtig beordret Actor mod sig, med den hin, som flere Fuldmægtige, egne Uforskammenhed, og nu viiste han Amtmanden, at denne behøvede meget mere at feie for sin egen Dør, stævnede ham til at anhøre et Tingsvidne han da strax efter erhvervede, angaaende, at Müller havde ladet udføre en Dødsdom paa en for Tyverie dømt Mand, navnlig Thord Thorstensen, efter at Laugmanden havde forkyndt ham Sagens Appel til Høiesteret, og viiste ham et andet, Aar 1702 ligeledes erhvervet Tingsvidne, angaaende, at Albert Asgeirsen var i Müllers og Heidemanns Nærværelse paa deres Boepæl Bessestæd

kag-

kagsiregen, fordi han ikke vilde i Værtiden roe paa en af Forpagternes Baade, i hvilken Anledning Müller fandt endelig, at der var nulla salus bello, holdt strax op med alle Forfølgelser i Island, gjorde sig al Umage for at forlige sig med Gottrup, og forlod endelig strax i den samme Sommer for evig det Land, hvor han saalænge havde stiftet mei-sommelige Uroeligheder sig selv til Bebreidelse og Had af saa mange, istedet for en fredelig og retsindig Styrelse.

Yderst mærkværdig er ellers Vedkommendes Forestilling til Kongen af 15 Febr. 1702, i Anledning af Gottrups Ansøgning i Landets Navn, hvori der anføres, som Aarsager til Islands Trang i de Aar, hvis forskjellige og naturlige man dog let kan udfinde[*]), følgende: 1) Guds Vrede og Straf. 2) Jorddrotters Haardhed. 3) Landprang og Hjemmekjøb. 4) Øvrighedens skjødesløse Rettensbehandling, og 5) at man altid maatte troe det, som den stærkeste Part fra Landet foredrog.

Den førstbenævnte Aarsag overlader jeg til de Herrer Geistlige at bedømme. Den

X 2 anden

[*]) See Dr. H. Finsen um Mannfæckun Side 98 = 103.

anden formener jeg, at mod det syttende Aarhundredes Udgang og fra det attendes Indtrædelse til nogen Indflydelse ingenlunde har fundet Sted, eller kan bevises. I Henseende til den tredie Post, er det her nok at erindre, at Amtmand Müller i Forening med de Handlende havde saaledes, som allerede er viist S. 316, 18=20, forsøgt at nedkue al indvortes Rørelse, Virksomhed og Frihed i Næringerne, at Indbyggerne ikke mere tillodes at drive dem, ikke at arbeide for sin egen og Families Redning, ikke at søge Hjelp i Nøden indbyrdes hos hverandre eller vexle deres Varer mod andre høinødvendige, hvorved de kunde blive understøttede; thi alt Salg, Hjelp, Laan, ligesaa paa Livets første Nødvendigheder, kaldtes Landprang og Hjemmekjøb, som her anførtes blandt Islands Ulykker. For da at afværge disse, fældedes de nysanførte Slaveries= og Kagstrygnings=Domme. Aar 1680 fældedes Syſſelmand Paul Torfesen fra Embede og Boeslod, for at have tilhandlet sig nogle Fiskeliner af engelske Fiskere for nogle Par Vanter og Strømper, førend det danske Handelsskib kom, for at hans egne Baade ikke skulde i den bedste Fisketid staae ham frugtesløse i Land, af Mangel paa Liner. Kongen formildede Straffen 1681, til Straf

paa yderste Formue til Besseſtæds Kirkes Opbyggelse efter Amtmandens Billigsigelse; men jeg tvivler meget, at han før 1696 er igjen bleven indsat i Embedet. Aar 1700 bleve tre Mænd fra Isefjorden dømte til Bremerholms Slaverie og til Boeslods Tab for at have kjøbt to Alen Kirsey af en engelsk Fisker (see Laugtingsbogen for samme Aar), ja, alle Handels- og Næringsgrene havde de Handlende saaledes lænkebundet, al Frihed og Virksomhed hos Landets Sønner saaledes nedkuet, at Leilændinge ikke eengang maatte levere deres Natural-Afgivter til deres Husbonder i det nærmeste Distrikt, men bleve tvungne til at afhænde dem til Kjøbmanden i deres eget. Laugmand Gottrup reiste, som meldt Side 315-16 med Frue og Tjenere i Islands offentlige Anliggender og med Kongelig Tilladelse 1701 fra Landet, men ikke fra sit Distrikts Havn, og kunde altsaa med yderst Nød faae Tilladelse til at indkjøbe sin Reiseprovision i et andet Distrikt. Forpagterne af Kongens Afgivter og af Handelen erholdt endog Rentekammerets udtrykkelige Tilladelse 1691 til at indføre Mandslaan paa Forlehninger, som de, ligesaa fra fjerne Egne i Landet, derefter haardt krævede (see l. c.). De af dem forpagtede 15 Baade, som tilhørte Kongen,

maatte

maatte de udrede med Kongens Bønder, men ikke flere, men desuden udredede de 80 til 100 Baade endnu 1706 og optoge til sammes Bemanding næsten enhver, som søgte hen til Guldbringe Syssels Værsteder, ogsaa fra andre Distrikter, men Indbyggernes egne Baade raadnede op af Mangel paa Besætning, hvilket A. Magnæus den 27 April 1706 eftertrykkelig forklarede i sin Indberetning til Kongen, og her skal man søge den første Kilde til den store Mængde ørkesløse og udtærende Strandsiddere i tomme Huse, som overstrømmede og endnu udtære Guldbringe- og Snæfjeldsnæss Sysseler, ja Kilden til denne Æder i deres Værsteders Velmagt.

Med Hensyn til den fierde Post maa jeg erindre: at foruden de anførte Svagheder hos en Amtmand Müller og enkelte af hans senere Efterkommere, hvis Perioder endnu falde for nær vor Tidspunkt til her i et historisk Oversyn at veies, var det længe Brug hen mod Tidsrummets første Halvdeel ogsaa hos Laugmænd og Sysselmænd at afgjøre Sager ved Domme, sielden efter visse Love, men ret som Lovgivere, saaledes, som de efter eget Sindelav eller Tykke fandt for billigt, eller efter Omstændighederne tjenligt. Amtmand Müller bragte vel den norske Lovbog til Lan-

det med Ordre til nogle Vedkommende at forfatte et Udkast til en nye for Landet passende, men ingen ansaae enten for Pligt eller engang Ret at følge den i noget, førend Amtmand Fuhrmanns Instrux af 1718 endelig paabød blot norske Lovs Formalitet ved Processers Drivt, og dog vise Laugtingsbøgerne, hvor nødig Paul Vidalin, en i de gamle Love meget kyndig Mand, hvis Praxis og Dommer-Retskaffenhed ikke altid svarede til Theorien, vilde forlade den gamle Maade paa sin Vis at afgjøre Sager, eller antage den nyere Formalitet. Senere Rescr. af 1732, 34, 69, 76 og Fdn. af 1786-87 indledte endelig ikkun enkelte flere Kapitler af Christian den Femtes norske Lov. Men — de Embedsmænd, som mindst af alle agtede paa denne eller nogen Lov og Ret, vare de Stifts- og Amtsfuldmægtige, som der tyranniserede især fra 1707-18, og med selvtiltagen Myndighed, med ligesaa dristige som ugrundede Resolutioner anmassede sig at sætte ergangne Domme, selv Synodalrettens Domme, ud af Kraft; efter Velbehag at bortgive, og sælge Embeder, ja, suspendere Høie og Lave fra samme med den største Uretfærdighed, og hvo kan opregne al den Frækhed og de Illegaliteter, som deslige Fuldmægtige have tilladt sig for at gjøre sig

frygs-

frygtede og forhadte, og kunne træde hver en i Landet, som de blot lystede, paa Nakken? Laugmand Odd Sivertsens og Landfoged Beyers mærkværdige Biographier, den første, som den store og gode Stiftamtmand Gyldenløwes, den sidstes, som den før beskrevne Müllers Fuldmægtigers, kunne bevise dette. Beyer var Müllers gamle Tjener, som endelig blev Handels-Assistent i Island, og 1707 til Forundring Landfoged, og som da forrettede Stift- og Amtmands Embede, som Fuldmægtig, en stor Drukkenbolt og derhos uregjerlig rasende. Odd Sigurdsen blev snart det selv samme, stolt, hidsig og voldsom, som end ikke undsaae sig ved at overfalde den berømte Biskop Mag. Jon Vidalin med Hug og Slag paa hans Visitatsreise, hvorfor denne nødtes til midt om Natten at flygte bort fra Gaarden, og hin vilde have opvartet Laugmand Paul Vidalin med lige Confecter, hvis ikke Arne Magnæus havde opstillet sig som Fredsmægler [1]). Syßelerne bleve af disse Fuldmægtige forlenede, ja solgte ikke til den værdigste eller den dueligste, som meldte sig; nei, til den, som ved Auction paa dem blev høistbydende (som om det

[1]) See Stiftprovst Haldorsen l. c. og Dr. F. Jonsen i Hist. Eccles. Tom. III. p. 734-36.

det kunne være et gammelt Stykke Meubel), eller til en, som den Gang stod i Naade hos en Amtmand, Foged eller Fuldmægtig, hvor lidet han end monne være embedsfør. Det bortgivne Embede den ene Dag, blev overdraget den følgende til en anden, som betalte lidt mere, og undertiden gav den ene Fuldmægtig det bort til en anden, som hans Collega et Par Dage før havde overdraget til en [1]), som blandt andet var Tilfældet med Dale- og Strande-Syssel 1717, hvilken første, engang overdragen Paul Vidalin, blev ham siden flere Gange frareven af de Fuldmægtige, som vilde selv vexelviis trække Fordeel af nogle Levebrød, samt have nu hist, nu her at byde, og lode derfor flere Sysseler paa deres Vegne forestaae af Fuldmægtigs Fuldmægtige, ligesom Laugmændene selv, og gjorde med de Sysseler de havde forlenede, men dog ligesom Sysselmændene, bleve i lang Tid, formedelst begges Trang til de Enevolds-Handlende, ofte nok forledte af dem og Afgiftsforpagterne til mislige Embedshandlinger. Man har endnu fra 1681 et gyseligt Exempel derpaa, som Rescr. af 13 Maji 1707 nøie oplyser [2]).

I

[1]) Cfr. §. 44. No. 2-5 og Noterne til samme.

[2]) Ders Fortælling lyder fortelig saaledes: Fogdens Fuldmægtig sendte et Bud ud i Landet,

I den første Deel af Tidsrummet laae Geistligheden gjerne til Feldts med de verdslige Embedsmænd, men maatte dog stedse bukke under, og hævnede sig kun, som oftere siden, ved saa meget skarpere aandelige Udfald paa disse fra Prædikestolen. Den geistlige Disciplin var og i dets første Halvdeel undertiden heel stræng og besynderlig. Saaledes beretter Biskop Dr. Finnur Jonsen [1]), at Biskop Jon Arnesen i Aaret 1724 høitidelig bandsatte en halsstarrig Bonde, Gisle Olavsen, og at dette er det eneste Exempel i Island fra Bisp Jon Aresens Tid eller 1550; men, da denne Tugt intet frugtede, satte man den bandsatte Synder i Gabestokken 1725, og derpaa blev han atter 1728, med al muelig Høitidelighed overantvordet i Satans

dette æskede fri Førsel over en Fjord af en Bonde ved Navn Asbiørn Joachimsen. Denne erkjendte det ikke at være sin Pligt for intet, men blev derom anklaget for Laugmand Sivert Biørnsen, som dømte ham til to Gange at hudstryges, og lod dette saa eftertrykkelig strax fuldbyrde, at Bonden hver Gang besvimede.

[1]) See F. Johann. Histor. Eccles. Isl. Tom. III. p. 520 og 706.7. og Giessings Jubellærere 1 D. S. 492 = 501.

tans Vold. Aabenbare Skriftemaal, og dem af Strængheds første Skuffe, anvendte man ikke blot for Leiermaal og Hoer, indtil dette omsider blev i Island afskaffet, men og gjerne endnu ødsler man samme paa enhver for anden offentlig Forbrydelse dømt.

Dog — intet har før eller siden i Tidsrummet mere haanet Retfærdigheden og hele Justitsvæsenets Bestyrelse i Island, end uophørlig Splid imellem de vigtigste Embedsmænd, Partieaand og Kabaler, som have stedse havt Landets egne dueligste Mænd til Gjenstand; saasnart nogen af dem har kunnet udmærke sig ved mere Dygelighed og Kundskaber, og komme til nogen Forfremmelse eller Velstand, have avindsyge og lave Sjele, misundelige over deres større Fortjenester og Held, overalt søgt at stifte Kabaler for at nedrive dem, og forlede de fremmede til Landet ankommende Amtmænd til at virke til samme Maal, ved tidlig at bibringe dem falske Fordomme. Hvad Indflydelse den fik hos Müller, har jeg i Henseende til Laugmand Gottrup og Biskop Thorlacius viist S. 314-17, og hans Eftermand Biskop Vidalin gik det ikke bedre. Arne Magnæus bebreider Müller 1706, at Fiendskabet og reiste sig fra Vidalins Uvillie at samtykke i alle en

Mül-

Müllers dumme Forslag. Selv A. Magnæus, Paul Vidalin, Bisperne, Amtmændene, Laugmændene, de Fuldmægtige, satte alt i Fyr og Flamme, den enes Haand, dog i afdeelte Partier, var opløftet mod den andens; Landkommissionens Arbeider bleve tildeels forvandlede længe til møisommelige og fornærmende Processer. Magnæus og P. Vidalin dømte for Ex. Aar 1708 Laugmand Sigurd Biørnsen fra Ære, Embedsnavn og Boeslod, og mærkeligt er det, at Vidalin, som før Biørnsens Vicelaugmand, derved tildømte sig selv Embedsæren fra den virkelige, men foreløbigen befalede et Rescript allerede den 4 Maji 1709, at denne Dom ikke skulde volde Biørnsen Blam eller Skade til Sagens Uddrag. Den 15 Maji 1713 tildømte Høieste-Ret Laugmand Biørnsen alt det ham Fradømte igjen, og 300 Rdlr i Bøder og Omkostninger af hans svage Dommere. Jus talionis mod Paul Vidalin fandt og Sted samme Aar, da Laugmand Odd Sivertsen, som Gyldenløwes Fuldmægtig, dristede sig til at suspendere ham fra Embedet, som han igjen ved Høiesterets Dom 1716, med begges store Omkostninger dog igjen erholdt, men stod næsten bestandig i Tvist og mislige Processer, og døde endelig indviklet i Strid med Amtmand

mand Fuhrmann 1727. Ogsaa Laugmand Oddur Sivertsen følede Virkningen af Jus talionis, thi Pál Vidalin anklagede ham stedse og haardt herefter, og endelig selv, som hans gamle Anklager, tilligemed Sivertsens egen Vicelaugmand Benedict Thorstensen, dømte dennes Principal Sivertsen fra Ære, Embede og Boeslod 1725, og Thorstensen altsaa sig selv ind i hans Embede. Saaledes vare Dommerne gjerne tillige høistinteresserede Parter. Sivertsen tabte sin Sag for ærerørigt Anfald mod Syssclmand Johann Gottorph for Retten; men 1745 blev denne Gottorph, for netop det samme mod Sysselmand Biarne Haldorsen, ogsaa dømt fra sin Ære. Arnæ Magnæi og Paul Vidalins Kommissions-Periode var sikkerlig ikke Fredens i Island. De egentlige Kommissions-Arbeider gik derfor seent fra Haanden, hvorfor Kongen 1708 og Rentekammeret endnu mere alvorligen 1710 og 1712, især den 22 Julii sidstbemeldte Aar, paadreve Arbeidets Slutning, da dem og bebreidedes meget alvorlig, at de vakkede Stridigheder, og dem aldeles uvedkommende Processer, forvirrede Retterne, hidsede den ene op imod den anden, og bevæbnede enhvers Haand imod dem, hvorfor Magnæus strax kaldtes tilbage

og

og til Regnskab for sine Kommissions-Forretninger, for hvilke dog Rentekammeret, først efter hans Død 1730, erholdte en ufuldstændig Rigtighed. Over disse bestandige Kabaler besværede den gode Stiftamtmand Gyldenløwe sig meget 1716 og forestillede, at de voldte Landets store Ulykker, da Processer og Klammerier aldeles delede samme. Paa Nordlandet udgjorde Bisstop Steen Jonsen og Paul Vidalin med begges Tilhængere det ene Partie; paa Sønderlandet de Fuldmægtige Sivertsen og Beyer og deres Følge et andet, undertiden vare disse og Uvenner, og gjerne var Bisstoppen med sit Clerisie endnu af det tredie Partie.

Fra 1730 nød man vel aabenbar større Roelighed i Island, men Misundelse har dog stedse til vore Dage stiftet der megen Splid og Uenighed, Kabaler og lumske Forfølgelser, men ikke saa aabenbar en Krig, som før. Skjulte Bagvaskelser, som ikke saa let kunde afpareres, fandt snedig Avind siden mere sikre og haabefulde for at naae sit ønskede Formaal, at underkue sande Fortjenester og Retskaffenhed, der ofte bleve altfor ukjendelige i 300 Miles Afstand. Dette har og forvoldet, at end ikke gode Forslage have altid fundet Gehør, da selv dets nogle Over-Embedsmænd syn-

syntes altfor ofte, som i Embedsferelsen, saa i andet næsten at have valgt sig til Regel, aldrig at harmonere med andres, og allermindst med sine Formænds og de underordnede Embedsmænds, nemlig Sysselmændenes Ideer, hvilke, paa Grund af den politiske utjenlige Indretning med deres Embeders Forpagtning og især det usle Sagefalds, imod at de selv skulle agere Arrestforvarere og underholde Delinqventer, samt for deres for en Øvrighedsperson upassende ringe Levebrøds Skyld, stedse ere blevne mistænkte, oftere nedværdigede i Embedsbehandlinger og derved paafert en Afmagt og Ringeagt hos Over= og Undermænd, som har gjort mangen en modfalden for Tiden, udsat for uophørlige Chikaner og Trudsler om Levebrøds Tab. Selv dettes ringe Indkomst har ikke altid tilladt at vælge imellem habile Subjecter til samme, og dog har man ofte været ubillig nok, til at skjære den hele Stand, de Duelige og Retskafne med de Svagere, alle over een Kam, ja i alle Ting af nogen Vigtighed gandske at forbigaae dem, som selv uvigtige Personer, naar man af local= eller oeconomisk Ukyndighed har foreslaaet de besynderligste Ting for Island, som endog aldeles ikke passede til, men meget hindrede dets

Nærin=

Næringer. Et Register allene derpaa vilde kunne udgjere en temmelig stor Pjece.

Hvad der i femte Post (S. 323) i øvrigt meldes, er altsaa, desværre! ikkun alt for sandt for den meste Tid, uagtet man længe har gjort en saare usikker Regning paa en fortrinlig Duelighed eller Retskaffenhed, ene hos visse Embedsmænd, eller dem især, som bemeldte Post henfører til den stærkeste Part, som man ene maatte troe, og som da ligeledes ene skulde være Amtmændene, i Foreening med Kompagniehandelens Forpagtere, som endog ansaae sig selv for Øvrighed, men agtede Underøvrigheden som intet. Man kjender i det mindste endnu overalt i Island Mogles gamle Mundhæld i den Tid, naar de satte en Almnesmand tilrette for noget, som de ansaae for dristigt: Mener du, at du enten er Kongen selv eller Kjøbmanden? men Øvrigheden kom i ingen Betragtning. Denne, Sysselmanden nemlig, var ofte fattig, undertiden i Embeds-Auctionernes Tid, heel svag og ustuderet i Lov og Ret, maatte gjerne tiltrygle sig i den første Halvdeel af Aarhundredet en Caution og Laan hos Kjøbmanden, skulde i endeel Aar betale Afgivten til ham, og til alle Tider skyldte dog Mængden af dem endeel til Handelsmænd, af hvis Naade altsaa

saa deres Embede maatte ligeledes hænge, som og af Amtmandens. Fattigdom paa den ene og Overmod paa den anden svækkede derfor meget ofte den fornødne Embeds Myndighed, den virksomme Upartiskhed, som de, ogsaa i de Kreditorerne anrørende Sager burde have udviist med fornøden Standhaftighed og Kraft, og tillige deres Agtelse, til hvilket sidste Amtmændene med Suspensions og Mulcters evige Trudsler, med haanlig Embedsbegegnelse, med Ophævelser af deres endog gode Embeds-Forhandlinger, blot ved mislige Resolutioner ofte paa eensidige, upaalidelige Andragender og Bagvaskelser, samt ved lidet hædrende Indberetninger om dem ved mange Leiligheder, vældigen og paa en al honet Ambition krænkende Maade bidroge. For adskillige af den senere Tids Sysselmænd have juridiske Examina lettet Embedsførelsen; men hvor ønskede jeg ikke med Grund at kunne angive, at alle eller dog ret mange af de øvrige anførte store Forhindringer vare ganske hævede dermed og Underbetjentene paa en værdig Maade blevne indsatte, behandlede og beskyttede i deres Embeds Myndighed og lovlige Rettigheder!

Politievæsenet havde ikke blot den selvsamme, men, om muligt, slettere Skjebne af selvsamme Aarsager, og derhos af den

vigtige: at Øvrigheds- og Dommer-Functioner ere endnu forenede hos den samme saa ringe aflagde Betjent, men især Arresthaldet, om hvis Afslettelse af Syſſelmændene Laugmand Gotttrup i Aaret 1702 i den 9de Art. af hans Ansøgning forgjæves supplicerede. Dog – i ingen Henseende blev dets Norden saa skadelig, som i Huustugtens og Fattigvæsenets. Den første forfaldt aldeles og staaer med yderst Vanskelighed til videre at rettes; det sidste styredes efter ligesaa vaklende og varierende, uharmoniske og i flere Poster for det hele trykkende Princips, som der vare Øvrigheds og især afvexlende Amtmænds Hoveder til. I dette Land ene af Dannestaterne ansættes Folk ikke blot for et uforholdsmæssig svært, tvunget Udsvar til Fattige, uden at det paa ordentlig Fod kan anvendes, eller de selv anbringes til Arbeide og god Pleie, og desuden til alle sine trængende Slægtninge indtil syvende Mand, om de end ved Ødselhed eller Uordener kunde saaledes let blive en større Stræbsomheds Strafferiis, naar en saadan Byrde, efter den danske og norske Lovgivning, ikke er gjort til en Pligt, der bør aftvinges Mennesker, og neppe synes at burde udstrækkes vidt over de nærmeste Grader, allene i Slægtskabets op- og nedstigende Linie.

§. 33.

§. 33.

Ved at anføre Islands offentlige Stiftelser i Tidsrummet, kan jeg her forbigaae de videnskabelige, som allerede ere anmeldte S. 143-51, 159-66 og 200, men som den vigtigste af de øvrige maa Medicinal-Indretningen sammesteds ansees, al dens endnu værende store Mangel uagtet. Den 18 Martii 1760 oprettede den høisalige Konge Friderik den Femte der et fast Landphysicat, som da blev givet til den duelige Læge, Landphysikus Biarne Paulsen, og ham en Instrux meddeelt den 19 Maji s. A. Da bleve ham tilstaaede 300 Rdlr fast Løn og 200 Rdlr til Medicamenter for de Fattige aarlig, samt 150 Rdlr til Instrumenter, foruden fri Huus og Jord, og for hans Enke blev bestemt den 22 Maji 1767 $\frac{1}{8}$ af hans faste Gage. Selv skulde han underviise i Medicin og Chirurgie fire beqvemme unge Mænd, for at dannes til Chirurger i Landet, hvoraf een skulde ansættes i hver af Landets Fjerdinger; til Bøger og Klæder fik de aarlig tillagte 10 Rdlr hver saa længe, og Landphysikus i 1762, til Hielp for deres Underholdning, en Skolediscipels Almisse af hver Bispestoel, og Degnepenge af Skrede-Kloster og Skalholts Bispestoel (see S. 144). Ved Rescr. af 20 Junii 1766

bleve de første Chirurger i Island beskikkede, nemlig: Nord paa Magnus Gudmundsen og Vester paa Hallgrim Jonsen Backmann, hver med fri Boejord og kun 66 Rdlr fast Løn, samt een Gang for alle 50 Rdlr for hver af dem til Instrumenter og Bøger, som skulde blive Embeds-Inventarium. Den første blev tidlig angreben af den spedalske Syge, hvorfor den erfarne Chirurg Jon Petersen afløste ham henved 1776, men døde 1801. Backmann tjente fra Begyndelsen af Aaret 1766 til Udgangen af 1802, da denne duelige og fortjente Læge erholdt ansøgt Entledigelse i Naade og med Pension. I Øster-Island blev Brynjolf Petersen ansat 1772, og 1807 i Naade dimitteret. Efter 1772 blev det vidtløftige Vester-Amt deelt imellem Backmann og en femte Chirurg, Jon Einarsen, som endnu tjener, og 1799 blev for Sønder-Amtets fire østlige Sysseler Svend Paulsen beskikket til Chirurg. Den meget savnede Landphysikus Paulsen døde 8 Sept. 1779. Ham succederede 1780 Jon Svendsen og døde 1803.

Foruden de 200 Rdlr, som Kongen henlagde til Fattiges Medicamenter aarlig, skulde Handelen i Island udrede, i Følge Octroy

Octroy af 15 August 1760, §. 38, ogsaa 200 Rdlr aarlig til samme Brug, men siden dens Frigivelse 1786, erlægges disse 400 Rdlr af Kongens Kasse allene [1]).

I Førstningen stode disse Penge under Landphysici B. Paulsens Forvaltning, da han selv besørgede Apotheket, men fra 18de Martii 1772 blev de i Følge Kongelig Befaling adskilt fra Landphysicatet, da Islands første Apotheker Biørn Jonsen samme Dag erholdt Bestalling paa Apotheket, men døde 1798. Allerede 1794 var Magnus Ormsen udnævnt som Designatus Apotheker efter ham, men blev først virkelig 1799 og døde 1801, efterat Apotheket i samme Aar allerede var forundt den nuværende Apotheker Gudbrand Vigfussen. I øvrigt blev Apothekerne og tilstaaet den halve Jord-Næs, det halve grundmurede Huus sammesteds til Boelig, og 200 Rdlr givne til Opbyggelse af et Laboratorium. Ligeledes bevilgede Rescr. af 8 April 1768 Studiosis Chirurgiæ ved Kiøbenhavns Universitet nogen Hjelp; men examinerede Jordemødre faae Island først fra 1761, da en Dansk med 60 Rdlrs aarlig Løn blev

[1]) See Forbered. til Olavii Reise S. CLIX. og Plak. af 18 Aug. 1786, §. 22.

blev opsendt; men fra 20 Junii 1766 bleve 100 Rdlr aarlig henlagte til examinerede islandske Jordemødre tilsammen; deres Antal tiltog saaledes derefter, at ved Tidsrummets Ende fandtes vel en i de fleste Sysseler, dog ikke alle, og nogle af dem slet ikke bedre end de uexaminerede.

Naar man betænker, hvor lidet en med 5 Rdlr aarlig aflagt Jordemoder, ansat i et stort Syssel, som om Vinterdage ikke kan i samfulde hele Uger gjennemreises engang af Mandspersoner, kan udrette i sit for Menneskeheden høistvigtige Kald, eller en Chirurg i samme Tid for een heel Landsfjerding, som saa meget større, endnu mere ubefarelig, og aflagt i alt med 66 Rdlr, samt henved 30 Rdlr i Medikamenter, især naar en hastig, ja øieblikkelig Hjelp udfordres, saa maa man, uden at hensee engang til den større eller mindre Duelighed og Hæld disse Personer besidde, med dyb Veemod beklage, at, al den foranførte Kongelige Naade uagtet, maa dog den største Mængde af Syge i Island stedse martres og bortdøe uden synderlig Hjelp af en Indretning, som endnu er aldeles utilstrækkelig til at lindre med nogen sand og paalidelig Kraft, mindre hæve den under svære Sygdomme sukkende Menneskeheds haarde Lidelser.

Flere

Flere Gange savner man et større Antal duelige Læger og Jordemødre og Anstalt til Medikamenters Erholdelse i nogle Distrikter, thi med 30 Rdlr kommer Chirurgen ikke vidt, og til Apotheket om Vinter- eller Sommerdage at hente med Expresser Medikamenter fra Landets Udkanter henved 100 Mile, vil, den overhaands store Kostbarhed en saadan Expres medfører uagtet, efter Maaneder kunne redde ikkun faa Patienter. Flere Gange har man savnet Hospitaler og Sygestuer og Læger ansatte ved dem, og flere Gange er af Landphysicis [1]) og andre forestillet Nødvendigheden af Landets fire Hospitalers Omdannelse og deres nærværende store Uhensigtsmæssighed. Dog, om dem skal jeg nu strax nærmere handle.

Det hører ikke til min Plan her at beskrive Hospitalernes Oprindelse i Island eller deres Historie indtil det attende Aarhundrede, hvilken jeg i øvrigt har summarisk leveret paa et andet Sted [2]); men her maa det være nok at berøre: at i Aaret 1652 bleve fire gode Jorder henlagte til Hospitaler et i hver Landsfjerding allene, for at modtage og pleie spedalske

[1]) See Rescr. af 20 Junii 1766.

[2]) Nemlig i mit islandske Skrivt: Eptirmæli átjándu aldar 1806, S. 569-76.

dalske Mennesker, at ikke denne vederstyggelige Sygdom, ved deres Omgang i indknebne Bondeboliger og ved en mindre passende Pleie for dem sammesteds, skulde endnu mere udbredes, hvorover Indbyggerne selv kort før havde beklaget sig. Man henlagde til dem i bemeldte Aar Klosternes overflødige Inventarier, indsamlede frivillige Gaver og Almisser for dem, Kjendelser af Beslægtede indtil tredie lige Led for Ægteskabs Bevillinger og ⅔ af idømte Bøder til Kongen, eller ved Forlig ham forbeholdte. Man blev i samme Aar i Laugtingsretten enig om, af hver Fiskebaad eengang aarlig at svare en Lod mere af Fangsten i bestemt Tid til Hospitalerne. Man forbedrede endog denne Indretning noget 1653, og fik den samtykt af Laugmand Magnus Biørnsen i Nord- og Vester-Laugdømmet og dettes Indvaanere, saavelsom 1656, da man i Laugtingsretten oplæste et nyt Rescript af 9 Maji 1655 til Admiral Bielke, hvori Kong Friderik den Tredie bebreider Indbyggerne Almuens Karrighed i Bidrag til Hospitalerne, istedet for at udvise en kristelig Medlidenhed, og byder at paalægge Almuen vist aarligt Udsvar til dem. Man paaskjød nu Syssselmændenes Lunkenhed i dets Indfor-

dring

dring [1]), indskjærpede Vedtægten om en Fiske-lods Bidrag aarlig og tilføiede Bøder for Gjenstridighed derved. Laugmand Arne Oddsen foreslog da tillige, paa den gamle, S. 231 ommeldte, Heitdag, ogsaa til Hospitalerne at indsamle frivillige Gaver, men — man kunde om faa Poster blive ret enig, paa den nær, ærbødigst at takke Lehnsherren for hans gode Omsorg og overdrage til de fjerneste Egnes Sysselmænd at indsamle Hospitalernes ringe Indkomster, samt give til saadanne Egne nogen Hjelp til de Spedalskes Underholdning, men anvende de nærmestes Udsvar til Hospitalernes Holdelse.

Ved denne Foranstaltning blev det og til Tidsrummets Begyndelse, ja indtil Biskop Jon Vidalins Død 1720. Eftermanden Biskop Jon Arnesen drog mere Omsorg for at spare og oplægge noget for Hospitalerne, end at mange Spedalske bleve forsørgede i dem, og fra 1720-44 talte man ikke over 6, 7 til 8 Mennesker, som i dem alle nød Pleie paa engang, endskjøndt Underholdningen da ikke

[1]) See M. Ketilsens Samling af Forordninger for Island Tom. 3. S. 151. Laugtingsbogen 1653 og 1656. og Dr. F. Joh. Hist. Ecclef. Isl. Tom. III. pag. 620.

ikke kostede det Halve mod nu. For Ægteskabs- og andre Bevillinger betaltes i øvrigt mere i Aarhundredets første Halvdeel til Hospitalerne, end efter den Tid, da Rescr. af 12 Oct. 1764 overlod Bisperne ene at bevilge disse Ægteskaber og bestemme Kjendelsen [1]), og da man sjeldnere ved andre Leiligheder betænkte Hospitalerne. Domstolene vare ligeledes mere runde mod Hospitalerne indtil Anordningen af 16 Nov. 1764 betog disse det meste Haab om Andeel i Bøder, ved at henlægge denne til en da oprettet Justitskasse. Ellers havde man dog før udvirket Kong Frideriк den Fjerdes alvorlige Befaling i Rescr. af 27 Martii 1730 om Bøders Inddrivelse til Hospitalerne. Bisskop Harboe foranledigede Forordn. af 27 Maji 1746, som satte Hospitalerne for endeel paa en mere ordentlig Fod; og tillagde dem en vis Andeel af Fiske- og Fuglefangst omkring hele Landet paa en bestemt Tid, med tilføiet Straf som Tyves, for svigagtig Omgang med Fangstens rette Udsvar til dem, hvilken dog, desværre! synes næsten at være forglemt af altfor mange.

Den

[1]) See ibid. og Hist. Eccles. l. c. pag. 698. I øvrigt har Forordn. af 23 Maji 1800 nu ophævet al saadan Kjendelse af Beslægtede.

Den gjentog og om Slægtningers Kjendelser, inden dem kunde tillades Ægteskab, og Geistliges for Opreisninger; begge Slags Kjendelser af Geistlige henlagde dog et senere Rescript af 5te Junii 1750 i §. 10 til fattige Præste-Enker, og et andet af 20de Februarii s. A. overlod Hospitalets Lod af Fangsten paa Vestmannøe til Stedets fattige Syge, ligesom og Rescr. af 21 Jan. 1752 forlagde Sønderlandets Hospital til Kaldadarnæs (see og Rescr. af 18 Febr. 1757).

I intet af disse Hospitaler bør nogen anden indtages, end de purfattige venneløse Elændige, som stærk Spedalskhed har gjort afskyelige og farlige for Menneskers Omgang og som altsaa behøve, for at Sygen ikke skal udbredes, en særdeles omhyggelig Pleie. Har man end undertiden indtaget andre end saadanne, er det aldeles øjensigtmæssigt og lovstridigt, saa meget mere, som man har oftere klaget over Sygdommens Udbredelse ved for sparsom Indtagelse af de virkelig Spedalske, hvis Antal 1785 i Skalholt-Stift udgjorde 99, eller 3 af 1000 [*]). For dog at forebygge

[*]) See Biskop Dr. H. Finsen um Mannfækun rc. i Tabellen til S. 162 og Note 266 til S. 166.

bygge Smittens Formerelse forbød Rescriptet af 28de Martii 1776 alvorligen, at ægtevie dem, som viiste denne Syges Symptomer paa dem selv, under samme Straf for Præsterne for Overtrædelse heraf, som Forordningen af 3 Junii 1746 i §. 2 paalægger dem, der ægtevie Ukyndige i Religionen.

Bestyrelsen af Hospitalerne var ellers stedse henlagt under vedkommende Biskop og Laugmand indtil denne sidstes Embede i 1800 ophørte ved Lands-Overrettens Indstiftelse, fra hvilken Tid den nok maa ansees allene at vedkomme Stiftamtmanden og Biskoppen, som andensteds i Rigerne. Disse Stiftelser ere vel fire i Tallet, men alle paa den sletteste Fod, alle saa fattige, at de ikkun formaae at underholde den allermindste Deel af de altfor mange saade Trængende til deres Hjelp. I Mødrefells Hospital paa Nordlandet have for Ex. neppe over 15 Mennesker i alt, i en Tid af 60 til 70 Aar fundet Underholdning for nogen Tid. At ønske var det dog, at Chirurgi aarligen besigtede de Syge og erklærede under deres Embedseed, om Hospitalets Lemmer virkeligen alle ere spedalske; at ingen andre, end disse, naar de tillige ere purfattige, indlades eller taales der fremdeles; at man alvorligen kræver overalt den nøiagtigste

Rig-

Rigtighed for Hospitalernes Fordringer, for at kunne hjelpe saa meget flere og forebygge Smitte og Vederstyggelighed blandt Folket, eller og, at de enten aldeles maatte omdannes fra deres nuværende intetbetydende Form til en bedre, eller gandske ophæves og forvandles til en for Landet mere nyttig Stiftelse.

Foruden de fire Hospitaler for Spedalske var der endnu i Tidsrummets første Halvdeel et Hospital paa Vidøe for udlevede og husfattige Kongens Leilændinge af Guldbringe- og Kiose-Sysseler. Egentlig var det stiftet i Islands gyldne Tider, for at befrie dets Lehnsherrer fra Snyltegjestes Overløb, og da kostede en Fattiglems Underholdning kun lidet. Da man midt i Aarhundredet udsaae dette Sted til Landfogedbolig, blev det forlagt til Guvunæs, men 1795, efter Kongelig Befaling af 18 Sept. 1793, aldeles ophævet, og et aarligt Bidrag til Underholdning i Penge tilstaaet i alt 12 saadanne Fattige af benævnte Sysseler, nemlig en Mandsperson 10 og et Fruentimmer 6 Rdlr.

Et Tugthuus blev ved Arnarhol i Reikevig opbygt fra 1759 (see S. 272-73 og 294). Foruden det der anførte blev dertil henlagt Sagefalds-Beløbet 147 Rd. 36 ß. og ved Resolution af 4 Junii 1764 Tingøre

Klo-

Klosters og Jorden Arnestads Forpagtnings Afgivt, indtil det kunde bære sine Udgivter. Da Contributionen blev ophævet 1796 havde dets Kasse med udestaaende Restanser henved 9000 Rdlrs Beholdning, hvoraf vel 7500 Rdlr rentebærende, men nu tør jeg formode, at den snart er indsvunden til en Trediedeel. Dersom man havde en trykt Liste over Forbrydernes aarlige Antal og Underholdnings-Omkostninger i Huset, samt over det af dem Aar ud og Aar ind forrettede Arbeide og derved indbragte Fortjeneste for Stiftelsen, kunde man snart documentere Uhensigtmæssigheden af et Huses Form, som Straffehuus, hvori Forbrydere see ikkun frie, glade, magelige, god Fortjeneste og Velstand lovende Dage imøde, og hvori dovne, samt trængende slette Mennesker, ikke mindst i haarde Aar, maa let fristes til at søge ved udøvende Forbrydelser, at gjøre sig værdige at optages til fri Underholdning og god Roelighed. Man har i øvrigt i Henseende til dette saakaldte Tugthuus Reser. af 15 Octobr. 1762, 6 Febr. 1767, 9 Martii 1775, 16 Febr. 1787, 17 April og 26 Junii 1789, og en Fundats af 3 Martii 1784, samt Resol. af 9 Nov. 1796, foruden de S. 272-73 anførte, der aflettede en Skat paa Landet, der ikkun

ikkun altfor uhensigtsmæssigen og til dets liden Tarv anvendtes, og som det var at ønske, at Landet og dets Næringer ikke videre belægges med, til at belønne Forbrydelser eller forinden en, efter de i Collegialtidenderne for 1802, No. 29 og 30 og for 1804, No. 34 kundgjorte mere passende Grundsætninger for et offentligt Straffehuus, ønskelig Omorganisation af dette islandske og dets mere tjenlige oekonomiske Indretning og Bestyrelse er foregaaet, og da viser Nødvendigheden og Nytten af saadanne Paalæg.

Som et Anhang til Stiftelser, kan paa en vis Maade hertil regnes Justitskassen og Postindretningen i Island. Den første oprettedes 1764 med de S. 273-74 anførte Indtægtskilder, havde til Nytaar 1796 henved 1580 Rdlrs Beholdning, deraf 1400 Rdlr rentebærende, og med udestaaende Restantser omtrent 1700 Rdlr, men nu, formodentlig meget mindre. Ogsaa denne, samt Delinqvent- og Justitssagers Drivt, som saa ofte falde denne til upassende Last, trænge meget til en hastig Omorganisation.

Postindretningen bestemtes til visse Tider ved Resc. af 13 Maji 1776 og 8 Julii 1779, samt Forordningen af 13 Junii 1787, 1 Kap. §. 22; men i flere Poster har man paa sine Ste-

Steder forlagt de deri foreskrevne Regler, hvorfor Postens Gang i endeel Egne er bleven heistsjelden, uvis, forud ubekjendt, og Nytten for det Almindelige derved tildeels forfeilet. Man foreslog dog til dens Fremme om Vinterdage over store Fjelde at benytte Skieløbere, hvorfor en Büch paa Husevig og flere bleve udlovede Præmier for at oplære andre denne Kunst, og 2 Rdlr siden udsatte i tre til fire Aar, som Præmie til dem, der ved Øvelser i denne kunne opnaae nogen Færdighed [1]. For Handelens og Communicationens Vedligeholdelses Skyld imellem de danske Stater og Island, blev og et Postskibs stadige Gang imellem disse paa kongelig Bekostning bestemt, i Efteraaret til og i hvert Foraar fra Island, fra og til Kjøbenhavn, nu dog kun eengang aarlig, som i Førstningen var to Gange [2].

§. 34.

Forinden jeg aldeles forlader Materien om offentlige Stiftelser og andet nærmest derhenhørende, maa jeg anføre de i Island i Tids-

[1]) See Forbered. til Olavii Reise S. CLII-III. og Kongelig Resolution af 22 Martii 1786.

[2]) See Plac. 18 Aug. 1786, §. 19 og Fdn. af 13 Junii 1787. Kap. 1. §. 21.

Tidsrummet indsamlede ubetydelige Collecter, med videre pia corpora angaaende.

I Aaret 1753 den 24 Dec. befalede Kongen, at til Gjenopreisning af 24 ødelagte Jorder i Norder-Mule Syssel, skulde i 10 Aar erlægges 1 Sk. af hver 5 Hundrede, som Tienden udgjorde, i alle andre end de da ved Uaarene meget skadelidte Sysseler; da, ved hines Udbredelse i den følgende Tid, næsten alle af disse kom paa den samme Liste, blev denne Hjelp intetsigende.

Til Kirkers og Præstegaardes Bygninger indsamlede man flere Gange Collecter; thi 1726 blev Kirken paa Kongens Jord Bessested anden Gang opbygt af andre Kirkers Tilskud i Island, som efter Kongelig Befaling af 4 Febr. 1723 bidroge dertil 1 Rdlr hver, naar de havde 20 Rdlrs Indkomst. Det Hele beløb sig til 404 Rdlr 40 Sk. Den tredie Gang sammenskjød disse Kirker endnu en Almisse til dens Opbyggelse, henved 1760, men selv Biskop Dr. Finnur Jonsen var i 1775 uvidende om, hvilken Nytte den drog deraf [x].

Holum

[x]) See hans Hist. Eccl. Isl. Tom. III. pag. 514. Note c.

Holum Kirkes kostbare Opbyggelse 1757 og fremdeles har jeg vel forelobigen nævnet S. 147 samt 293, og Almuens Bidrag dertil i flere Aar, fo uden det denne ved Rescr. af 19de Maji 1758 strængelig paalagte Pligtarbeide ved denne Kirke, men af den 1757 indsamlede Collect til denne Bispestoel, skal Cancelliet ogsaa til Kirkens Opbyggelse have indsendt 5000 Rdlr. Formuende Kirker i Skalholt Stift bidroge 1783 til den afbrændte Helgefells Præstegaards Gjenopbyggelse i alt 120 Rdlr.

For Kirkers og gudelige Stiftelsers Midlers Frugtbringelse og Sikkerhed drog Kongelige Resol. af 19 Junii og 13 August 1783 Omsorg. Forordn. af 13 Junii 1787, Kap. 2. §. 19 ophævede vel den ved disse givne Tilladelse at indsætte Penge paa Rente i den kongelige Kasse, dog blev dette nærmere bestemt ved Plac. af 9 Martii 1792, 10 April 1795 og 24 Junii 1797 saavel i Henseende til gudelige Stiftelser, som Umyndige.

Overflødige Kirker og Kapeller afskaffedes i Mængde efterhaanden i Tidsrummet, de fleste dog paa eengang ved Rescr. af 17 Maji 1765, og endnu venter man, at mange flere skulle nedlægges og combineres.

I Henseende til Collecterne anmærker jeg endelig, at i Følge den Kongelige Bekiendtgjørelse af 23 Julii 1794, samt Indbydelse af 1 Julii 1795, indsamledes i Island frivillige Bidrag til Christiansborg Slots Gjenopbyggelse, og til Hjelp for de ved Kjøbenhavns Ildebrand 1795 Skadelidte. — En glad Følelse af den varmeste Taknemmelighed mod Kongehuset for den faderligste Bestyrelse og Hjelp i Islands egen Nød saa uafbrudt, og derhos Følelse af megen Erkjendtlighed mod Kjøbenhavn, hvis menneskekjerlige Deeltagelse i Islands haarde Skjebne 1784 blev som levende paa nye i enhvers Erindring, besjielede strax Islands retsindige Sønner, men uophørlig Trang og Fattigdom hos Mængden satte denne ene tilbage fra at kunne frembære værdige Offere paa disse Fædrenelandets Altere. Endskjøndt jeg paa Islands Vegne meget undseer mig ved at anmelde Gavernes Ringhed, trøstes jeg dog ikkun ved Tanken og Overbeviisningen om, at vor allernaadigste Konge, samt andre gode Vedkommende, have erindret sig og her anvendt det gamle: in magnis voluisse sat est.

Her er altsaa Listen amtsviis:

Bidrag til Slottets Opbyggelse
1795.

Fra Sønder-Amtet .	2196 Rd. 88 ½ ß.
Fra Vester-Amtet (det meste af Snæfjeldsnæs-Syssel undtaget) . .	934 — 20½ -
Fra Nord- og Øster-Amtet	1739 — 70 -
i alt	4870 Rd. 83 ß.

Til Kjøbenhavns Brandlidte
1796.

Fra Sønder-Amtet .	583 Rd. 9½ ß.
Fra Vester-Amtet (Snæfjeldsnæs- Myre- og Hnappedals-Sysseler undtagne)	131 — 26 -
Fra Nord- og Øster-Amtet	1026 — 57 -
i alt	1740 Rd. 92½ ß.
Med de til Slottet anførte	4870 — 83 -
I alt fra Island	6611 Rd. 79½ ß.

§. 35.

Seer man hen til Islands Over- og Underbestyrere og Embedsmænd i Tidsrummet,

met, og da først til Hovederne for dem alle, nemlig til vore allernaadigste Konger, da ere disses ophøiede Navne, Bedrivter og store Egenskaber, saavelsom deres Tronfølge altfor bekjendte og ofte nok fremsatte i Skrivter, til her i et dansk, som dette, at behøve Gjentagelse; og hvad Island i Særdeleshed angaaer, kan næsten denne hele Bog afgive de meest paafaldende og henrykkende Beviser paa deres landsfaderlige Regjering, som dog, saavidt Kong Christian den Sjette angaaer, mere bestod i religieuse Anordninger, og dem der kunne i Island noget forbedre Hospitalers og Skolers svage Forfatning, end egentlige Foranstaltninger og Understøttelser til Landets Opkomst, eller dets Næringers og Handels Fremme og Forbedring. De senere Anstalter til dette store Øiemed skulle i Island blive evige Ereminder for dets i landsfaderlig Naade mageløse Konger, den Femte Friderik og den Syvende Christian, hvilken Sidste, ikke blot i Gavmildhed og Kongelig Hjelp for dette saa ofte i Allerhøistsammes Regjeringstid betrængte Land, endog meget overgik Aarhundredets ellers udødelige Frideriker, men og var den første af Islands Konger, der, med egne store Opofrelser vidste at gjengive dets forknyttede og saa længe un-

der-

dertrykte Indbyggere deres tabte Menneskerettigheder, med Handels- og Næringsfrihed, ved den viseste Lovgivning at omgjerde deres borgerlige Frihed og Sikkerhed, og kraftigen værne om enhvers lovlige Ret. Allene Listen over hans til dette Øiemed udgivne Lovbud til Island, er meget for stor til denne min Bogs summariske Plan. Nogle af de mærkværdigste har jeg paa et andet Sted [1]) anført, og her finder jeg det nok at slutte denne §. med Henviisning til §. 27, S. 277-91, samt til S. 240.

§. 36.

Af Islands Stiftamtmænd i Tidsrummet var den første den ypperste af alle, nemlig den store og gode Christian Ulrich Gyldenløwe, Kong Christian den Femtes naturlige Søn. Han svarede og i dette Embede aldeles til sin ophøiede Herkomst, og betjente Embedet, dog i Island kun ved mislige Fuldmægtige (see S. 327-29) fra 1684 til 1719 inclusive, da han mod Aarets Udgang døde. At han dog ikke var Islands første Stiftamtmand eller Müller dets første Amt-

[1]) I Eptirmæli átjándu aldar 1806, S. 588 til 595.

Amtmand, som nogle have foregivet [1]), har jeg før viist [2]).

Admiral Peter Raben blev hans Eftermand 1720, og kom i samme Aar med et Orlogsskib til Havnefjord i Island, hvor han opholdt sig i sex Uger. Men — man kan neppe sige, at han kom der i Land, da han blot søværts lod sig sætte hen til de varme Bade ved Laugarnæs, nær Reikevig, da i paakommet slet Veir blev meget vaad og kunde, som en Podagrist, ikke derefter ved Island videre staae paa sine Been. Han døde 1727, og det mærkværdigste man veed at fortælle om ham, som Stiftamtmand, bliver maaskee, at han var den sidste Admiral, som fik dette Embede over Island, men fra Reformationen til hans Død vare dets Lehnsherrer og Stiftamtmænd næsten alle Admiraler.

Geheimeraad Baron Christian Gyldencrone blev fra 1728 = 30 dets Stiftamtmand, og derefter forflyttet til Viborg Stift, og saae Island aldrig.

Han-

[1]) See Kongslevs danske og norske private Ret 1 B. S. 233. J. Espolins Bidbætir vid Galletti 1804, S. 165 og F. Johann. Hist. Eccles. Island. Tom. III. p. 467 = 675.

[2]) I Eptirmæli ꝛc. 1806, S. 597 = 98.

Ham succederede Etatsraad Henrik Ocksen 1730 og døde 1750, uden at see Landet eller udrette noget mærkværdigt.

Geheimeraad Otto Manderup, Grev Rantzau blev dets fortreffelige, virksomme og for Island varmt følende, desaarsag og meget elskede Stiftamtmand 1750 til sin Død 1768.

Stiftamtmands-Embedet efter ham blev i samme Aar overdraget til Conferentsraad Baron von Prøeck, og han derfra efter rummelig et Aar igjen dimitteret først i Aaret 1770. Af alle disse 6 satte ingen sin Fod paa Island; thi neppe kan dette siges om Raben, den eneste, som dog kom til Landet.

Justitsraad Lauritz Andreas Thodal blev derpaa Stiftamtmand over Island 1770 til 1785, da denne for sin Retskaffenhed almindelig yndede endnu levende Olding blev afløst i sidstbemeldte Aar af

Kammerherre Hans Christopher Diderich Victor v. Levetzow til 1790, da han blev forflyttet til Christianssand, men

Amtmand Olav Stephensen f. A. succederede ham, som Stiftamtmand til 1806, da han efter Ansøgning erholdt Dimission i Naade og med Pension, efter henved 40 Aars Tjene-

Tjeneste, som Amt- og Stiftamtmand og i en Alder af 75 Aar.

§. 37.

Islands Biskopper bleve:

a) I Skalholt-Stift:

Mag. Jon Therkelsen Vidalin 1697, men 1720 døde paa en Reise i Sæluhuus under Oxarhryggium (en Fjeldvei), denne Islands Cicero, fortjente og opbyggelige Biskop.

Mag. Jon Arnesen blev Biskop efter ham 1722, men denne ligesaa duelige Biskop døde 1743 [1]).

Biskop Ole Gislesen succederede ham 1747, døde 1753 [2]).

Ham

[1]) Under Titel: Verdleika minning Biskups Jóns Arnasonar, forfattede Egg. Olavsen en skjøn Mindesang over ham. cfr. S. 249 og 330, samt hans Biographie hos Giessing i hans Jubellæres 1 D. S. 492-501.

[2]) Fra 1743-47 blev her Vacance, da Biskop Harboes S. 145-46 og i Noten anmeldte Mission 1741-45 i Island indfaldt og begge Bispe-Embederne i Vacancen bestyredes af ham, men 1746 kom først Ordre til Gislesen at nedreise for at ordineres.

Ham fulgte i Embedet den lærde Biskop Dr. Finnur Jonsen fra 1754-89, da han døde; den første Islænder, der blev Dr. Theologiæ og blandt meget andet, Forfatter af det lærde Værk: Historia Ecclesiastica Islandiæ.

Med ham blev adjungeret Biskop og efter ham virkelig hans berømte Søn og Dr. Theologiæ Hans Finsen 1777 og døde, af enhver i Island inderlig savnet den 4de Aug. 1796 [1]).

Islands nuværende Biskop Hr. Geir Vidalin blev hans Eftermand 1797 og da ordineret i Island, men fra 1801, da Holum Stift blev henlagt til Skalholts, første eneste Biskop i Island, siden Aaret 1107.

b) I Holum-Stift:

Paa eengang bleve to Biskopper ordinerede til Holum, i Aaret 1692, Einar Thorstensen og Biørn Thorleifssen, hiin døde 1696, denne 1710.

Ham

[1] See Noten til S. 256, samt hans 1797 trykte Afskogn og Faderens ligeledes 1792, tildeels hos Giessing i 2 D. 2 B. S. 345-48.

Ham succederede Biskop Stein Jonsen 1711 og døde 1739 [1]).

Eftermanden blev Biskop Haldor Brynjolvsen 1746 [2]), som døde i Øresund paa en Reise til Kjøbenhavn 1752, for at blive cureret af en Kræft i Tungen, og er begraven ved Frue Kirke.

Biskop Gisle Magnussen blev ordineret 1755, døde 1779.

Biskop Jon Teitsen ligeledes 1780 og døde 1781.

Biskop Arne Thorarensen ordineret 1784, døde 1787.

Biskop Sivert Stephensen ligeledes 1789 og døde 1798.

Han blev den sidste Biskop paa Holum og den sidste islandske Biskop, som i Kjøbenhavn er ordineret, hvilket Rescr. af 14 Aug. 1789 befaler fremdeles at skee i Island, i Følge hvilket han og 1797 ordinerede der Biskop Vidalin, den anden Biskop, som er viet i Island [3]).

§. 38.

[1]) See Noten S. 187, 201, 203 og i Giessings Jubellærere 1 D. S. 485-92.

[2]) Den paa foregaaende Side omtalte Harboiske Mission gjorde, at Vacancen ogsaa her blev lang.

[3]) Biskop Mag. Jon Vigfussen blev 1674

§. 38.

Amtmænd i Island vare i Tidsrummet:

Christian Müller, til dets liden Baade, fra 1688 = 1720. Fra 1707 saae han aldrig Island, men holdt der maadelige Fuldmægtige [1]), indtil Amtmand Niels Fuhrmann, efter at have 1716 faaet Expectance paa Embedet, 1718 kom op til Landet, som adjungeret, men fra 1720 som virkelig. Om hans Levnet og Død kan mere eftersees S. 257 i Noten og S. 327 = 29.

Ham succederede Justitsraad Joachim Hendrich Lafrentz 1734, som døde i Island 1744.

Efter ham kom en Lieutenant Christian Pingel 1744 og blev dimitteret 1752. En stor juridisk Stakkel.

Laugmand Magnus Gislesen blev Kongelig constitueret Amtmand 1752, virkelig 1757, men døde 1766, den første Amtmand af Islands egne Sønner.

Vice-

[1]) den første i Island ordinerede Biskop, af Biskop Mag. Brynjolv Svendsen. See Finn. Joh. Hist. Eccles. Isl. Tom. III. pag. 732.

[1]) See S. 311 = 23 og 327 = 29.

Vicelaugmand Olav Stephensen blev adjungeret Amtmand 1764, virkelig 1766, fra 1770, da Island deeltes i to Amter, Amtmand i Nord- og Øster-Amtet, og 1787-95 Amtmand i det da oprettede Vester-Amt, Stiftamtmand 1790 og tjente tillige fra 1791 som Amtmand i Sønder-Amtet. (See videre under Stiftamtmænd S. 360.)

Nord- og Øster-Amtet fik nuværende Amtmand sammesteds Stephen Thorarensen 1783.

Sønder- og Vester-Amtet betjente Stiftamtmændene Thodal og Levetzow hver i sin Embedstid efter S. 360 fra 1770 til 1790. I Sønder-Amtet fulgte derpaa Thomas Hammon Meldal 1790, men døde der 1791. Men til Vester-Amtet kom, som Amtmand, Joachim Christian Wibe først 1795 og døde tidlig paa Aaret 1802.

§. 39.

Kongebudet af 6 Junii 1800 ophævede det af Islands første Laugmand og Lovgiver Ulfliot i Aaret 928 ved Øxeraae stiftede og da allerede 872 Aar gamle Alting eller Laugting, saavelsom den i Aaret 1563 op-

rettede Overret, og i deres Sted andrdnede een almindelig Over-Instants for hele Landet, under Navn af Kongelig islandsk Lands-Overret, bestaaende af en Justitiarius, to Assessorer og en Justitssecretaire. Til den første blev jeg da tillige allernaadigst udnævnt, men nuværende Amtmand Stephen Stephensen til første Assessor, dog, til videre, som surnumeraire; til Assessorer Laugmand Benedict Grøndal og Syssellmand Islev Einarsen, samt Notarius i Overretten Biørn Stephensen til Justitssecretaire.

§. 40.

Island havde følgende Laugmænd i Tidsrummet:

a) I Sønder- og Øster-Laugdømmet:

Sivert Biørnsen fra 1677, egentlig i virkelige Forretninger kun til 1705, da han søgte Dimission; han døde 1723; mere om ham findes S. 332.

Paul Jonsen Vidalin blev netop hos denne den første Vicelaugmand i Island 1697, betjente Embedet fra 1705 og døde 1727. Var en lærd Mand, vel bevandret i gamle Love og Oldsager og en hældig Digter i sin Tid, men i øvrigt et uroeligt Hoved, en mislig

Prac-

Practikus, overmodig og af en tvetydig Karakter (see §. 32).

Jon Ejolvsen (see S. 314) tjente længe næsten som Amtmand Müllers Jagthund, blev desaarsag anbefalet til et Vicelaugmands Navn, som han endelig erholdt 64 Aar gammel, 1707; blev aldrig virkelig Laugmand, men døde 1716 og forrettede næsten intet i dette Embede.

Efter ham blev Niels Kier Vicelaugmand 1717, Laugmand 1727 og døde 1730.

Magnus Gislesen blev Laugmand 1732 - 57; videre om ham sees under Amtmænd S. 364.

Biørn Marcussen blev Vicelaugmand 1750, Laugmand 1757, døde 1791.

Jon Olavsen blev Vicelaugmand 1753 i dette, men 1767 i samme Egenskab forflyttet til Nord- og Vester-Laugdømmet, hvor han desaarsag atter maa anmeldes.

Eggert Olavsen, hvis Arbeider i dette Skrivt saa ofte anføres, blev Vicelaugmand 1767, druknede 1768 med Frue og Familie i Breedefjorden. Hans Broder

Magnus Olavsen blev efter ham Vicelaugmand 1769, Laugmand 1791, døde 1800.

Veng-

Benedict Jonsen Grøndal blev Vicelaugmand 1791, og er nu førſte Aſſeſſor i den Kongelige islandſke Lands = Overret.

b) I Nord= og Veſter-Laugdømmet:

Laurus Chriſtenſen Gottrup, (eller Gottorph, ſee §. 32), blev her Laugmand 1695, reſignerede 1714, døde 1721.

Odder Sivertſen (ſee §. 32) blev hans Vicelaugmand 1707, virkelig 1714, dømt fra Ære, Embede og Boeslod, tilſidſt i Høieſteret 1727, fik Opreisning paa Ære 1730 og døde 1741. Af denne Mand blev Lykken meget misbrugt, hvorfor den og ſelv hævnede ſig paa ham. Fra 1708 = 18 var han den ſtore Gyldenløwes Fuldmægtig, ja endog undertiden ogſaa Müllers. Fik Inſtrux ſom Fiſcal 1708, i Kraft af hvilket han tiltog ſig Ret til at anklage og ſuſpendere ſnart enhver Rettensbetjent [1]), hvilken han, ſom forbemeldt S. 332, udøvede endog mod Laugmand Paul Vidalin.

Hans Vicelaugmand blev Benedict Thorſtenſen 1717, Laugmand 1727 og døde 1733 (ſee S. 333).

Alex=

[1]) See Langtingsbogen for 1707, No. 18 og J. Arneſens islandſke Rettergang S. 522, 23.

Alexander Smith blev Laugmand 1734, forlod Island Aaret efter og resignerede i 1736 Embedet, hvilket daværende Laugmand Magnus Gislesen, i det andet Laugdømme, forrettede 1736-37.

Efter ham fulgte Hans Becker som Laugmand 1737 og døde 1746.

Hans Vicelaugmand blev Svend Sølvesen 1742, forestod Embedet fra 1744, blev Laugmand 1746 og døde 1782.

Olav Stephensen blev dennes første Vicelaugmand 1756 og tjente længe i Island som Amt- og Stiftamtmand, som S. 360 er anmeldt. Den anden Vicelaugmand hos Sølvesen blev 1767 den i hint Laugdømme først ansatte Jon Olaffen (see S. 367), som døde 1777, hvis Aarsag nuværende Amtmand Stephen Thorarensen 1779 blev udnævnt til Sølvesens tredie Vicelaugmand, forrettede Embedet fra 1781-88, men blev Laugmand 1782, dimitteret 1789, Amtmand blev han 1783.

Jeg blev i Foraaret 1788 beskikket til Vicelaugmand i dette Laugdømme og forrettede Embedet derefter; til virkelig Laugmand 1789, samt constitueret Landfoged i to Aar 1793-95, og Aar 1800 til Justitiarius i den Kongelige Lands-Overret.

Aa Ste-

Stephen Stephensen blev min Vicelaugmand 1790, første Assessor i nysnævnte Ret, som surnumeraire, i Aaret 1800, og Amtmand i Vester-Amtet 1806.

§. 41.

Den første Landfoged i Island var en Christopher Heidemann fra 1683 til 1693, da han drog bort, blev tre Aar derefter Amtmand i Norge, og døde 1703. Fra 1693 og i Tidsrummets første Aar var ingen Landfoged beskikket, da de publiqve Afgivter bleve tilligemed Handelen bortforpagtede til separate Handelshuse i Kjøbenhavn, som ved Fuldmægtige selv inddrev dem [1]. En af disse var Paul Beyer allerede 1702, og Amtmand Müller benyttede ham endog 1703 i sin Fraværelse, som Fuldmægtig, hvilket han, tilligemed Laugmand Odd Sivertsen forblev fra 1708. Ved Rentekammer-Skrivelse af 16 Junii 1707 constitueredes han til Landfoged, og benævntes deri, som de forpagtende Kjøbmænds Fuldmægtig. Drukkenskab og anden Uorden voldte hans Hjemkaldelse 1717 til

[1]) See C. Pontoppidans Handelsmagazin for Island 1 D. S. 219 og Deo, Regi, Patriæ S. 105.

til Kjøbenhavn til Rigtighed og Ansvar for sine forvirrede Regnskaber. Paa Reisen døde han i Norge i Laurvigen.

Cornelius Wulf blev constitueret til Landfoged 1717, og virkelig efter Beyers Afgang, dimitteret 1727, døde 1734.

Christian Lexdorph blev Landfoged 1727 og dimitteret 1739.

Christian Drese blev Landfoged 1739, suspenderet af Amtmand Pingel 1749, men Syſſelmand Gudni Sivertsen constitueret i hans Sted.

Mod dette Aars Udgang blev Syſſelmand Skule Magnussen Landfoged; Embedet blev ham aflettet 1793 og Pension ham forundt. Han døde i høi Alder 1794, som en af Islands i flere Henseender mærkværdigste Embedsmænd i Tidsrummet. Hans Søn Jon Skulesen blev ham adjungeret med Succession 1763, men døde før Faderen 1789. Begge bleve de 1786 for en kort Tid udsatte fra Embedsforvaltningen, men Hans Jacob Lindal indsat til samme saalænge.

Fra 1793=95 blev jeg, som meldt S. 369, i to Aar tillige constitueret Landfoged; thi vel blev en Georg Christopher Lidemark udnævnt til Landfoged 1793, men uden

at komme til Island strax derpaa dimitteret 1794.

Paul Michael Finne blev vel 1794 udnævnt til Landfoged, men opkom først til Island 1795, og i dets Efteraar modtog Embedet, blev befordret til Byefoged i Tønsberg i Norge 1803, men døde i Island 1804, inden han kunde forlade samme.

§. 42.

Overretternes Skrivere vare:

a) Som Notarii ved Overretten:

Notarius Odder Stephensen, efter Bestalling af 1773 til 1800, da han ved Lands-Overrettens Oprettelse blev med Pension entlediget, og

Biørn Stephensen, beskikket til Vicenotarius 1790 og 1800 til Lands-Overrettens Justits-Secretaire.

b) Som Laugtingsskrivere:

Sivert Sivertsen den Ældre fra 1700-28, da han blev afløst af Magnus Gislesen (forbemeldte Laugmand og Amtmand). Vel blev en Jon Jonsen 1712 udnævnt til Vicelaugtingskriver, men da han aldrig forrettede Embedet og 1727 blev Sysselmand

mand i Oefjords-Syssel, et her blot at anføre hans Udnævnelse.

Amtmand Magnus Gislesen blev altsaa Laugtingsskriver 1728-32 efter Sivertsen, som allerede 1724 var tillige bleven Sysselmand i Arnæs-Syssel.

Gudmund Sivertsen fulgte efter ham fra 1732-34.

Oddur Magnussen efter denne 1734, døde 1738.

Jon Thordersen 1738, druknede 1743.

Gudni Sivertsen (see S. 271) constitueret 1743.

Sivert Sivertsen, ovennævnte Sivertsens Søn, 1743, forrettede Embedet til 1764, døde 1780.

Thorlev Nicolaisen blev Vice-Laugtingsskriver 1764 og forrettede Embedet fra den Tid; virkelig 1780, dimitteret med Pension 1800; døde 1805.

§. 43.

Efter at jeg saaledes har leveret en kort Liste over de Mænd, som i Tidsrummet betjente verdslige Over-Embeder i Island, samt de øverste Geistlige, vil jeg nu ogsaa til-

tilføie een over dets andre geistlige Øvrigheder i samme Tid, eller Stiftprovster [1]) og Provster. Altsaa

A) Stiftprovster i Skalholt-Stift:

Provst Jon Haldorsen til Hytardal 1720-22, døde 1736 (see Noten S. 208-9).

Biskop Dr. Finnur Jonsen tre Gange, forinden han blev Biskop, nemlig 1743, derpaa 1745-47 efter Harboes Afreise, og 1753.

I hans Fraværelse til Ordination 1753 til 54 Provst Gisle Snorresen, som døde 1780.

Dr. Biskop Hans Finsen 1775-77, om ham see videre §. 37. S. 362.

Provst

[1]) Under Navn af Stiftsprovster forstaaes her ikkun de; som i Bispe-Vacancer eller deres Fraværelse forestod Bispe-Embedet, hvorom Forordn. af 10 Junii 1746 handler, men ikke de særdeles Provster, som i gamle Dage vare efter Rescr. af 3 April 1565 beskikkede i hver Landsfjerding under Navn af Officiales, og i Grunden ikke vare andet end Provster. See F. Johann. Hist Eccles. Islandiæ Tom. II. pag. 374. Tom. III. pag. 15, 90.

Provst Marcus Magnussen 1796 til 97, i eet Aar.

B) Stiftprovster i Holum-Stift.

Provst Thorlev Skaptesen 1710 til 12, anden Gang 1740 og tjente stedse til Præste-Ordinationer i Harboes Tid, samt efter hans Bortreise 1745 i $1\frac{1}{2}$ Aar som Stiftsprovst [1]); dog, i denne Mellemtid 1739 til 1746 var

Provst Stephen Einarsen i et halvt Aar Stiftprovst, men undskyldte sig længere at forrette formedelst svagt Helbred.

Provst Jon Magnussen 1752-55, og døde 1796.

Rector Mag. Halfdan Einarsen 1779-80, anden Gang fra sidst i Aaret 1781 til 84, mere om denne høist-arbeidsomme Lærde S. 172-73 og §. 45.

Provst Thorkel Olavsen 1787-89 og atter 1798-1802.

C) Prov-

[1]) See Noten til S. 187. Denne Skaptesen faldt igjennem Iis ned i en Bæk og druknede 1748.

C) Provster i Island 1701 = 1801.

	Ansat	død
1) Mule = Syssel a) det hele [1]).		
Paul Amundasen	1689	1709
Olaf Stephensen	1710	1740
Paul Hogneseu afløste denne, ubekjendt naar		1738
Brynjolf Haldorsen	1733	1737
Jon Thorlaksen	1738	1790
b) I Søndre Mule = Syssel:		
Den samme Thorlaksen	1746	=
Jon Hogneseu	1786	1807
c) I Norder Mule = Syssel:		
Einar Jonsen	1746	1771
Hiorlev Thordersen	1747	1786
Paul Gudmundsen	1769	1782
Paul Magnussen	1783	1788
Arne Thorstensen	1789	b
2) I Skaptefjelds Syssel a) det hele:		
Thorlev Arnesen	1697	1713
Sivert Hognesen	1720	1732
Hogne Siversen	1722	1770
Biarne Thorlevsen	1739	1759
Einar Halfdansen	1749	1752
Thorlev Biarnesen, see No. 6	1753	1783
Jon Steingrimsen	1779	1791

b) I

[1]) I Aaret 1746 blev Mule = Syssel inddeelt i to Provstier.

b) I Øster-Skaptefells Syssel

	Ansat	død
Sivert Høgnesen	1703	1732
Berg Gudmundsen	1754	1789
Arne Gislesen	1787	

c) I Vester-Skaptefjelds Syssel:

Einer Biarnesen	1703	1720
Jon Bergsen den Ældre	1754	1773
Jon Steingrimsen	1773	1791
Jon Jonsen	1792	

3) I Rangaaevalle-S.

Biarne Hallgrimsen	1695	1723
Thorlev Aresen	1721	1727
Olav Gislesen (see S. 361)	1727	1753
Sivert Jonsen	1747	1778
Gisle Snorresen	1775	1780
Paul Sivertsen	1778	1792
Gisle Thorarensen	1793	1807

4) I Arnæs-Syssel:

Arne Thorvardsen	1691	1702
Johann Thordersen	1703	1734
Olav Gislesen (under No. 3 anført)	1724	1753
Arne Thorleissen	1726	1744
Vigfus Erlandsen	1745	1781
Illugi Jonsen	1750	1753
Jon Thordersen	1753	1789
Halldor Finsen	1767	
Jon Teitsen (see S. 363)	1775	1781
Svend Haldorsen	1780	1805

Gud-

	Ansat	død
Gudmund Jonsen . .	1792	
Torfi Jonsen . . .	1797	

5) I Guldbringe- og Kiose-Sysseler:

Olav Petersen . . .	1699	1719
Torfi Haldorsen	1708	1747
Biørn Jonsen Thorlacius .	1738	1746
Gudlauger Thorgeirsen .	1747	1789
Arne Thorarensen (S. 363)	1781	1787
Marcus Magnussen (see A S. 375)	1782	

6) I Borgerfiords-Syssel:

Haldor Jonsen (see S. 264) .	1663	1704
Hannes Haldorsen . .	1704	1731
Dr. Finn. Jonsen (see S. 362)	1732	1789
Gisle Biarnesen . .	1754	1771
Thorlev Biarnesen . .	1767	1783
Biørn Thorgrimsen . .	1783	
Erik Vigfussen	1786	

7) I Myre- og Hnappe-dals-Sysseler:

Jon Haldorsen, den Ældre, (see A. S. 374) . .	1701	1736
Jon Jonsen . .	1736	1740
Vigfus Jonsen . . .	1740	1776
Halldor Finsen . . .	1775	
Christian Johansen . .	1790	1806

8) I Snæfieldsnæs-Syssel:

Asmund Ejolvsen . .	1690	1702
Thord Jonsen . . .	1702	1720

Snorre

	Ansat	død
Snorre Jonsen . . .	1720	1755
Haldor Brynjolvsen (see S. 363) . . .	1738	1752
Gisle Magnussen (see ibid.)	1746	1779
Vigfus Erlandsen . .	1755	1781
Sivert Stephensen (see ibid.)	1782	1798
Biørn Thorgrimsen . .	1789	
Arne Sivertsen . . .	1791	1805
Biørn Thorgrimsen atter .	1793	
9) I Dale-Syssel:		
Magnus Magnussen . .	1699	1720
Jon Thorarensen . .	1720	1730
Thord Thordersen . .	1731	1738
Thoraren Jonsen . .	1739	1752
Gunnar Paulsen . .	1753	1791
Olav Einarsen . . .	1781	
10) I Bardestrands-S.		
Paul Biernsen (see S. 245-250, 260) før . . .	1654	1706
Jon Jonsen . . .	1705	1735
Haldor Paulsen, den Yngre	1708	1733
Erik Thorstensen . . .	1712	
Gudmund Bernhardsen .	1727	1738
Gudmund Islevsen . .	1739	1758
Jon Teitsen (see No. 4) .	1743	1781
Biørn Haldorsen (see S. 152)	1756	1794
Jon Ormsen . . .	1782	
11) I Isefiords-Syssel.		
a) I Vesterdelen:		

Sivert

	Ansat	død
Sivert Jonsen . . .	1680	1730
Hialte Thorstensen . .	1711	1752
Paul Petersen . . .	1728	1731
Jon Sivertsen . . .	1732	1757
Magnus Snæbiørnsen . .	1741	1783
Jon Asgeirsen . . .	1783	
b) I Norderdelen [1]).		
Hialte Thorstensen . .	1711	1752
Jon Sivertsen . . .	1732	1757
Magnus Snæbiørnsen . .	1741	1783
Magnus Teitsen . . .	1762	1779
Gudlauger Svendsen . .	1773	
12) I Strande-Syssel:		
Thorberg Illugesen . .	1700	1706
Jon Arnesen (see S. 361)	1708	1743
Jon Paulsen . . .	1725	1771
Asgeir Jonsen . . .	1768	1779
Gudlauger Svendsen (see S. 204, 216 og Noten til 210) .	1779	
Jon Svendsen . . .	1781	
Hialte Jonsen . . .	1798	
13) I Hunevands-Syssel:		
Paul Jonsen . . . henved	1700	1721
Haller Olavsen [2]), naar først er ubek.		1741 Worm

[1]) Før 1711 var den under a) ovenanførte Sivert Jonsen Provst i hele Sysselet, siden var der og længe ikkun een Provst, indtil 1762.

[2]) Vatnsfiardar Annal, den senere beretter: at denne og to hans Sønner, hans Bro'

	Ansat	død
Worm Biarnesen, først 1720-32, derpaa 1741-47 med en Adjunct, Præst Thorsteen Petersen, var Præst henved 60 Aar . .		1764
Biørn Magnussen . .	1732	1766
Thorsteen Petersen (nysnævnt, først som Viceprovst) . .	1741	1784
Biarne Jonsen . . .	1767	1798
Jonas Benedictsen . .	1782	
14) I Skagefiords-Syssel:		
Are Gudmundsen . .	1689	1707
Thorlev Skaftesen (see denne §. S. 375) . . .	1708	1748
Jon Thorvaldsen . . .	1724	1731
Sæmund Magnussen . .	1729	1748
Jon Magnussen (see ibid.) .	1748	1796
Illugi Sivertsen [*]) . .	1756	1759
Haldor Jonsen . . .	1758	1769
Jon Jonsen . . .	1770	1799
Thorkel Olavsen (see l. c.) .	1787	
15) I Oefiords-Syssel:		
Thord Oddsen (hans Død ansættes af Dr. Finsen til 1707)	1798	1704
Jon Jonsen . . .	1705	1707

Olav

der, Fader og Bedstefader, bleve alle Jubellærere.

*) Fradømt Embedet 1758 for ærenærgaaende Grovheder imod Laugmand S. Sølvesen.

	Ansat	død
Olav Gudmundsen . . .	1707	1731
Jon Gislesen . . .	1721	1724
Thorsten Ketilsen (see Noten til S. 210) . . .	1725	1754
Thorlak Thorarensen (druknede)	1751	1773
Hallgrim Eldjarnsen . .	1753	1779
Erland Jonsen . . .	1768	1807
Magnus Erlandsen, Viceprovst	1794	

16) I Norder-Syssel:

Geir Marcussen . . .	1697	1737
Jon Marcussen for endeel dennes Adjunct		1738
Thorlev Skaptesen (see No. 14)	1734	1748
Stephan Einarsen [*]), (see S. 375.)	1748	1754
Jon Jonsen Vidalin . .	1755	1767
Stephen Thorlevsen i Norderdelen	1768	1784
Sigfus Jonsen (først i Vesterdelen, siden i det hele) .	1768	1803
Hans Lauritsen Scheving, Viceprovst	1797	

§. 44.

Sysselmænd i Tidsrummet vare:

1) I Mule-Syssel:

a) dets Norderpart:

Biørn

*) Da Biskop Harboe 1745 blev befalet at foreslaae en til Biskop paa Holum, udnævnte han Einarsen, som frabad sig Embedet formedelst Svaghed.

	Ansat	død
Biørn Petersen (døde efter 1726)	1695	
Thorsteen Siverisen (Adjunct fra 1714)	1721	1765
Peter Thorstensen (Adj. fra 1748)	1751	1795
Biørn Thomassen (see No. 20) const. 1757-58.		
Guttorm Hiørleiffen, Adjunct fra 1766, han blev, fast i Stigbøilen, slæbt næsten ihjel af en Hest og døde ynkelig	.	1771
Gudmund Petersen, Adjunct fra 1773	1786	
b) I Midparten:		
Besse Gudmundsen . .	1684	1723
Gisle Erichsen, Adjunct 1709-11.		
Jens Wium, kjøbte for 300 Rdlr Expectancen 1716 .	1723 [1]).	

Hans

[1]) Han var en dansk Mand, men af slet Karakter og meget opfarende; blev 1740 med Tjener og et Fruentimmer flyttet over en Fjord paa en Baad med fem Roerskarle. Dens Formand fandtes siden med to Sting øverst paa Brystet, som man antog at være efter en Kaardespids, og da ingen af disse alle kunde videre opspørges, paa to med megen Iilfærdighed gjennemreisende Ubekjendte nær, formodede man, at Wium med

	Ansat	død
Hans Wium, const. 1740 [1]) (see No. 4) . . .	1741	1788
Jon Sivertsen, const. 1752 til 1756 (see No. 2)		
Jon Arnorsen den Eldre (see No. 12) exspect. 1769-78.		
c) I Sønderparten:		
Jon Thorlaksen . . .	1670	1712
Høskuld Haldorsen, Adj. 1693, døde 1701, og hans Søn og Adj. fra 1702		
Jon Jonsen Thorlacius lige-saa 1708, hvorfor Rector		
Hallgrim Jonsen Thorlacius blev Adj. hos Faderen 1712 .	1714	1736
Nu bleve 1737 begge Sysselets Parter b og c forenede under		

Hans

med Tjener, efter at have i et Klammerie nedlagt de øvrige paa Baaden, havde fundet Vei til at romme i en Hast ud til fremmede Fiskere, som der da i Mængde besøgte Kysterne.

[1]) Denne var og, som Faderen, indviklet i mistænkte Sager 1752-56. En for Blodskam fra Livet dømt Qvinde blev i Arresten hos Wium atter besvangret og udlagde ham som Barnefader, hvis Aarsag han efter Kongelig Befaling af 1751, blev suspenderet fra Embedet 1752 til 1756, da Høiesteret atter tildømte ham Embedet, efter aflagt Benægtelsesed.

	Ansat	død
Hans Wium, men hele Syssələt 1779 inddeelt i to, hvoraf Peter Thorstensen beholdt den nordre, men		
Thorlak Magnussen Isfiord den søndre	1778	1780
Jon Svendsen	1781	1799
Theodorus Thorlacius	1800	

2) I Øster=Skaptefields=Syssel:

Islev Einarsen	1684	1720
Jon Islevsen [1]), (adj. 1716)	1721	1733
Jon Thorsteinsen const. 1726 til 1731 (see No. 3.)		
Jon Sivertsen const. 1731 til 1734 (see No. 1. b.)		1770
Skule Magnussen see No. 18 og S. 263, 281 og 371)	1734	1794
Sivert Stephensen (see No. 4)	1738	1765
Sivert Olavsen const. 1758-59		
Jon Helgesen (suspenderet 1798 og siden dømt fra Embedet)	1758	
Christian Wigfussen, constit. 1798, suspend. 1804.		

3) I

[1]) Han blev 1726 suspenderet af Amtmand Fuhrmann for et mistænkt Tingsvidne, og kom siden neppe til Beteningen, indviklet herved til sin Død i langvarige Processer (see No. 3).

3) I Vester-Skaptefjelds-Syssel:

	Ansat	død
Olav Einersen . . .	1691	1717
Biarne Nicolaisen, Adj. 1714[1])	1717	1764.
Jon Thorstensen const. 1731 til 1736 (see No. 2), henved	.	1747
Thorsteen Biarnesen, uduelig Adj. 1751-54.		
Lyd Gudmundsen (see No. 4) const. 1755 . . .	1756	

4) I Vestmannøerne:

Olav Arnesen, Adj. 1696 .	1698	1723
Sivert Stephansen const. 1723 (see No. 2) . . .	1725	1765
Hans Wium const. 1738-40 (see No. 1. b.)		
Bødvar Jonsen . . .	1740	1754
Lydur Gudmundsen (men og s. A. const. i No. 3) . .	1755	
Brynjulv Brynjulvsen, adj. 1754-58.		
Haldor Jacobsen (const. s. A. i No. 16) . . .	1757	
Sivert Sivertsen (see No. 9 og 15)	1758	1797
Expræst Thorlak Gudmundsen const. 1760, see No. 6 og 15.		

Rector

[1]) Blev og i Anledning af det i No. 2, Note 3 ommeldte Tingsvidne suspenderet 1731 af Amtmanden til 1736, da han for Høiesteret vandt sin Sag.

Rector emerit. Einar Jonsen, const. 1768.	Ansat	død
Jon Erichsen (Conferenceraad J. Erichsens Broder) . .	1786	1796
Jon Gudmundsen . .	1798	1801
Jon Thorlevsen const. 1797 .	1801	

5) I Rangaaevalle-Syssel:

Haagen Hannesen, Expecterende fra 1688 [1]) . . .	1696	1730

[1]) De Fuldmægtige (see S. 327-28) suspenderede ham næsten uden Grund 1711 og gave hans halve Syssel strax bort til Thorlacius, men Kongen befalede 1712 og atter 1714, at indsætte Hannesen igjen i Embedet, og staae ham Regnskab for dets Indkomster. Vicelaugmand Jon Ejolvsen (see S. 314 og §. 40) havde begieret ham suspenderet. Man indsatte ham altsaa meget nødig, men han og Laugmand Odd Sivertsen dømte 1714, at Kongen endnu maatte resolvere paa nye, om Hannesen kunde beholde Embedet. Dog, efterat de havde faaet Sagen trukken ud, og ikke videre torde love sig sammes hældige Udfald, dømte de samme om igjen i Laugtingsretten 1717, "at de i Herrens Navn og med Lovens Tilladelse vovede nu at ophæve deres egen (forbemeldte) Dom af 1714." (See Laugtingsbogen 1716, No. III.

	Ansat	død
Brynjolv Thordarsen Thorlacius det halve (see No. 6.) .	1711	1762
Stephen Jonsen, const. 1711 til 1713 i det halve.		
Paul Haagensen, adj. 1716 til 1724 hos Faderen.		
Nicolai Magnussen, adj. fra 1724 . . .	1727	1742[1])
Jon Thordersen (see §. 42) const. 1742, druknede .	.	1743
Thorsteen Magnussen (den første Isländer, som tog juridisk Attestats) . . .	1743	1785
Jon Jonsen, adj. 1768, og forrettede Embedet derefter .	.	1788
Thorlev Nicolaisen (see §. 42) constit. 1788 89 og før i Jonsens Svaghed af og til.		
Vigfus Thorarensen (see No. 7 og 8)	1789	
betjente Laugtingsretten 1784 for B. Marcussen.		

6) I Arnæs-Syssel:

Hans Williamsen Londemann dansk [2]) . . .	1682	1705

Vig=

[1]) Fandt endelig en melankolisk Udgang af Livet igiennem en underjordisk Vandhule paa Altinget.

[2]) Han beholdt nok Embedet til 1702, og lod

	Ansat	død
Vigfus Hannesen, adj. fra 1694	1702	1715
Axel Frid. Jonsen, adj. 1714.		
Sivert-Sivertsen, den ældre, 1715 (see fort herefter og §. 42).		

Gri-

samme ved Fuldmægtige bestyre, efter at han selv 1692 forlod Landet med Familie, og blev siden Tolder i Præstøe under Wordingborg-Amt. Var givt med Gudrid Marcusdatter af Island, en Søsterdatter af den lærde Torfæus. Deres ældste Søn Edvard Londemann til Rosendal, var født i Island 1680, reiste 12 Aar gammel derfra, fik siden adskillige Embeder og Titel af Biskop, blev Assessor i Hoiesteret, adlet 1749 med Navnet Rosenkrone; hans yngste Søn er Hans Høigrevelige Excellence Hr. Geheimeraad Greve Marcus Gerhard Rosenkrone, 1773 ophøiet til den friherrelige og 1783 til den grevelige Værdighed. Af Edvard Londemanns Sødskende Torve (see No. 6) og Helene Londemann, som igjen kom over til Island, er der endnu en udbredet Familie. See Thormod Thorfesens Biographie ved J. Erichsen S. 12-14. Dr. F. Johann. Histor. Eccles. Isl. Tom. III. p. 568. Note a. Worms Lexicon 3 D. S. 472 og Lexicon over adelige Familier 2 B. 2 H. S. 117-18.

	Ansat	død
Grimer Magnussen og Torse Hansen Londemann 1716.		
Brynjolv Thordersen Thorlacius (see No. 5), kiøbte Embedet for 300 Rdlr . .	1716 [1])	1762
Grimer Magnussen forbem. Adj. fra 1715 . . .	1721	1723 [2])
Niels Kiær (see S. 367), const. 1723=24.		
Sivert Sivertsen den ældre, nysnævnt	1724	1746
Brynjulv Sivertsen, adj. fra 1734	1746	1771
Gudni Brynjulvsen fik Exspectance . . .	1769	1770
Einar Brynjulvsen, den ældre, tjente noget 1771.		

Ex=

[1]) Rigtigheds Aflæggelse for det S. 279 ommeldte strandede Krigsskib Gottenborg, voldte ham besværlige Stridigheder, som tilskyndede ham 1720 at tage sin Afskeed. Aar 1715 gav den ene Fuldmægtig Syſſelet bort til Sivertsen, men Aar 1716 en anden Fuldmægtig til Magnussen og Londemann, men da Thorlacius blev høistbydende, maatte alle vige for ham.

[2]) I Melankolie puttede han sig ned i en Brønd; hans Boeslod blev dog confiskeret.

	Ansat	død
Experæst Thorlak Gudmundsen (see No. 4 og 15), const.	1771	1772
Steendor Finsen . . .	1772	

7) og 8) I Guldbringe- og Kiose-Sysseler [1]):

	Ansat	død
Jon Ejulvsen (see S. 314 og 367, samt No. 5 Note 2) Müllers Fuldmægtig 1694	1683	1716
Niels Kiær (see S. 367)	1703	1730
Brandyr Biarthedinsen, adj. 1709-28.		
Jon Oddsen Hialtelin, adj. 1728, const. 1730 .	1732	1754
Gudni Sivertsen (see S. 371 og 373), adj. fra 1743, const. 1749	1750	1781
Thorsteen Haagensen, adj. 1749-53.		
Gudmund Runolvsen . .	1753	1780
Gudmund Vigfussen, constit. 1780-81.		
Vigfus Thorarensen (see No. 5)	1781	
Sivert Petersen, dimitt. 1803	1790	

9) I

[1]) I Guldbringe-Syssel vare Landfogderne for den meste Deel af Tidsrummet Sysselmænd fra 1707, men Sysselmanden i Kiose-Syssel dog i hiint som Herredsdommer tillige. Landfogderne sees §. 41.

	Ansat	død
9) I Borgerfjords-Syssel:		
Jon Sivertsen (see No. 10) .	1678	1718
Sivert Jonsen, først som Adj.	1704	1761
Arnor J nsen (see No. 19) .	1741	1785
Jon Eggertsen (see No. 10 og 13) const. 1756 . . .	1757	1784
Gudmund Ketilsen, constit. 1784-85 (see No. 10).		
Sivert Sivertsen (see No. 4 og 15) . . .	1786	1797
Thoraren Sigvaldesen Liliendal, const. 1792 . . .		1792
Gudmund Ketilsen, atter const. 1793.		
Finnur Jonsen, const. 1793, (see No. 12) . . .	1794	
Jon Jonsen Espolin (see No. 12 og 18) . . .	1796	
10) I Myre-Syssel:		
Jon Sivertsen (see No. 9) .	1676	1718
Sivert Sivertsen den yngre .	1718	1730
Sivert Høgnesen, (en Taabe) const. 1731 . . .	1732	1765
Thorgrim Sivertsen . .	1741	1785
Hans Søn Therkel, adj. 1769	.	1769
— — Halldor — 1770	.	1776
Jon Eggertsen (see No. 9), const. 1776-77.		
Gudmund Ketilsen (see No. 9)	1778	

	Ansat	død
11) I Hnappedals-Syssel:		
Jon Jonsen [1])	1694	1705
Vigfus Arnesen (see No. 12)	1705	1727
Steindor Helgesen, const. 1727	1728	1766
Paul Axelsen, const. 1755 .	1756	1786
Peter Petersen, adj. fra 1733, const. 1786.		
Gudmund Ketilsen . .	1787 [2])	
12) I Snæfieldsnæs-Syssel:		
Magnus Biørnsen . .	1697	1707
Vigfus Arnesen (see No. 11), adj. 1692-1705.		
Odder Sivertsen, Lagmand (see S. 328-33), anmassede sig Embedet, samt Arnestappens Ombuds Forvaltning, uden Fæste- eller Kongebrev fra . .	1708	1741
Her vare hans Adjuncter:		
Jon Sivertsen (see No. 13) 1709-12.		

Eirik

[1]) Fra Dønustade og Hamrende; succederede den S. 313-14 ommeldte Sysselmand Hromundsen, som i Amtmand Müllers bekiendte Krie-Sag, blev ulovligen fravevet Embedet, styrtede ned af et Bierg i Søen.

[2]) I dette Aar bleve Sysselerne No. 10 og 11 combinerede.

	Ansat	død
Erik Olavsen 1713=14.		
Jon Einarsen 1715=16.		
Steindor Helgesen (see No. 11) fra 1717.		
Johann Christopher Gottorph, const. 1721 (see S. 333) .	1722	1754
Gudmund Sivertsen (see S. 373)	1734	1753
Einar Jonsen forlod Rectorat og blev const. 1753 (see No. 4).		
Jon Arnesen (see S. 205) . .	1754	1777
Thorlak Magnussen Isfiord, adj. 1776, const. 1777, (see No. 1. c.)		
Jon Arnorsen den ældre (see No. 1. b.) . . .	1778	1792
Jon Jonsen Espolin (see No. 9 og 18)	1792	
Finnur Jonsen, const. 1792 (see No. 9) . . .	1796	

13) I Dale=Syssel [1]):

Paul

[1]) For ikke at sætte danske Læseres Taalmodighed paa Prøve, undlader jeg her omstændelig Fortælling om, hvorledes de Fuldmægtigede skaltede og valtede med Snæfieldsnæs=Dale= og Strande=Sysseler fra 1708 til 18, og flere Gange frareve dem de rette Besiddere, men en udførlig Beretning derom kan sees i min islandske Eptirmæli 1806, Noterne 290=91, 304 og 307.

	Ansat	død
Paul Jonsen Vidalin (see S. 329-33 og 366), const. 1696	1697	1727
Hans Adjuncter her vare:		
Biarne Biarnesen 1696-97.		
Thorlak Gudbrandsen Vidalin (see No. 15) 1698-99.		
Jon Magnussen (see No. 16) 1700-1707.		
Jon Erichsen 1708-11.		
Jon Sivertsen (see No. 12 og 16), const. 1712-17, men Odd Sivertsens Adj. 1717-18, druknede 1720.		
Jon Arnorsen (Vidalins Adj.) 1718-26.		
Worm (Ormer) Dadesen [1]), const. 1727 (see No. 14 og 16) .	1728	1744
Brynjulv Biarnesen, const. 1744-46.		
Sivert Vigfussen, Ex-Rector, (see S. Noten S. 145) .	1746	1753
Jon Eggertsen (see No. 9), const. 1753-54.		

Mag-

[1]) Blev af Kongen den 3 Febr. 1741 udnævnt til Laugmand Beckers Adjunct i hans Svaghed, og vilde derfor ikke vige Sæde 1743, (da han paa tredie Aar forrettede hans Embede) for Svend Sølvesen, som Vicelaugmand.

	Ansat	død
Magnus Ketilsſen [1]) . .	1754	1803
Skule Magnusſ.n, adj. fra 1796	1804	
14) I Bardestrands-S.		
a) I Sønderparten:		
Søren Matthiesen . .	1700	1701
Einar Einersen	1700	1707
Einar Tyrfingsen og Walter, en Svensker, Adjuncter.		
Biarne Petersen, den Rige kaldet	1708	1768
Sivert Sivertsen, hans Adj. 1715-14.		
b) I Vesterparten:		
Are Therkelsen, Adj. fra 1687	1695	1730
Teit Aresen, henved . .	1707	
c) I hele Sysselet:		
Bemeldte Aresen fra . .	1718	1735
Worm Dadesen (see No. 13 og 16), const. 1723-24.		
Olav Jonsen til Eyri, const. 1736-37		1761
Olav Arnesen (see No. 20) . .	1737	1754
David Scheving, const. 1752,	1753	
Biarne Einersen, adj. fra 1776,	1781	1799
Odder Haldorsen Vidalin [2]) .	1788	1803

15) I

[1]) I Fædrenelandets Historie og Islands Oeconomie velbevandret, og den opbyggeligste Sysselmand i Tidsrummet.

[2]) Suspenderet af Amtmand Vibe 1801, men ikke endelig fradømt, døde han i eller af yderst Mangel.

	Ansat	død
15) I Isefjords-Syssel:		
Paul Torvesen [1], const. i det halve allerede 1668 (see S. 324-25) . . .	1671	1720
forestod nok og den anden Halvdeel 1708-9 efter		
Thorlak Gudbrandsen (see No. 13 og S. 2. 9), const. 1700 til Nordparten, og der virkelig	1701	1707
Det hele Syssel fik hos de Fuldmægtige		
Marcus Bergsen 1711, const. 1710, confirmeret .	1720	1753
Olav Jonsen (en Rabulist, see No. 14), const. 1742.		

Erland

[1]) Han blev atter først i Tidsrummet indviklet i slemme Stridigheder for et 1702 der indstrandet spansk Skib, thi han maatte udtælle 200 Rdlr herfor til Odd Sivertsen, og to Bønder hver for sig 50 Rdlr; men 1723 maatte Sivertsen for denne Handel bøde 450 Rdlr Specie til Kongen. Aar 1740-41 indstrandede derimod to hollandske Hukkerter i Skagefiorden i Skule Magnussens Tid, og det uden at man enten vedbørlig kundgjorde den Strandning, eller at noget af Betydenhed sees derom at være paaanket af Vedkommende eller Øvrigheden.

	Ansat	død
Erland Olavsen [1] . . .	1742	1772
Olav Arnesen (see No. 14), const. 1754, drak vel meget og døde samme Aar.		
Expræst Thorlak Gudmundsen, const. 1754=56, (see No. 4 og 6).		
Sivert Sivertsen (see No. 4 og 9), const. 1760=65.		
Jon Jonsen af Gróustad, const. 1767.		
Olav Erlandsen, const 1772=73 .		1790
Jon Arnorsen den yngere .	1774	1796
Jon Jonsen (see No. 16), const. 1796=97.		
Jon Jonsonius (en Antiqvar, see S. 222. Note 1) . .	1796	

16) I Strande=Syssel:

Jon

[1]) Han blev ved Laugtinget to Gange dømt fra Embedet, nemlig 1754 og 55, men af Overretten igjen inddømt i samme Aar 1755=56; den tredie Gang blev han 1762=63 af begge Retter fældet paa Embede, men 1765 ved Høiesteret endnu tildømt samme; 1767 dømte den constit. Jon Jonsen ham og Søn Olav Erlandsen fra Ære og Embede; Dommene bleve ophævede af Overretterne, og Sættedommeren idømt Boder og inhabil til Dommer=Functioner fremdeles.

	Ansat	død
Jon Magnussen [1]), adj. 1699	1700	1736
Paul Vidalin (see No. 13) fra 1710=13 med		
Thord Biørnsen (see No. 17) som Adj.		
Jon Sivertsen [2]) (see No. 12 og 13), const. 1712=13	.	1720
Sumarlidi Clemensen [3]), (see No. 17), const. 1713 .	1714	1740
Paul Vidalin fik Syslelet endnu 1717, afstod det til		
Worm Dadesen (see No. 13), til hvem det ved Auction solgtes	1718	1744
Einer Magnussen, adj. 1726, ved Auction . . .	1728	1779

Hal=

[1]) En Broder til A. Magnæus, Svoger til P. Vidalin, og Mand af gode Kundskaber, men høist liderlig, var Præst 1689, blev 1709 dømt fra Syslelet for to Gange bedrevet Hoer; i 70 Aars Alder kom han saaledes tredie Gang, blev dømt fra Livet, men benaadet. See Hist. Eccl. Tom. III. pag. 567.

[2]) Et forvorpent Menneske og skiændig Pasqvillant.

[3]) Blev i Fuldskab grov mod Joh. Gottorph for Retten og dømt til høie Bøder 1717, faldt beskiænket af Hesten og brækkede Halsen.

	Ansat	død
Halldor Jacobsen [1]) (see No. 4),		
const. 1757 . . .	1758	
Jon Jonsen, const. 1764=66.		
Jon Jonsen, const. 1788 .	1794	
17) I Hunevands=Syssel:		
Laur. Christ. Gottrup (see §. 32 og 40)	1684	1721
Jon Illugasen, adj. 1695=1701 og 1711.		
Sivert Einersen, adj. 1701=4.		
Jon Erichsen, adj. 1705=14.		
Biørn Thorlevsen, adj. 1710.		
Sumarlide Clemensen, adj. 1712=13 (see No. 16).		
Thord Biørnsen, adj. 1716 (see ibid.) og		
Johan Gottorph (see No. 12), adj. fra 1716 . .	1721	1754
Biarne Haldorsen [2]), (Rector) const. 1728 . . .	1729	1772
Grimer Grimsen, adj. oftefra 1727, const. 1743=45.		
Arngrim Jonsen fra 1765=72.		

Mag=

[1]) Blev suspenderet 1764 og 1788, fradømt Embedet 1790. (See Laugtingsbogen samme Aar S. 37=45).

[2]) Beskyldtes for Haardhed og Nærighed. Blev suspenderet af Amtmand Lafrents 1743, men Haldorsen stævnede denne død ved hans Grav 1744 og kom til Embedet igjen 1745.

	Ansat	død
Magnus Gislesen, const. 1772	1774	1789
Biørn Jonsen, const. 1789-91		
Islev Einersen (see §. 39), befordret 1800 . .	1790	
W. F. Krogh, forflyttet 1804,	1800	
18) JSkagefiords-Syssel:		
Thorsteen Thorlevsen, før .	1665	1705
Nicolai Einersen, adj. 1696 (see No. 20) . . .	1705	1707
Halldor Thorbergsen [1]), const. 1707-1708 (see S. 209 i Noten).		
Benedict Magnussen Beck [2]) ved de Fuldmægtige . .	1707	1719
Jens Madsen Spendrup [3]), adj. 1715, const. 1719 . .	1721	1735
Odder Magnussen (see §. 42), const. 1735-37 . . .		1738
Skule Magnussen (see S. 385 og No. 2) . .	1737	1794
Biørn Marcussen (see S. 367) . . .	1749	1791
Jon Snorresen (see S. 189)	1757	1771

Mag-

[1]) See Sciagraph. Hist. Liter. Isl. p. 137 og 194.

[2]) Meget efterstræbt af sin Eftermand druknede han i Herredsvandene.

[3]) Constitueret til Laugtingets Betjening efter Kiar 1731, druknede og i samme Flod.

	Ansat	død
Magnus Gislesen (see No. 17) const. 1771.		
Vigfus Scheving (see No. 19)	1772	
Jonas Scheving, adj. fra 1795	1800	
byttede Syssel med Espolin i No. 9, Aar 1802.		

19) I Oefjords-Syssel:

Lauritz Hansen Scheving [1]) af Müller 1694 . .	1705	1722
Jon Thorlevsen, adj. 1709.		
Hans Scheving, adj. fra 1717, const. 1721 . . .	1722	1726
Jon Paulsen Vidalin (Laugmand Vidalins Søn), const. 1726, frøs ihjel . .		1726
Arnor Jonsen (see No. 9), const. 1726-27.		
Jon Jonsen (see S. 372) .	1727	1762
Thoraren Jonsen, adj. 1738 .	1748	1767
Vigfus Scheving (see No. 18) const. 1767-68.		
Jon Jacobsen . . .	1768	

Hans Adjuncter:
Kammersecretaire og Sysselmand Gunnlaug Gudbrandsen Briem.
Ebenezer Thorstensen, og
Sysselmand Sivert Snorresen.

20) I

[1]) I Odd Sivertsens Fraværelse 1715-16 forrettede han som Gyldenløwes Fuldmægtig.

	Ansat	død
20) I Norder- eller Tingøe-Syssel:		
Haldor Einersen, const. 1700, (en ferm Jurist) . .	1702	1707
Peter Marcussen, adj. 1701 og 1707	.	1707
Thorgrim Jonsen, adj. 1699 og 1708	.	1709
Benedict Thorstensen (see S. 333 og 368), const. fra 1708	1725	1733
Olav Arnesen (see No. 14 og 15), const. 1733-34, var Amtmand Lafrentzes Fuldmægtig 1736-37 i hans Fraværelse.		
Jon Benedictsen, const. 1734	1735	1776
Vigfus Jonsen, med Expect. fra 1766. . . .	.	1776
forvildet af dyb Melancholie, døde han paa Marken pludselig	.	1795
Biørn Thomassen (see No. 1. a.) adj. 1756, const. 1783 .	1790	1796
Thord Biørnsen, const. 1796	1797	

§. 45.

Latinskolernes Rectores vare i Tidsrummet:

a) Paa Skalholt- og Reikevig: (see S. 148).

	Ansat	død
Thord Jonsen i 3 Aar . .	1698	1720
Magnus Jonsen (druknede ved Reikevig) . . .	1701	1702
Magnus Marcussen, en ypperlig Rector i 6 Aar . .	1702	1733
Jon Haldorsen (see S. 378), const. i 2 Aar . .	1708	1736
Thorlev Aresen Thorkelin [1]) i 8 Aar	1710	1727
Erland Magnussen i 6 Aar, fortreffelig Rector	1718	1724
Biarne Haldorsen (see S. 400, No. 17) i 5 Aar . .	1723	1772
Jon Therkelsen i 9 Aar (see Noten S. 145 og 149) [2]) .	1728	1759

Gisle

[1]) Var saa hældig at drukne i en Flod indenn Høiesterets Stævning i Paul Kinchs Sag (see Noten S. 258-59) i hvilken Thorkelin var Kommissionens Formand, som gjorde hele Udslaget, fik ham til Afklappelse rammet.

[2]) En Mand af Kundskaber, en stor Gnier, og efter Dr. F. Jonsen og flere upaalidelig i Ord og Skrivter, men djærv Bagvasker, hvis Uefterrettelighed, som ellers siden oftere i Island, kjendtes først efter at denne havde voldet en falsk Mistanke og de Uskyldige Fortræd. Hermed vandt han dog selv at blive Harboes Secretaire i Island. See Worms Lexi-

	Ansat	død
Gisle Magnussen i 9 Aar (see S. 363) . . .	1737	1779
Einer Jonsen i 7 Aar (see §. 44, No. 4 og 12) . . .	1746	1781
Mag. Biarne Jonsen i 28 Aar, en fortreffelig Rector, dimitterede 194 i samme Tid [*])	1753	1798
Paul Jacobsen, mangeaarig Conrector, conſt. 1781 = 84		
Gisle Thordersen Thorlacius, dimitteret 1804 . .	1785	1806
Jacob Arnesen, i hins Svaghed adj. 1796 = 1800.		
b) Paa Holum: (see S. 148)		
Mag. Jon Arnesen (see S. 361) i 12 Aar . .	1695	1743
Jon Einarsen, Conrector 1698 til 1702, exspecterende fra 1697, med Rectorbestalling, men tjente ei som virkelig .	.	1707
Thorlev Skaptesen (see S. 375) conſt. 1707 = 8, druknede .	.	1748

Hall=

Lexicon 3 D. S. 806 og Hist. Eccles. T. III. p. 546 - 47 og T. II. p. 294.

*) See Fortegnelse over de ved ham dimitterede Disciple, trykt i Kiøbenhavn 1782. 8vo. og Amtmand Stephensens Minnisverd Tidindi 2 Bind 1 Hefte S. 125.

	Ansat	død
Hallgrim Jonsen Thorlacius (see S. 384)	1708	1736
Mag. Thorlev Haldorsen (et meget opvakt Hoved)	1711	1713
Snorri Jonsen, Conrector 1712 (see S. 379)	1713	1755
Gudmund Bergsen i tre Aar, (druknede)	1720	1723
Erlend Magnussen i eet Aar (see ovenfor a) S. 104	1723	1724
Sigurd Vigfussen (see Noten til S. 145 og 395) [1]	1724	1753
Gunnar Paulsen (S. 219 og 379)	1742	1791
Stephen Biørnsen (see S. 213 til 14), const. 1753=55		1798
Mag. Halfdan Einersen i 30 Aar (see S. 153, 172=73)	1755	1785
Haldor Hialmarsen, Conrector i mange Aar, const. 1785=89		1805
Paul Hialmarsen (til Skolens Nedlæggelse, eller 1802)	1788	

§. 46.

For nu endelig ogsaa at oversee, som henhørende til de offentlig beskikkede verdslige Authoriteter, de i Tidsrummet anbefalede dig=

[1]) Ved Biskop Harboes Anbefaling til Kongens Naade slap han til Dale=Syssel 1746, see S. 145.

vigtigste Commissioner, behøver man, i Henseende til de for Videnskabernes Tarv i Kjøbenhavn nedsatte Commissioner 1783, 84 og 1799, af hvilken sidste jeg og var Medlem, kun at eftersee det S. 147-48 desangaaende allerede anførte, og at tilføie: at ligesom den sidste havde de islandske Instantsers Hovedforandring, samt Stifters og Skolers Forening og de Holumske Godsers Afhændelse til Følge, saa var og den Mellemstes Følge ikke blot den Skalholtske Domkirkes og Skoles Forlæggelse til Reikevig 1785, men og de Skalholtske Godsers Realisation og Overdragelse, under min Direction, som allernaadigst dertil udnævnt Commissarii, samt Islands Næringers Løsning af Monopolhandelens tunge Baand, og en Frihandels Aabnelse for Landet. Ved disse sidste og mærkværdigste glemmer man snart den første langsomme nok, men lidet andet end evig Tvist foranledigende Commission, anbefalet den 23de Maji 1755, angaaende Bispestolernes Separation fra Domkirkerne og Skolerne, og hvad til enhver særskilt burde udlægges, som vel endelig efter 9 og 10 Aar, 1764-65, bragtes saavidt, at en Kongelig Confirmation derpaa blev udvirket 1767, men blev i øvrigt Tønder til nye

Stri-

Stridigheder, og inden 20 Aar fandtes dets hele Arbeide aldeles upassende.

De øvrige vigtigste islandske Commissioner vare Lovcommissionerne og tre Landcommissioner.

I Henseende til et Udkast til en ny Lovbog og Kirkelov for Island, befalede Rescr. af 14 April 1688 Laugmændene med de lovkyndigste Syßelmænd at overlægge og indberette til Cancelliet, om en for Island passende Lovbog kunde indrettes efter Christian den Femtes norske, hvilket Bisperne med de klogeste Provster blev og befalet i Henseende til dens anden Bog om Religionen og Geistligheden. Biskoppen Mag. Thord Thorlacius med fire Provster foretog sig vel noget desangaaende 1699, og affendte deres Erklæring ved Aarhundredets Indtrædelse til Kongelig Bedømmelse, som ikke maa have fundet den tilfredsstillende, thi et Rescript af 29 Maji 1719 gjentog Befalingen til Bisper og Laugmænd at forfatte en ny Kirkelov efter norske Lovs 2den Bog, samt Rituale, efter det danske af 25 Julii 1685, hvorhos Laugmændene blev paalagt med andre duelige Mænd at forfatte en ny Lovbog for Landet, og ved Rescr. af 9de Junii 1721, saasnart Lovbogen var færdig, ogsaa at udkaste en Politie-Anord-

ordning [1]), hvortil Stiftamtmand Raben 1720 havde paa ny indgivet Forslag, men som da blev sendt Langmændene til Overveielse. Rescr. af 11 April 1724 bebreider Langmand Odd Sivertsen og nogle Syssselmænd deres Uvirksomhed heri, hvorfor disse ved Rescr. af 23 April 1725 blev befalet at møde paa Altinget til Deliberation herom. Bisskop Jon Vidalin døde 1720, men Bisskop Steen Jonsen lod i Aarene 1721-22 af de kyndigste Mænd igjennemsee, hvad der alt var forrettet, og indbød dem at reise hjem til ham til Holum (en 30 Miles Vei), for at slutte Arbeidet, men man betakkede sig gandske, hvorfor Bisskoppen sendte Udkastet til den geistlige Lov, indrettet efter norske Lovs 2den Bog til Cancelliet Aar 1726, meldte: at de første 18 Kapitler vare af Commissionen samtligen ud-

[1]) Allerede 1702 indgav Langmand Gottrup til Kongen et ikke uvigtigt Forslag og Concept til en Politie-Anordning for Island. I Forening med ham selv blev en Kommission den 25 Martii 1702 i Kjøbenhavn nedsat til at gjennemgaae samme, derpaa sendt til Island, og 1704 der bifaldet; men siden — henlagt. Landkommissionen 1771 skal og have indgivet et saadant, endnu urealiseret.

udkastede, men da den ikke vilde reise hen til ham, havde han ene opsat de øvrige fire. Et Reskript af 12 Maji 1727 befalede begge Bisperne og Laugmændene at gjennemsee og omarbeide det Hele paa nye. Biskop Steen Jonsen undskyldte sig med Svaghed fra Reiser og indbød de øvrige hjem til sig, men alle betakkede sig. Paul Vidalin døde i samme Aar; et Reskript af 23 April 1728 tilholdt Bisper og Laugmænd alvorlig at møde før Laugtinget paa Gaarden Kalmanstunge (i Myre-Syssel, en Middelpunkt imellem Sønder- Vester- og Nordlandet, dog i Vester-Amtet), for at fuldende Arbeidet, samt afsende dette til Kjøbenhavn, som siges at være efterkommet; men — fra den Tid veed man intet om denne geistlige Deel af Værket.

Med den verdslige Lovbog gik det dog ikke bedre. En løs Concept af Paul Vidalin, blev vel gjennemseet af Laugmændene B. Thorstensen og N. Kiær og sendt til Sysselmændenes Betænkning; men — nu begyndtes en ny Lovconcept, og endelig blev denne for den første og tredie Bog næsten endt, men Kiær døde 1730, Sysselmændene undskyldte sig fra Reiser til Conference for intet, og Arbeidet holdt op. Rescr. af 2 Maji 1732 adjungerede hver Laugmand to Syssel-

mænd,

mænd, en af hver Landsfjerding. B. Thorstensen fik Worm Dådesen og Jon Jonsen i Oefjords-Syssel, og M. Gislesen fik Thorsteen Sivertsen og Sivert Sivertsen i Arnæs-Syssel. Udkastet skulle circulere blandt Embedsmændene og derpaa forelægges dem samtligen paa Altinget, men Laugtingskriveren der føre Pennen. Thorstensen døde 1733. Laugmand A. Smith succederede ham 1734, men, som han bedre forstod sig paa at brygge Øl end paa Lovgivning for Island, vendte han 1735 tilbage fra dette og fra Embedet til sit Brÿggerie i Kjøbenhavn, men blev afløst 1737 af en Tømmerhandler Becker, som engang var Skriver hos A. Magnæus (see S. 195); Sysselmændene undskyldte sig fra Arbeidet for intet, deels med Svaghed, deels med Fattigdom. Refer. af 7de Maji 1735 adjungerede Laugmændene endnu tre Sysselmænd ved Lovarbeidet; men — nu sov det gandske ind og nævnedes ikke videre, indtil 16de Maji 1760, da det ene blev overdraget Vicelaugmand Jon Olavsen. Præmisserne synes at vidne om, at de ældre Befalinger og Arbeider til dette Ciemed, vare da allerede glemte, i det mindste satte man da mindre Tillid til Fremgangen af og Omhyggeligheden ved et saa vanskeligt

og

og vigtigt Arbeide, naar det paalagdes gratis slet aflagte og trængende Embedsmænd, da det krævede megen Læsning og Møie, Reiser og Omkostninger, især i et Land, hvor de fornødne Hjelpekilder ere saa adspredte, ja, uerholdelige; thi Erfaring selv viser jo, at selv i Kjøbenhavn, hvor Kilderne haves, saavelsom alle Subsidia, hvor Lovkommissarier saa ofte og let kan samles og hvor et udsøgt Valg kunde gjøres til et saadant Arbeide, er den danske Lovrevision slet ikke videre kommen endnu, i næsten lige lang Tid. Jon Olavsen fik en fast aarlig Løn i 9 Aar, og Sysselmand Biarne Haldorsen sig adjungeret ogsaa med Løn, foruden en Douceur aarlig til Laugmændene, for Revision af Udkastet, som endelig skulde forelægges Amtmanden og de paa Altinget forsamlede Betjente; men den anden Bog gjennemsees af Bisperne og fire Provster [1]). Et læseligt og i det høieste til Midten af Aarhundredet for en Deel passende Udkast til fem Bøger blev endelig til, men Lønnen ophørte og Arbeidet med den. Olavsen døde fra alt halvgjort, ja, ugjort Arbeide 1777; løse, henkastede Samlinger til den sjette Bog,

[1]) See Rescr. af 31 Dec. 1762, 13 Julii 1764, 7 Martii 1766 og 18 Maii 1767.

Bog, som i Stumper forefandtes efter ham, lod Stiftamtmand Thodal ved en uloykyndig Skriver afcopiere, og sendte derpaa det Hele til Cancelliet. Efter 16 Aar fra Olavsens Død, nemlig 1793, blev Bisskopperne endnu befalet at revidere den anden Bog efter hans Udkast, og mig, samt afgangne Laugmand Magnus Olassen de øvrige, men man fandt snart, at Tidernes, Handelens, Næringsformernes og Lovprincipernes store Forandringer fra Midten af det attende Aarhundrede og Mængden af de udgivne Forordninger, Rescripter og Resolutioner i samme Tid, krævede det Heles Omarbeidelse fra nyt af, hvilken man uden Løn, ikke trøstede sig til at udføre. Den 6 Junii 1800 blev nuværende Amtmand Stephen Stephensen Arbeidet overdraget, til hvilket han siden har samlet og virket saameget, som idelige Kommissionsreiser og andre Embedsforretninger have tilladt ham, hvorpaa han og om kort Tid vil kunne fremlægge Prøver.

Som henhørende til denne Materie maa her anmeldes: at en Kommission, bestaaende af Justitiario i Lands-Overretten, og dennes tre daværende Assessorer, blev den 18de Julii 1800 nedsat til at forfatte Udkast til et passende Sportel-Reglement for Rettens Betiente i

Is-

Island, hvilket med Vedkommendes Erklæringer forlængst er indleveret til Cancelliet, saavelsom 1804 et andet, efter Commissorium til os, de selvsamme nemlig, af 23 April 1803 opsat Udkast til en Anordning for Island: om Tilsyn med Umyndige og Værger, Overformynderie og Pantebøger, samt offentlige Stiftelser. I øvrigt blev Lands-Overretten den 2 Aug. 1800 overdraget authoritate publica, at udgive paa Islandsk efterhaanden de for dette Land udgivende Anordninger.

Den første af Landkommissionerne var Arnæ Magnæi og Paul Vidaliu s S. 41, 165-66, 332-34 ommeldte, som varede fra 1702-12. I Følge deres Instrux af 22 Maji 1702 skulde de ikke blot forfatte en ny Matrikul for Landet, men og overveie alt, hvad der kunde tjene til dets Opkomst. Man har for det meste hidtil fulgt den af dem forfattede Jordebog, al dens store Mangel uagtet [1]); thi en nyere Omarbeidning af denne og de ældre, med Hensyn til Jordegodsernes Forfatning 1760, leveret af Landfoged Skule Magnusen til 1769, og derpaa rettet og fortsat til 1778, under Navn af harmonisk

[1]) Oplyst i Forberedelse til Olavii Reise Side LXVIII-IX.

monisk Jordebog for Island, er deels ufuldstændig og upaalidelig, deels nauthoriseret, og i faa Menneskers Værge. For Omarbeidningen fik Forfatteren dog 700 Rdlr af Kongen (see ibid. §. 19-20). Jeg har før viist §. 32 den Ufred og Splid denne Kommissions Indblandelse i Retssagernes Afgjørelser voldte i Landet og disses slette Udfald siden for Høiesteret, ligesaa S. 165-66, hvorledes den udplyndrede Landet for kostbare Manuscripter ꝛc. og nu veed jeg intet videre at tilføie mærkeligt af den for Island udrettet; thi Forordningen af 15 Maji 1705 er vel et af den foranlediget Værk, men maa nu ansees som aldeles upassende for Island og vore Tiders mere liberale Grundsætninger [1].

Den tredie og sidste Landkommission var aldeles af samme, dog meget mere indskrænket Natur, anordnet 18de Junii 1800 ikkun til Jordegodsernes nye Matrikulering. Den bestod af de siden beskikkede Amtmænd Ludvig Erichsen og Stephen Stephensen, Secretairerne Arne Sivertsen og

[1]) Laugmand Gotterup havde ved sine Forestillinger 1702 selv foranlediget denne Kommission, men hvorledes den og især P. Vidalin paaskjønnede dette, viser §. 32.

og Gunnlaug Briem, og endelig af F. Kolvig. Det er bekjendt nok overalt i Island, hvor upaalidelige Angivelser denne Kommisssion ere af Mængden fremdbudne, til derpaa at kunne bygge en rigtig og billig Matrikul. Dens Arbeider vare endte 1805.

Den anden Landkommisssion blev nedsat den 20 Martii 1770 og en Forordning i den Anledning udfærdiget af 15 Maji s. A. Den bestod af Viceraadmand, siden Etatsraad Andreas Holt, som Over-Landkommissaire (see S. 151), Laugmand, siden Stiftamtmand Thorkel Jonsen Fieldsted [1]), og forrige islandske Kjøbmand, siden Cancellieraad Windekilde; Kommissionsskriver blev den S. 9 ommeldte Observator Ejolv Jonsen. Saare mærkværdig er dens Instrux af 22 Maji 1770 [2]). I de Tider var den og Kongelig udstyret: hver Commissarius fik 3 Rdlr daglig i Diætpenge og 400 Rdlr til Udredning; denne blev for Skriveren bestemt til 300 Rdlr og 2 Rdlr daglig til Diæt, og alle fik de desuden al Reise-Omkostning fri.

I

[1]) Han døde 1796, men hans Tab for Island tillige, udtrykkes kun altfor svagt i mine Minnisverd Tidindi 1 B. S. 243 : 45.

[2]) See Forbered. til Olavii Reise S. VIII : XIV.

I Island forblev Kommissionen i eet Aar, og i Forening med Islands Embedsmænd overlagde mange Ting af stor Vigtighed til dets Ophjelpning. De syge Faars Nedslagtning overalt, hvorved Faaresygen blev udryddet; den vigtigste Anledning til Handelens Frigivelse og strax dens Forandring til det Bedre; en større Flid ved Jordbrug og Haugedyrkning; Ödejorders Optagelse; Gjerdesætning og Tuers Jevning; Apothekets Adskillelse fra Landphysikatet (foruden mange endnu uiværksatte Forslage til Medicinalvæsenets Fremme); Kornmalingen i Island og uformalet Korns Indførsel; Postindretningen, Veivæsenets Forbedring og meget mere af de senere Tiders Anlæg, bleve, efter dens Forestillinger, Gjenstande for Regjeringens særdeles Omhue og tildeels for dens Lovgivning for Island.

Almindelig Betragtning over Island i Aarhundredet.

Efter saaledes at have overskuet de vigtigste Scener og Forandringer, de fornemste Anstalter og Forsøg til Islands Ophjelpning og Kultur,

 de

de forskjellige Slags Bestyrelser af dets Hoved-Anliggender, som det attende Aarhundrede haver frembudet, falder man til Slutning billigen paa, til en endelig afgivende almindelig Bedømmelse af det Hele, at betragte:

1) Om Island i Tidsrummet har, i Henseende til Oplysning og Kultur, gjort meget vigtige Skridt fremad eller tilbage?

2) Om dets Justitsvæsen og Bestyrelse har vundet en forbedret Form eller ikke?

3) Om borgerlig og Næringsfrihed, samt Handel og Produkter ere der betydelig forøgede?

4) Om Island selv har vundet en større Velstand og Sikkerhed for Mangel i Fremtiden?

Jeg har allerede §. 24, S. 240-64 besvaret det første Spørgsmaal og documenteret, at Oplysningen er der gaaet frem med store Kjempeskridt, trods de uophørligen mægtige Hindringer, som de S. 331-36 anførte Kabaler til denne Dag have lagt og ville lægge i Veien for samme. Disse arbeide dog stedse paa at nedsætte ethvert nyt endog opbyggeligt og godt Skrivt i Almuens Øine, vække Mis-

troe

troe hos denne til alt, og at indbilde samme, at den, omhyllet af gamle Landsvaner og selv de taabeligste Fordomme, ene kan leve lykkelig. Hvad andet, kan for Ex. være Aarsag i, at en stor Deel af Præsteskabet endnu lader synge i Kirkerne det over 200 Aar gamle Graduale, anmeldt i Noten til S. 254 med alle dets Forargeligheder [*]), men forkaster den af Kongen authoriserede nye Psalmebog, hvis Indførelse jeg har viist (l. c.), at allene ankommer paa Præsterne og er dem saare let? Hvorledes man til Exempel arbeidede mod Landoplysnings-Selskabet tidlig, har man fra 1797 et mærkværdigt Beviis for, da man, efter forhen indsamlet Bidrag overalt i Holum Stift til dette Øiemeed, og for hos Almuen at svække Indtrykket af de S. 161-62 omD d 2 meldte

[*]) I høieste Maade forargeligt maa jeg ansee det, at for Ex. paa anden Søndag i Fasten skulle hele Menigheder i Kirkerne udtone efter den gamle Psalmebog, "at de i Jesu Øine ere som lumpne Tævehunde;" anden Paaskedag: "at de to Formænd Pharao og Goliath bemærker Døden og Diævelen." Ikke at nævne, at man i Ugepsalmer efter denne Bog, beder ivrigen "mod fæle Drømme, allehaande Spøgelser og ond Gjenfærd" til væld ig Styrke for Fordomme og Overtroe.

meldte ved Selskabet efterhaandtn udgivne Skrivter, efter den derværende Bisskops Valg, udgav paa Holum med megen Anbefaling gamle meditationes triumphales paa nye og en 100 Aar gammel Bønnebog, om hvis Egenskaber Amtmand Thorarensen og jeg allerede forlængst have afgivet offentlig Erklæring [1]). Da man ellers erfarede, at disse Forsøg ikke formaaede at afbryde Selskabets Bestræbelser, søgte Kabalen lumskelig paa den skammeligste Maade at forspilde det Medlemmer og Bog-Afsætning, ja, hyrede nedrige Mennesker til skjult at udstrøe ligesaa lumpen, som affindig Lasten om dets Arbeider, alt for at stemme den raae Almue og andre i Kultur den nærmest angrændsende mod samme. Un-

[1]) I mine Minnisverd Tidindi 1 B. S. 322-38. Af flere Elegantser, som jeg i Noterne til Holanophili-Brev der har anmærket i den nye Udgave af disse Meditationer, er her nok at udtegne følgende: S. 33: "at Gud spiller Bretspil med Mennesket," (at dette gjerne maa tabe, er høist rimeligt). S. 141: "Jo federe Krop, desto elændigere Sjel," en skjøn Kompliment til corpulente Herrer. Side 156: "at Jesu Blod endnu bløder frem af Præsternes Munde over Syndernes moedne Bylder." rc. rc.

Under saadanne videnskabelige Belønninger hører der vist nok en god Deel Standhaftighed til at kunne vedblive patriotiske Bestræbelser uden at lade Modet falde, og jeg, for min Andeel, havde sikkerlig ophørt forlængst med Forsøget at bidrage noget til dette Maal, som Selskabets Stifter og Directeur, hvis ikke Bevidstheden om dets udbredte Nytte, Letheden i at fremstille en sort Avindsyges Udaad i sit rette Lys til behørig Tid og Sted, og den Fornøielse at kunne smile ad kraftløse lumske Angreb, havde forfrisket Erindringen hos mig, om den Pligt jeg skyldte mit Fædreneland, mit videnskabelige Selskab og endelig mig selv. Under saadanne Conjuncturer, er det paa den ene Side ligesaa behageligt at kunne documentere, som allerede i §. 24 er skeet, Oplysningens kjæmpemæssige Fremgang, og at have dog noget bidraget til denne, som paa den anden for Patrioten derhos saare ydmygende, endnu i det attende Aarhundredes Udgang og det nittendes Begyndelse, at finde altfor levende Bekræftelser paa det S. 331 - 36 ommeldte Ildesind mod de haabefuldeste nye Foretagender og fortjente Mænd, der saa meget synes der at vidne mod Kulturens Indflydelse paa Moraliteten [1]). Ja, det udvortes Raae-

[1]) Ikke uden høi Forundring kan man her

Raaeste i Omgang og Sæder er vel meget bortslebet, da man har tilsnittet disse noget paa

paaberaabe sig den sørgelige Erfaring, der er saa lidet trøstende for den, der ærligen stræber at gavne sit Fædreneland med opbyggelige Skrivter, og at formindske skadelige Fordomme og Vankundighed, at naar oplyste, gode Selskaber og lærde Mænd i Danmark optage med Skaansel, ja hædrende og opmuntrende Bifald deslige Forsøg, kunne de selvsamme og af samme Forfattere fremdbudne Arbeider i Island, dette Videnskabernes dog engang for saa liberale og berømte Sæde, ikkun gjøre Regning paa hine ovenanførte Belønninger, i et Land, hvor videnskabelig Daad og Virksomhed synes næsten at være bleven til Brøde, naar den i Danmark og hos oplyste Nationer lønnes med Held og Hæder. Misundt, haanet og forfulgt i sin Tid, men af Eftertiden foreviget for sin lærde Virksomhed, nedsteg Islands største og opbyggeligste Biskop Gudbrand Thorlaksen i sin Grav (see hans Levnet hos Gies sing 1ste D. S. 168, 175-77, 180, 198-200, Note o ꝛc.), og naar Mængden siden med Glæde modtog de slaveste, smagløseste, mystisk-crasseste Andagtsbøger, som den i Note S. 420 anførte, bleve almeennyttige bedre Sam-

paa fremmed Viis; men de S. 334 ꝛc. omtalte moralſke Svagheder afløſte deres Raaehed. Man ſkulde ſnart troe for en Tid at forefinde nogle af vore engelſke Venner i Miniature i Island. Sæderne have ellers unægtelig faaet en forſkjellig Paaklædning, og Form, ſom den Gellertſke Hat. Fremmede Moder, iſær de, ſom Overdaadigheden foreſkriver, hverve ſtedſe flere og flere til deres Fahner. Nu har man faaet Ulyſt til meget, ſom før erkjendtes meget godt og brugbart,

Samlinger, udgivne af den lærde Rector Mag. Halfdan Einerſen belønnede med pøbelagtige Viſer og Spotteſkriftet Varúdarglæla til Varúdar, netop af Geiſtligheden, ligeſom og Magnus Ketilſens flere opbyggelige Arbeider bleve ulæſte bortſlængede, men nogle ogſaa af Geiſtligheden forhaanede, ved Circulaiter til Varúdar, ved gemene Viſer udpebne, og den fortjente Mand ſelv neppe ſkaanet paa Altinget for pøbelagtig Moleſt. Literatur-Selſkabets mange gode Skrivter ligge endnu for det meeſte ulæſte og uafſatte. En noget lignende Skiebne fandt tildeels Landoplysnings-Selſkabets Arbeider (ſee S. 161-63 og Noten til S. 253) i dets eget Land, men hos vor allernaadigſte Regjering

(ſee

bart, blot fordi det ere Islands egne Produkter, hvilke de fremmede, som dog før meget vel kunde undværes hos mange, fortrænge af Brug. Til sin største Ulykke i nærværende Krigstid, har man nu tabt meget af den gode gamle Huusholdningsform i flere Egne, og giort sig en mangfoldig Provision af forskjellige Luxusvarer til en høi Fornødenhed. Selv Øl og Miød, Ungviin og Brændeviin, ere [illegible] blevne

[illegible] (see S. 162-63) en modsat, naadig og god, samt hos ædeltænkende danske og norske Mænd, som endog frivillig fremstode for at understøtte dets patriotiske Bestræbelser (see S. 151 og Note 2, samt S. 299-300). Det er mig nu en sand Fornøielse her at kunne bekjendtgjøre: at den forhen skjulte her S. 299-300 omeldte ædelmodige Giver, der, imedens en god islandsk Oversættelse af Popes Forsøg om Mennesket (see S. 321, Note 2), hverken fandt Læsere eller Kjøbere i Island, som vidner om den Opmuntring, med hvilken Videnskabelighed lønnes i dette Land, dog betænkte Oversætteren med en Douceur; den, der flere Gange skjult udsatte Præmier til Videnskabeligheds Befordring i Island, var den nu afdøde Justitsraad og Bankekommissaire, Raadmand Lunding. Den af ham belønnede S. 299 anførte Afhandling, af Præsten Hr. Jonsen, er trykt 1801.

blevne meſtendeels Almuens Vederqvægelſe, ſiden endeel af de Fornemmere fandt bedre Smag i Rom, Puns, Biſkop, ja fine Vine. Thee var før de Fornemmeres Høitids-Tractement, indtil Midten af Aarhundredet, og Caffee da først kjendt; nu er hiint næſten gandſke forſvundet, men af dette indføres 8 til 9000 Pund og af Sukker og Syrup 23 a 24000 Pund aarlig; rigtig nok dobbelt til tredobbelt til Sønderlandet mod de øvrige Landets Egne, og der iſær paadrage mange Strandſiddere og Almuesmænd, ſom allerede ere blevne ſtærke Caffe- og Punsdrikkere, ſig Gjeld for ſaadanne Artikler, ligeſom for Livets førſte Nødvendigheder; her begynder man og allerede at lære at bortſpille ſine Penge ved Kort, og ſnart venter jeg, at man med danſke Tilſkuer vil og der kunne iſtemme:

"Den Gud, hvis Alter alle ſtimle til,
Hvor de opoffre Velfærd, Liv og alt er — Spil."

I Klædedragt, dens Tilſnit og Moder, er man ikke mindre bleven underdanig Tidernes Forfængelighed blandt Fremmede; man undſeer ſig allerede meget ved den i Landet ſelv fabriqverede Dragt, endog blandt Almuen i viſſe Egne; fine Klæder og Tøier, Silke, ja Fløiel, ſamt andre fine Sorter med forſkjel-

lige

lige Farver, substituerer man allerede for de simple hjemmegjorte, som før almindelig brugtes, og endnu i mange arbeidsomme Egne bruges, til den ret skjønne og passende islandske Bondedragt. Mere paa dette og deslige udvortes end paa den indvortes Moral, synes Kulturen ellers at have virket, som ved at fremme Løsgjængerie, Strandsidderie og Dovenskab hos denne Deel af Arbeidsklassen, har endog givet Anledning til nogen større Immoralitet, der dog fornemmelig har i Mangel yttret sig ved enkelte Tyverier, da Nationens Sæder overhoved maa ansees udvortes temmelig gode.

Den anden Post, om Justitsvæsenets og dets Bestyrelses forbedrede Form, oplyser §. 32, S. 311-38 tilstrækkelig. Kong Christian den Syvendes Lovgivning for Island er desuden rig paa Anordninger, som vældigen virkede til dette ønskelige Maal. Nogle Straffeloves, Retspleiens og Instanternes Forandring, Forligelsesvæsenets Indretning, Amternes Inddeling, Næringernes Løsning af Monopolhandelens Tvang, og med hiin indført mildere Tænkemaade og Behandling af Landets Indvaanere, samt en aabenbar kjerligere Omgang, hvad har alt dette ikke efter-

efterhaanden virket til at frembringe en Contrast af en Amtmand Müllers i §. 32 beskrevne Bestyrelse? Dog — naar først en for Island passende og anvendelig Politie- og Fattigvæsens-Anordning, et Sportel-Reglement, og en Anordning om fornødent Tilsyn med offentlige Stiftelser, Umyndige og Værger, Overformynderier og Panteprotocoller, faae afhjulpet de endnu befindtlige store Mangler i disse Henseender; naar det nu aldeles uhensigtmæssige Tugthuus (see S. 350-51) ganske omorganiseres; naar Misgjernings-Sagers Forfølgelse og Afstraffelse, samt Arresthøldet i Island indrettes mere passende for Landets Locale; naar Sysselmændene kunde befries fra colliderende Embedsbyrder, og forskaffes Levebrød, der ei som nu, nøde dem til at søge deres og Families Underholdning for det meste, og nogle allene ved Bondebrug eller Arbeide, ei, som saa mange Aarhundredets sørgelige Exempler have viist os, fremdeles behøve at udsætte dem for Ringeagt, plump Behandling og idelige Suspensioner, mindre see sig Livet saaledes forbittret, at deres Udgang fra samme altfor meget derved fremhastes [1]; naar intet

[1]) Beklagelig mange ere de Uhæld, der i Tidsrummet rammede det lidet Antal, ikkun af 24

intet Lövbud mere lægger Baand paa nogen af Folkets Hovednæringer, alt høivigtige og fornødne Poster, som dog alle skulde blive forbeholdne vor nu paa Sin nysafdøde Kongelige Faders Troue opstegne allernaadigste Monark Kong Frederik den Sjette efterhaanden at regulere, da først kan Islands endnu svage Justits- og Politievæsen siges at være sat paa en forholdsmæssig god og passende Fod, med Dannemarks og Norges, hvortil det endnu mangler saare meget.

Den tredie Post, "om borgerlig og Næringsfrihed, samt Handel og Produkter ere der betydelig foregede i Tidsrummet," affordrer enhver Indvaaner den glædeste Erkjendelse og Bekræftelse; dog, med Productioners Foregelse gaaer det endnu langsomt frem. Vel syntes Naturens Revolutioner i Aaret 1783 og 1784 at

til 26 verdslige, helst Underbetjente, som Landet paa engang havde, nogle fremkaldedeved Forfølgelser, opvakt Ærgrelse, Mangel og Velfærdstab, da 12 af de faa ere efterhaanden suspenderede og dømte paa Embede, ifom de fleste dog ved høiere Instanser igjen erholde, 3 paa sin Ære, 5 druknede, een død af Trang, een ihjelfrossen, 3 styrtede og slæbte ihjel, 3 til 4 have ved vel megen Drik fremskyndet Døden, og 3 desuden ved dybeste Melancholie.

at være for Alvor ifærd med at gjøre der Ende paa Handel, Productioner, Næringer og selv Landets Beboelse, hvorfor da endog tænktes paa at lægge det øde og bortføre de overblevne Mennesker og rørlige Eiendomme. Men Kong Christian den Syvende og hans ædelmodige Søn Kong Friderik den Sjette, som i samme Aar 1784 og siden Selv tog saa vigtig en Deel i Regjeringen, fordoblede Deres Omhue og Naade for Island. Ligeledes bidrog det fortreffelige danske og norske Folk kraftigen til at understøtte Kongernes store Foranstaltninger til Landets Gjenreisning, hvilken saameget hastigere bragtes i Stand, som dets egentlige Frihedsperiode maa regnes fra forbemeldte lykkelige Aar 1784; thi, allerede da nedsattes en berømmelig Kommission angaaende Islands almindelige Væsen, som i det følgende fik udvirket Leilændingene paa det Skalholtske Gods Leilighed til at erholde deres Fæstegaarde til Eiendom. Aaret derpaa, 1786, bleve Monopolhandelens tunge Baand strax løsnede, 1787 Islands Frihandel reguleret, Næringsfriheden udbredet og understøttet overalt i Landet, Eiendommenes Raadighed gjengiven Mennesker, og begge ikke mere omgrændsede af snævre, unaturlige Distriktlinier; indbyrdes Communication og Handelsrørelse

rørelse bragtes til noget, skjøndt endnu vel svagt Liv, en Forbindelse blev stiftet imellem Øvrighed og Undergivne, imellem Indvaanerne og de Handlende, som havde en velanstændigere, mere cultiveret og kjerlig Behandling til Følge. Med en Admiral Gyldenløwe, en Grev O. M. Rantzau, en Stiftamtmand L. A. Thodal, en Conferentsraad Jon Erichsen, som Talsmænd for Island, var dets Bestyrelse lykkeligen henlagt under de for dets Vel saa nidkjære Statsministres, som en Grev J. G. Moltkes, og dog fremfor alle Geheimeraad Grev Chr. Reventlows aarvaagne Omsorg. Denne sidstbemeldte Herres ufortrødne Arbeider til dets Frihandels Organisation og Fremme, til Bondens, til Næringernes haabefulde Frelse og Frihed, til Eiendommenes almindelige Erholdelse ved publiqve Godsers Salg, til en mere forholdsmæssig Ligning af Jorde-Afgivter og Skattevæsenet efter Jordernes Godhed, med saameget andet til Islands Gavn, giver i alle Henseender Materialier nok til et uforgængeligt Hædersminde, endog i Island, for denne af Fædrenelandet høitfortjente Mand.

Vi ville ellers kaste et Blik paa hosfølgende II. Tabel over de fra Island i Aaret 1806 udførte Varer, for at see, om Landets

Nærin-

II. Tabel.
Over endeel til og fra Island ind- og udførte Varer i Aaret 1806.

A. Indført.

Distriktets Navn.	Rugmeel.	Rug.	Byg.	Havre.	Erter.	Bankebyg.	Bankebyggryn.	Boghvedegryn.	Havregryn.	Risengryn.	Hvedemeel.	Rugbrød.	Skonrogen.	Hvedebrød.	Brændeviin. Dansk	Fransk	Drue-	Rom.	Viin.
	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	L℔ ℔	L℔ ℔	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Orh.
Reikevigs . . .	3582	2265	27	72	777	531	128	7	8	3-10	66 ⸗	90-15	226- 4	47- 4	255	43	149	28	60
Eskefjords . . .	563	575	⸗	4	310	145	109	⸗	4	⸗ ⸗	⸗ ⸗	51-12	21- 4	⸗ ⸗	59	98	6	4	8
Oefjords	978	2965	32	6	856	190	80	5½	4¼	1 ⸗	28- 5	35-14	19-17	⸗ 13	105	52	25¼	12½	6½
Isefjords . . .	1017	701	26	2	136	161½	56½	2	4	30-13	16-12	53- 6	3- 5	2-15	150	33½	32	3	12
Summa	6140	6506	85	84	2079	1027½	373½	14½	20¼	35 - 7	111 - 1	231 - 7	270-10	50-12	569	226½	212¼	47½	86½
												Tdr	Tdr						Piber
Aar 1630 . .	4501	⸗	⸗	⸗	17	2) 83	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	352	93	⸗ ⸗	3) 262	⸗	⸗	⸗	13¾
1743 . .	8038	⸗	⸗	⸗	52	135	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	1239	684	⸗ ⸗	722	14	4) 12½	⸗	57⅓
1779 . .	1) 10665	475	1138	98	133	367	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	986	422	⸗ ⸗	1160	36⅔	⸗	18	71

	Viineddike.	Mjød.	Øl.	Malt.	Caffe.	Sukker.	Syrup.	Tobak.	Papir.	Sæbe.	Salt.	Jern.	Tjære.	Steenkul.	Hamp. hæglet	uhæglet	Fiskeliner.	Kabeltoug.	Sejl- og Nætgarn.
	Orh.	Tdr	Tdr	Tdr	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Sk℔ ℔	Riis	Fjerd.	Tdr	Sk℔ L℔	Tdr	Læst. Tdr	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Stkr	Stkr	Sk℔ L℔
Reikevigs . . .	5	24	7	10	13-15	24-17	13-14	96-19	63	46	842	170-13	159	26- 4½	27 ⸗	17- 6	7117	1122	4- 8
Eskefjords . . .	1	9	⸗	11	4-10	10 ⸗	4- 6	52- 5	25	1	325	5- 4	31	⸗ 9	⸗ ⸗	⸗ ⸗	817	⸗	⸗ 3
Oefjords	2	17	34½	18	2- 7	6-13	5-10	44- 3	65	7	549	2-13	13	2-17	⸗ 4	1-16	907	⸗	⸗ 1
Isefjords . . .	2¼	3	11	⸗	6- 6	7- 5	1-13	44-13	4	1	862	21-14	116	3 ⸗	⸗ ⸗	⸗ 3	3630	Sk℔ L℔ 23 - 1	2 ⸗
	10¼	53	52½	39	26-18	48-15	25- 3	238 ⸗	157	55	2378	200- 4	319	32-12½	27-4	19- 5	*) 12471	⸗	6-12
Aar 1630 . .	5)	216	6) 1724	38	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗	℔ ⸗	834	181 ⸗	61	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	34412	⸗	9- 1
1743 . .	⸗	67	556	12	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	20-10	⸗	⸗	1864	272 ⸗	147	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗
1779 . .	⸗	67	37	213	7) 10- 7½	27 ⸗	⸗ ⸗	8) 256-15	218	2054	2954	9) 310 ⸗	291	22 ⸗	15 ⸗	ialt	12890	⸗	9- 5½

Anmærkninger.

1) Med Bygmeel.

2) I denne Rubriqve anføres herefter alle Slags Gryn under eet.

3) Det franske iberegnet.

4) Egentlig Aqvavit.

*) Jeg vil ansætte det halve Antal til 60, og det Halve til 40 Favne, ɔ: 4 og 2 ℔, da Sorterne ej særskilt opgives.

5) Viineddike indbefattes i den foregaaende Rubriqve.

6) Heri regnes 259 Fade 6½ Dalers Øl, som er anslaaet hvert paa 2 Tønder.

7) Blev først Handelsvare 1772, og da 110 ℔ indførte.

8) Af Tobak er vel 1806 mindre indført end 1779, men Island havde og 4000 Mennesker flere 1779.

9) Herforuden indførtes af Staal 1206 ℔, og jævnligst fra 1764-84 aarlig 506 ℔

B. Udført.

	Klipfisk.	Platfisk, Hængefisk, Titlinger.	Saltet Torsk.	Klipnakker.	Tran. Torske-	Havk.	Sælh.	Lever.	Tælle.	Saltet Lax.	Kjød.	Uld. hvid	meleret	Uldgarn.	Strømper.	Vanter.	Trøjer.	Vadmel.	Lammeskind.	Saltede Faareskind.	Hajskind.	Ræveskind.	Svaneskind.	Bukkeskind.	Edderdunn.	Svanefjær.	Andre Fjær.	Isl. Mos.	Rensdyrhorn.
	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Tdr	Sk℔ L℔	Tdr	Tdr	Tdr	Tdr	Sk℔ L℔	Tdr	Tdr	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Sk℔ L℔	Par	Par	Stkr	Stkr	Stkr	Stkr	Stkr	Stkr	Stkr	Stkr	Sk℔ L℔	Stkr	Sk℔ L℔	Tdr	Stkr
Reikevigs	1606- 3	1809- 2	66	2 - 8	495½	110	10	12	149-15	28½	20	327-14	58-14	⸗ 9	19567	77203	130	3	2442	190	233	63	52	⸗	1-11	9970	14-12	4	⸗
Eskefjords	⸗ ⸗	⸗ ⸗	28	⸗ ⸗	36	79½	⸗	⸗	151-10	⸗	1061	92-12	56- 4	4- 3	26186	6737	345	8	642	23516	⸗	32	⸗	⸗	⸗ 19	⸗	⸗ ⸗	⸗	⸗
Oefjords	30-18	⸗ ⸗	36	⸗ ⸗	17	561	⸗	⸗	278- 6	⸗	1885	166-17	11- 5	24-11	79900	57798	5790	⸗	3723	9091	⸗	15	⸗	115	⸗ 19	1058	⸗ ⸗	⸗	153
Isefjords	1) 364- 5	524-16	20	7-13	259	913	14	⸗	19- 8	⸗	⸗	92- 5	7-18	⸗ ⸗	56023	141338	17	⸗	620	6	1335	35	3	⸗	3- 7½	6550	12- 1	¼	⸗
Summa	2001-6	2333-18	150	10- 1	807½	1663½	24	12	598-19	28½	4) 2966	679 - 8	134-1	6) 29-3	181676	283076	6282	11	7427	32803	1568	145	55	115	6-16½	17578	26 - 13	4¼	153
Aar 1624	843 ⸗	5817 ⸗	444½	⸗ ⸗	930	2) ⸗	⸗	⸗	Tdr 3) 337	5½	2721½	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	72231	7) 12232	⸗	Alen 12251	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗	⸗ ⸗		
1630	207 ⸗	2823 ⸗	142	⸗ ⸗	1445¼	⸗	⸗		133¾	5	1110	⸗ ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	21694	13004	⸗	4042	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗	⸗ ⸗		
1743	392 ⸗	5380 ⸗	658	⸗ ⸗	471	⸗	⸗	⸗	Sk℔ L℔ 475 - 6	3	5386½	5) 265 ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	213696	110507	1211	876	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗	⸗ ⸗	⸗	⸗ ⸗		
1779	3612 ⸗	4901 ⸗	1905	⸗ ⸗	1402	⸗	⸗	⸗	609 - 8	16½	728	23 ⸗	⸗ ⸗	⸗ ⸗	111407	186624	884	521	8) 20722	⸗	⸗	406	98	⸗	6 - ⅝	16093	2 - 9		

Udført in Summa	af al virket Fisk.	Tran.	af al Uld.
	Sk℔ L℔	Tdr	Sk℔ L℔
(i Middel Fiskeaar) 1624	6660 ⸗	930	⸗ ⸗
(maadeligt —) 1630	3030 ⸗	1445¼	⸗ ⸗
(middelmaad. —) 1743	5772 ⸗	471	265 ⸗
(godt —) 1779	8503 ⸗	1402	23 ⸗
(slet —) 1806	4335-4	2495	813-9

1) Ubegribelig lidet forekommer mig det fra dette Distrikt udførte Qvantum Fisk, skjøndt Retour-Listerne ikke angive et større.

2) Her vil let kunne bemærkes, at Harkallefiskeriet i de sidste Aar er meget udvidet.

3) I dette Aar udførtes og 663 Tønder Smør; ved det 18de Aarhundredes Slutning blev endog Smør indført til Island, og endnu udføres intet.

4) Denne Summa, grundet paa de selvsamme Lister, forekommer mig og saare liden.

5) Nu var Industrie begyndt at daane hen, hvorfor raa Uld udførtes. Den ringere Qvantitet 1779, ved Faarepestens Slutning, vidner om Landets faa Faar, saavelsom Kjød-Udførselen i dette Aar; her beregnes ellers det hele Qvantum Uld, hvid og meleret, af hvilken 1806 udførtes 813 Sk℔ 9 L℔; et bedrøveligt Vidne mod Industrien.

6) Uldgarn er næsten et nyt Industrie-Product, der alene hører hjemme i de Egne, der vide at sætte vedbørlig Pris paa Faareavlen.

7) Vel har Antallet paa udførte Vanter og Strømper tiltaget, men Fabrikationen saameget forværret sig, at to Par nu æqvivalere neppe eet i de forrige Tider, da det meste er lidet brugbart. Aarsagen er: at ellers kan Bonden intet ved sin Industrie fortjene over den raa Ulds Værdie.

8) Antaget, at 1806 ere fødte omtrent ligesaa mange Lam, som 1804, vil man heraf finde, at en Femtedeel af det Hele strax i en spæd Alder er bortdød.

Næringer ved Frihandelen ere allerede bragte til et betydelig større Liv, i Sammenhold med Exporterne fra Island i 1624, 1630, 1743 og 1779, som jeg har valgt til Exempel. Alle disse Aar vare vel temmelig haarde, men dog ingen strænge Uaar [1]); af samme Aarsag har jeg og til en Sammenligning mod disse valgt Aaret 1806, som et af de slettere i Island, saavidt de vigtigste Fiskerier da meget mislingede; og, skjøndt det for Landhuusholdning og Fædrivt var godt, var dog denne ret nyeligen mærkelig indsvunden ved Tabet af den store Mængde Faar (henved 80000), samt mange Kjøer og Heste, som det strænge Aar 1801 havde bortrevet [2]). Man vil da af Tabellen let kunne bemærke: at Fiskerierne overhoved ikke have meget tiltaget; thi hvad Reikevigs Distrikt synes deri at have vundet, har Isefjords tabt; at Productionen altsaa i det Hele har kun lidet voxet, paa Havkallefiskeriet nær, som allevegne er meget udvidet, og som har gjort det meste til den udførte større Mængde Tran i Aaret 1807, end ellers er forholdsmæssig med de

[1]) See Amtmand Thorarensen om Uaar rc. S. 7-11.

[2]) See S. 66 og mine Minnisverd Tidindi 2 B. 2 Hefte S. 422-24.

de øvrige udførte Fiskevarer, lignede til Exempel mod Aaret 1779; at Sælhundefangsten drives kun svagt endnu; at lidet udføres af Lax, saa skiøn en Leilighed Landets mange laxerige Floder dertil frembyde; at Slagterierne endnu sige kun lidet mod det middelmaadig haarde Aars 1743, skiøndt man nu, formedelst Tællens opstegne Priis, leverer mere end da af denne; at de Tider ere forbi, da man for Ex. i Aaret 1624, som var et haardt Aar, kunde i Handelen levere næsten ligesaa meget Kiød, som nu, og desuden 663 Tønder Smør, men nu intet af dette. At Mangel paa Fortieneste ved Uldarbeide har nødt Indbyggerne til dem skadelige Leverancer af raa Uld i Mængde, vant altfor mange til Indkiøb af kostbare Klædningssorter, istedet for at forarbeide selv deres egne Klæder, og i nogle Egne indbragt Lediggang. Med megen Forundring seer man dog endnu en levende, men lidet fordeelagtig eller ordnet Industrie paa Nord- og Østerlandet, fra hvilket første en stor Deel af Reikevigs Uldengodses Exporter indkomme. Skade, at den hele Fabrikation i Landet er kun maadelig, eensformig indskrænket og Fliden saare lidet lønnende! Af den islandske Uld kunde dog, ved bedre Kundskab om Maaden og større Afsætnings

Op-

III. Tabel.

Over den oeconomiske Forfatning i Island Aar 1804.

Amt	Sysselernes Navne.	Det hele Folks Antal.	Deraf arbejdsføre Mandspersoner.	Huusfolk.	Landets hele Qvæg-, Faare- og Heste-Antal. Køer.	Qvier, som have taget imod Kalv.	Tyre og Stude.	Kalve.	Malkefaar.	Vædre og Beder over 1 Aar.	Vædre, Gimmer og Beder, 1 Aar.	Lam inden 1 Aar.	Tamme Heste og Hopper.	Utæmmede Heste og Hopper.	Hest- og Hoppe-Føll.	Baade-Antal. 10 og 8 Æringer.	6 og 4 Mandsfar.	Mindre Baade.	Kjøkkenhavers Antal, som benyttes.
Sønder-Amtet.	Øster Skaptefjelds [1])	853	94	11	391	34	29	56	2241	408	1154	2024	615	97	78	⸗	19	⸗	5
	Vester Skaptefjelds	1499	224	17	747	102	150	116	3230	371	1989	3153	1209	323	135	4	1	3	13
	Vestmannøe . .	157	42	5	39	8	1	⸗	268	88	165	225	39	1	⸗	2	11	3	1
	Rangaaevalle . .	3854	358	48	2074	251	174	325	8079	744	3750	7479	2889	949	468	9	8	2	23
	Arnes . . .	4398	505	105	2371	336	176	375	8550	700	2944	7050	2886	551	255	35	30	21	17
	Guldbringe [2]) med Reikevig og Vidøe	2866	915	739	490	36	6	50	1022	140	500	974	745	38	30	9	225	252	139
	Kjose	1088	135	37	444	31	110	109	1449	244	979	1487	469	203	94	2	16	31	13
	Borgerfjords . .	1796	260	130	764	69	94	120	3870	426	1841	3250	900	249	125	3	25	88	9
Vester-Amtet.	Myre og Huappedals	1924	276	41	701	94	55	113	3898	372	1697	2929	1112	218	105	1	19	17	9
	Snæfjeldsnes [3]) .	3541	346	598	671	55	16	56	1995	339	214	1671	670	92	27	67	118	50	8
	Dale	1506	128	41	408	50	18	60	1662	218	867	1471	543	173	58	10	31	5	1
	Bardestrands [4])	2225	448	123	665	61	31	76	3374	610	1809	2443	550	45	25	4	115	90	17
	Isefjords [5]) . .	3887	418	60	965	62	46	84	6182	1911	4048	5582	493	54	39	41	119	129	16
	Strande . . .	895	89	26	201	4	4	16	2489	35	255	942	324	7	8	⸗	30	67	⸗
Nord- og Øster-Amtet.	Hunevands . . .	2873	260	79	894	87	52	86	11310	479	2620	4370	1885	294	137	⸗	42	3	1
	Skagefjords . .	3080	209	29	1086	114	29	52	9598	641	2299	1322	1462	432	165	8	40	17	2
	Oefjords . . .	3234	189	128	1012	74	22	116	9115	263	1842	6069	1241	177	109	10	56	20	9
	Norder	2928	246	43	677	29	28	74	10013	616	3106	3217	945	38	32	2	68	55	⸗
	Norder Mule .	1845	285	30	475	38	52	75	8039	1116	3735	6549	733	71	73	1	40	11	2
	Sønder Mule . .	1900	365	59	520	21	39	83	5921	1082	2910	4779	663	97	79	⸗	55	23	8
	Summa	46349	5792	2349	15595	1556	1132	2042	102305	10803	38724	66986	20373	4109	2042	208	1068	887	293

		Beboede Jorder.		Hele Qvæg-Antallet.		Antallet af alle Faar.		Alle Heste.					Summa Baade.
Aar 1703	50444	. . 4059	. . . . .	35860	. . .	279812	. . .	26909	Aar 1770	408	811	650	1869
1770	46201*	. . 3647	. . . . .	30096	Aar 1760	491934	Aar 1770	32689					
1783	47287	. . 3567	. . . . .	21457	1770	112809	1783	36408	altsaa	færre	flere	flere	
1801	47207	. . 4761	Aar 1784 **	9996	1784	42243	1784	8395	Aar 1804	200	257	237	2163
1804	46349	. . . . . .	. . . . .	20325	. . .	218818	. . .	26524					

* Heraf vare 2358 syge og vanvittige, da dette Folketal i næstforegaaende Aar 1769 blev taget.
** Efter Jordbranden 1783-84.

Anmærkninger.

1) Dette, samt Kjose og Strande Sysseler, ere næst efter Vestmannøe, som er det usleste, de mindst bemidlede og befolkede, saa og Dale Syssel, dog er det og kun maadelig bestilt med Guldbringe Syssels Fædrivt i Forhold til dets Folketal, samt med Snæfjeldsnes Syssel.

(Rangaaevalle, Arnes:) Disse to ere de folkerigeste og bedst staaende i Island.

2) Reikevig havde 1806, med 27 Forbrydere i Tugthuset, i alt 446 Mennesker, deraf arbejdsføre Mandspersoner 134, 35 Køer, 2 Faar, 92 Heste, 3 store Baade, 26 af Middel-, men 9 af det mindste Slags, og 17 Haver.
Alle Huusfolk i dette Syssels mange Tørreboder udgjøre maaskee mere end det angivne store Antal.

3) Snæfjeldsnes Syssels Beregning er for 1802, paa det hele Folketal nær, som er fra 1801.

4) Beregningen er for 1805.

5) De eneste Tabeller, som haves for dette Syssel, ere for 1790, men det hele Folketal er taget fra 1801.

(Hunevands, Skagefjords, Oefjords, Norder:) Disse fire og Isefjords Syssel ere de næstbedste efter Arnes og Rangaaevalle.

Altsaa havde Island i Aaret 1804 omtrent samme Folketal, paa en ubetydelig Differents nær, som 1770, næsten 1000 mindre end 1783 og 1801, og 4095 mindre end for 100 Aar eller 1703.
Qvægtallet fra 1703 var stedse, ligesom de beboede Jorders, aftagende, og 1804 var det 15535 mindre end 1703.
Faarenes Antal 60994 mindre end 1703, og 173116 under Antallet 1760.
Af Heste var nok; nemlig, næsten samme Antal, som for 100 Aar siden, endskjøndt næsten 10000 mindre end 1783.
I Gaarde-Antallet 1801 ere alle Huusmandspladse medregnede, men ej i de foregaaende Optællinger.

Opmuntringer, mangehaande fordeelagtige Vare forarbeides; en oplysende Anviisning dertil og til afsættelige uldn. Varesorters Frembringelse i Island, skulde derfor, næst dets Faareracers Forædling, være en af de allervigtigste for Landet. Beklageligen seer man, at i et nogenlunde godt Aar for Landbruget, som 1806, Moderfaarenes slette Pleie fornemmelig volder en stor Mængde unge Lams fortidige Død, til Faareavlens Hinder og Landets store Tab; de $7\frac{1}{2}$ Tusinde Lammeskind bevidne dette kun altfor vel. Naar 32803 saltede Faareskind udføres, kan man og sikkert ansætte, at henved 50000 voxne Faar, eller $\frac{1}{4}$ af det hele Antal i det mindste, maa regnes aarlig bestemt til Handel og Slagterie hjemme, men at meget maa tabes desuden i vilde Fjeld-Ørkener, ved Ræve, ulykkelige Tilfælde, maadelig Pleie og Sygdomme, siden Antallets Formerelse fra 1784, som Tabel III udviser, er gaaet saa yderlig langsomt frem i 20 Aar, at Faarenes Antal da først steg til 218818. Med Rævefangsten, uagtet Ræveskinds heit opløbne Priis i de senere Tider, sees det og kun at gaae mere tilbage end fremad, saavelsom med Jagt efter Svaner. Derimod har Fuglefjærs høie Priis under Frihandelen, deels forøget deres Udførsel og deels udvidet Fuglefangst. Hayskind

ere nu og endelig blevne til en nye, skjøndt endnu intet betydende Handelsartikel, og nogle Reensdyrs fældede, men opsankede Horn, ere snart det eneste, som Island endnu kan benytte af disse Dyr, der beskyldes for at anrette en større Skade paa dets dyrebare spiselige Mos, samt paa visse Marker.

I meget større og for Island beklageligere Forhold mod Exporterne, ere dets Fornødenheder forøgede i Tidsrummet, dets gamle, gode, efter dets Stilling mod andre Stater og Beliggenhed paa Jordkloden, næsten ene tjenlige Huusholdningsform tabt og udartet. Dette oplyser og den II Tabel over de til Landet indførte Varer i Sammenhold med de samme neden under anmærkede ældre Tider. Dette afgiver Conferenceraad Erichsens 1ste og 6te Tabel [1]) og de Forordn. af 13de Junii 1787 tilføiede Beregninger. Ikke blot Fødevarenes Indførsel og Landets høie Trang til denne, er bestandig fra 1630 vedblevet at stige Aar fra Aar, men og næsten de fleste andre Varesorters, især Luxus- og Overdaadighedsvarenes uendelig, og disses Arter ere ikke blot blevne meget

[1]) Til hans Forsøg til Forberedelsen om Islands Handels Indretning, hvorefter og med Exporterne er anstillet Sammenligning.

meget flere, men og nu allerede til Halvnødvendigheder for at kunne uden Skam, Foragt og Forargelse træde frem i Verden. Saaledes nøiedes man endnu i Aaret 1630 med 5046 Tønder alslags tilførte Fødevarer, men i Aaret 1743 var disses Fornødenhed fordoblet, thi da bleve strax 10148 Tønder indførte; i 1779 (Malt og Humle fraregnet) 14264 Tdr, og i 1806 ikke mindre end 18554 Tønder, naar Brødet ansaaes til Tønder, endog hver til 5 Lispund. Brændeviin indførtes egentlig først i det syttende Aarhundrede, og da i alt kun 131 Ahmer, men nu, først i det nittende, steg dets Indførsel over 1000 Tdr, og dog kan man ikke med Grund forekaste Nationen Drikfældighed. Da blev af Viin indført 14 Oxehoveder, nu 97, men Øl og Miød, hvoraf før meget mere forbrugtes, agter man nu kun lidet paa. Kaffebønner bleve først Handelsvare 1772, da 110 Pund deraf indførtes til Prøve; syv Aar derpaa var deres Indførsel stegen til 3320, og i 1806 til 8608 Pund, foruden meget af endeel Familier desuden forskrevet og Skibsfolks Udenomshandel. Sukker blev endnu 1772 ved 663 Pund, 1779 kom det til 8644 Pund og i 1806 til 15500 Pund, foruden 8000 Pund Syrup. Tobakken fik man først ret Smag paa i den sidste

 Halv-

Halvdeel af det syttende Aarhundrede; 100 Aar efter forbrugtes deraf 20½ Skpd., men 1779 ikke mindre end 257 Skpd., og 1806, skjøndt da med 4000 ringere Folketal, 238 Skpd. Dog er det vist, at allehaande Luxus-Kramvarers Indførsel er i samme Tid opvoxet i ikke mindre Forhold. Seer man derimod hen til de sande og store Nødvendighedsvarers Forbrug, deres nemlig, hvoraf Næringernes Drivt saa aldeles hænger, som Salt, Jern, Tjære, Steenkul, Hamp, Linegods, Seilgarn, er disse Artiklers Forbrug, paa Hampen nær for det udvidede Garnfiskeries Skyld, aldeles ikke voxet (om Tømmer kan jeg ingen paalidelig Sammenligning fremstille), hvilket, foruden Udførsels-Tabellen, beviser: at Islands Næringsdrivt endnu staaer paa en afmægtig Fod, og hvad jeg allerede S. 80-81 har fremsat, at om end Guldbringe-Syssels forandrede Form i Fiskerierne syntes at udvide eller dog concentrere disse til dette ene Sted, tabte de andre Distrikter mere end selv Næringen vandt i det Hele.

Hosfølgende tredie Tabel kan endog bestyrke denne Paastand. I Aaret 1770 fandtes 650 Baade, mindre end Firemannefar, nu 887, og da 811 af Middelstørrelse,

nu

nu 1068; men derimod da af de største Slags 408, nu ikkun 208; da udfordrede alle Baade til Bemanding 9121 Mand, nu, naar 9 Mand beregnes til det største, 5 til det mellemste og 2 til det mindste Slags, henved 9000 Mand, og at jeg skal anføre det Syssel, der ligesaameget tabte i sin Fiskerienæring, som Garnpladsenes Søebrug tiltog, viser Tabellen, at Snæfieldsnæs Syssel nu eiede ikkun 67 store Baade, men 1770 vare saadanne her 200, næsten alle i Gang. At i øvrigt ikkun det mindste Antal af de nu existerende Baade gaaer paa Fiskerie, men at smaa og store allene skifteviis bruges efter Aarstiderne, Veirliget, Fiskens Gang og Værstedernes forskjellige Brug, bliver snart indlysende, naar betragtes, at en Mængde Bønder, især i Oplandets fra Fiskerierne fjerne Distrikter, ikke drager hen til Fiskerie, men klogeligen passer sin Fæedrivt og Jordbrug, og at Tabellen, uddragen af de officielle til det Kongelige Rentekammer indgivne oeconomiske Tabeller, ikke engang kan opvise fulde 6000 arbeidsføre Mandspersoner i hele Landet.

Naar altsaa disse Tabeller nøie sammenholdes, og Qvægbesætnings- samt Baade-Antallet, men især Exporterne, i ældre og nyere Tider, vil man befinde: at Oplandet og Fæedrivten

drivten er meget forsømt og endnu i svag Forfatning, skjøndt Jordbrug og Fædrivt bliver til evig Tid den Hovedbasis, hvorpaa Islands Velfærd maa hvile; at det til Dyrkning mangler virksomme Arbeideres Hænder; at disse ere tildeels at finde i tomme Huse ved Kysterne til disses altfor store Byrde sammenhobede i nogle Egne, for det meste tilØrkesløshed, og allene med Hensigt at drive et høist usikkert og flygtigt Fiskerie, som derhos er yderst svagt og afmægtigt, og i Følge de S. 80-81, 108-9 anførte Grunde drives, i nærværende Form, uhensigtmæssig og kluderagtigen allene paa bondeviis; at Fiskeriernes Exporter ikke nær have svaret til det Haab og den Forestilling, man om disses Udvidelse har gjort sig, og ikke lettelig kunne betydelig udvides med det indskrænkede Antal af Menneskér, som Landbruget taaler til dem at afgive, med mindre Formen i deres Drivt meget forandres; at Luxusvarenes Forbrug er Aar fra Aar gaaet frem med saa stærke Skridt, at nu koste Drikkevarer

Landet aarlig i det mindste	.	46000 Rd.
Kaffee ligesaa	. . .	5000 —
Sukker og Syrup	. . .	10000 —
Tobak henved	. . . .	19000 —
Altsaa, foruden overflødige Kramvarer, omtrent	.	80000 Rd.,

som

som vist ikke er for høit ansat. En Kapital, vel i sig selv ringe i en udbredet Handel, men i dette Land alt for stor og stedse voxende over Folketallets og dets Næringsdrivters Forhold, som, hvis de end ikke indskrænkes, dog erfares saare lidet og langsomt at udvides, Havkallefangsten undtagen. Især vil man end videre kunne lægge Mærke til, at ligesom Kram- og Klædevarenes Forbrug tiltog, formindskedes egne Klæders Forarbeidelse og en vel ordnet Indústrie, men raa Ulds Udførsel voxte efterhaanden, og, hvad af alt er sørgeligst, hvad Islands egne oplyste Sønner, ja andre kyndige Mænd [1]) saa inderlig have beklaget, at dets gamle gode og der ene tjenlige Huusholdningsform tabtes for en meget slettere; dets ene visse, dets fordeelagtige Jordbrug forfaldt, for et høist usikkert, og ødelæggende kostbart, men derhos afmægtigt, idelig afvexlende Fiskerie, hvis Mislingelse i første og andet Aar, gjerne lægger flere Tusinde, selv i en blomstrende Alder, i Graven; at fremmede Føde-

[1]) See Fieldsteds Priisskrivt, Erichsen om Handels-Indretningen for Island, Olavius om de opmuntringsværdigste Produkter i Island og Baron von Eggers i philosophische Schilderung 2c. S. 446.

Fødevarers (foruden Luxusartiklers) Forbrug blev saaledes til en Nødvendighed, at da over 18500 Tønder (see S. 435) deraf i Aaret 1806 behøvedes, meget mindre dog i Fødevarer udførtes, istedet for at saavel 1630, som 1743, ja 1779, for ikke at nævne Velstanden Aar 1624, udførtes betydelig mere end indførtes af Fødevarer. For kunne Island i alle middelmaadige Aar rigelig madføde sig selv, nu, under denne Næringsformernes selvskabte ulyksalige Forvandling, ikke længer, naar særdeles rige Fiskerier ikke indtræffe, men — da de saa jevnlig feile, bliver for Kystbeboere under saadanne Tilfælde ingen videre Tilflugt aaben, naar Krig eller andre Forhindringer afskjære fremmede Fødevarers Tilførsel [*]). Lidet er

og

*) I Aaret 1732 kom ikkun eet Handelsskib til Reikevig, og i alt til denne og Husevigs Havn 2000 Tønder Kornvare. At i Aaret 1759, efter at de strænge Uaar havde fra 1752 til 1759 nedlagt næsten 10000 Mennesker (see Side 38), ikkun fem svære Skibe opsendtes til Landet, vil jeg just ikke regne, da Folketallet deels saa mærkelig var indsvundet, deels gode Beholdninger da allerede havdes i Landet, hvilket, som meldt S. 281 - 82, Islands Fader Kong Frederik den femte skjenkede 3000 Tønder.

og for Søebonden at virke og at fortjene til egen og Familiens Forsørgelse, naar det flygtige Haab om Fiskerie glipper, men for den stræbsomme Landmand aabner Nøden 10 Hjelpekilder, naar den næsten eneste lukkes for hiin. Et Exempel derpaa afgiver i de nyeste Tider Hunevands Syssel. Flere Aar stødte sammen, da Driviis og Skibsforliis berøvede dets Handelssted al Tilførsel, og nu først lærte Almuen, dog i Førstningen med nogen Hjelp fra andre Handelspladse, at fremhjelpe sig selv med eget Landbrugs klogere Indretning og Afbenyttelse. Man valgte sig her en nye Form for samme. Faareavlens Vigtighed lærte man her at indsee, udvidede denne betydelig, men indskrænkede Qvæg=Antallet; en Mængde af hins Melk, og derved erholdt større Produkt af Smør og Skjør, meget af Kjød, Tælle, Skind og Uld, hvilken sidste satte alle Hænder i Arbeidsomhed ved en, dog endnu, som overalt, af Ukyndighed ilde styret Industrie, gav Beboerne i alle taalelige Aar rigelig Føde, af hvilken og de øvrige Produkter, endog betydeligt kunde omsættes til andre, og et stort Qvantum Varer afgives til Handel. Med alt det glemte man dog ikke Fiskeriet. I den for samme fordeelagtigste, men for Jordbruget mindst anvendelige Tid, fra Martii til Junii,

drog

drog snart enhver arbeidsfør Mandsperson, som Fædriften i denne Tid kunde undvære, hen til samme, vendte ofte tilbage med god, ofte og med liden Fordeel; men — selv i dette Tilfælde følede Landbonden mindre Tabet, da hans og Familiens Velfærd mindst var bygget paa Søebrug; men Kystboernes aldeles, saa vidt de her intet andet knude gribe til, naar de til kostbare Udredninger opoffrede Midler, (ja endnu en stor Gjeld dertil, som Mængden paadrog sig), gik forlorne. Blandt disse ere dog Strandsiddere i tomme Huse de ulykkeligste, de skadeligste af alle for Landet, strax ved første Uaar og feilslaget Fiskerie. Da Landsbruget findes for besværligt, løbe Tjenestefolk hen i disses Magelighed, saasom Arbeide her forefalder ikkun enkelte Dage, naar godt Veir frembyder sig til at drage paa Søen, i en Tid af 10 til 16 Uger; men — da Oplandsbonden derved ofte kommer i Forlegenhed med Arbeidere, leie nogle sig for en 8 Ugers Tid af Sommeren til ham for en høist overdreven Løn 20 a 30 Pund Smør ugentlig, foruden den overflødigste, bedste Kost. Forresten bestiller Mængden af disse Tomhuusmænd lidet eller intet; de givte sig som Drenge, og avle en Mængde Børn, som ikke vænnes eller oplæres til noget Arbeide, undtagen Mandkjønnet til at

fiske

fiske i en kort Tid, blive ellers formedelst jevnlig Sult og usund Føde forknyttede, yderst slet og umoralsk opdragne, og udgjøre dovne, forvorpne, pjaltede Generationer, som ved første Øiekast udmærke sig ufordeelagtigen, fra Oplandets arbeidssomme, sundt og rask udseende, tækkelige og sædelige Beboere og Landets Bønder overhoved; de formaae snart aldrig at tage Deel i offentlige Byrder, men blive selv med talrige Familier næsten bestandig den sværeste Skat paa Kysternes rette Bønder, paa hvilke deres hele uforsørgede Familier henslænges ved første Uaar, naar Forældrene løbe betlende eller stjælende omkring, eller og bortdøe af Sult, som her bliver strax Tilfældet.

Hvad jeg her foredrager, er aldeles ikke grundet paa en speculativ Formodning, men desværre, paa min egen lange og aarlige Erfaring, som jeg beklageligen har havt Leilighed til ofte nok at indsamle, baade som Indfødt og Embedsmand i Landet, og som selv boesat ved Kysterne i 20 Aar, som selv har Fiskerie-Udredning, selv eier nogle tomme Boder, og som ved Overbeviisning af hiin Sandhed har for flere Aar siden fattet det Forsæt, aldrig at bortbygsle dem til Strandsidderie, men blot, efter deres første Bestemmelse og Hensigt overalt

alt i Landet, at lade dem afbenytte til Fiskeres Tilholdsted i den korte Fiskertid. Jeg indseer ikke heller, at det enten kan være ret, eller politisk nyttigt, at de, som finde Speculation ved at bygge Strandsidderhuse, for ned til og i dem at lokke fra Oplandet en fast og bestandig der etablerende Besætning for deres Fiskerier, mod tilføiet pligtskyldig Paaroen allene paa deres Baade, som er det fuldeste Mandslaans Hoverie, der kan optænkes, skulde ene høste Fordeel af disses Fiskerier, saa længe de slaae vel an; men saa snart de mislinge og disse usle Familier komme i Nød, da enten ikke formaae at understøtte dem, eller engang erkjende dette for Pligt, men kaste hele Byrden deraf paa Distriktet, efter selv ene at have nydet Frugten, eller og at de lade saadanne derες Livegne føde, af det Offentlige og den islandske Collect, hvorved disse Tjenere optage den Hjelp, som ellers, efter sin Bestemmelses Natur, mere hensigtsmæssigen skulde anvendes til trængende Bønders Redning overalt i Landet. Vel er mig ikke ubekjendt, at Enkelte anbefale Strandsidderlivet, som Middel til flere Ægteforbindelser, og en af disse igjen flydende større Folkeformerelse, men en umoralsk og uvirksom Generation, som ikke lærer at fortjene sit Brød, ikke gider arbeide, og

og som i første Aaar bortdøer ligesaa hastig, som den kommer paa Føde, hvorom Lister over Fødte og Døde for flere Aar, kunne overbevise, men derimod trækker Mængden af Districtets Jordbrugere med sig hen i Armod og Gjeld, ingen sikker Næringsvei har, og bidrager vældigen til et forladt Landbrugs Afmagt, er for de Egne, hvor denne Plage egentlig hører hjemme, den sværeste Byrde, men ingen Vinding for Landet eller Staten, hvorom jeg atter maa endvidere henholde mig til det S. 40-41 og 75 anførte.

Det fjerde Spørgsmaal staaer endnu tilbage ubesvaret, nemlig: om Island selv har i Tidsrummet vundet en større Velstand og Sikkerhed for Mangel i Fremtiden? Hvor ønskede jeg ikke her at kunne svare: Ja, og hvor meget smerter det dog ikke, at min Overbeviisning, for en Deel, svarer Nei! Den tredie Tabel over den oekonomiske Forfatning i Landet Aar 1804 bestyrker dette. End ikke 1801 havde man gjenvundet det i Folketallet manglende for at kunne balanceres mod Uaarenes Levninger 1703, ja 1804, uden strænge Uaar, tabt næsten 1000 af det Antal, som fandtes 1801. Endog 4000 mangle endnu i det Folketal, som Island tre Gange for i

Tidsrummet eiede (see S. 270). Den store Koppesygdom 1707 og tre senere Koppesyger; tre Rækker af ødelæggende Uaar, fire Omvæltninger af underjordisk Ild, Faaresygen, Sygdomme og haarde Aar, have ligesaa snart omstyrtet den med Folkemængden tiltagende Velstand, og begge ofte for en stor Deel. Næringernes Drivt staaer her stedse i nøie Forhold med Folkemængden, og Velmagten med begge. Qvægbesætningen, der dog udgjør Landets Hovedkapital, viser, hvor betydelig meget denne endnu mangler i sin flere Gange i Tidsrummet erholdte Styrke; om Fiskerierne er meldet S. 438. Til alle Tider har Island, som ethvert andet Land i Verden, havt nogle Formuende blandt en fattig Mængde, men for beviisligen i hvert Tidsrum meget mere og flere Formuende, som gjerne kunde, som Exempler, navnlig opregnes. Vel ere endeel Penge indførte til Island i den senere Tid, vel have enkelte Samlere af nogle frugtesløse Penge været at finde, vel en jevnere Formue i visse gode Oplandets Egne, end ved Kysterne, vel kunde Luxusvarernes større Forbrug synes at vidne om mere Velstand, saavelsom Almuens Jordekjøb i den senere Tid; men — betragter man derimod, at hvad Landet og kunde indvinde ved en for stor Deel fordeelagtigere Handel

del nu end før, er deels igjen bortvandret til Afbetaling af den mere end een Tønde Guld, som samtlige Overflødighedsvarers Forbrug aarlig udfordrer, deels tør man ikke benægte Rimeligheden af Baron von Eggers's Beregning l. c. S. 459, at Island, endog før Bankosedlernes Indførsel, virkelig havde kun en Tiendedeel af de Penge, som beregnedes at være indførte til samme, ogsaa at kunne gjelde endnu; deels er en stor Deel heraf igjen indgaaet i den Kongelige Kasse for de senere Aars Jordekjøb, skjøndt islandsk Jordegods siger saalidet, at Erichsen melder [1]) alle Jord=Afgivters Summa i Island, at være fra 1696 til 1759 nedstegen fra 33218 Rdlr til 24273 Rdlr, som viser Godsernes Ubetydelighed, samt Landbrugets og den almindelige Velstands stærk synkende Forfatning; ja, Baron von Eggers regner vel høit i det Hele l. c. S. 414, naar han anslaaer hele Islands faste Eiendomme til rummelig 7 Tønder Guld, imod at Fjeldsted ansætter dem kun til 5.

Men — vi ville endog antage nogen Sum Penge hist og her at findes adspredet og skjult i Landet, denne er dog en gandske uvirk=
som

[1]) I Deo, Regi, Patriæ S. 29.

som og beklageligen, ikke circulerende død Kapital, der altsaa ingen Frugter giver, eller kan give, da ingen Indretning haves, som der aabner Eierne Leilighed til at kunne paa nogen anden Maade, end ved de mavre Jordekjøb, gjøre sig disse deres Eiendomme paa nogen sikker Maade frugtbringende; men til at anvendes til vigtige og haabefulde Anlæg, dertil ere de for ringe, som hos enkelte faa Mænd, hvilke, deels Mistillid og før lidte Tab ved Entrepriser, deels Mangel paa Indsigt skræmmer fra forenede at angribe noget i det Store. At i øvrigt Mængdens Forfatning er arm, ville de uhyre udestaaende Restancer til Kjøbmændene, næsten overalt, tilstrækkelig kunne oplyse og fremfor alt de uyeste Erfaringer, at paa eet til to maadelig strænge Aar, følger strax en ikke ubetydelig Folkedød, der viser tydelig, hvor liden Sikkerhed for Mangel i Fremtiden nu kan eragtes at finde Sted i et Land, som endnu er saa svagt, i alle Næringers Drivt saa yderlig sat tilbage, at det ikke blot mangler næsten halv Qvægbesætning mod dets forrige, men og har skabt sig et langt større Antal af Nødvendigheder, end nogensinde før, og tvertimod de foregaaende Tidsrummes almindelige Erfaring lige til 1783, udfører nu langt mindre af Fedevarer, end det af indførte aarlig for=

forbruger, og er følgelig saa meget mindre sikkret nu end før for Mangel i Fremtiden.

Hvad altsaa dette Land har i Tidsrummet at rose sig af, er Nationens betydelige Fremskridt i Oplysning, som dog mere har viist sig frugtbar endnu i Theorien end i Praxi, eller dog dennes ønskelige Følger. Vi have for Ex. faaet en Mængde gode Skrivter i flere Fag, en betydelig, dog svag, Medicinal-Indretning, som de forrige Aarhundreder ikke kjendte, endeel medicinske Anviisninger [1]), en Mængde oeconomisk-praktiske Afhandlinger, mange vigtige Opmuntringer ved Hans Majestæts Kongens og det Kongelige Landhuusholdnings-Selskabs udlovede og udgivne Belønninger for oekonomisk Virksomhed, men vi have dog faaet flere Sygdomme, mindre Folkemængde, mindre Velstand, slettere Jordbrug, en forvendt Næringsform, og i det Praktiske har Kulturen meest virket paa os til den Art af Forfinelse, at gjøre et stort før ukjendt Forbrug af Luxus- og Overflødigheds-Artikler til

vore

[1]) Foruden de S. 210-12 anmeldte er og i det nye Aarhundrede 1803 udkommen en islandsk Oversættelse af Fausts Sundheds-Katechismus ved Chirurgus Svend Paulsen.

vore Nødvendigheder, accorderende til Dagens Orden, uden selv endnu at have lært at frembringe nogen. Vi kjende mange oekonomisk vigtige Ting flere end før, men føre os saare saa af dem til Nytte, da vi endnu beholde en stor Deel Fordomme, endog mod opbyggeligt Nyt, og savne gjerne Eendrægtighed til almeennyttige Planers Udførelse. Vi kunne derimod med saa meget større Grund rose os af den Fremgang Justitsvæsenet og Rettens Pleie har vundet i Island, glæde os ved en mere kjerlig og velanstændig Behandling, ved de udvortes Sæders Formildelse, ved den gjenvundne Fribeds uskatteerlige Gode; ved Næringernes næsten aldeles hævede Tvang; ved Haabet snart at see mere vigtige, nye Industriegrene efterhaanden fremspire og modnes, men, fremfor alt andet — ved en uafbrudt landsfaderlig Regjering, dens mageløse Naade, Omhue og Opofrelser til Islands Frelse i alle dets Trængsler, og til dets Gjenreisning, kronet til nærværende Tid med en uafbrudt Freds uforlignelige, rige Velsignelser. Men — ach, at Krigens grusomme Furie, misundelig over vor Lykke, nu skal opstille sig imellem Island og det øvrige Europa, ja, maaskee i hint selv, som overalt paa Havet, for ved Ild eller Hunger ogsaa der at indbringe en nye Hær af

Elen-

Elændigheder. Ulykkelige Island! Savnende de første Nødvendigheder til dine Næringers Drivt, som nu ene skulde frelse dine Beboere, maaskee tillige hjemsøgt af Uaar, nytter en grum Fiende din, næsten af alle ulykkeligste Beliggenhed paa Jordkloden, til at gjøre Ende paa dine værge- og hjelpeløse, uskyldige Børns kummerfulde Liv ved en martrende Hunger. Hvor stor er ikke din Traug, fremfor snart ethvert andet Land i Verden, (da du saa let afskjæres fra al Hjelp og Tilførsel fra andre Lande af Havets barske Tyran) til selv i alle paakommende Tilfælde, som oftere kunde ligesaa lumsk og pludselig indtræffe, som nu, dog altid at kunne eie et vel ordnet og vel styret Fødemagasin i hvert af dine Sysseler, funderet efterhaanden ved Renterne af dine egne Collectpenge, udvidet i gode og middelmaadige Aar ved passende Bidrag af enhver Huusfader der i Landet, som noget formaaer. Dette tør du vel allerunderdanigst haabe, at, saasnart Freden erobres igien, hvis du da og har egne levende Sønner og Døttre tilbage, vil, blandt andet, tidlig vorde en Gjenstand for din nuregjerende allermildeste Landsfaders, Kong Frederik den Sjettes Omhue for din Frelse.

